Tomaszów Lubelski Memorial Book

Pinat yiḳrat

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

AUTHOR	Lovie, Shalom.
TITLE	Pinat yiḳrat :	bye-hu sefer-zikhronot divre ha-yamim shel ḳehilah ḳedoshah be-'ir Ṭamashov Lubelsḳi ...
IMPRINT	320 p. : ill., 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Tomaszów Lubelski. Rabbis -- Poland -- Tomaszów Lubelski.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ספר

פנת יקרת

והוא ספר־זכרונות דברי הימים של

קהילה קדושה בעיר

טאמאשוב לובעלסקי

מיום הוסדה ועד חורבנה בעוה"ר הי"ד

רשימות מחיי עדה הקדושה ונושאי דגלה, רבניה וחכמיה יחידי סגולה ואנשי שם, מכיל תולדות של שבעים וחמש רבנים גאונים וצדיקים שרי התורה ומאורי ישראל, וביחוד נתבלט תולדות ושיטות ראשי אבות החסידות הפולנית, האדמורי"ם הגדולים, מפרשיסחא, קאצק, יארטשובקא, גור, איזביצא־ראדזין, טאמאשוב, ועוד זצללה"ה והמשך השושלתות לדורותם, דברים חדשים שעד היום לא באו בדפוס.

בסופו מפתחות בתשע אופנים למצוא כל דבר בנקל

בהוצאת מפעל הסגולה מכון למחקרי חסידות ותולדות גדולי ישראל
ובסיוע הועד להוצאת הספר לזכרון ק"ק טאמאשוב דלובלין

ברוקלין נוא יארק
שנת תשכ"ח לפ"ק

SEGULAH RESEARCH INSTITUTE INC.
961 44th Street
Brooklyn, N. Y. 11219

Printed in the United States of America by
BALSHON PRINTING & OFFSET CO.
480 SUTTER AVENUE BROOKLYN, N. Y. 11207

בעזהשי"ת

פנת יקרת

כולל תולדות העיר

טומאשוב דלובלין היהודית

מיום הוסדה — ועד חורבנה

קורות העיר ומוסדותי', ותולדות חכמי' ומנהיגי'

מהם שהיתה העיר ערש ילדותם ונתגדלו ונתחנכו בה, ומהם ששרתו בה עבודת הקודש שישבו על כסא הרבנות, דיינים ומורי הוראות, מרביצי תורה וראשי ישיבות, צדיקים ואדמורי"ם, מנהיגים וראשים, מחברים ומהדירים, ראשי העדה אנשי שם וגדולי היחס

◆

את כל אלה אספתי ביגיעה רבה, סדרתי וערכתי שמותיהם לתהלה, לתועלת דורשי קדמוניות בחיבה, ולזכרון ולתפארת העדה הקדושה,

אחד מבני' שניצל בחסדי השי"ת ממתלעות החי' הטורפת והדורסת

שלום לבי"א

הכרת תודה וברכה

בהגישי הספר להשות הקוראים הנכבדים, מצאתי את עצמי מחויב להביע ברבים, רגשות תודה וברכה הוקרה והכרה לכבוד ידידיי היקרים הנגידים החשובים נדיבי לב

יונה גילערנטער

שמאי דרילמאן

שמעון לייב הארצשטארק

אשר הופעת הספר אופשר הודות לעזרתם

זכות הקדושים הנזכרים בספר תגן עליהם שיוושעו בכל משאלותם לטובה ולברכה

כעתירת המחבר

תוכן הספר

משה פיינשטיין
ר"מ תפארת ירושלים
בנוא יארק

בע"ה

הנה ידידי... אשר הוא מילדותו מאנשי העיר טאמאשאוו, והוא אדם גדול בתורה ובהוראה וביראת ד' טהורה, מצא לנחוץ לכתוב בספר תולדות ומאורעות מעירו טאמאשאוו, אשר היתה קהלה קדושה חשובה מאד, ולהציב יד ושם להגאונים והצדיקים שהיו בטאמאשאוו מיום הוסדה ועד חורבן העיר בעוה"ר, וקרא אותו בשם, ספר **פנת יקרת**, ואמינא לפעלא טבא יישר כחו, וכדאי הכוחות הכבירים שהשקיע בזה שהוצרך למצוא המקורים לכל דבר, מספרים הרבה של איזו מאות בשנים שהוזכרו שמה מעניני העיר טאמאשאוו ומרבניה וחכמיה, ותועלת גדולה היא שידעו דור יתמא הזה, ודורות הבאים, שבחם של ישראל קדושים, שלא רק שמסרו נפשם על קדושת השם במיתתם הי"ד, אלא גם איך מסרו נפשם ומאודם בחיי יום יום על כל פרט ופרט, קלה כבחמורה, בכל מה שנוגע לקיום התורה והמצות, וקבעו עתים לתורה, ומעשה הצדקה שלהם, אף מתוך עוני, ואיך שחנכו בניהם לתורה ויראת שמים, ועי"ז יתעורר לבנו לתורה ולמע"ט ללכת בדרכיהם ולעשות כמעשיהם.

ולכן מצאתי לנכון להיות גם ידי תכון עמו וזרועי תאמצנו, כי לבד שהוא מיחידי סגולה בדורנו, ולפעמים קרובות יש לנו מו"מ בפלפולא דאורייתא ולהלכה, בכתב ובע"פ, וידוע לי לעוסק באורייתא תדירא, ומ"מ לא מנע א"ע למצא עת בכדי לעשות יד ושם לקדושים אשר בארץ המה, בעמל ויגיעה רבה, וקיים דברי רז"ל שדרשו כבד ה' מהונך שהוא מחונך, מכל מה שחננך, גם במעלות האחרות שחננו השי"ת, שהוא ספרא רבא וחוקר קדמוניות, ויודע לסדר דבר דבור על אופניו, שבשביל זה שאדם גדול כמוהו, עסק בדבר כזה, הרי נראה שהוא דבר טוב מאד.

הרי ראיתי בעצמי הקארעקטין ועברתי עליהם מהחל ועד כלה, וראיתי כמה עמל ויגיעה היה לו בזה, וגם בקיאות גדולה והבנה יתירה בכשרונות גדולות ובסדור נכון, לכן עלינו לקדמו בברכה ותהלה, ולעזרו בכל מה דאפשר ולקחת הספר החשוב הזה בכסף מלא.

ומובטחני שכל מי שלבו כואב על חורבן הנורא שאירע בעוה"ר בימינו, והוא מוקיר תורה ולומדיה וחכמיה, יעזור בדבר גדול להרב המחבר שליט"א, ויהי' שכרם כפול ומכופל מן השמים, וזכותם של הגדולים והקדושים יעמוד לנו שנזכה לראות בקרוב בנחמת ציון וירושלים ע"י משיח צדקנו.

הכו"ח למען כבוד התורה וחכמיה, בי"ג תשרי שנת גמר חתימה טובה לפ"ק בנוא יארק.

משה פיינשטיין

יוסף אלי׳ הענקין
נוא יארק

ב״ה יום ג׳ צו תשכ״ח.

בואו ונחזיק טובה וברכה, להאי גברא רבא ויקירא, איש המורם מעם במעלות ומדות, חכם וסופר איש האשכולות, ה״ה ידידי אהובי אלופי ומיודעי... הנודע למשגב... השיג לנו ספר חשוב מאד בשם **פנת יקרת**, המכיל תולדות ק״ק בטאמאשוב דלובלין ומנהיגיה הרוחנים, ונותן תיאור שלם ומקיף מאנשי שם גאונים וצדיקים, חכמים ונבונים אשר חלק ושתל השי״ת בכל הדורות, וחתר למוצאם מלפני ארבע מאות שנה עד דורנו אנו, וכולם היו להם שייכות או זיקה לק״ק טאמאשוב, ומשם האירו בתורתם וצדקתם על פני התבל.

והוא אוצר מלא ידיעות חשובות, על חייהם של רועי ישראל ועל צאן מרעיתם, ועל פעולתם לטובת הכלל, זכחונות מן עבר הזוהר בהוד קדומים, ובגילוי המאור שביהדות שהאירו לנו בחשכות הגלות, שיוכלו להתקיים גם לעתות בצרה בחיים של גזירות והגבלות, נגישות וצרות, עד דור האחרון שנתקדשו בקדושת דמים על מזבח קדושת השם, בתיאור נאמן מחייהם ומותם, חיי-גבורים ומות קדושים הי״ד.

ידעתי את הרב המחבר מכבר לגדול בתורה וחכמה והוראה ובעל כשרון מצוין, ועכשיו ראיתי ונודעתי כי גם בתולדות גדולי ישראל יחו הדה בחריצות ושלימות, וחיבר ספר בכשרון רב, להנציח עדה קדושה ומנהיגיה בכבוד והערצה, בלשון וסגנון נאה קל ומושך את הלב, ומסודר בטוב טעם וחן מיוחד, והיא יצירה מקורית, שבנה דבריו על יסוד הרבה מאות ספרים שבהם מצא דברים הנוגעים לקורות העדה וחכמיה, וסדרם ועשאם לחטיבה אחת.

מובטחני שספרו ישמש למקור ומעין, להנחיל מורשת אבות וקורות דורות הקודמים, להעבירם לדורות הבאים, למען ידעו דור אחרון בנים יולדו להם, את אשר פעלו ועשו אבותינו, במסירת נפש בעד ד׳ ותורתו עמו ונחלתו, וראוים איפוא דבריו שיחוקקו בדפוס להיות זכרון בספר לעדה קדושה וטהורה שהזהירה בשמי יהדות פולניא בתורה ויראת שמים.

וזכות הקדושים אשר בארץ המה יעמוד לכל אלו שיסייעו להמחבר שליט״א ויתברכו ממעון הברכות בכל משאלותם לטובה, ונזכה לגאולה שלימה בב״א.

יוסף אלי׳ הענקין

בשער הספר

(במקום הקדמה)

כבר חלפו עברו עשרים שנה מימי הזעם — ימי הטבח וההרג בחורבן הנורא של השמדת יהדות אירופא הי״ד, בימי מלחמת עולם השני׳ של תרצ״ט— תש״ה ע״י הרוצחים הגרמנים וגרוריהם ימ״ש, ולדאבוננו עוד לא נעשה מאומה להנציח שמות הגבורים והקדושים שנהרגו על קידוש השם, והרבה שכחה עושה, וברבות הימים לא ידעו ערך האבידות הן בכמות והן באיכות, ובודאי לא יכירו את הערש שגדל את גבורי הרוח, מפני שהרוצחים עקרו הכל עם השורש, וגדול כים שברינו שלא נשאר אחריו אפילו אות והיכר על גודל החורבן.

לכן נעניתי לבקשת אנשי עירנו הועד לעריכת והוצאת ספר זכרון לעירנו טאמאשוב דלובלין, אחת מהקהילות העתיקות בפולניא, מבצר של תורה וחסידות, לכתוב על הנושא של חיי התורה והחסידות בעירנו מימי קדם בכלל, ותולדות רבני וחכמי טומאשוב מיום הוסדה ועד חורבנה בפרט. ואם כי אין זה מקצועי, ואינני מומחה בעריכת תולדות וקורות אנשי שם, ונתקלתי בקשיים גדולים, כי יבשו המקורות ונסתמו המעיינות, כי הפנקס העתיק אבד הרבה שנים לפני החורבן, והפנקסים החדשים אבדו בימי השואה, גם הבית החיים נהרס ונחרב ואי אפשר להעתיק משם את נוסח המצבות. ומעולם לא ראיתי בספר איזה עבודה מקיפה או אפילו מאמר שלם בנוגע לחקירת תולדות ישוב היהודי בטאמאשוב מיום הוסדה. ברם זכור לטוב הרב מאיר רובין ז״ל, שעשה תצלומים מבנינים היסטוריים ומצבות עתיקות, ואיזה מהם שנשארו נכנסו לספר הזכרון.

אכן כבר אמר החכם שאין לך דבר העומד בפני הרצון, וע״כ ברטט וברגשי קודש ויראת־הכבוד נגשתי אל המלאכה, ביודעי ומכירי את הערך וחשיבות התפקיד להנציח את קדושי עירנו ועברם העשיר, טרחתי ועמלתי בעבודה קשה וממשכת, חפשתי ובדקתי ספרים עתיקים למצוא זכר מאנשי עירנו, עבדתי עבודת־נמלים בשקידה רבה, לא חשכתי כל עמל ויגיעה למצוא ידיעות אמתיות ונכונות בנוגע לעברם העשיר של היהודים בטומאשוב, רשמתי כל פרט ששמעתי מזקני העיר ופרנסי׳ (— כי עוד בהיותי קטן שמתי אזני כאפרכסת לקלוט אמרותיהם ואגדותיהם של זקני העיר —) צברתי ואספתי כל סיפור ושיחה שבדפוס שבכתב ושבעל פה (אחר בדיקה מקורית) יגעתי ומצאתי בעזרת השי״ת חומר חשוב ממקורות נאמנים (בכל דבר ציינתי את המקור שממנו שאבתי את הידיעה).

ביחוד שמתי לי לקו, ובע"ה עלה בידי, לחקור אחרי תולדות חייהם של הרבנים הגאונים וצדיקים ששמשו ברבנות או שנתגדלו ונתחנכו בעירנו ויצא שמם לתהלה בקרב הארץ, כי מיום הוסדה זכתה עירנו בכל דור ודור למנהיגים רוחניים בעלי שיעור קומה, שהשפעתם היתה מרובה לשעה ולדורות ועברה את גבולות ונפות עירנו, והרבה מהם שמם יאיר לעולם בלבות בני ישראל בכל מקומות פזוריהם, ותרומה נכבדה ורבת־פנים תרמה טומאשוב לצביון היהדות הפולנית וכתבה דף מזהיר בתולדות היהדות הפולנית, וביחוד בין נושאי דגל החסידות מדרך הבעש"ט ז"ל.

ושמעתי מגדול אחד, שאמר רמז נאה, שראשי התיבות מהכרוז: **ט**ובים **מ**אורות **ש**ברא **א**לקינו **י**צרם **ב**דעת וכו׳, הן אתוון טמאשיב, שמאורות גדולים עלו מטאמשוב שהזריחו וזורחים בשמי היהדות בכל התפוצות, ואשר לאורם נסעה ונלכה עד ביאת הגואל צדק.

שקידתי בעזרת השי"ת הביאתני אל מטרתי, כי הגעתי לחורין וסדקין וגיליתי מקורות אשר לא הי׳ נודעים לחוקרי קדמוניות, גיליתי דברים עתיקים וענינים שנשתכחו באורך הזמן ואין זכר למו רק מפוזרים כשבלים בודדים בספרים עתיקים, ובע"ה שמצאתי חומר מגוון ידיעות חשובות ומוסמכות שיפיצו אור בהיר בתולדות עירנו והסביבה וביחוד של נושאי דגל הרבנות, והם כפניני אור בתולדות היהודים בפולניא, ומצאתי חומר מגוון, אשר בעצמי לא דמיתי מראש שיעלה בידי לגלות מקורות כה חשובים, ועל יסוד החומר הנאסף, נגשתי באחריות והערצה לנושא, להנציח את שם עירנו ומיטב בני׳ הגדולים והחשובים, שהטביעו חותמם הרוחני על יושבי עירנו, עם הרבה הערות ודברי־בקורת בשלשלת היוחסין של קרבת משפחות, להבליט לעינינו ולעיני בנינו את טיפוסים מופלאים של דמויות עטורי־חן ואת חזיון הנפלא האצור באישי ענק אלה, לפרוש מגילת חייהם וזוהר תורתם וצדקתם.

וממרחק תקופות אנו רואים את כל אחד מהם כפנינה מזהירה בכתרה של יהדות פולין בכלל ושל קהלת טאמאשאוו בפרט.

והנני מבקש סליחה ומחילה מכל גדולי הרוח ואנשי מעש רבנים וראשי ישיבות שהאצילו מאורם בעירנו, אולי שכחתים או לא ידעתי מהם לגמרי, ואלה שהזכרתי פן ח"ו לא הערכתי אותם כראוי להדרת גאונם, ומעטתי דמות צביונם הרוחני וערך פעולת מעשיהם, הנני מודיע שלא מחמת הקלת כבודם בעיני ח"ו, רק פשוט מחמת חסרון ידיעה, ואתם הסליחה.

גם ידעתי כי חומר הנאסף אינו מספיק עוד לתת ציור שלם ותמונה מקיפה מקורות קהילתנו, כי יותר ממה שכתוב כאן היתה דמות תבניתה הרוחנית, ומלאכתי איננה בשלימות, אבל בכל זאת יש לי סיפוק־נפש והרגעה מצפונית במה שעשיתי יותר מכוחי וכשרוני למלאות חובתי בעד המתים והחיים להנציח

את בני עדתי בגדר האפשרות, ועל כל פנים הנחתי היסוד ויבואו זולתי וישלימו, והנני בטוח כי גם בזה המעט שאני מגיש כעת לפני הקוראים, יהי' חשוב מאד אצל חוקרי קדמוניות וחובבי תולדות הרבנים. כי יש בו הרבה חדשות ונצורות, וקונטרסי ישמש כנדבך לזכרון קהלתינו הקדושה ובני' הנאמנים ויקרים הי"ד. ומצבה לגדולי ישראל ששמשו ברבנות או גרו בה, וידעו דורות הבאים מה פעל ישראל בתוך כור הגלות ויסורי עוני ודחק בגלות פולניא, בתוך פינה נידחת ששמה עיר טאמאשוב פלך לובלין.

וראה ברש"י על הפסוק (איוב כה, כו) אנוש יביט מרחוק, לפיכך צריך לאנוש להביט מרחוק לשאול מה שאירע בראשונים וילמד מהם, מזה יש להבין התועלת הגדולה של הצווי „זכור ימות עולם", שיקחו לקח טוב מצדקתם ופעולתם, איך בנו אבותינו את צורכי קהלתם במסירת נפש על־אנושית, וסדרו חייהם ע"פ חוקי התורה, שמרו על ירושת אבותיהם בחיבה והערצה, ובין ים והמון גויים שמרו על הצביון המיוחד של יהדות הנצח, וזהו יגשר בין הנוער של היום לבין אבותיו ואבות אבותיו שנרצחו הי"ד.

אחשוב שבזה יצאתי ידי חובתי — המוטל על כל אחד מבני דורנו — דור שהשלים תקופת הזהב של חיי יהודים בפולניא, שהיתה סלתה ושמנה של יהדות אירופא, שהיו לדוגמא ולמופת בתורתם, צדקתם וחכמתם לכל בני הגולה במשך ארבע מאות שנה האחרונות, והוא ראה וידע וספג בקרבו מחייהם הרוחניים והאידיאלים, חוב מוסרי רובץ עליו, להנציח את אורח חייהם הקדושים, לשחזר את תולדותיה, לתאר הוי חייה, להעלות את דמותה וצורתה, להציל מה שאפשר עוד להציל מתהום הנשי' וכליון השכחה, להעלות זכרונות מעברינו המזהיר מבחינה רוחנית, לקיים הבינו שנות דור ודור, יכירו וידעו את אצילי הרוח וגבורי התורה ואנשי מעש אשר הזינו את נשמת העם, ומתוך הערכת אישיותם ומתוך תאור דמותם הרוחנית מתבלט לפנינו מחזה נהדר, חיים של התעלות תדירה בזך הנפש בטהר רוח ויופי הנשמה, חיים של יצירה רוחנית עילאית, טפוסים נהדרים של חיי רוח נעלים ונאצלים ושאיפות נשגבות הן בין אדם למקום והן בין אדם לחברו. ככה יבנה הגשר בין העבר, ההוה והעתיד, וידעו שאבותינו לא רק נהרגו ונספו כקדושים, אלא בעיקר חיו חיי־קדושים, חיי יהדות עסיסיים ומלא תוכן במס"נ מתוך נסיונות של עוני, נגישות, גזירות והגבלות. ישאבו גם דורות הבאים מבארות ומעיינות נצח מהם שאבו אבותינו הכח והעוז, המרץ והבטחון לעמוד בכל נסיונות החיים הקשים והמרים, אם מתוך עוני או מתוך גדולה להחזיק בטהרת ואמיתת יהדותם הצרופה, והם ישמשו לנו לדוגמא ולמופת, וזאת היא התועלת שאנו מקוים למצוא בס"ד בספר הזכרון לקדושי עמנו.

גם ספרי יהי' תועלת גדולה לאחד ולקשר האודים המוצלים מהשואה הנוראה ונפוצים בכל קצוי ארץ, להראות כי לא שכחנו ולא נשכח ימי

נעורינו — ימים המובחרים בחיי אנוש, שהם היוו היסוד לחיי העתיד ועצבו את רוחינו והשקפתינו, ובהכטה אל העבר, יתראו לפנינו ימי קדם בכל זיום ותפארתם, יתחדשו הזכרונות ויתעוררו הרגשות הצפונים בעומק לבנו ותלהב הנקודה היהודית הפנימית הקוננת בלב כל יהודי באשר הוא שם, וגחלי אש התשוקה להעבר העשיר והמגוון, פועלת להאחז בדרכי אבות ולא להנתק מדרכם דרך התורה והמצות, ויקוים הפסוק (ישעי' נ) הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם וגו', ידעו בנים את מקורם וישמרו על נחלת אבותם.

את תולדות הרבנים ואנשי שם סדרתי בדרך כלל לפי סדר שנות חייהם שגרו בטומשוב, ורק אלו שהעמידו שושילתא שגם יוצאי חלציהם המשיכו אחריהם ברבנות, הצבתי אותם תיכף אחרי אבותם הגם שחיו בתקופה מאוחרת, כדי שלא להפסיק באמצע בהשתלשלות המשפחתית, וסדר השנים נחשבת מראש המשפחה שהתחיל לנהוג ברבנות.

כדי להשלים הקונטרס עד כמה שאפשר הכנסתי גם כן מאמרים בתולדות הרבנים משאר אנשים.

קראתי שם הקונטרס **פנת יקרת**, יען שקהלתינו הקדושה היתה באמת זוית חשובה ואבן הפינה בבנין הקדוש והנהדר של יהדות פולניא, וגם להבליט ולהדגיש כוונתי שידעתי שלא גמרתי בנין הספר לתולדות טאמאשוב רק הנחתי היסוד לבנין, ויבאו מתנדבים וישלימו הבנין. ויהי רצון שעבודתי זו תמצא חן בעיני אלקים ואדם.

וכדי להקל להקורא למצוא בנקל דבר המענין אותו ביחוד, עשיתי מפתחות שונים ע"פ תשע אופנים כפי סדר דלהלן: 1) רשימת הספרים מהם שאבתי ידיעותי והם המקורות לדברי בספר, 2) שמות הרבנים, מחברים ומסכימים, 3) שמות מולי"ם ומהדירים, מדפיסים ואישים, 4) שמות הנשים, 5) שמות הגוים, 6) רשימת ערים ומדינות, 7) רשימת נוסחי מצבות, 8) רשימת התצלומים, 9) מפתח הענינים.

והשי"ת יראה בפרגודו תשפוכת דמם הנקי', ובזכותם נזכה במהרה, לגאולה שלימה, באהבה וחמלה, ע"י המורה לצדקה.

הכותב בדם לבבי ודמע עיני,

שלום לבי"א

חד מבני גולת פולניא

פנת יקרת

תחילת התיישבות היהודים בפולניא

מתי התחילו היהודים להתיישב בפוילין ומאין הגיעו אוכלוסי׳ היהודים; אחרי כל מחקרי ההיסטוריונים; עדיין לא נפתרה השאלה ולוטה בערפל, וזהו נושא למחקרים תמידים, אולם אין ספק שישוב יהודי פורח ומסעיף עם רבנים מובהקים וקהלות מאורגנות בחלק של פוילין או רק בערים בודדות, התחיל בסוף שנות רי״ש לאלף השישי, כדאי לצטט שבספר אור זרוע (מתלמידי רבנו תם בשנת תתק״ע ח״א סי׳ קי״ג) כותב ...ברוב מקומות במדינות פוילין ורוסיא ואונגארן, שאין שם לומדי תורה, מתוך דוחקם שוכרים להם אדם מבין אשר ימצאו, והי׳ להם לש״ץ מ״צ וגם למלמד לבניהם, מפני שאין סיפוק בעד כל ציבור וציבור לתת להם שכר למחייתם.

ובשו״ת מהר״ם בר ברוך ח״ג סי׳ קי״ב ...הנה ברוב המקומות בפוילין שוכרים להם אדם מאשר ימצאו, והוא להם ש״ץ ומורה דרך ומלמד...

בשו״ת מהר״י ברונא (נולד ה״א ק״ס) סי׳ נ״ה, השיב לקראקא (שהיתה אח״כ מטרופלין של תורה לכל היהדות במזרח אירופא, ורוב גדולי הדורות שמשו שם ברבנות) ...אף על פי שיש בידי צדדים להתיר; לא מלאני לבי להקל לפי שאינם בני תורה.

ועיין בחוות יאיר לרבי יאיר חיים מווירמייזא, כי בשנת ק״ט עוד לא הי׳ חכם מפורסם בפוילין.

הערים הראשונות שמתנוססות לתפארה שבהן הונח היסוד לתורה וחיים ציבוריים דתיים הם הערים, לבוב, לובלין, קראקא, בריסק, הן הנה הי׳ התחנות הראשונות להפצת תורה ויהדות.

עדת בריסק התחילה לזרוח באופק היהודי באופן מאורגן בשנת ר״ל בחור ישוב יהודי מכובד וקבלו את רבי יחיאל מצרפת (זקנו של המהרש״ל מלובלין) לרב ומנהיג; לבוב התחילה שמשה להאיר בשנת רנ״ב בעת שהגיע לשם הגאון רבי לוי בן יעקב (רופא קוקניש) אשר קראו לו מיודעיו בתוארים האלוף הגאון עין הגולה והי׳ ממגורשי פורטיגאל, ונתקבל בלבוב לאב״ד ור״מ ונפטר בשנת רס״ב.

בקראקא מתחלת תקופת תפארתה בעולם התורה בשנת רע״א בשבת על כסא הרבנות הגאון המקובל רבי אשר (זקינו של מהר״ם מלובלין).

קרנה של לובלין נתרוממה עת מלך שם הגאון רבי יעקב פאללאק (רנ"ב—רפ"ב).

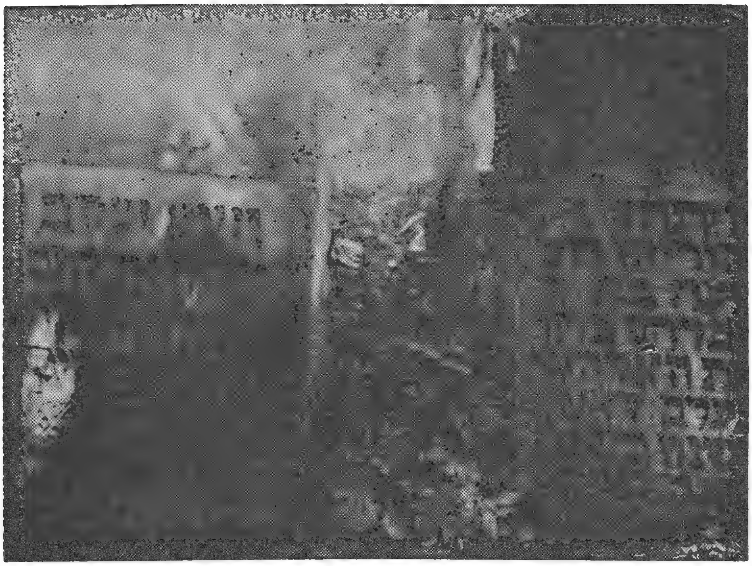
והחיים הרוחניים בפולין התקדמו במצב אטי מאד, מחזור למנהגי פוילין נדפס בפעם הראשונה בפראג בשנת רפ"ב (1522 למספרם).

קהלת יערסלוב אחת הקהילות הכי חשובות ועתיקות בפולניא ורוב ועידות מנהיגי של ועד ארבע הארצות התקימו ביערסלוב ולובלין, ומענין שבשנת שס"ח לא הי' עוד ביערסלוב ס"ת למקרא משלהם, וישאלו אותה אצל קהלת פרעמישלא (עיין בשו"ת מהר"ם לובלין סי' פ"ד, ובשם ושארית ליוסף כהן צדק, קראקא תרנ"ה עמוד 7).. (מ. שטיינבערג, היהודים ביארסלוב, ירוסלאב 1933 בשפת פולנית, עמוד 6־9).

ובאותה תקופה כבר התחיל הישוב היהודי בטאמאשוב להשתרש ולהתפתח. בשנת 1517 משפחת האצילים זאמויסקי שמוצאם מאדון טאמאש מן לאזשנט קנו חבל ארץ ההיא רחבת ידים. ואם כי באופן רשמי נוסדה העיר בשנת שנ"ד ולמספרם 1594, אולם שם העיר מקדם יעליטאוו, ובשנת 1594 נולד לנסיך יאן זאמאיסקי בן וקרא אותו טאמאש ועל שמו קרא העיר טאמאשוב, אבל זה באופן רשמי, אבל כפי כל ההוכחות התקיים שם או בישובים הסמוכים ישוב יהודי גדול, וההוכחה הכי מסמכת היא בית החיים הישן ושם מצבות עתיקות משנת שפ"ה שנשארו לפליטה.

והשערתי כי היהודים התיישבו מתחילה בכפרים הסמוכים באופן ארעי ולא חוקי דהיינו שלא קבלו רשיון רשמי מהשלטון לרשות התיישבות וארגון קהלה דתית, וצורכי הדת הסתפקו מעיירות הסמוכות טישיוויטץ, סאקאל, בעלז וכדומה, ורק בשנת 1621 נתן הנסיך טאמאש זאמויסקי, שעל שמו נקראה העיר, תוקף חוקי ורשמי למציאות שבאמת כבר נתיישבו שם היהודים הרבה קודם לזה, ובכרזת הוסדות העיר טאמאשוב מזכיר שנבנית על שטח סמוך לרעגיזנא, שהיתה באמת פרוור העיר, ועוד בשנת 1422 התקיימה, לכן לדעת בדיוק הזמן שהתחיל הישוב היהודי במקום ההוא שנקרא אח"ב טאמאשוב, אי אפשר לקבוע, ולדעת מאיזה מקום הגיעו המתיישבים היהודים קשה לשער, רק מזה שבעירנו היתה משפחה אחת מן הכי וותיקות בעיר בשם אברבנאל, אולי מזה יש לשער שהיו מפליטי ספרד שהתיישבו גם כן בזאמאשטש בהוסדה ?

ולפי אגדה אחת התקיים ישוב יהודי גדול בכפר לאשטשובקא הסמוך לטומאשוב, ואומרים ששם נמצא בית החיים ישן. וגם ידידנו הרב ר' משה פרישערמאן שליט"א בהה"צ ר' יוסף לייבוש ז"ל, האדמו"ר מטאמאשוב אמר שהוא ראה בספר ישן בביה"ח של זקינו מהר"י זצללה"ה, שהי' נדפס הסכמה או פרעמינוראנט מעיר טאמאשוב הסמוך ללאשטשובקא.



צילום מצבות הכי עתיקות, הגיעו לידינו מגנזך הרב מאיר רובין ז"ל.

ויתהלך
יהוריהו הצ־
נועה בת ר'
אברהם ברוך
את האלהים
בערב ראש
השנה בשנת
שפה לפ"ק

ויצא יעקב
בן ר' אברהם
ברוך ויתהלך
את האלהים
בערב חג
הסכת בשנת
שפ"ה לפ"ק

המצבות נתחדשו מפעם לפעם ע"י אדמור"י ראדזין, וכפי המסודה חשבו את עצמם ליוצאי חלציהם, והי' מקובל אצלם שבכל עת צרה יחדשו המצבות ויוושעו.

קדמוניות של טאמאשוב

קהלת היהודים בטומאשוב דלובלין היא אחת מהעתיקות והראשונות שבמדינת פולין הקטנה, השתייכה לגליל חעלמא.

כנודע היתה ארץ פוילין נחלקת להרבה מדינות גדולה וקטנה, וגלילות, גליל לבוב כוללה רוסיא, וואלין ואוקריינא, גליל בעלזא אשר קהלות גדולות עם קטנות וישובי יהודים הרבה אשר סביבה השתייכו לה, וביחוד בעניני תשלומי מסים ועניני קהלות.

בתחילת התיישבות היהודים, שהיו עדיין מעוטים באוכלוסים, התלכדו והתאחדו שלשה גלילות: לובלין—חעלמא—בעלזא — ושמו לראשם רב המדינה שיפקח על כל שלשה הגלילות הנ"ל, ה"ה הרב הגאון רבי יהודא אהרן אבד"ק חעלמא, ובשנת רפ"ב (1522) נתאשר מאת המלך זיגמונד הראשון לרב הראשון על שלשה גלילות הנזכרות (לקורות הקהלות בישראל, הרב צבי הלוי איש הורוויץ, תדפיס מהצופה לחכמי ישראל בודא פעסט תרצ"א שנה ט"ו חוברת שני') ואחר פטירתו נתמנה הגאון הרבי ר' שכנא (תלמיד רבי יעקב פאלאק חותנו ורבו של הרמ"א). בינתיים גדל מספר היהודים בגלילות בעלזא־חעלמא, ואחרי מות רבי שלום שכנא נתפרדה החבילה, וגליל בעלזא וגליל חעלמא התאחדו ונעשו למדינה אחת בפני עצמה, כי כבר התפתחו שלא הצטרכו עוד להיות תלוים במנהיגי לובלין, ועליהם המליכו רב הכולל הגאון רבי אליהו אבד"ק חעלמא בהג"מ יהודה אהרן, והי' להם ועד המדינה בפני עצמם, ובין הקהלות הללו נכנסו קהלות מסודרות ומצוידות במנהיגים רוחניים ובתי כנסיות ובתי מדרשות וישיבות, בתי קברות, מקוואות, רבנים, מוצ"ים ושובי"ם, מרביצי תורה כמו שעברשין, טישיוויץ, טארניגראד, לאשצוב ועירנו טאמאשוב. הישוב היהודי בטאמאשוב התפתח בצעדים נמהרים שבסוף שנות השי"ן ובתחילות שנות ת"ו כבר שמשו שם ברבנות אדירי תורה וגאונים מפורסמים שבדורם, ויסדו בעירנו ישיבה שאלי' נהרו מיטב הבחורים ואברכים מכל הגלילות, בנו ביהכ"נ הגדול שהתקיים עד השואה, ובית החיים שמצבותיה משנת שפ"ה נשמרו עד הריסת בית הפיים ע"י הגרמנים.

כדאי להזכיר שמות הרבנים הראשונים שהיו מפורסמים במדינה בגאונותם והרבה מהם נודעים עד היום כמו רבי נח, רבי מרדכי אחי המגיני שלמה מקראקא הי"ד, רבי יעקב הי"ד שנתקבל אח"כ לאב"ד ור"מ בסלוצק, רבי יהודא ב"ר ניסן מתלמידי המהרש"א מח"ס בית יהודא שנתקבל אח"כ לאב"ד בקאליש (ראה אדותם בפרק אנשי שם והרבנים).

והישוב היהודי התפתח גם מבחינה כלכלית עד שבשנת ת"ח כבר היתה מהקהלות הגדולות והחשובות, אם כי קשה לקבוע מספר אוכלוסי היהודים בימים ההם שנמצאו בטאמאשוב אבל כפי עדות הש"ך (אגב הוא ביקר את טאמאשוב בשנת ת"ו בלקחו הסכמה מהרב הגאון רבי יעקב, והיא נדפסת בראש הספר שפתי כהן על יו"ד), במגילת עיפה על מאורעות של שנות ת"ח ות"ט, ובפרט בק"ק נארל, שעבערשין, וק"ק טאמאשאוו שם נהרגו לאלפים ורבבות, ובמקוה טהרה זרקו חמשה עשר מאות ילדים, ואם כי בודאי רובם הי' מהבורחים הפליטים מחמת המציק, אבל אם הי' להם מקום מקלט זמני בטאמאשוב זה הוכחה כי ישוב היהודי התמידי הי' גדול ומסודר.

והש"ך במגילת עיפה עמוד 89 כתב שחמעלניצקי ושודדיו חרבו בעוה"ר שלש מאות קהלות גדולות וחשובות, ולפי חשבון של ועד הארבע הארצות (פנקס דד"א י היילפערן עמוד 79) החריב שבע מאות וארבעים וארבע קהלות, כאשר נרשמו בפנקסי ראשי מדינותינו ובכלל זה מהקהלות המיוחדות שהש"ך פורטם בשמם היא טאמאשאוו ומדגיש אודות הטבח הגדול שעשו שם.

אולם כפי שנמסר בתעודות העיריה בשנת 1629 הי' בטאמאשוב בס"ה שלשים בתים של יהודים, ובשנת 1643 נכפלו על ששים, ואיך אפשר שבשנת ת"ח 1648 ימצאו שמה יהודים הרגים לאלפים, מכל זה הנני בא למסקנא שאי אפשר לשער מהבתים כי אולי גרו אצל גוים.

בשנת 1688 נמצא ברשימת מועצת העיר ציר היהודים שמואל סוחר (קראמאזש), ז. א. רק ארבעים שנה אחר הטבח הנורא, כבר הי' לישוב גדול ומפותח, אשר בימים ההם (שהגבילו זכיות היהודים) היו מוכרחים לקבל ציר היהודים למועצת העיר, גם שמות רופאים יהודים אנו מוצאים באותה תקופה (ראה בחוברת תולדות העיר טאמאשוב ד"ר יאן פעטער)

השחיטות בשנות ת״ח ות״ט הי״ד

כאשר הישוב היהודי בפולניא התחיל להכות שרשים עמוקים ומצב בנ״י התחיל לפרוח הן ברוחניות והן בגשמיות, ובנ״י ישבו לפי ערך במנוחה, וכאשר התבטא הרמ״א בתשובתו סי׳ צ״ה, טוב פת חריבה ושלוה בה בפוילין, מבית מלא תענוגים באשכנז. אולם בעוה״ר סערת ד׳ וחימה שפוכה נשפך על עם ישראל, הרג ואבדון עבר ושטף ע״י הרשע הצר הצורר חמעלניצקי וחיילותיו ימ״ש כקטף מרירי קפץ מעיר לעיר וממדינה למדינה וכחי׳ הדורסת וטורפת המהלכת, זרע המות בכל ארצות אוקריינא, ליטא, פאדאליא ופולניא, וביחוד הרג ולא חמל היהודים וכל חמתו שהי׳ לו נגד הפולנאים המושלים שפך על היהודים. ולפי הערכת כותבי תולדות ימי עמינו, נהרגו אז ע״י בעוה״ר שליש מעמינו בארצות הנ״ל, ועירנו טומשוב נתנה חלקה להקדושים במדה גדושה מאד, ועד אז היתה נחשבת לעיר גדולה מתושבי יהודים ואז נחרבה בעוה״ר, כמה אנשים מעירנו שנהרגו אז לא הי׳ מקובל בעירנו, רק זקני העיר ספרו, שמלפנים טרם ציירי הבית הכנסת הי׳ נכתב על כותלי ,הבית הכנסת שמות הקדושים



מקצת מאגף החדש של בנין המרחץ והמקוה, שבמקום הזה נמצא קבר אחים־קדושים של חמש מאות ילדים, ויש אומרים אלף וחמש מאות ילדים עם מוריהם הי״ד שנזרקו למקוה טהרה בעודם חיים ע״י מחנות חמי״ל ימ״ש בשנת ת״ח

שנפלו בשנות ת"ח ות"ט. הרבה קברים הי' סביבות הביהכ"נ וסמוך לכותל בית המדרש הגדול, ובהרבה חצרים ואפילו באמצע רחובות העיר הי' נמצאים קברים מקדושי שנת ת"ח, וחברה קדישא הי' להם בקבלה מדור דור כל המקומות הקדושים, ובכל שנה ושנה קודם שבועות בשלשת ימי ההגבלה יצאו אנשים מחברה קדישא לציין הקברים וחפרו סביבות הקברים ועשו גבעה ועלי' הניחו אבן, לסימן ששם נמצא קבר.

גם בחצר בית המרחץ והמקוה הי' שם בשנת ת"ח מקוה עמוקה מאד והרשעים השליכו לתוכה כו"כ מאות תינוקות של בית רבן ביחד עם המלמדים בעודם חיים וכיסו אותם חיים בעפר, הי"ד, כמבואר במגילת עיפה להש"ך ז"ל.

בשנת תרצ"א כשהרחיבו בנין בית המרחץ הישן ובנו קרוב למקום הנ"ל, עשו הבד"צ תיקונים של פותח טפח, בכדי שיהי' מותר לכהנים להכנס לבית המרחץ והמקוה. בשנת תרפ"ד כשחפרו בככר השוק ליסודות בנין חנויות החדשות, מצאו עצמות אדם עם זקן אדום, ולא ידעו להחליט אם זהו מקדושי שנת ת"ח ות"ט — והמה יהודים, או חיילים פולניים במלחמת הטאטירן — ע"כ קברו העצמות בגן העיר אצל בית־העם.

מקורות להריגות שנת ת״ח ות״ט

והנני לציין מקודם המקומות ששם נזכרו קדושי טאמאשוב של הריגות שנת ת״ח ות״ט.

בספר יון מצולה להקדוש רבי נתן האנובער הי״ד, שהוא הי׳ עד ראי׳ להריגות ת״ח ות״ט ונדפס לראשונה בוויניציאה בשנת ביאת המשיח (תי״ג) כותב: ויצורו על זאמאשטש, והיא עיר חזקה בחומה כפולה וכו׳ ובתוך הזמן נתפשטו בכל הקהילות סביב לה, ועשו הריגות גדולות בק״ק טאמאשוב ובק״ק שעבערשין ובק״ק טורבין ובק״ק רובאשוב ובק״ק טארניגראד ובק״ק בילגורייא ובק״ק גוראי וק״ק קראשניק, עשו הרג רב כמה אלפים ורבבות יהודים, העתקתי במיוחד שמות כל הערים שמזה נראה שרק על טומאשוב שלנו התכוון, שכל העירות הנ״ל נמצאות בסביבותינו.

ובמגילת עיפה לרבנו הגאון רבי שבתי מווילנא (הש״ך) כותב למזכרת עון ממקרים רעים ומאורעות קשות שבעוונותינו אירעו לאחב״י בשנת חמשת א׳ ת״ח ות״ט ליצירה במלכות פולניא (נדפס בסוף שבט מיהודא לרבי שלמה בן ווירגא, ווארשא תרמ״ג) בעמוד 89 ...והחריבו כל העיר וכל קהילותינו וכל הגלילות והישובים אשר סביבותינו, יותר משלש מאות גדולות וחשובות ובפרט בק״ק נאהרל וק״ק שעבערשין וק״ק טאמאשאוו שם הרגו לאלפים ורבבות, בחודש תשרי ט׳ טי״ת למספר הקצובות, והוציאו שם ספרי תורה וספרים ולוחות נבוכות, ועשו שטח גדול מהיריעות, וישטחו שטוח על פני האדמה בחוצות, ורחובות, ושחטו על היריעות, זבח משפחה ומשפחה בחלפים ובחרבות, חכמים ונבונים זקנים וזקנות, והרגו אחים לעיני אחיות, ושחטו ביום א׳ בנים על אבות, ובמקוה המים המטהרת מכל טומאות ותועבות, שם היו מטבילין כלות, נדות וזבות, השליכו שם אלף וחמש מאות ילדים, תמימים, בריאות וטובות, ויכסו עליהם עפר, ועודם מפרפים, ושפתותיהם בקבר דובבות, העל אלה תתאפק ותחשה שוכן ערבות (נדפס גם כן באור תורה ירחון לרבי יוסף כהן צדק תרל״ד שנה ראשונה, שהעתיק ממגילת עפה להש״ך בסו״ס שבט מיהודה עמוד 127 *).

---

*) כנראה הי׳ להם הנאה סדאסטית מיוחדת להשליך ילדים חיים למקוואות ובארות, עיין בספר אור ישראל פירוש על הזהר לרבי ישראל יפה אבד״ק שקלאב, פראנקפורט דאדר תס״ב, בראש הקדמתו ...התלאות אשר עברו על עם קדוש, משנת ת״ח אשר הי׳ בימי (הוא הי׳ אז כבן שמנה או תשעה, כמו שכתב בספר תפארת ישראל, פפד״א תקל״ד, דף ה׳: בהיותי בן שמונה או תשע שנים למדתי אצל מלמד א׳ בק״ק חלוסק, כי הי׳ בתחילת גזירת ת״ח), כל הגזירות ומיתות משונות שהיו משנת ת״ח אשר היתה המכה

עיין בספר נחלת צבי על ש״ע אבהע״ז (וויניציאה תכ״א) להרב צבי הירש בהגאון ר׳ יוסף הכהן שכתב שהגלה מפולניא מחמת מלכי מות וכו׳ וטילטלני השם אחר הגזירה הגדולה אשר הי׳ במדינות פולין טילטלא דגברא, ממדינה למדינה עד שבאתי הנה וכו׳ וויניציאה (כוונתו על שנת ת״ח כי ההסכמות משנת תי״ט).

ועיין בהקדמת זרע בירך ח״ב לרבי ברכי׳ נדפס בשנת תמ״ז, שמצדיק הדין שהחורבן הגיע מפני המכשולות בעון חילול שבת ע״י הארענדעס ולימוד פילוסופיא, וכן במה שנפרץ ההתדמות המלבושים, וכן במכשול קבלת רבנים שעשו אלהי כסף וזהב, וע״י שהעמידו חזנים שאינם מהוגגים רק חיפשו מי שהוא קול נאה ואפילו הי׳ ע״ה וקל שבקלים, ולימוד קבלה לשאינם ראוים וכו׳ עיי״ש באריכות.

ועיין במגלת ספר ליעב״ץ והי׳ בשנת ת״ח לפ״ק עת צרה ליעקב וכו׳.

ועיין בצוואת הגאון רבי שעפטל בסו״ס יש נוחלין: בהיות ידוע כי החורבן השלישי שנעשה בימינו בשנת ת״ח לאלף הששי שהי׳ הרג רב ממש הי׳ דומה לחורבן הראשון והשני אוי לנו כי חטאנו, והי׳ בעתים הללו תערובות רב בעוה״ר, והרבה משפחות נטמעו בעוה״ר וכו׳ ע״כ מפני זה עושה הכתב יחוס עיי״ש.

ועיין בשו״ת איתן האזרחי בקונטרס אחרון פרשת תצא, הספד על קדושים דק״ק באר משנת ת״ח. ובפ׳ קדושים, על קדושי נעמרוב שנהרגו יותר משׁשה אלפים נפשות. ובפ׳ חקת, על קדושי ק״ק פולנאה. ובפ׳ שופטים על קדושי ק״ק קאנסטאנטין. ובכלל נמצא שם הרבה חומר לשנת ת״ח.

ועיין בטיט היון ווינציאה ת״י לרבי שמואל פייביש ב״ר נתן פייבל מווינא. צער בת רבים ווינציאה ת״כ, לרבי אברהם ב״ר שמואל אשכנזי. פתח תשובה לרבי גבריאל ב״ר יהושע העשיל שוסבערג, אמשטארדאם תי״ב (פי׳ על איכה) ושם שילב בתוכו כל הצרות שעברו עליו ושידועים לו משנות ת״ח ות״ט.

ובספר נחלת צבי פירוש על אבות (ווינציאה ת״כ) לרבי צבי ב״ר שמשון טוק־פירר מקראקא כותב בהקדמתו, כי יסרנו ד׳ ביסורי אהבה דין גרמא דחמש בני מתו בעוני, עלי הי׳ כולנה, וביותר עכשיו ברעש הגדול ביום גבר האויב בארצנו במדינת פולין, כאשר כל השומעים תצלינה שתי אזניו, בהיות שנשארתי לבדי לראות המראה הזאת, ויצאתי בעצמי ערום בלא בנים.

מתפשטת בכולו, בקהלה אחת ק״ק פארהביטש שם השליכו שש עשר מאות ילדים חיים בבאר אחת, כאשר סיפר הגאון שעפטיל כ״ץ בעל שפתי כהן (הש״ך) על זה באריכות גדולה, כמה מדינות נהרסו וכמה קהילות קדושות נעקרו וכמה בתי כנסיות נחרבו וכמה ספרי תורה נקרעו ונשרפו באש ונתנו למרמס בעוה״ר וכו׳ עיין שם.

בספר מאור הקטן (פיורדא תנ״ז) לרבי מאיר ב״ר יצחק טארניפאלער אבד״ק איטינגא, בהקדמה: כד הוינא טליא בשנת הת״ח ליצירה, בעידן ריתחא מהבורא, יצאה הגזירה, להרוס ולנטוש פליטה הנשארת, ע״י אומה הרשעה הקאזאקין ימ״ש, אשר מדעת נבערה, ועברתם לנצח שמרה, והרגו באף וזעם ועברה, כמה רבבות מישראל, אשר נפשם למות הערה, וכמה קהלות קדושות במדינות אוקריינא ופדאליא, אשר הי׳ יושבים לפנים בגדולה ותפארתה, ובתוכם קהלתינו טארניפאל הבירה, אשר נשפך דמם כצאן קדושים בעזרה, מהם משפחתי מצד אבי וחמי זל״ה הי׳ כחץ למטרה, ארץ ארץ אל תכסי דמם.

ועיין בהקדמת ברכת הזבח (אמשטארדאם תכ״ט) ונשארתי אני לבדי, אך גונח ומוכה ומושבר רגל ונכה רגלים פסח וחיגר בהפוך ד׳ את קהלות הקודש מדינות פולין וליטא, נלקח ממני מחמד עיני וכו׳ כספי וזהבי ומאודי וילידי ביתי, שתי בנותי שנהרגו על קידוש השם וכו׳ גם כל כתבי הקודש שלי שחברתי על כמה שיטות התלמוד ופוסקים אשר קבלתי מרבותי הקדושים, והכל נלקח מאתי ע״י יוונים ארורים ימ״ש, כי הייתי מושלך ברחוב בראש כל חוצות סחי ומאוס מתגולל בדם הרוגים קדושי עליון אשר הערו נפשם למות, והייתי רעב ללחם וצמא למים דבק לשוני לחיכי ערום ויחף וכו׳ כי הפשיטו מעלי לבושי ונשארתי ערום בלי לבוש כי אם כתונת בד לבד, ופעמים רבות אשר הוציאנו האויב להריגה, ופשטתי צוארי כצאן לטבח, וה׳ ברחמיו המרובים הותיר אותי להיות שריד ופליט.

ועיין בשו״ת צמח צדק סי׳ ע׳, עבודת הגרשוני סי׳ ל״ו, וילקוט מנחם ווילנא תכ״ג.

ועיין בטו״ז אבהע״ז סי׳ קנ״ח סק״ח, בחודש כסלו ת״י הייתי בלובלין ואני בתוך הגולה בעו״ה מחמת המציק מכת המדינה, עד כי ירא ד׳ משמים ויאמר לצרותינו די, ודן אודות העגונה משעבערשין. ועיין בהספרים גאון צבי ואספקלריא המאירה.

הגאון רבי משה שמעון בכר״ך בהיותו אבד״ק ווירמייזא בשנת תט״ו כתב לזכרון בספר שמות הקהלות והגאונים שעברו עליהם מאורעות ת״ח ות״ט וחושב שם טאמאשאוו, עיין דעת קדושים לאיזענשטאדט, פטרבורג נ״ז—נ״ח עמוד 220.

ועיין צער בת רבים לרבי אברהם ב״ר שמואל אשכנזי, הוצאת פריעדבערג, לבוב תרס״ו עמוד 13 בהערות ...פלגי מים תרד עיני על שאר העברים וכו׳ ובנ״י ק״ק טאמאשוב ההדורים, וכל הסביבות באו הצוררים והרגו יותר משלושים אלף נקבות וזכרים וכו׳. וראה י. שאצקי אריינפיהר גזירות ת״ח ווילנא 1938 עמוד 140 שהרבה להביא כמה וכמה מקורות, וההריגות התקיימו ביום 3 טען נאָוועמבער 1648 למספרם, וראה לקורות הגזירות על ישראל ח״י גרולאנד קראקא תרמ״ה הוספה לאוצר הספרות שנה שני׳ מספד

פולניא„ ועיין בשו"ת איתן האזרחי סי' כ"ב שם מביא פרטים שונים אודות הריגות שנת ת"ח. ...ואתא לקדמנא הבחור כמר חנן בן מיכל מק"ק טומאשוב, והעיד כי איש אחד נקרא ליב מקריטניצא, הגביית עדות התקיימה בשנת ת"ח בק"ק לבוב.

ואפילו אלו שניצלו ע"י נס מחרב הרשעים, אבל לבם נתקף מההומות ומתו אח"כ, וראה בספר דברי דוד עה"ת לבעל טורי זהב (האזינו) עה"פ ומחדרים אימה שפרש"י כשבורח ונמלט מן החרב, חדרי לבו נוקפים: כמו שהי' בעוה"ר במלכות פוילין וליטא ושאר ארצות משנת ת"ח ואילך, שהיתה הרעה של הריגה כמעט לרוב ישראל שבאותו דור, ואותם שנמלטו אחורי הנהר ויסעל מתו עם רב מישראל מתוך חולי שבא מחדרי לבם הרבה והרבה בעוה"ר כנזכר כאן וכפר אדמתו עמו עכ"ד.

רבי אפרים ב"ר יוסף יאבוראווער מחעלים ואב"ד בוורעשנא חיבר בשנת ת"ח קינה על חורבן נעמרוב ונדפסה בספר נחלת יעקב לר' יעקב ב"ר נפתלי דף ט' קראקא של"ח, עיין באור החיים לר' חיים מיכל בערכו.

ועיין לקורות גזירות על ישראל ח"י גורלאנד פרעמישלא תרמ"ז, המו"ל שאלתיאל אייזיק גרובער ושם גזירות ת"ח ות"ט.

ועיין בספר קול יעקב לרבי יעקב קאפיל מרגליות, דרושים, ובו קינה לשנת ת"ח. ויניציאה תי"ח 8°.

וראה היסטאָרישע שריפטען וו ווילנא 1937, דער אַרכיוו פון שמעון דובנאָוו פון א. טשעריקאָווער עמוד 583, צווי היסטאָרישע לידער אודות גזירות ת"ח ות"ט.

מאיר באהבה בנימין מינץ, בסופו אודות גזירות ת"ח ות"ט, נדפס בתל־אביב, תש"ג.

כתוצאה מהשחיטות והצרות שבאו בעקבותיהן, נתעורר בלב רבים הרצון והתשוקה לעלות לא"י ואחד מהם הי' בן עירנו רבי יעקב בהקדוש ר' שמעון מטאמאשוב, שהדפיס במיוחד ספרו אהל יעקב בוויניציאה בכדי שיהי' לו מההכנסה לכסות הוצאות הדרך (ראה באריכות בפרק אנשי שם ורבנים עמוד 41). גם נתפשטו בכל תפוצות הגולה, איטליא ותגרמה ועוד.

אבל רוב הנשארים לפליטה חזרו לבנות ההריסות והתחילו מחדש החיים החדשים, כדאי להדגיש שאחר הגזירות של שנת ת"ח נתקבל לאב"ד ור"מ הגאון רבי יהודה ניסן מח"ס בית יהודה שהי' תלמיד המרש"א, וכפי שכותב בנו בהקדמה עזב את טארני בגליל קראקא, שהיתה אז עיר קטנה, ונתקבל לאב"ד בטאמאשוב והנהיג שם ישיבה אשר ממנה יצאו גדולי ישראל. כפי הנראה בנו בנ"י ההריסות ובודאי היתה מקום פרנסה והמשיכו לדור בתוכה הרבה פליטים ונבנתה מחדש לעיר גדולה. גם ביהכ"נ הגדול נתחדש והחיים חזרו למסלולם הרגיל.

רמזים על שנת ת"ח

הנה על שנת ת"ח נמצא בזהר רמז על הגאולה עה"פ (ויקרא ט"ז־ג) בזא"ת יבוא אהרן אל הקודש, בזא"ת בגימטריא ת"ח. ועיין בנזר ישראל על הזוהר להמגיד מקאזניץ (בשלח) דף נ"ז מדפי הספר, תשלח חרונך יאכלמו כקש לתחיית המתים. ג. ב. קמיך וכק"ש לזימנא דאתי. כמ"ש הקדוש שמשון מאסטראפאלי, וקצת הי' בשנת ת"ח. הר"ת של תשלח חרונך. וא"א לפרש יותר אלא מפה לאוזן עכ"ל. וכפי המבואר אם יש פקודה לגאולה והדור לא זכה אזי ח"ו נהפך הדבר בעוה"ר, וכמ"ש בזהר עה"פ קצתי בחיי מפני בנות ח"ת — שהי' זמן גאולה בשנת ת"ח ולא זכו, והתקיימו צרות רבות ומשונות, ועיין בזהר תולדות דף ק"א, במדרש הנעלם, לזמן ארבע מאות ושמנה שנה לאלף השישי כדקאמרן מאן יזכה להאי ארכא מאן יתקיים בקיום דתי בהאי זימנא וע"ד אצטערנא בנפשאי עכלה"ק. ואז מי שנשתמד ר"ל לא פגעו בו והנסיון הי' גדול מאד. ועיין בארץ החיים תהלים ט' עה"פ תעלים לעתות בצרה. וכמו שהי' בזמננו שהרה"ק בעל התולדות ז"ל נתן רמז לשנת גאולי באה בכי תש"א, ובעוה"ר שלא זכינו, עדים אנחנו להחורבן הגדול שלא הי' עוד כמוהו. ובספר זרע קודש טמן ברמ"ז עה"פ ולא יהי' נגף לבנ"י בפקוד אותם, שבקשתינו שאם לא נזכה שהפקודה להגאולה תתקיימה בישועה שלימה, עכ"פ לא תהפוך ח"ו נגף לבנ"י ח"ו, שלא ישלוט בהם דינים (ליקוטים לפרשת פרה).

בספר דמשק אליעזר פאקש פרשת בא, מביא רמז על שנת ת"ח בשם הקדוש רבי שמשון אוסטראפאליער ז"ל על המסורה: מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום, מדוע לא כליתם חקכם וגו' גם תמול גם היום, רמז על שנת ת"ח, ישראל צועקים עבר קציר וגו' מדוע לא בא בן ישי משיח צדקנו, ובא התשובה מדוע לא כליתם חקכם וגו', כי היום אם בקולי תשמעו ראשי תיבות ת"ח.

ועיין בספר בית פרץ להג"מ פרץ ב"ר משה, דרשות, זאלקווא תקכ"ט ובו דרוש לכ' סיון, חבלי משיח בגימטריא ת"ח, וכל זמן שהוא עת קץ ולא עושים תשובה איהפך בעוה"ר להריגת צדיקים וכו'.

ועיין בסוף ספר אוהב ישראל בליקוטים (מטות) דפוס ירושלים עמוד ש"א, גם שמעתי מאיש הלז ששמע מזקיני בעל המחבר זצללה"ה דרוש גדול ביום כ' סיון, ולא זכר כי אם אלה הדברים: כ' סיון הוא התחלה על יום הכיפורים, אם מקיים יום זה כראוי אזי יוכל לקיים יוה"כ כראוי ונכון,

וסימנך כי יד על כ"ס י"ה, כ"ס ראשי תיבות כ' סיון, י"ה ר"ת יום הכיפורים. ועיין בספר אור מלא לרבי ישראל צבי ראטענבערג הי"ד אדמו"ר מקאסאן (חלק השמועות) דף ק"ט טור ד' פירוש על מאמר זה.

עיין בחת"ס עה"ת (וויען תרס"ז) בש"מ לפרשת תצוה דף ע"ט טור ג' עה"פ ויתלו את המן על העץ. איתא בשארית ישראל, שאמרו חכמי הדור שרעות רבות וגזירות שמדות והריגות שהיו בשנת ת"ח, המה היו מגזירות המן אשר נתבטלה בשעת הנס, ונתקיים עתה (ואולי הי' גלגולי אותן הנשמות), ומרומז במגילה. ותכתוב אסתר המלכה כתוב ת"ו רבתי, וחור כרפס חי"ת רבתי לרמוז על שנת ת"ח. והוא מרמז על פסוק וקוץ ודרדר תצמיח לך, דאיתא במדרש שהמן נתלה על הקוץ, לקיים מה שנאמר ובני בליעל כקוץ מונד להם, ועי"ז נתבטלה הגזירה, אולם מזה נצמח הרעה בשנת ת"ח שגימטריא דרד"ר עיי"ש.

ורבנו הש"ך במגילת עיפה שלו מרמז זה בחרוזים, שנת ת"ח אשר חשבתי בזא"ת יבוא אהרן אל הקודש לפני ולפנים, נהפך כנורי לאבל ושמחתי ליגונים.

ובעוה"ר שתם תפלתינו ובשנת ת"ח ובימינו נתקיים הרמז של המגיד ת'שלח ח'רונך, שניבא וקצת הי' בשנת ת"ח. הלשון קצת, כלומר והעיקר נדחה לעת מאוחרת. ואנחנו פרענו חוב אבותינו. ומחרון אף הגדול הזה סבלה עירנו בשנות ת"ח ות"ט יותר משאר עיירות.

תענית כ' סיון
שנקבע על הצרות והריגות של שנות ת"ח ות"ט

בשנת תי"ו יו"ד עוד לא שקטה הארץ מהטבח הגדול והחורבן הנורא, כי הפרעות נמשכו גם בשנות ת"י, התאספו הקצינים, רוזני ארבע הארצות והאלופים אשר בראשם הגאונים ראשי ישיבות ואב"ד, ביריד גראמניץ בהתועדות דק"ק לובלין, ודנו בהמצב שנתהווה ע"י הפרעות וכן בשאלות עגונות (וראה בשו"ת הגאונים בתראי פראג תקע"ו סי' ד' תשובה מרבנו הט"ז ...בחודש כסלו ת"י לפ"ק הייתי בלובלין, ואני בתוך הגולה בעוה"ר מחמת המציק מכת המדינה עד יאמר לצרותינו די, נשאלה השאלה בעסק עגונה אחת

שנהרג בעלה בק״ק שעבערשין בהרג רב, וגם בנה שהי׳ לה נהרג וכו׳, עיי״ש שמפלפל עצמו עם הגאון הרבי ר׳ העשל). ובישיבתם בין פורים לפסח שנה הנ״ל החליטו והסכימו לקבל עליהם ועל זרעם אחריהם להתענות בכל ארבע הארצות את יום העשרים לחודש סיון בכל שנה ושנה, ביום ההוא אשר התחילה הצרה בק״ק נעמרוב הגדולה, והיום ההוא נכפלה בו הצרה. שכן מלפנים היתה בו ג״כ גזירה רעה בשנת ד״א תתק״א כמו שנמצא בסליחות של מוסף יוה״כ שמתחלת שלומי אמוני ישראל וכו׳ זכר מבן י״ח ונקבה מבת ט״ו ומעלה מחויבים להתענות ולהשלים כמו בתענית ציבור, חוץ מעוברות ומיניקות וחולים ל״ע יתנו פדיום, ובכלל יהי׳ נגבה מכל אחד כופר נפש ולחלק לעניים לומדי תורה, ומחויבים לקרות ויחל שחרית ומנחה כמו בתענית ציבור. ועיין בט״ז סי׳ תקס״ו סק״ג.

טופס התקנה נדפס בפנקס דד״א, היילפרין עמוד 78, ומובא להלכה (בט״ז או״ח סי׳ תקס״ו ס״ק ג׳) התוספת יו״ט חיבור סליחות מיוחדות ליום כ׳ סיון, גם הש״ך חיבור סליחות וכותב במגילת עיפה ...על כן קבעתי לעצמי ולדורתי לבנים ובני בנים יום צום ותענית לאבל ומספד וקנים ביום כ׳ לחודש סיון וכו׳. ובסידור יעבץ נדפסו הסליחות ותפלה אמ״ר מיוחדת לכ׳ סיון.

ועיין במג״א סי׳ תקס״ח ובבאה״ט ושערי תשובה סי׳ תק״פ סק״ט ובבאה״ט סי׳ תכ״ו סק״א ובפמ״ג סי׳ תקס״ו במ״ז סק״ג ובפמ״ג סי׳ תקע״ד במ״ז סק״א ובשו״ת עבודת הגרשוני סי׳ ק״ו, קרבן שבת דיהרנפורט תנ״א דף ל״ו ע״ב. ובא״ר כתב שקבעו לכ׳ סיון מפני שאינו נופל לעולם בשבת.

נדפס ספר מיוחד נחלת יעקב מרבי יעקב ברבי נפתלי ע״ד המליצה עם סליחות וקינות על קדושי ת״ח ות״ט, אמסטרדם תי״ב.

סליחות לשנת ת״ח ות״ט שחיבר הש״ך, נדפסו בסוף סדר סליחות כמנהג ליטא (אמשטרדאם תי״א) והש״ך הוסיף שם הקדמה שמבאר מאורעות שנת ת״ח. ועיין במקורות לתולדות גזירות ת״ח ות״ט, נחום ווארמאן, ירושלים תש״ט, שמביא רשימת תפלות וסליחות לכ׳ סיון מהש״ך, הט״ז, התוס׳ יו״ט ורבי שעפטיל בן השל״ה ורבי אברהם שרענציוס מלבוב (מח״ס איתן האזרחי). עיין ספר החיים, אמשטרדאם (1703) ח״א דף 64־66.

כ׳ סיון בימינו בטומאשוב

כפי מיעוט ידיעתי בימינו לא קראו בשום ביהמ״ד ויחל, הי׳ יחידי סגולה שהתענו, ובבית המדרש דחסידי ציעשינוב, ששם התפלל הרב דמתא כ״ק האדמו״ר הגה״צ ר׳ לייביש ז״ל הרב מציעשינוב, וכל בני תורה שלמדו כל היום התרכזו שם, כך נהגו, במנין האחרון שהרב והבחורים והעשרה בטלנים התפללו, אמרו אבינו מלכינו, ואחר התפלה אמר הרב בבכיות עצומות תפלת א׳ מלא רחמים הנדפס בסידור עמדין לכ׳ סיון שנזכר שם מיתת ר׳ יחיאל מיכל מנעמרוב על קה״ש, והתענו עד חצות. בינתיים חזרו על סיפורים ומעשיות על מאורעות הדמים משנות ת״ח ות״ט. אכן שמחות לא קבעו על יום זה.

שמעתי מידידי הרב משה׳לה פרישערמאַן שליט״א אדמו״ר מטאמאשוב, שאביו הרה״צ אחר פטירת הרה״ק בעל דברי שמחה מציעשינוב נסע לבעלז, והי׳ שם בכ׳ סיון תרע״ד, והי׳ עומד סמוך לחדרו שישב הרה״ק רבי ישכר בער ושמע קולות גדולות של בכיות, והלך אחר הקול עד שנכנס לחדרו של הרבי מבעלזא ומצאו שבוכה מאין הפוגות וצועק בקולות גדלות על החורבן שעבר, ויתכן שגם הרגיש בצרות העתידות לבוא כי בתשעה באב פרצה מלחמת העולם הראשונה.

בשנת תרע״ט ותר״ף אחר הפרעות והשחיטות באוקריינא, נקבע מטעם הרבנים בכל ארץ פוילין יום כ׳ סיון לתענית ציבור כללי ולחלשים על כל פנים לחצי היום, וגם בעירנו נקבעה התענית, ואמרו הסליחות לכ׳ סיון ואספו מעות לפדיון נפש לנגועי הפרעות.

כדאי להדגיש שעל החורבן הגדול אשר היתה בעוה״ר בימינו, קבעו הרבנים בהונגרי׳ יום תענית ותפלה על כ׳ סיון מפני שיום זה כבר נקבע פעמים בשנת ת״י ע״י ועד ארבע הארצות וגם בגזירת תתקל״א, אבל פה באמריקה נשכח הכל, לא רק הצרות הראשונות אל גם צרות האחרונות, ויש שקובעים על יום המר הזה חתונות ושמחות.

סבל היהודים במלחמת פולין ושבדי׳

עוד לא התאוששו מההרס והחורבן של שנות ת״ח ות״ט, עוד לא בלעה הארץ את דמי הקדושים, והגיע על הישוב היהודי בפולין צרה אחרת בשנות 1654—1660 אחרי שהפולנאים הצליחו להדוף הקאזאקים ולדחותם מזרחה פלש לפוילין קאַרל גאַסטאַוו העשירי, מלך 1654—1660, ששאף לשלטון יחוד בארצות ים הבלטי הצפוני וכבש ערים רבות וחדר לעומק פוילין ובתוכם גם לעיר טאמאשוב, וחיילים השבדים עשו חורבן מבהיל בקהלות יהודיות, וגם בעירנו הרגו הרבה יהודים. כך הי׳ מקובל אצל הזקנים שבעיר, קבלה מדור לדור.

טומאשוב בתשע קהילות

עוד בשחר ילדותי עת הייתי מקשיב מזקנים שבעיר אגדות וסיפורים בנוגע לעתיקות וחשיבות קהלת טאמאשוב, לא שכחו להדגיש בכל פעם שטאמאשוב היא עתיקה וחשובה ולהוכחה הביאו מה שטאמאשוב השתייכת לתשע קהלות. אני שאלתי אותם בתמימות ילדותית מה זאת תשע קהלות, ומה הם מבינים תחת המונח הזה, הם השיבו לי שקבלה בידם מדור דור, שהמתיישבים היהודים הראשונים בפולניא הגיעו לכאן אחר גירוש שפאניא, והמלך נתן להם רשות להתיישב רק בתשע קהלות, וטאמאשוב היתה אחת מהן, ולפי חשבונם נכנסו לתשע קהלות הערים דלהלן: 1) טאמאשוב 2) שעבערשין 3) טישיוויץ 4) קראקא 5) לובלין 6) לבוב 7) חעלמא 8) זמיגראד 9) פאלאצק, ויש מהם שהוציאו זמיגראד והכניסו בחשבון טארניגראד, או עיר עתיקת יומין אחרת. ועד כמה שלא ידעתי אז מאומה ולא הי׳ לי ידיעות בתולדות היהודים בפולניא, בכל זאת חוש הבקורת שלי סרב להאמין. חשבתי אומרים ואינם יודעים בעצם מה שאומרים. אחר החקירה אצל הזקנים באתי למסקנא שארגון „תשע הקהלות" אמנם התקיים וטאמאשוב נחשבת לאחת מבין בנותי־ה, אבל מה זאת ומי המה, לא ידעתי. כשגדלתי ובינותי בספרים כבר פגשתי הרבה פעמים המונח „תשע קהלות".

1) בספר עמודי׳ שבעה דרשות לר׳ בצלאל ב״ר שלמה הדרשן מסלוצק, פראג תל״ד, במכתב הסכמה מיום א׳ ניסן כד״ת לפ״ק ביריד גראמניץ בלובלין בא על החתום בין השאר הצעיר באלפי יהודה חוב״ק שעבערשין, מבורר תשע קהלות.

2) בשו״ת חוות יאיר ס״ס צ״ב ...והנני נתברברתי זה שלש שנים לר״מ מתשע קהלות גליל חעלים ואגפי״ה יצ״ו, משה בל״א מוה״ר שלום דמתקריא פריעדמאן זצ״ל, היושב לע״ע בדיינות פה והגליל ביריד לבוב והגליל יצ״ו.

3) בספר שו״ת קרן אור — מראה כהן, בחידושי הלכות ושו״ת מהגאון וכו׳ רבי משה הכהן ז״ל שהי׳ אבד״ק דראהביטש ובק״ק בעלזא והגליל, ובמדינות תשע קהלות ובק״ק סלוצק וכו׳. נדפס בזאלקווא תקל״ג. המחבר ר׳ משה נפטר בשנת תפ״ז.

4) בפנקס דד״א י. היילפערן (עמוד 293) במכתב הרבנים בענין מחלוקת הידוע שבין הגאונים ר״י עמדין ור״י אייבישיץ, באו על החתום בין השאר הקטן יצחק החונה בק״ק זאמאשטש ראש דמתשע קהלות. עוד שם בפנקס הנ״ל (עמוד 397) הק׳ שלמה חוב״ק חעלמא נבחר מתשע קהלות. עוד שם (עמוד 405) דק״ק טארניגראד נאב״י (נאמן בישראל) דד״א מתשע קהלות.

5) בספר יד החזקה להרב צבי אלימלך טייכער פרעמישלא תרל"ו מעתיק היחוס מאבותיו מספר זקנו הגאון בעל מגיד משנה, נכד הגאון החסיד אבד"ק טישיוויטץ, בעת שהיתה טישיוויטץ במעלה עליונה בתשע קהלות.

והנה המחבר של פנקס דד"א י. היילפערן בסוף המלון (עמוד 555) בא למסקנא:

תשע קהלות מונח הנזכר בכמה תעודות שבידינו בין שנות תכ"ד— תקי"ד, והמציין גליל חעלם כיחידה אדמיניסראטיבית יהודית שנקרא אח"כ גם גליל חעלם—בעלז, כלל בתוכו את ארץ חעלם, גליל בעלז ואורדינאציע זאמאיסקי, וכן ישובים אחדים מגליל לובלין, ומחליט שהקהלות הגדולות שבגליל חעלם—בעלזא (מלבד האורדינאציא) היו בשנת תע"ז, לפי שיעור התשלום של מס הגולגולת בערים דלהלן: א) לובמלא ב) חעלם ג) אולעשיץ (האלעשיץ) ד) בעלזא ה) שינאווא ו) ווארש ז) סוקאל ח) טישיוויטץ ט) זאמאשטש, ומהם התקיימו תשע הקהילות. ומסתמך על השערת באלאבאן ומביאו המחבר הנ"ל בבית ישראל בפולניא ח' עמוד 61.

ולא יכולתי להבין מדוע הניח בחוץ הקהלות העתיקות והחשובות, טארניגראד, שעבערשין שכבר הבאתי הוכחות שבא־כוחם הי' מבורר "מתשע הקהלות". ומה שמסתמך על גדלותן לפי שיעור התשלום של מס גלגולת, אצלי זהו ספק גדול אם זה נתן להן הזכות להיות נחשבות לאחת מתשע קהלות, ובפרט שבכל הטבלאות מחשבון פרעון המסים בפנקס הנ"ל נפרטו שמות הגלילות ושמות ערים בודדות, אבל לא נמצא שם תשע קהלות כחטיבה מיוחדת, ולפי השערתי הי' תשע הקהלות מין אגוד הקהלות לענינים רוחניים, ואולי הי' להם רב הכולל משותף, ובוודאי נלקח בחשבון את רמת גדלותן בתורה אשר בין הראשונות הי' נמנות אז הקהלות טארניגראד ושעבערשין, שהיו מלאים תורה וחכמה והוציאו מתוכם רבנים מפורסמים, ובפרט עיר שעבערשין הנודעת עם גדולי' ומחברי'. וכנראה נעלם ממנו שבספר בית יהודה (זולצבאך אות"ם לפ"ק) כתב בנו על אביו הגאון שהי' אב"ד ור"מ בטאמאשוב דלובלין, והרביץ תורה בישראל במדינות ליטא, ובתשע קהלות, ובמדינת פוילין הקטנה בגליל קראקא ק"ק טארני. הרי שחושב את טאמאשוב לאחת מתשע הקהלות, וזאת היתה חשיבות כמו שכתב ביד החזקה על טישיוויטץ בעת שהיתה במעלה עליונה בתשע קהלות.

יעקב פראנק ולהקתו נוסעים דרך טומאשוב להתנצר ר"ל

הטמא המזוהם והרשע הנוכל יעקב פראנק ש"ט הממשיך משיחיות־השקר של כ"ת ש"ץ ימ"ש אחרי הנפילות שהי' לו בויכוח הפומבי שהתקיים בלבוב בימי כ"ג—כ"ו תמוז תקי"ט בין אנשיו ולהבדיל בין הרבנים, שהכומרים כפו עליהם הויכוח, על פי מזימותיו ונכלותיו של יעקב פראנק, שהבטיח להגוים שיתנצר ר"ל, רק בתנאי שמקודם יתקיים ויכוח ברבים בין אנשיו והרבנים. והוא התכוון לגולל עי"ז צרות לאחב"י הנאמנים לד' ולתורתו, בהעליל עליהם הבלבול הישן של „עלילת דם" ברבים. וגם הוסיף כמה בלבולים חדשים, ודימה בנפשו שיעלה בידו להוציא גזירה לשרוף התלמוד ומפורשיו והשלחן ערוך, כמו שעלתה לו בשקריו לפעול אצל ההגמון הכנסי' הנוצרית בקאמיניץ אחרי הויכוח שהתקיים שם ביום 20 ביוני 1757 למספרם (תקי"ז) וביום 18 באקטאבער לשנת האזרחים 1757 אספו בחוצות קאמיניץ ספרי התלמוד ובעוה"ר שרפם לעין השמש.

ועיין בספר תפארת ישראל מהרי"ח הגדול בפרשת בחקותי, וגם בזמנינו שנת תקי"ח נשרפה תורתנו הקדושה בארבעה לחודש מרחשון שנת הנ"ל נשרפו כל ששה ספרים ועוד מסכת ברכות ותקוני זהר ואשלי רברבי מחמת המינים שבתי צבי ימ"ש.

אבל עמדו לאבותינו בלבוב רחמי שמים וסבל שם מפלה מבושה, כי הרבנים יצאו נקיים, וגם ניתן חוק וצו שלא לפגוע בהם ומכש"כ שלא לשרוף התלמוד ושלחן ערוך ומפורשיהם, ולא נענשו הרבנים על תלונות וטענות שתבעו הפראנקיסטין מהם, ועי"ז חמתו בערה בו והתנכל להנקם מהיהודים הנאמנים לד' ולתורתו ע"פ מסורת התלמוד והש"ע, והחליטו כולם להתנצר עם טקס מיוחד ופרסום גדול ועי"ז יזכו לזכיות מיוחדים ויעלה בידם להצר לישראל, ולהסית את הנוצרים על היהודים ולהעליל עליהם שקרים וכזבים, והגישו בקשות לראשי הכנסי' בלבוב שאדיר חפצם להכנס לדת הנוצרית. אכן מנהיגם יעקב פראנק יעבור לנצרות בעיר הממלכה ווארשא בפרסום רב, והם עטפו הדבר בנימוקם שעי"ז יתוספו רבים מבני ישראל להם, וממנו ילמדו וכן יעשו לקבל דת הנוצרית. אבל כוונתו היתה שבכל הדרך המובילה מלבוב לווארשא, מיושבים הערים מאוכלסי יהודים אדוקים שומרי מסורת התלמוד והשלחן ערוך, והוא כאשר יסע במסע־נצחון עם מקורביו מצוידים במכתבי־ברזל של ההגמונים, יהי' להם הזדמנות נכונה להתעולל ולהתקוטט עם תושבי יהודים במקומות הללו — בהיותם בטוחים שבכל מקום מדרך כף רגלם ימצאו חסות אצל הכומרים והממשלה המקומית. ותכנית המזימה שהתנכלו נתקיימה

לדאבוננו במלואה. הטמא פראנק קיבל אגרת־ברזל מראש הכומרות בלבוב שבכל מקום מוצאם, חייבים להגן עליהם מהתנפלות היהודים, ויכבדו אותו ואת אנשיו כמו רמי המעלה והיחוס.

וכדי לאמת דבריו קיבל טבילה ראשונה (במים הזידונים) להתנצרות ר"ל בלבוב ביום 17 סעפטעמבער 1759, וקיבל על עצמו בשבועה כשיגיע לווארשא יגמור שם את הטבילה וטקס קבלת יראתם לכל חוקותיהם. ובאחרית ירח סעפטעמבער 1759 עזב את לבוב ברוב פרסום הלך ונסוע לווארשא ביחד עם מבחר אנשיו הנאמנים במרכבות הוד ומובטח באגרות ברזל והמלצות לקבלו בזרועות פתוחות ובכבוד הראוי ולהושיע בכל צרכיו.

ביקורם בטאמאשוב

לטאמאשוב הגיעו בין כסה לעשר, הכת של פראנק בלבושם ותוארם החיצוני הי' נראים כיהודים אדוקים בד' ותורתו, כי עדיין לא שינו לבושם, ודברו שפת יהודית וחנו באמצע ככר שוק הגדול ואכלו נבילות וחזיר ומאכלי גוים, ועשו שאר מיני תועבות ושחיתות בעניני פריצות, והסתובבו בכוונה ברחובות היהודים כדי להעלות חמת היהודים עליהם ויהי' להם עלילה נכונה לנקום בהם.

מתחילה לא ידעו יהודי טאמאשאוו פשר הדבר, מי המה ומה מעשיהם, ומה חפצם. הדבר הי' מוזר להם. יהודים יעברו להכעיס על התורה והמצות? אכן מלבושי יעקב פראנק בעצמו שהי' כפי מנהג תוגרמא, ומהשיחות עמהם נתוודע להם שהם להקת משיח השקר יעקב פראנק וסייעתו.

בליל סליחות שלפני ערב יוה"כ בעת שפחד של ימי הדין הי' מתוח על כל פני היהודים בעיר, מנער ועד זקן, אנשים ונשים, השכימו בחרדה לפנות עלות השחר, ומיהרו לביהכ"נ וביהמ"ד ברחוב היהודים לומר סליחות והפזמון של שלש עשרה מידות, להתחנן ולבקש מהשי"ת על נפשם שיתן להם מחילה וסליחה וכפרה וגמר חתימה טובה. בביהמ"ד כבר אמרו מנין „השומרים לבוקר" פרקי תהלים בקול התעוררות הבוקע שחקים, והתיצב גם השטן בתוכם, והעמידו עצמם בחצר המשותף של ביהכ"נ וביהמ"ד, והתחילו להתל ולצחוק מהיהודים התלמודיים ומנהגיהם, מתובל בדברי ניאוץ, חירוף וגידוף נגד תורתנו הקדושה ואמונתנו הצרופה. רוח קנאה עברה בלב היהודים התמימים, וסבלנותם פקעה למשמע אזנם מדברי חירוף וגידוף ר"ל. וביחוד התלהבו

עצמם ה„בעלי־מלאכה״ הגברתנים, ורצו להסתער עליהם בחימה שפוכה למגרם ולרצצם ולגרשם מעירם, ועכ״פ להרחיקם מחצר ביהמ״ד וביהכ״נ שלא יפריעו להם בעריכת הסליחות ותפלות.

ולולא שהרגיש תיכף בדבר הרב אב״ד (לפי ההשערה השתמש אז ברבנות רבי נטע כהנא־שפירא). אז הי׳ ח״ו ממטים עליהם היהודים צרה גדולה, וע״י חכמת הרב אב״ד ניצולו. תיכף צוה הרב להשמש שיכריז בפקודת וגזירת הרב אב״ד והבד״צ, שכל היהודים, איש או אשה, מחויבים תיכף ומיד לעזוב החצר ולהכנס לביהמ״ד או הביהכ״נ, ואסור לשום איש או אשה מזרע היהודים להתוכח עמהם, ומכל שכן שלא להתקוטט עמהם או לנגוע בהם, כי הם כבר השתמדו ר״ל ויצאו מעדת ישראל לגמרי, ואין לנו עמהם שום שייכות. וקודם אמירת הסליחות סיפר להם הרב מי המה ומה מעשיהם ונכליהם ותועבותיהם והצרות שכבר גרמו להכלל ישראל בקאמינץ, והודיע להם מהויכוח שהתקיים עמהם בלבוב לפני הכומרים. והרב אב״ד מלבוב גאון הדור רבי חיים כהן ראפיפארט שהי׳ ראש הרבנים שהתוכחו עם כת הפראנקיסטין, אמר ברבים שיהי׳ שבע רצון בעת שיעזור השם, שהכת הזאת תצא מהכלל ישראל באופן רשמי. ואמר להשופטים בעת הויכוח, אם באמת לבם הלך אחרי דת השולטת אין לנו להעבירם על דעתם, ואין לרודפם ולדכאם. ילכו להם להסתפח בדגל הדת שבחרו להם ברצונם, ויהי׳ זאת לתועלת וקיום שארית ישראל הנאמנים לד׳ ולדברי תורתו. והוכיח כן ברוב גאונותו שזהו שיטת הרמב״ם בספר המורה. והיהודים בועד קאנסאטאטין הבדילו אותם מקהל עדת ישראל באיסור חיתון, ואסרו יינם ופתם ככל הגוים מבטן ומלידה *).

---

*) מענין מה שכתב הרה״ק רבי יצחק אייזיק מקאמארנא בהיכל הברכה (פרשת תבוא): אותה כת הארורה (הפראנקיסטין) הידועה, שיצאו לגמרי מכלל ישראל, בגודל רשעתם ועברו על כל התורה בזדון, וטמאו את ישראל, כי הרבה נשמות נתפסו ברשת טומאתם, ומחמת זה הכריח אותם הגאון הקדוש מוהר״ר חיים ז״ל, שיצאו מן הדת לגמרי, ואף על פי כן מרן הקדוש האר״י הבעש״ט ראה בעת עליית נשמתו למעלה שהשכינה מיללת עליהם והתרעמה ואמרה, שכל זמן שאבר דבוק מעט, אולי יש תקוה, וכעת נחתך לגמרי, ובכל זה תרע עינה על צער וירידת הצדיקים בדוחק ועוני וכו׳ ומיללת על הרשעים שירדו לקליפות שנכרתו לגמרי בלתי תיקון כלל וכלל. ובשבחי הבעש״ט הוצאת מינץ, תל אביב תשכ״א, עמוד ס״ג, מביא באריכות שפ״א בערב יוה״כ ראה הבעש״ט קיטרוג גדול על ישראל שתסתלק מהם תורה שבעל פה, והי׳ מתעצב מאד כל יום ערב יום הכפור, ולעת ערב כשבאו כל העיר לברכם ברך אחד או שנים, ואמר לא יכולתי מחמת צער ולא בירך אותם וכו׳ עיין שם באריכות איך שהגיע להיכל המשיח, ופ״א הי׳ הרב החסיד מ׳ מנחם נחום מטשערנאביל בעירנו וסיפר מעשה זה לפני העם וכו׳ ומכח אותן שנשתמדו שמעתי מהרב דקהלתנו שאמר הבעש״ט שהשכינה מיללת ואומרת, כל זמן שהאבר מחובר יש תקוה שיהיה לו איזה רפואה, וכשחותכין האבר אין לו תקנה עולמית, כי כל אחד מישראל הוא אבר מהשכינה.

ולחומרא יש להם דין ישראל ועל אפיקורס ישראל אסרו חז"ל להתוכח עמהם, בכן לא יהי' למי שהוא כל זמן עיכובם בטאמאשוב שום שיח או סיג עמהם ויתרחקו עצמם מהם כמו מטמא. וכאשר ראו שבטאמאשוב לא עלתה מאומה בידם להתנקש ביהודים כי שמרו פקודת הרב לעצור ברוחם, למרות כל ערמומתם להוציאם בנכליהם מכליהם, ועזבו את טאמאשאוו והגיעו לזאמאשטש בעצם יום הכיפורים (ראה פראנק ועדתו מאת אלכסנדר קרויזהאר ווארשא תרנ"ו עמוד 144 — ושם 153). ועיין במבוא לספר צרור החיים להרב ר' חיים חייקא מזאמאשטש (ברלין תק"ל) שאחיו רבי יצחק חושב תוכן חיבורי אחיו שהם עדיין בכתב יד, ספר אגרת פורים בו מרחיב הדרוש על הגאולה העתידה ושם חשף זרוע קדשו ללחום נגד כת האפיקורסים ש"צ ימ"ש שנתעוררו קרוב לזמנינו ועדיין קצתם מרקדים בינינו... ומשם נסעו ללובלין דרך קראסניסטאוו, ובבואם לפרוור העיר לובלין, היהודים החרדים בראותם מעשי תעתועים שלהם ושמעו דברי חירוף וגידוף כלפי שמים, לא עצרו ברוחם והתנפלו על אנשי פראנק וירו עליהם אבנים. והכת הארורה פנו עצמם לממשלה אחרי עזרה. והסוף הי' שביום 6טען אקטאבער שנת 1759 נענשו היהודים שהכו אותם ע"י בית המשפט בלובלין, וקופת הקהל הוכרחה לשלם קנס שני אלפים זהובים. ראה שם בעמוד 164, ועיין באריכות בספר השמוש ליעב"ץ פרק שבט מוסר דף ע"ח ושם בעמוד 159. וע"י בינתו של הרב מטאמאשאוו ניצולו היהודים מהם ע"י ששלטו ברוחם הנסער לקראת תועבת הכת הנ"ל.

השריפה וחורבן העיר בשנת תקל"ב

בספר עבודת השי"ר הלוי, להרב צבי הירש הלוי מטאמאשוב (זאלקווא תקל"ט) כתוב וחתום בסוף השער, טאמאשוב השרופה והחריבה עכשיו, תבנה ותכונן עד בנין ירושלים במהרה. מתחילה לא ידעתי על איזה שריפה וחורבן כוונתו, אם על הרס וחורבן העיר על ידי צוררי חמי"ל ימ"ש בשנות ת"ח ות"ט, הלא כבר עברו מאה ועשרים שנה אחרי שחיטות וחורבן חמילניצקי, וכפי שהוכחתי נתיישבה ונבנתה העיר אח"כ ושמשו בתוכה גדולי הדור בתור רבנים ומרביצי תורה לתלמידים אפילו מעיירות רחוקות הגיעו לטאמאשוב, אכן בשנת תקל"ד הדפיס עוד איש מטאמאשוב, רבי שמעי' ב"ר יהונתן, ספר סייעתא דשמי'א (בדיהרנפורט)(ושם מגלה לנו המחבר הטעם שאלצו להדפיס

ספרו וקראו בשם סייעתא דשמי׳א, שבקריאתו נשמע כאלו אומר סייעתא דשמעי׳, ונצרך לזה כי ...ואף גם זאת שבעירי הבערה ללהב יצאה, ונשארתי באפס מקום למחסה ולמסתור, מזרם ומטר, ואבן מראשותי ערשי, ודמעות עיני מנת כוסי, והגיעו ימי הגבורות וכו׳. משורות הללו מתגלה לנו שהיתה שריפה גדולה ר״ל, וגם מגלה לנו מצב החומרי ששרר אז בטומשוב, זקן שקנה חכמה, בן שמונים שנה, ואפשר מעט הלאה, אשר תורתו אומנתו קבועה, ולא מש מאהלה של תורה, מתמרמר בתחילת דבריו בהקדמתו לספר ...ובני ביתי נותנים קולם ברמות, תנה לנו לחם ונחי׳ ולא נמות.

כעת מצאתי יותר מבואר במחבר בן עירנו רבי אברהם א״ב ב״ר חנוך העניך מטאמאשוב בספרו ענף עץ אבות, שנדפס ג״כ בשנת תקל״ד (לפי דעת פריעדבערג באלטונא), ושם בהתנצלות המחבר בראש הספר כותב ...שעירנו עיר־הקודש היתה לשריפת אש, וכל מחמדינו בתי מדרשינו ובתי כניסיותינו בית המקדש מעט וכל מחמד עינינו זו ס״ת וכו׳, וכל נכסי בע״ב ירדו לטמיון.

משלשה קטעים הנ״ל מתגלה לנו החורבן במילואו שנשרפה אז כל העיר עם מקומות הקדושים ונכסי בעלי בתים ירדו לטמיון, וזה כבר הי׳ חורבנה הירוסה של טאמאשוב בפעם השני׳.

טאמאשוב עוברת למלכות אוסטריא ונצמדה לגאליציען

בשנת תקל״ב (1772, חלוקה הראשונה) נכנעה זאמאשטש והמחוז לפני חילות עסטרייך ונצמדה לחבל גאליציען הסמוכה שהיתה מכבר תחת רבונות עסטרייך, ובשנת תקל״ח (1878) בא המשכיל נפתלי הירץ האמבערג בשליחות הקיסר יוזעף במטרה להפיץ תרבות אשכנז ולפתוח בתי ספר בשפת אשכנז בעד נערים יהודים על חשבון הוצאת הקהל. כמובן לא עלתה בידו, אבל פרטים מדויקים מאז לא הגיעו אלינו ולא נשארה שום השפעה מהתקופה ההיא בחיי היהודים. והיתה תחת ממשלת עסטרייך עד 1811 (חלוקה שני׳) שאז עברה לרוסיא והשתייכה לפלך לובלין.

אנשי שם חכמי ורבני טומשוב

הרב ר' נח אב"ד ור"מ דק"ק טומשוב

ראה ברשימת קהלת משה למר שמואל ווינער, פעטרגראד תרנ"ג-תרע"ח, אות יו"ד מספר 4825, תחת השם ילקוט חדש, מביא שם בזה"ל: באסיפת כת"י הר"ד אופפענהיים באוקספארד רשימת נייבויער 989 נמצא חיבורו הגדול של המחבר ספר ילקוט חדש ספר תפארת ישראל, שחבר הרב ר' ישראל אב"ד ור"מ דק"ק בעלזיץ וראב"ד לובלין אשר חיבר ילקוט חדש, הספר כולל דרשות עה"ת שדרש עד שנת תי"ד ובהם הספדים על גדולי הדור משנות שצ"ז עד שנת תי"ב.

המחבר ר' ישראל ב"ר בנימין מתחיל ספרו וכותב המעט שזכרתי מהכתבים שלי שנשרפו בק"ק הרובישוב בר"ה שצ"ד לפ"ק.

בפ' וארא: אשר דרשתי בהספדו של מוהר"ר נח אב"ד ור"מ דק"ק טומשוב, ובאותו היום סיימתי בס"ד המשניות בביהכ"נ יום ה' וארא ת"ד לפ"ק בק"ק חענטשין.

ידידנו הרב דוב בעריש מאנדעלבוים העירני לעיין באוצר הספרים לבן יעקב אות פ' מספר 856 שמביא שהרב ר' נח חיבר פירושים על התורה, ומובאים דבריו בספרים ברכת טוב וזרע בירך.

הרב ר' יעקב הקדוש ב"ר אורי פייביש אבד"ק טאמאשוב הי"ד

גאון עצום וקדוש עליון מגדולי הדור, בדורו דור דעה, ותופס ישיבה מקודם בטומאשוב ואח"כ בסלוצק.

כדי לתת מושג מרב גאונו וקדושתו וחשיבותו בעיני הגאונים בימיו, אצטט מה שכתב בספר ברכת הזבח להגאון רבי אהרן שמואל קידינובר מפראנקפורט דמיין, דפוס אמשטרדאם שנת משפ"ט, עיין שם בדף קכ"ג, „אמר שמואל המחבר הנה הי' לי משא ומתן בזה עם גדול אחד מופלג בדורנו ושמו הגאון הרב מוה"ר יעקב מטאמאשוב הי"ד, שנהרג אחר כך על קידוש השם בגזירות פוילין בק"ק צוזימיר, וזה לשון הרב הקדוש הנ"ל אות באות בכתב יד חתני הרב מו"ה נחום כ"ץ יצ"ו (אחי רבנו הש"ך, והוא הוציא לאור הספר ברכת הזבח) שיצק מים על ידו מים חיים בישיבתו הרמה בק"ק סלוצק".

שם נדפסה תשובתו בשלימות וחותם הק׳ יעקב בלאאמו״ר אורי פייבוש ז״ל. הגאון בעל ברכת הזבח משיב על תשובתו בפלפולא דאורייתא ומכתרהו „סיני ועוקר הרים ומפרק סלעים, אש מלהטת סביביו, ניצוצים דנורא נפקי מפומי׳ ועוף הפורח נשרף בהבל פיו, האשל הגדול האלוף, נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק הגאון מהו״ר יעקב איש תם וכו׳ ובזכותו מתקיים העולם״. מזה יש לנו מושג מגדולתו כי בימים ההם עדיין לא נתרוקנו התוארים מתוכנם ולא הפריזו כל כך. הרבה מיחסים אליו את הספר ילקוט חדש שהוא חיברו, וטעות היא בידם, ועיין בספר שם הגדולים לחיד״א בערך ילקוט חדש. ואני מצאתי בספר משנת רבי אליעזר על התורה (פראנקפורט תע״ז לפ״ק) להג״מ אליעזר ב״ר יוסף יוזפא טרלינגער מילדי ק״ק ניקלשבורג בפרשת לך מביא תורה ששמע מפי הגאון הקדוש מוה״ר יעקב טאמאשוב הי״ד.

עד כמה גדולה חשיבותו בעולם התורה בימים ההם כדאי להדגיש בעת שהגאון הצעיר רבנו שבתי הכהן (הש״ך) הוציא לאור בשנת ת״ו קראקא את ספרו שפתי כהן (ש״ך) על שלחן ערוך חלק יורה דעה, וזה היה אז כמו מהפכה בעולם התורני והלמדני, ובפרט שהי׳ צעיר לימים פנה עצמו לגדולי הדור היותר מקובלים ומפורסמים לקבל מהם הסכמות, וביניהם קבל הסכמה מהרב ר׳ יעקב הנ״ל, והוא הכירו מפני שאחי הש״ך רבי נחום הי׳ תלמידו, (אני העתקתי מהוצאת פראג תנ״ד לפ״ק) מפני חשיבות הענין הנני לתת רשימה שלימה מכל הרבנים המסכימים, בראש כל הסכמה מכתיר את כולם בתואר אחד הגאון (חוץ מאחד שכותב עליו רק המופלג) והמשרה שמשמש ובאיזה עיר.

1) יום טוב ליפמאן בן לא״א מה״ר נתן הלוי העלר, (התוספות יו״ט) בהיותו אבד״ק קראקא.

2) יושיע בן לא״א מה״ר יוסף זצל״ה חופ״ק קראקא ת״ה לפ״ק (המגיני שלמה).

3) נתן יכונה נטע בהגאון משה מרדכי כהנא, (אב״ד ור״מ דק״ק אוסטרהא). ט׳ אלול ת״ה פה יערסלוב ביומא דשוקא.

4) שבתי בן הגאון הגדול ר׳ ישעי׳ סג״ל הורוויץ הנקרא שעפטיל פה פוזנא (אבד״ק פוזנא) ט׳ אלול ת״ה פה ביומא דשוקא.

5) נפתלי בלאא״א ר׳ יצחק כ״ץ (אבד״ק לובלין).

6) יושיע העשיל בן לא״א הגאון מוה״ר יעקב (ר״מ דק״ק לובלין).

7) חיים בן לא״א מהר״ר שמואל איש צבי (אבד״ק קרעמניץ) ו׳ תשרי שנת הראני ה׳ חסדך וישעך.

8) מענדיל בלא״א הח׳ ר׳ יואל פייבש זלה״ה שטנגן (אב״ד ור״מ דק״ק פרעמישלא) כ״ח שבט שנת יהיה שלום בפמליא של מעלה ושל מטה נצח סלה ועד לפ״ק.

9) הצעיר חיים מנחם בלא"א יצחק מק"ק ווינא (הגאון מה"ר מן ר"מ ואב"ד דמדינת אוסטרייך).
10) שלמה זלמן בן לא"א מוה"ר ירמי' ז"ל (אב"ד ור"מ דק"ק בריסק).
11) הק' יוסף בן לא"א הר' אליקום הנקרא געץ חונה בחו"ל דק"ק לבוב (אב"ד ור"מ) שנת לשע"ה טובה לפ"ק חותם פה ירסלוב ביריד.
12) הצעיר יחזקאל בלא"א הגאון משה יעקב חופ"ק לאדמיר (אב"ד ור"מ) טו"ב חשון לשכנ"ו תדרשו ובאת שמה.
13) יונה בן מוה"ר ישעי' תאומים מפראגא (אב"ד ור"מ דק"ק הוראדנא).
14) משה בן לא"א מהר"ר יצחק (אב"ד ור"מ דק"ק לובמלא).
15) משה בן לא"א הגאון מה"ר מאיר קצינלבויגען (אב"ד ור"מ דק"ק חעלים) י"ב תשרי ת"ו לפ"ק פה חעלים.
16) מנחם מענדיל איש מבית לוי משידלוב (אב"ד ור"מ דק"ק שידלוב) בשוקא דירסלוב ת"ה.
17) שלמה בן הגאון נתן שפירא (אב"ד ור"מ דק"ק שאטנאב).
18) יעקב בן לאדוני אבי מהר"ר פייביש ז"ל הגר בטאמאשוב (ר"מ ואב"ד דק"ק טאמאשוב) יום ב' לסדר יורו משפטיך ליעקב, בשלו' וטובה.

כמדומני מי שראה את אלו יוצאין בהסכמה שבחר בהם הש"ך שיעידו על טוב ספרו שיתקבל בישראל, יוכל לשער איזה מקום חשוב תפס אז רבנו יעקב בדורו — דור דעה, בין גדולי ישראל ודעתו היתה מכרעת. מתאריך ההסכמה נראה שהוא לא חתם ביומא דשוקא ביערסלוב בשנת ת"ה רק בשנת ת"ו, ומזה יש להוכיח כי הגאון הש"ך הי' בעירנו.

ויש לשים לב על ענוותנותו הגדולה שלא חתם לא בתואר אב"ד או ר"מ או חונה רק הגר בטאמאשוב, קו מענין שנמתח על כל רבני טאמאשוב בכל הדורות.

הרב ר' מרדכי הקדוש ב"ר יוסף אבד"ק טאמאשוב הי"ד

אביו הג"מ ר' יוסף ואמו מרת היצל הי' מחשובי תושבי ווילנא, וזכו לבנים גדולי ישראל, אחיו הגדול הי' הגאון הנורא רשכבה"ג רבי יהושע ז"ל אב"ד ור"מ דק"ק קראקא, מח"ס מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע.

פרטים עליו אינם ידועים. אך בשו"ת פני יהושע, לאחיו הגאון, ח"א יו"ד סי' י', נמצאה תשובה ממנו בענין שאלות הריאה. מענין מה שנדפס שם באמצע התשובה: גם בקשתי שתשלם לסופר שיכתוב לי לשמי כל דרכי משה (פירוש על הטור לרמ"א ז"ל) במלואו, אם יש לך גם כן ועלי לשלם במיטב, באם תוציא עליהם י' זהובים עלי לשלם. בסי' י"א משיב לו אחיו

הגאון ומתארו „אחי החכם התורני ר״מ״, ובסי׳ י״ב כותב עליו „אחי התורני החכם הכולל, אין גומרין עליו את ההלל ר״מ״, הנידון בשאלת הריאה ואודות מקוה שהוא אסרה, ומסיים הפני יהושע „ידי עמך וגזרתי עליהם שיתקנוהו״, ועיין עו״ש ח״א חו״מ סי׳ א׳ וסי׳ ב׳ „אחי החכם התורני עמוד ימיני ר״מ״, תשובה לאחיו אודות אנשי מלחמה שכבשו את העיר ושילם אחד בעד חבירו דמי פדיונו.

כפי הנראה מהתוארים שהציב לו אחיו הגאון (אז עוד לא הפריזו בתוארים וספרו כל התיבות שלא להפליג יותר מדי), שהי׳ אחד מהרבנים המובהקים והגדולים שבדורו, ועיין כלילת יופי ח״ב בתולדות אחיו דף י״א.

ועיין באנשי שם (לר״ש באבר אות מ) סימן שס״ט כתב עליו, שהי׳ ראב״ד תוך העיר לבוב ונתקבל לאבד״ק טאמאשוב ונהרג שם בגזירת ת״ט (וידידי הרב ר׳ נפתלי ברוינפעלד שליט״א הערני שבהגהות מנחם ציון לשם הגדולים לחיד״א ח״א אות יו״ד סימן ע״ז כותב ג״כ כנ״ל). והנה באנשי שם הנ״ל כותב שהובא בתשובת הב״ח החדשות סי׳ ה׳, עיינתי שם ולא מצאתי הוכחה לפיענוחו שהמדובר שם מר׳ מרדכי דנן, דשם כתב סתם: שלמא לאהובי ר״מ פלפלא חריפתא מ״ו מרדכי, ואיפוא מצא מקור שהכוונה על ר׳ מרדכי הזה? ועיין בעיר הצדק לרי״מ צונץ עמוד 88 שמיחס אליו כל התשובות בפני יהושע שנכתבות לאחי סתם, עיין שם או״ח סי׳ ה׳ ובח״ב סי׳ מ״ד. והשערתו מפני שלא ידע רק משני אחים שהי׳ להמגיני שלמה רבי מרדכי דנן, והקדוש רבי משה שנהרג בימי עלומיו בווילנא, אבל באמת הי׳ לו יותר אחים גדולים בתורה.

וידידי המלומד הרב מאיר הרשקוביץ העירני לעיין בהפלס פאלטאווא שנה שני׳ תרס״ב, עמודים 181־480 במאמר „תולדות הפני יהושע״ להג״מ יוסף לעווינשטיין מסעראצק, ושם חושב היחוס של אביהם ר׳ יוסף וממשיכו עד רבנו יוסף בכור שור תלמיד רבינו תם, וחושב להרב ר׳ יוסף ששה בנים ובנות. כן מייחס להרב ר׳ מרדכי דנן את התשובה במהר״ם לובלין סי׳ קל״ז. אני יגעתי למצוא רמז קל שהרב ר׳ מרדכי הכוונה על ר׳ מרדכי אחי המגיני שלמה, ולא מצאתי. אבל רמז קל שהי׳ רב בטומשוב אפשר להוכיח מזה שהשאלה דנה שם אודות איש יהודי שהי׳ חייל ונהרג במלחמה ונשארה אשתו עגונה, ושמו ברכיה בן הק׳ ר׳ אהרן מטישאָוויץ, עיר סמוכה לטומשוב. כפי התואר והכבוד שחלק לו המהר״ם נראה שהי׳ גאון עצום גבר בגוברין, וז״ל המהר״ם: „אילנא תקיפא רברבא ושפירא ר״ג (ריש גלותא) ור״מ (וריש מתיבתא) האלוף (תואר האלוף הוא במקום הגאון, עיין בש״ך יו״ד סי׳ צ״ח סק״ב ובסי׳ ק״י ס״ק נ״ב) המרומם אשר לו דומי׳ תהלה מוה״ר מרדכי יצ״ו.. הגיע לידי דברי שאלתו ופסקי דינים דכ״ת אשר צללת בעומקא דדינא והלכה היתירא דאשה העגונה.. וקריתי ושניתי דברי כ״ת באהבה רבה ואהבת עולם״.

אכן דבר פלא לי, בפני יהושע ח"א או"ח סי' ח' כותב „וע"ד השאלה אשר כתבת באיגרת השני בענין ריאה שנפחה ונקרע הקרום שכתבו הרבה מאחרונים שהיא טריפה, ונחלקו על מכ"ת בני ק"ק שלך, הנה בזה איני צריך להאריך כי כבר יותר מי' שנים הארכתי להחכם אחי ז"ל שהי' רב בקהילה אחת ונחלקו עליו בזה ג"כ, ובכן אצוה להעתיק תשובתי זאת למעכ"ת". התשובה נדפסה שם בחלק יו"ד בסי' י"א לאחיו רבי מרדכי. אם כן איך אפשר שר' מרדכי נהרג בשנת ת"ט בעת שהגאון בעל מגיני שלמה, נפטר בשנת ת"ח, כתב בתשובתו שכתב בענין זה תשובה לאחיו לפני י' שנים ומזכירו בברכת המתים, א"כ יש לשער שנפטר או נהרג עוד קודם הרבה וצ"ע. אם לא שנאמר שהפני יהושע נהג עצמו כמו שמצינו אצל הרבה ראשונים שכתבו ברכת ז"ל על החיים, ועיין בתשובת הרשב"א המיוחסות להרמב"ן סימן רפ"ד, שכותב לב"ד רבנו יונה, התואר איש אלקים קדוש הרב החסיד רבי יונה ז"ל שלומך ושלום תורתך יגדל לעד ויסגא לנצח ועיין במהרש"א קידושין דף ל"א ע"ב, וכן מבואר בחות יאיר, הובאו דבריו בבאר יעקב (חו"מ סי' מ"ט) דעל החי ניתן לכתוב ז'צ'ל דבקרא זכר צדיק לברכה, וראה בספר לב נשבר דף י"ב ע"ב סי' ג' ד"ה ועם שראיתי לחוות יאיר אבל דוחק לומר כן וצ"ע.

הרב ר' יעקב בהקדוש ר' שמעון הי"ד מתושבי ק"ק טאמאשוב

הי' גדול בתורה ומקובל, בשנת ת"ח נהרגו אשתו ושלשת בניו בק"ק נעמרוב והסתובב בארץ נוד וסבל יסורי עוני וגלות, ובשנת תט"ו נתחדשו הגזירות ועינו בכבל נפשו וְהי' בסכנת מות ונדר כשיחלץ מצרה יעלה לא"י, ולתכלית זאת הדפיס בשנת תכ"ז בווינציאה ספר אהל יעקב המכיל בס"ה 7 דפים, שנדיבי לב יתמכו בו שיהי' ביכולתו לעלות לא"י, ובאוצר הספרים לבן יעקב עמוד 19, מספר 374 כתב שחיבר עוד ספר בשם תולדות יעקב שנשאר בכ"י, ועיין מחקרי ספר עמוד 17 ובאהלי ספר אברהם יערי ירושלים תרצ"ט עמוד 12-13. לדעת הרבה חוקרים הי' הוא אב"ד בק"ק נעמרוב אבל אין זאת רק השערה, אכן זה מבואר בהקדמה שבני ביתו נהרגו בק"ק נעמרוב בשנת ת"ח, ונדד עד שנת תט"ו ובשנה ההיא פגעה בו מדת הדין ועברו עליו גזירות משונות בזווא בתר בזווא, וכתב שם עד כי באתי למה שמאוחר בקרא דבר ותרב ורעב ושבי וכל מה שמאוחר בקרא קשה הי' מהראשונה, ונלקח לשבי עם אשתו ובניו (כנראה אשתו השני') ונתנוהו בכבלי ברזל והכו אותו במכות אכזריות ובכל עת הי' נמצא בסכנת מות, וכתב שנדר אם יהי' אלקים עמדי ויצילני מצרה זו ונתן לי לחם

לאכול וגו׳ ושבתי בשלום אל בית אבי והי׳ ה׳ לי לילך לארה״ק וכו׳. ואפשר הי׳ שדר בעיר נעמרוב של גאליציען הקרובה לטאמאשוב אבל זה ברור ודאי שאביו רבי שמעון הי׳ מתושבי עיר טאמאשוב.

וידידי ש״ב הרב הביבליוגראף הנודע ר׳ יודא רובינשטיין שליט״א


ספר
אהל יעקב
...
אמן כן יהי
רצון

צילום מהספר קבלנו בתודה מהספריה בודליאנה באוקספורד אנגליא, גודל הספר בפורמט 16° ובס״ה מכיל 7 דפים קטנים

העירני שבספר תולדות חכמי ירושלים לרא״ל פרומקין (ח״ב, ירושלים תרפ״ח, עמוד 88) מביאו, ומכתרהו בתאר „הרב בטאמאשוב״, ועיין גם כן בתולדות רבני איטאליא. אבל במחילת כבודו זהו רק השערתו שהי׳ רב בטאמאשוב, כי בספרו לא נמצא רמז לזה, ואף לא נמצאה הוכחה שהגיע לארץ ישראל רק מה שכתב בהקדמה שקיבל על עצמו לילך לארצה״ק. ומי יודע אם עלה בידו לקיים נדרו.

אהל יעקב, שחבר החכם מוה״ר יעקב בהקדוש מהי״ר שמעון מתושבי ק״ק טאמאשוב, אשר לקח זמורה אחת מדרשותיו דרוש אחד על פקודת שרה ועל עקידת יצחק להראות עיני המשכילים ונדיבי עמים איש איש אשר ידבנו לבו שיקנו זה הספר וכו׳ נדפס פה וויניציאה שנת הכת״ב ליצירה (תכ״ז)

בהקדמה: „אני הצעיר נכה רוח ושפל יעקב בן הקדוש מוה״ר שמעון מתושבי טאמאשוב אחר אשר ראיתי גדולת נפלאות ית״ש כשהייתי במדינת פולניא בארץ גזירה בגזירות קשות ושונות בשנת ת״ח לפ״ק וכו׳ והרגו אשתי ושלשת בני והכו אותי במכות מרורים ויסורים קשים וכו׳ וידר יעקב נדר בעת צרה אם יהי׳ אלקים עמדי ויצליני מצרה זו וכו׳ ושבתי בשלום אל בית אבי וכו׳ ואלך לארצה״ק וכו׳״.

נעתק לקורות גזירות ישראל הוצאת ח״י קורלאנד. עיין באהלי ספר אברהם יערי ירושלים תרצ״ט עמוד 12־13.

דרשה להה״ר יעקב ב״ר שמשון מטאמאשוב ליום א׳ דפסח (בין שנות שמ״ה־מ״ז) פראג חש״ד (בין שנות שמ״ז־ש״נ)

דרשה אחת היא כמו שהוכחתי ברשימתי ע׳ 1101 נגד הה׳ צונץ. רמש״ש. אוצר הספרים לבן יעקב ווילנא תרל״ז עמוד 121 אות ד׳ מספר 534.

הספר הזה נרשם גם כן בבית עקד ספרים פריעדבערג אות ד׳ מספר 1344 ורק בשינוי שם אביו משמשון לשמעון.

וההבדל שנות ההדפסה בין שני ספרים הללו הוא בערך שמונים שנה ויש לחקור אם מחבר אחד הולידם, או שני מחברים.

ולדעתי שניהם טעו דאין מתקבל על הלב שבתחילת התישבות היהודים בעיר טאמאשוב קרה שימצאו שם שני אנשים ששמם ושם אבותם שוים, ושניהם היו מחברים, דבר שלא שכיח. ואם נאמר ששני הספרים חיברם איש אחד, זהו רחוק מן השכל. דאם הדפיס בשנת שמ״ז דרשה בפראג יכולים לשער שכבר הי׳ אז בן שלושים בערך, נמצא בשנת ת״ח כבר הי׳ קרוב לבן תשעים

ונהרגו אשתו ובניו. ואחר כן התאושש מחורבנו ונשא אשה שני׳ והוליד בנים ובשנת תט״ו בהיותר קרוב לבן מאה נלקח לשבי ביחד עם אשתו ובניו; ועברו עליהם יסורים נוראים וכשנפדה נדר לעלות לארצה״ק והגיע עד וויניציאה והדפיס שם בשנת הכת״ב בהיותו בן מאה ועשר הספר אהל יעקב, ולדעת פרומקן בחכמי ירושלים ח״ב עמוד 88 הגיע גם לירושלים, דבר שכמעט אין זה במציאות, ובפרט לפי תנאי החיים בימים ההם, וגם כפי מעט ידיעתי בתולדות עיר טאמאשוב בימים ההם עדיין לא התקיים שם ישוב יהודי באופן רשמי, ושם העיר טומאשוב לא הי׳ עדיין בעולם בכלל, באופן שאין שום מציאות ואפשרות שימצא מחבר מטאמאשוב שידפוס ספרו בין שנות שמ״ז־ש״נ.

והנה הצעתי דבר זה לפני ידידי הרב דוב מאנדעלבוים ואמר לי שעיין ביחד עם המלומד מר משה לודזקי ברשימות שטיינשניידער שעלי׳ מסתמך בן יעקב, ושם מצאו שנרשמה דרשה בהלכות פסח לרבי יצחק חיות ב״ר אברהם; וכן הוא ברשימת האנגלית של קטלוג באדלאנו של קקאולי. וקשה להבין איך נתחלפו לבן יעקב ושטיינשניידר השם יצחק חיות בן אברהם, לרבי יעקב ב״ר שמשון מטאמאשוב, ונפלא הדבר שמר פריעדבערג בבית העקד שלו כדי לצאת כל הדעות מביא שניהם, ועוד קשה מדוע הספק רק על הבדל חמש שנים, בין שנות שמ״ה — מ״ז.

לכן השערתי שהספרים אהל יעקב ודרשה לפסח, הם ספר אחד, ומחבר אחד הולידם, ובאוצר הספרים לבן יעקב נפלה טעות ובמקום שנדפס בין שנות שמ״ה—מ״ז. צריך להיות בין שנות תכ״ב—תכ״ז, ואין כאן שני ספרים רק ספר אחד ממחבר אחד והוא הוא הספר אהל יעקב לר׳ יעקב ב״ר שמעון מטאמאשוב שרשם באות א׳ מספר 374 ונתחלף לו אות עיין לשי״ן ונעשה משמעון שמשון. ושנת הדפוס הכת״ב ליצירה ונסתפק לו אם לצרף אות ה״א מתיבת הכת״ב שרמז בו שנת הדפוס להפרט הקטן נמצא שנדפס בשנת תכ״ז או מפני שסיים ליצירה והכוונה לפרט גדול אז אות ה׳ מרמזת על ה׳ אלפים ונשארו רק האותיות כת״ב לחשוב על פרט הקטן ונמצא שנדפס בשנת תכ״ב; וההבדל בחמש שנים, וכך נשתרבב הטעות אבל מעולם לא הי׳ מחבר אחר בשם כזה שהדפיס בפראג דרשה בשנת שמ״ז. ורק הוא בודאי עבד על כרטיסים, וכתב על כרטיס אחד הערה שכל הספר אהל יעקב הוא דרשה אחת, וכמו שכותב המחבר בהקדמה שיש לו חיבור על כל התורה ולעת עתה אי אפשר להביא לבית הדפוס רק דרשה אחת, ויחסה לפסח, לפי קבלת חז״ל שבפסח באו המלאכים לבשר לאברהם ושרה, מלידת יצחק, ובפסח נעקד יצחק כדאיתא בשמ״ר (ט״ו י״ב), וברבת הימים ראה שיש לו כרטיס מיוחד תחת השם דרשה אחת, וסבר שזה ספר מיוחד, וכך נלכד בטעות.

הרב ר' יהודא במוה"ר ניסן אבד"ק טומאשוב — קאליש

הי' גאון גדול וחריף עצום ומקובל ומופלג בחסידות ופרישות ורב קדושתו עד למאד. כל ימיו הי' תופס ישיבה מתחילה בליטא ומשם הלך לטארנא ואח"כ בטומאשוב עד שנתקבל לאבד"ק קאליש. הי' תלמיד הגאונים מהר"י ומהרש"א. ובספרו בית יהודה מהריב"ן בחידושיו למסכת בבא בתרא דף ט"ו: שמעתי בבחרותי מפה קדוש מורי הגאון מ' יעקב מלובלין. את מוריו מזכיר הרבה פעמים בספריו בית יהודא.

אשתו הרבנית חי' היתה בת הגאון הגדול ר' זכרי' מענדל, קלויזניר ואחי' היו הגאונים ר' לייזער פישלס רב בק"ק ווינא, פרעמישלא, קראקא, ור' הירש אבד"ק לבוב (הוא נמנה בראשי הועד דד"א והסכים על ספריו ביריד יערסלוב י"א תשרי אמ"ת לפ"ק).

הגאון ר' אברהם נפתלי הירש הלוי ב"ר משה שפיץ מניקלשבורג, מח"ס מלוא רצון על ש"ס, פפד"א ת"ע, הי' תלמידו וגיסו. כן מבואר באור החיים לחיים מיכל בערכו.

בשנת תמ"ז הדפיס בנו ר' בנימין ספרו בית יהודה על אגדות הש"ס בעיר זולצבך שנת אות"ם ובשנת נח"ת הדפיס בנו השני את חיבורו הגדול חידושי הלכות על מסכתות בסדר נשים נזיקין ומסכת חולין, חיבור גדול בכמות ואיכות, בשם בית יהודה מהריב"ן ונדפס בדעסוי בשנת „מי זאת". מלבד זה נשאר ממנו הרבה תשובות וחידושים בכ"י.

פרטים מימי חייו אינם נודעים רק מעט מה שמגלים בניו בהקדמת ספריו ומה שיכולים להוכיח מלשון ההסכמות, כי חוץ מהתוארים הגדולים המפליגים בשבחו ורב גדלו בתורה, כולם מדגישים את רב חסידותו וגודל קדושתו, ושהי' תופס מקום מכובד מאד בעולם התורה בדורו, דור דעה.

בנו ר' בנימין בהוציאו לאור ספרו הראשון בשנת תמ"ז כותב בהקדמה שזכה וזיכה את הרבים זה שלשים שנה בהרבצת תורה בישראל בכמה ק"ק וכו' ומתאספים מכל עיר ועיר מדינה ומדינה לשתות את דבריו בצמא, וכמה גאונים תופסי ישיבות המה תלמידיו.

שהי' בטומאשוב נזכר בהקדמת בנו לספרו הגדול בית יהודה מהריב"ן, וכן בהסכמת חברו הגאון ר' יצחק אבד"ק פוזנן על ספרו בית יהודה הראשון כותב שהי' אב"ד ור"מ בק"ק טאמאשוב.

ועיין שם בהקדמת בן המחבר: „כאשר הייתי באמנה אתו בקטנותי, אשר נתגדלתי על ברכי אבי כמשעשע יונק, שינקתי ויצקתי מים על ידו עד אחר נשואי וחתנותי בק"ק טארני ומשם נסעו לק"ק טאמשוב וגם שם לא עשיתי מאומה רק מליאה הלכתי וריקם השיבני שנתדלדלה קרני לגמרי ונשארתי כתורן בראש הספינה, ואדוני אבי המחבר נר"ו פירש לחיים ואני נשארתי למאוסה שכיתה עזובה אשר עזבני כחי וחילי ויצאתי ריקם מנכסי,

ולא מצאתי מנוח רק שאלך אחר אשתי לארץ מולדתה בק"ק ניקלשבורג לבית חמי הקצין ר' ליזר אלכסנדר כ"ץ וישבתי עמו שלש שנים ואח"כ נעשיתי רב בק"ק אויסטערליץ שלש שנים, ואח"כ מגיד בניקלשבורג וזה כמו שבע שנים אני יושב בה", אח"כ כותב ש„אביו קרא לו לאמר, הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי ובשבועה נשבעתי להביא לביה"ד חיבורי אשר חברתי, ובדא מזכה אבא ע"כ גוזר עליו שידפיסו, ואראה עולמי בחיי".

ו„רבים גאוני ארץ ולומדים מופלגים היו תלמידיו בבי מדרשא, נתגדלו על ברכיו, ומקודש ידים ורגלים מן הכיור אשר עליו יוצקו קיבלו קדושה אשרי עין ראתה כל אלה" וכו'.

כפי הנראה הי' אב"ד בטומאשוב אחר מאורעות שנת ת"ח ות"ט, כי בנו כותב בשנת ת"ל שאביו ציוהו להדפיס ספריו, וכפי החשבון שנראה משם כבר עברו ט"ז שנים מיום עזבו את טומשוב.

מענין שבספר נפש חי' (להגאון ר' חיים אלעזר וואקס אבד"ק קאליש ז"ל) חיו"ד סי' ע"ו וסי' ע"ז, נמצא שו"ת אודות הס"ת שכתב הגאון הנ"ל, וז"ל: אודות הס"ת הנמצא פה והוא מהרב הגאון הצדיק בעל בית יהודא אשר כפי השמועה וכפי הצוואה הנמצאת פה השתבח מאד הרב הנ"ל בספרו זה אשר הוא כתב בעצמו בקדושה וטהרה, ואמר כי זקוקין דנורא יצאו מהקולמוס עת כתב לו התורה הזאת, וכן היא מסוגלת לשמירת האור (מדליקה) ולכל תחינה ולכל בקשה אשר יצטרכו בני העיר, ואח"כ זמן כביר הי' פה רב, הגאון וצדיק ר' אלי' ראגאלער ובימיו נגנז ספר התורה הזה מטעם שינוים הנמצאים בו בצורת אותיות משונות" עיי"ש, ואחר הבירור הלכה להכשיר מסיים: „ומכש"כ היכא דסופרים מובהקים כמו הגאון בית יהודה שהי' מפורסים לגאון וצדיק כתב אלו האותיות ההפוכות וכו' בודאי אמרינן היינו הם שקבלה" וכו'.

מכל מרבית ספריו בהלכה ואגדה לא נדפס יותר מאשר שני ספרי בית יהודא, ופלא שגם ספרו הגדול שהוא פירוש נפלא בדרך עמקות והבנה על דרך המהרש"א, ועל רוב מסכתות שלומדים בישיבות לא נדפס עוד הפעם. ואצל בני קאליש מקובל סיפור בענין זה ואכמ"ל.

תשובה בכ"י נמצא בסוף סדר שמות גיטין מהגאון בעל תוס' יו"ט כ"י מהספרי' של ר"ד אופנהיים באקספרד.

הסכמותיו נדפסו על הספרים עמודי' שבעה להרב ר' בצלאל דרשן מסלוצק, על ספר נחלת בנימין, אמשטארדאם תמ"ב, באר עשק שנת מד"ת, דרכי משה להרמ"א על טיו"ד, עם הגהות אורח מישור, לרבי יוחנן קרעמניצער ממעזריטש גדול זולצבאך תנ"ב ג' אלול תנ"ב, שבתא דריגלא והוא חלק מחובר הגדול עטרת צבי להרב צבי הירש ב"ר ירחמיאל פיורדא שנת תס"ו בית אהרן פפד"א ת"נ ובשנת תנ"ב בא בהסכמה על ספר מגן אברהם.

ובתולדות יהודי קאליש י; ד, בית הלוי תל אביב תשכ"א עמוד 138 נדפסה צוואה ממנו, וראה לוין געשיכטע דער יודען אין קאליש בספר היובל

להרכבי (עמודים 149־150). אכן מה שכתוב שם שנפטר בשנת תנ"ו, לא נכון שהרי ספרו הגדול בית יהודא חידושי הלכות נדפס בשנת נח"ת, ונכתב עליו בשער ברכת החיים: יהודא ב"ר ניסן נר"ו.

והנה מדי דברו בו זכור אזכור פליאה נשגבה, בספרו מזכיר פעמים אין מספר את המהרש"א ומהרש"ל בשם מורי, עיין יבמות כ"ב: ובדף הספר דף י"א ראיתי בדברי מורי מהרש"א, שם כ"ח ע"ב מורי המהרש"א, ל"ג ע"א, במסכת בבא בתרא דצ"ט ובדף הספר כ"ה בד"ה במשנה מ"ו מהרש"ל, מ"ד ע"ב מורי מהרש"א, יבמות דף נ"ה ודף הספר כ"ה עיין בדברי מורי מהרש"ל, דף נ"ט ע"ב ברש"י בד"ה אתנן כתב מורי מהרש"ל, כתובות דף פ"א בד"ה איזהו הקשה מורי מהרש"ל, ב"ק דס"ו ע"א בד"ה טלאים מורי מהרש"ל, חולין דמ"ה ע"א כתב מורי מהרש"ל גיטין ע"ד ע"ב הקשה מורי מהרש"ל, ב"ב קמ"א ע"ב כתב מורי מהרש"ל, וזהו דבר מן הנמנע, כי המהרש"ל נפטר בשנת של"ג, והוא בשנת נח"ת הי' עוד בחיים ואפילו אם נאמר שלמד אצל הרש"ל בשנה האחרונה קודם פטירתו, ועכ"פ הי' אחר י"ג שנה, א"כ נולד לכל הפחות בשנת שי"ח נמצא דבשנת נח"ת, הי' כבר בן מאה וארבעים, ואם הי' מגיע לזקנה מופלגת כזו הי' כותבי תולדות הרבנים מדגישים זאת, אכן אפשר שהי' תלמיד תלמידו, או מחמת רוב חשיבתו שהי' רבן של כל בני הגולה, ולרוב חשיבתו כינהו בשם מורי.

ועיין ביד מלאכי ח"ב כללי הרמב"ם סימן ל"ב אחרי שמברר הענין אם הרמב"ם הי' תלמיד רבי יוסף מיגאש או הי' רק בן עשר כשנסתלק או רחוק מזה, מחליט: ומעתה על כרחך לומר שמה שכתב הרמב"ם (בפ"ה דשאלה ופקדון) וכזה הורו רבותי רב יוסף הלוי ורבו, וכמ"ש באבות רבנא יוסף הלוי, דרך כבוד הוא שכתב כן לפי שהיו קדמונים ממנו, אך לא מפני שהיו רבותיו ממש, וכמ"ש בכללי הגמרא כלל א' שזו היא דרך הש"ס והפוסק לקרוא רבו לכל מי שגדול וקדמון ממנו עיי"ש. ועיין עוד בשם הגדולים לחיד"א מערכת גדולים אות מ' סי' ק"נ אות ו'.

בית יהודא מהריב"ן על מסכתות יבמות כתובות קידושין גיטין חולין שחיבר הרב המופלג והמופלא הגאון הגדול בו"ק חו"פ כמוה"ר יהודא במחוה"ר ניסן נר"ו שהי' אב"ד ור"מ ור"י בכמה ק"ק. זולצבאך אות"ם לפ"ק.

הסכמת הגאון ר' יצחק אבד"ק פוזנא: „ויעף אלי אחד מן השרפים אחד המיוחד ארי שבחבורה המאור הגדול המופלג בתורה ובחסידות נ"י ע"ה פ"ה שהי' אב"ד ור"מ בק"ק מאמשוב, וכהיום מצודתו פרוסה בק"ק קאליש וכו' ביודעי ומכירי קאמינא אשר מנעוריו הייתי עמו במחיצה אחת וכו' וכל השומע חריפתו משתומם, פה יערסלוב י"א תשרי אמ"ת לפ"ק יצחק ב"ר אברהם חופ"ק פוזנן".

הסכמת הרבנים דד"א ובתוכם גיסו של המחבר והוא לע"ע אב"ד ור"מ דק"ק לובלין: הנשר הגדול בעל כנפים, הרב הגדול והמהולל, המופלג

בתורה וחסידות, לו עשר ידות, נ״י ע״ה פ״ה וכו׳ ביומא דשוקא בירי יערסלוב יום ו׳ י״א תשרי אמ״ת לפ״ק. הק׳ צבי הירש ב״ר זכרי׳ תופ״ק לבוב, נפתלי בהג״מ בנימין ואלף, יוסף לוי הורוויץ״.

עוד הסכמות מהגאונים ר׳ יצחק אבד״ק לעסלא, מענדיל אבד״ק קארטשין, ישעי׳ אבד״ק פפד״מ ישכר בער אבד״ק גלוגא.

בהקדמה לבן המחבר הרב בנימין (שם): „שזכה וזיכה את הרבים זה שלשים שנה, בהרבצתו תורה בישראל בכמה ק״ק במדינת ליטא ובתשע קהילות ובמדינת פוילין הקטנה בגליל קראקא ק״ק טארנה היא עיר קטנה ואנשים שבה אנשי שם ובעלי אמונה והמה עזרו להרבנים ובחורים ונערים המתקבצים ומתאספים מכל עיר ועיר מדינה ומדינה לשתות את דבריו בצמא, וכמה גאונים תופסי ישיבה המה תלמידיו ואח״כ במדינת פוילין גדול בקאליש״.

בית יהודה חידושי הלכות על שמונה מסכתות נשים נזיקין וחולין יצאו מפי המאור הגדול הגאון רב המופלג בוצינא קדישא חו״פ ישישא וקדישא ה״ה נ״י ע״ה פ״ה וכו׳ כבוד מוהר״ר יהודה בן מוהר״ר ניסן שהי׳ אב״ד בכמה ק״ק וכהיום הוא חניותו בק״ק קאליש. נדפס פה דעסוי שנת „מי זאת״ (נח״ת).

בהסכמת הגאונים דועד ארבע הארצות ובתוכם גיסו של המחבר והוא לע״ע אב״ד ור״מ בק״ק לובלין, ביריד יערסלוב י״א תשרי אמ״ת לפ״ק, כותב: הספר אשר חיבר הנשר הגדול בעל כנפים, המופלג בתורה וחסידות״.

הסכמת הגאון ר׳ יצחק אבד״ק פוזנא: „ויעף אלי אחד מן השרפים, אחד המיוחד ארי שבחבורה המאור המופלג בתורה וחסידות נ״י ע״ה פ״ה ארי דבי עילאי״ (מתוכן ההסכמה נראה שלמדו ביחד). אשר מנעוריו הייתי עמו במחיצתו.

הסכמת הגאון ר׳ ישעי׳ ב״ר שבתי סג״ל אבד״ק פוזנן ו׳ חשון תמ״ז: המופלג בתורה וחסידות״.

הסכמת ר׳ דוד אופנהיים אב״ד ור״מ דק״ק ניקלשבפורג הסכמת ר׳ ישכר בער אב״ד ור״מ דק״ק גלוגא.

הסכמת ר׳ נפתלי כ״ץ אבד״ק פוזנן: „כצאת השמש שמש גדול ונורא המקום הזה שער השמים לרום והארץ לעומק ולב הגאון אין חקר לתבונתו בתבונה ודעת זקנים, זה קנה חכמה דעה בינה והשכל, תל שהכל אליו פונים, מנהיר עיני חכמים בהלכה, מתותני המופלג בתורה וחסידות״.

הסכמת הגאון ר׳ אברהם ר״מ דק״ק פראגא: „רחב לבו כפתחו של אולם והיכל הגאון המאור הגדול מופת הדור החסיד המפורסם״.

הרב יעקב לוי ספרא מטומאשוב

בתקנה יריד גראמניץ אשר נתיסד מפי אלופים רוזנים ומנהיגי הארצות בצירוף הרבנים יצ"ו ביריד גראמניץ שנת תכ"ז, חתם בין השאר „ונאם יעקב לוי ספרא מטאמשוב". (פנקס דד"א היילפערן, צד 106).

נזכר בפנקס זלודזבה, עיין קרית ספר שנה ראשונה חוברת ד' עמוד 312. מגנזי בית הספרים ש. אסף.

הרב ר' ראובן זעליג ב"ר יעקב אבד"ק טאמאשוב

הי' רב גדול ומפורסם, מהרבנים החשובים במדינה, ועלה בהסכמה על הספר „באר עשק" להגאון רבי דוד ב"ר ארי' ליב לידא התונה באמשטארדאם, ביחד עם שאר גדולי ישראל מנהיגי הקהלות הגדולות ק"ק קראקא, פויזנא, לובלין, נדפס בשנת מד"ת הדין לפ"ק.

כדאי להדגיש שהספר באר עשק הוא להוכיח צדקתו של הגאון רבי דוד לידא שיצאו עליו עוררין בעלילות שוא, ותבע ליקרי־ה הגאון רבי יצחק אבוהב ראה כל זה באריכות בשו"ת אהל יעקב לר"י ששפורט סי' ע"ה דף ע"ט־פ"א, המחלוקת התחילה בי"ז סיון תמ"ג.

והוא אסף מכתבים וחתימות רק מגדולי הדור ומנהיגי קהלות חשובות.

שם בבאר עשק נמצא גם כן הסכמת הרב ר' יהודה ב"ר ניסן חונה בק"ק קאליש (מח"ס בית יהודא מהריב"ן) מי שהי' מקודם אב"ד בטאמאשוב, זמן ההסכמה י"ג טבת מדת הדין לפ"ק ובין החותמים הרב דנן, ראובן זעליג בן מ"ו המנוח מוה"ר יעקב זצ"ל חונה בק"ק טאמאשוב. אח"כ בא מכתב הסכמה ממנהיגי הקהלות והבד"צ בק"ק קראקא פויזנא לובלין, ח"י שבט מד"ת הרחמים לפ"ק, ובין החותמים מלובלין נמצא חתימת: יצחק בלאאמו"ר מוה"ר יחיאל מיכל ז"ל מגזע שפירא, מי שהי' אח"כ רב בטאמאשוב ונדפסה הסכמתו בתור רב מטאמאשוב על ספר דברי שמואל. ובכאן מתברר סדר מלכותם, קודם הי' הרב ר' יהודה ב"ר ניסן מי שהי' אח"כ בקאליש ואחריו רבי ראובן זעליג, ואחריו רבי יצחק מיכל ב"ר יחיאל מיכל שפירא.

הרב ר' יצחק ב"ר יחיאל מיכל שפירא חונה בק"ק טאמאשוב

בספר דברי שמואל, דרושים עה"ת להג"מ שמואל זיינוויל ב"ר חנוך מלובלין, אשר תקע אהלו ואור תורתו בק"ק יאס וגם הי' בסוף ימיו אבד"ק מינץ (אמשטארדאם תל"ח), נמצאת שם הסכמה כוללת תחת הכותרת „הסכמת הגאונים בהתועדות ק"ק פינטשוף" ובין החותמים נמצא, הצעיר יצחק בלא"א מהר"ר יחיאל מיכל זלה"ה מגזע שפירא חונה בק"ק טאמאשוב. כדאי להעיר שהשאר חותמים המה הגבורים, הט"ז, הגאון ר' יצחק אבד"ק פוזנן והגאון ר' הירש אבד"ק לבוב ועוד.

עיין בפנקס דד"א י. היילפערן צד 497 שמשער שההסכמה ניתנה בהתועדות סיון תל"ג עיי"ש ההוכחות והראיות, והשמיטו זמן ההסכמה בכוונה, היות ועברו כמה שנים ממתן ההסכמה ועד לההדפסה.

הרב ר' יצחק הנ"ל בא על החתום גם על הספר באר עשק לר"ד לידא, אבל רק בהיותו בק"ק לובלין, ומטומשוב חתום שם הרב ר' ראובן זעליג ז"ל.

וראה בספר מאכלת אברהם, פפד"מ תע"ג, והוא ספר שחיטות ובדיקות אשר כבר נדפס בק"ק לובלין על ידי המחבר בשנת תמ"ה בהסכמת ד' ארצות ונשנית בשביל דברים מחודשים ע"י אברהם בן המחבר, ע"כ מניה וגמורה מפי חכמי התלמוד ה"ה גאוני ארץ דד"א יצ"ו בוועד יערסלוב העבר ליתן רשות להדפיס החיבור הנ"ל כ"א אייר תמ"ה. ובא על החתום רבי יצחק מגזע שפירא הגר בק"ק לובלין, ג"א הייתי באסיפת הרועים בין גדולי ורוזני המדינות ועלתה ההסכמה ככל הנ"ל.

הרב ר' יוסף מטאמאשוב

בספר לב ארי' עה"ת להרב ר' יהודא ארי' בן הקצין ר' יהושע העשקא, אב"ד ור"מ בק"ק בוסק בפוילין (ווילמסדארף תל"ד) בפרשת בחקותי ושמעתי מפי חכם אחד האלוף כמוה"ר יוסף מטאמאשוב, שאמר על שם המקובל הגדול כמוהר"ר אלחנן ז"ל על ארז"ל אל תחרש על רעך רעה זה הנושא אשה ודעתו לגרשה. ועיין אשל גדולים לידידי ש"ב הגרא"ל גארטענהויז ברוקלין תשי"ח עמוד ד'.

הקדוש רבי פינחס ב"ר משה קצנלבויגען הי"ד מטאמאשוב

נשרף על קידוש השם בעיר לובלין ביום השבת י"ט אייר תל"ו.

סיבת הריגתו היתה: בעיר טאמאשוב נתפס גנב אחד שגנב מבית יראתם כלים הצריכים לטיפלם ואמר הגנב שמכרם ליהודי אחד ואינו יודע שמו, רק אם יראה אותו יכירהו, ובאה הפקודה להעמיד הגנב לפני פתח בית הכנסת, ועל מי אשר יגיד הגנב כי הוא זה, יאסרהו, והרב רבי פינחס הנזכר הי' דרכו להיות מתנהג בחסידות, ועסק בתורה ביום ובלילה, וישב ממש כל היום או רובו בביהכ"נ מעוטר בטלית ותפילין ועוסק בתורה, ומן השמים נגזרה הגזירה, וכאשר יצא מביהכ"נ ראהו הגנב והעליל עליו כי הוא היהודי שקנה אצלו החפצים, תיכף תפסוהו וקשרוהו בכבלי ברזל להוליכו לעיר הפלך לבית משפט טריבונאל העליון ובדרך עלה בידו להנצל מהשומרים ולהשתחרר משלשלאות הברזל, ונמלט מהם וברח ורץ בלי הרף עד כמה שעות בלילה, עד אשר נפל מרוב יגיעה ועיפות להרגיע עצמו מעט, הוא חשב שכבר התרחק הרבה משומריו, והלך בדרך עקלתון שלא יפגעוהו שומרי הממשלה, והוא תעה בדרך עד אשר בעצמו נפל עוד הפעם לידי השומרים שחפשוהו בכל הסביבה, כי כך היתה הגזירה מן השמים ולא הי' יכול להמלט ממנה. גם הודיעו לו מקודם זה מן השמים ע"י חלום שבא אליו אביו הגאון אחר מותו ואמר אליו, כאשר בא לפני בי"ד של מעלה ויצא נקי בדין, אמרו לו באשר כי יש לך ארבעה בנים כולם חכמים ועליך להפריש ולייחד אחד מהם שיהי' נשרף על קידוש השם, ולכן בחרתי בך שאתה הצעיר ואין אתה מטופל בבנים כמותם, לכן באתי להגיד לך למען תדע להכן עצמך לנסיון זה. ומאז הי' מרגיל עצמו לנסות לשרוף אצבעותיו מן הנר, כדי להרגיל עצמו לסבול ולעמוד בנסיון. ואיש אחד שהי' חברו שראהו רגיל לשרוף אצבעותיו שאלוהו ע"ז מדוע ולמה עושה ככה, והוא השיבו לסיבת החלום הזה. וכן נתקיים שנשרף ביום שבת קודש שהי' באותו יום מענין הפרשה פרשת אמור ומקרא שכתוב ונקדשתי בתוך בנ"י וכו' בשנת תל"ו בעיר לובלין, ובו ביום הי' מצוה לביתו לפני איש שיכתבו דבריו, ואח"כ בקש מראשי וועד ארבע הארצות בפוילין ע"י השתדלן, שישימו עיניהם לטובת אשתו אלמנה רכה וענוגה להשיאה לפי כבודה, וכן קיימו ראשי הוועד והשיאוה להרב הגאון ר' ליב אבד"ק גלוגא, ונשאר אחריו בן גדול בתורה ר' משה אבד"ק עלקיש (לקורות היהודית בלובלין, שלמה ברוך ניסענבוים, לובלין תר"ף הוצאה שני' עמוד 35).

ועיין צבי הירש עדעלמאן בספרו „גדולת שאול" לונדון תרי"ד דף ל"ג ע"ב ובהוצאת ווארשה תרפ"ה עמוד צ"ד. ועיין „חבל הכסף" י. מ.

קצנלבויגן נויארק תרצ״ח עמוד 44 בשם ספר יש מנחילין. וראה פנקס דד״א י. היילפערין, עמוד 498.

ועיין בקונטרס של ר׳ צבי הירש ב״ר יוסף מקאליש בשם „קידוש השם המיוחד״ של ר׳ מתתי׳ (קלאהר) ור׳ פינחס (מטומאשוב) ור׳ אברהם (ממאשציסק) זכותם יעמוד לנו, במדינת פוילין, הנמצאת בבודליאנה באוכספורד. קטעים מתוך הקונטרס פרסמו ע״י מ. ווינרייך „שטורמווינט״ (ווילנא 1927), ראה שם עמודים 170־181. וראה שטיינשניידער קטלוג בודליאנה סימן 4030 שהוא משער שהקונטרס נדפס בין שנות 1666־1682 למספרם. ועיין פנקס דד״א י. היילפערין עמוד 292 הערה 4 שעל פי סמך דגלי המדפיסים הניתן בסופו של הקונטרס יש לאחר את זמן הדפסתו עד קרוב לשנת 1722, ומסתבר שנדפס בפראג, השוה יערי קרית ספר שנה ט״ו, ויש אומרים שנדפס בקראקא בשנת תכ״ז. ושם איתא שנשרף בשנת תכ״ד בפיעטרקוב.

ועיין בספר חסד לאברהם עה״ת להרב ר׳ שמואל בן הקדוש ר׳ דוד אורבאך הי״ד מלובלין (אמשטארדאם תנ״ט) בסוף הספר פרשת ויחי דף מ״ג ע״ב עה״פ כי עליך הורגנו כל היום, שכנסת ישראל אומרת זאת על הרוגי וקדושי ישראל שנעשו בהם דינים קשים ומרים וחושב היסורים והענויים, ומסיים וכן עשו להקדוש מוה״ר פנחס מטאמאשוב שהיו מענים אותו ביסורים קשים ואח״כ שרפוהו הי״ד.

כדאי להעיר שמר ניסענבוים טעה בזהות הקדוש רבי פינחס הנ״ל, בעמוד 35 כותב שהוא הגאון הקדוש רבי פינחס הלוי איש הורוויץ מקראקא, ובאמת שם משפחתו הי׳ קאצענעלבויגן, והוא הי׳ בן הגאון רבי משה אבד״ק חעלמא בן הגאון רבי מאיר מבריסק בן הגאון השר ר׳ שאול וואהל נכד מהר״י מינץ ומהר״ם מפאדווא וניסענבוים בעצמו שם בעמוד 77 מביא בשם ספר „זכרונות הנפטרים״ להרב ר׳ שמואל בהקדוש ר׳ דוד אוירבאך מח״ס חסד שמואל הנ״ל, אשר חיבר בלשון עברית־אשכנזית, ומונה את שמות הנהרגים בשנת תנ״א (בודאי טעות כי ר׳ פינחס נהרג בשנת תל״ו) ובין השאר מזכיר את הקדוש ר׳ פינחס ב״ר משה מטאמאשוב. ועיי״ש שמציין ג״כ ליטעראַטור געשיכטע דער סינאַגאַגאַלען פּאָעזיא זייטע 439.

הוא הי׳ נכד הגאון ר׳ פינחס הלוי הורוויץ גיסו של רבנו הרמ״א והוא נקרא ע״ש זקנו, עיין בשם הגדולים וואלדען בערך פנחס.

ועיין עיר ווילנא, הלל נח מגיד — שטיינשניידער ווילנא תר״ס, עמוד 6 תחת הכותרת תפארת בנים אבותם, שהמחבר מתיחס עצמו להקדוש רבי פינחס, ומביא שם יחוסו כנ״ל.

הרב ר' חיים בהרב הגדול ר' מרדכי ז"ל אבד"ק טאמאשוב

הוא הי' מגדולי הרבנים בדורו אב"ד וריש מתיבתא, נמצאה הסכמתו על ספר חלק שמעון להתורני ר' שמעון ב"ר אפרים יהודא מילדי ווינא וממגורשי איזענשטאדט אשר מצא מרגוע לנפשו בק"ק זאלקווי, נדפס בפראג בשנת תמ"ז.

חתימתו: הצעיר חיים בלאאמו"ר הרב הגדול כמוה"ר מרדכי ז"ל חונה פק"ק טאמאשוב. שאר המסכימים הגאונים ר' הלל מזאלקווא (בעל בית הלל), ר' יואל משעבערשין ור' מענדיל מטורבין. בכותרת ההסכמה נכתב עליו: ר"מ ואב"ד דק"ק טאמאשוב.

הרב ר' אליעזר לייזער היילפערן אבד"ק טאמאשוב

בהרב ר' מרדכי היילפערן מיערסלוב בה"ר ר' איציק בהר' ר' אליעזר אשכנזי ב"ר משה אשכנזי, הנקרא ר' לייזער חריף. שם אשתו הרבנית נחמה בת הרב ר' הירש בוסקער מסאטנוב.

הוא הי' רב מופלג מפורסם וגדול הדור הרביץ תורה הרבה ודרש טוב לעמו, והוא הי' חבר מובהק להגאון ר' נפתלי הכהן כי שניהם למדו אצל מלמד אחד מפורסם בשם הרב ר' יהושע מלמד מפרעמישלא, גם למד זמן מה אצל הרב ר' שאול קאצינעלבויגען אבד"ק פינטשוב, אבי חתנו הג"מ משה קאנצענעלבויגען אבד"ק אנשבאך.

מקודם נתקבל לרב במעזריטש אשר בגליל אוסטרהא ואח"כ בטומאשוב ובסוף ימיו בשנת ת"ס נבחר לאב"ד ור"מ בק"ק פיורדא ובכבוד גדול נתקבל שם, ולא האריך ימים על ממלכתו שם כי נאסף אל עמיו בן נ"ב שנה בשבת חוה"מ סוכות ונקבר ביום א' כ' תשרי תס"א.

אור החיים לר' חיים ב"ר יוסף מיכל פפד"מ תרנ"א עמוד 209 מספר 446. וכתב כ"ז לקטתי מספר יש מנחילין כ"י לנכדו בן בנו הרב ר' פינחס לקא"ב סי' ל"ה נ"ח ס"ב ס"ט ע"ו.

חבר א) שיח הסעודה הדרנים על כל מסכתות שבש"ס ושם רואים את רב גדלו בתורה ברב בקיאות וחריפות, ב) תשובות וחידושים על הש"ס, ג) דרושים והספדים. כולם באו לאוצר הספרים של ר' חיים מיכל הנ"ל.

עיין בדעת קדושים איזענשטאט עמוד 63 פטרבורג תרנ"ז. עיין דור דור ודורשיו להג"מ ר"י לעווענשטיין מסעראצק, שנפטר כ' תשרי ה'תס"א.

ובספר סייעתא דשמיא לרבי שמעי׳ מטאמאשוב (דיהרנפורט תקל״ד) בפרשת תולדות כתב ושמעתי פירש מספיק מפי הרב המאור הגדול דק״ק פיורדא כוונתו עליו, כי מקודם הי׳ אב״ד בטאמאשוב, ועיין בקול יהודא לרבי יהודא מגלונא, נדפס בשנת תק״ן, והוא אוסף חיד״ת מגדולי הדורות, ושם בליקוטים דף מ״ח מביא דבר נפלא מהגאון המפורסם מוה״ר אליעזר האלפרין ז״ל נקרא ר׳ ליזר חריף שהי׳ אב״ד בק״ק פיורדא.

הרב ר׳ יהושע אבד״ק טומאשוב

הניח שני בנים א) הרב המאה״ג החכם השלם ר׳ יצחק איזיק אבד״ק טארניגראד ב) הרבני ר׳ חיים שהי׳ חותן הרב ר׳ צבי הירש מטומאשוב מחבר ספר עבודת השיר הלוי, נדפס בזאלקווא בשנת תקל״ג.

שימש ברבנות בערך בשנת ת״פ.

הרב ר׳ משה ב״ר יהודה ליב גאלדין אבד״ק טאמאשוב

ובנו הג״מ יהודא ליב אבד״ק זוראווני וסקאלי חיבר ספר שבט מיהודא (זאלקווא תקע״ב), ובהקדמת ספרו כתב כי אביו הגאון ר׳ משה הי׳ אב״ד ומו״ץ בק״ק טאמאשוב ימים כבירים, ובסוף ההקדמה כתב כי אביו הרב ר׳ משה הנ״ל הי׳ בן בתו של הגאון ר׳ משה אבד״ק שינאווא שהי׳ חתן בנו של הגאון רבנו הטורי זהב הוא הגאון ר׳ משה בהרא״ש אבד״ק שינאווא חתן הג״מ ישעי׳ בן רבנו הט״ז ואח״כ נתקבל למו״צ ומ״מ בחו״ל לבוב. ובשבט מיהודא נמצא חיד״ת ממנו, וכתב שיש תח״י כמה חידושים ממנו.

ועיין באנשי שם בובר צד 168 אות תכ״ו שמצא חתימת ידו בפנקס לבוב צד 103 בנידון שבועות כתובה ויורשים מן ח׳ אדר תק״ח ביחד עם הג״מ ארי׳ ליב הכהן ראפיפארט, ובצד 89 בנידון בית מן כ״ה אלול תקי״א, ובצד 120 מן כ״ב שבט תקי״א, ובצד 79 מן ר״ח סיון תק״פ ביחד עם הגאון ר׳ חיים כהן ראפיפארט, ובא בהסכמה יחד עם הג״מ ר״ח כהן ר״פ על ספר קהלת יעקב.

וידידי הרב ר׳ נפתלי ברוינפעלד העירני שבזכרונות ר׳ דוד מבאליחאוו בערלין תרפ״ב צד 30 מוזכר הרב ר׳ משה הנ״ל.

וזה נוסח מצבתו: „וימת משה עבד ד׳, הי׳ עובד בכל לבו כפתחו של אולם, הי׳ לבו מלא בכל חכמה ומדע, וכל תבונה ורז ממנו לא נעלם.

חו"ב בכל חדרי תורה, בגמרא וסברא, הרב הגאון הגדול מוה"ר משה בן מוהר"ר יהודא מ"מ פה לבוב ובביהמ"ד הרביץ תורה בישראל והעמיד תלמידים רבים". עיין במצבת קודש ח"א סי' ע"ב.

שבט מיהודא חברו כבוד הרב הגאון וכו' ר' יהודא ליב שהי' אבד"ק זוראוונו ובק"ק סקאלי וכו', וכעת קם בנו אחריו הרב ר' משה וחיבר על ג' בבות וסנהדרין בקראו שמו הלכה למשה ודרש משה, וחוט המשולש לא במהרה ינתק שהביא מהר"ם הנ"ל קצת חידושים בשם זקנו הגאון המנוח מ' משה שהי' אב"ד בק"ק טאמאשוב ולבסוף ימיו נתקבל למ"מ ומ"ץ בק"ק לבוב מחו"ל. נדפס בזאלקווא תקס"ב.

הסכמת הגאון ר' יעקב מלבוב אבד"ק זאלקווי.

הרב ר' יהודה ליב בהקדמה כותב: „כל ימי גדלתי בין החכמים אבי הגאון מוה"ר משה ז"ל פני משה כפני חמה מאיר להופיע מאור תורתו שהי' אב"ד ומו"ץ בק"ק טאמשוב ימים כביר" וכו'.

בהקדמת נכדו הרב ר' משה גאלדין אב"ד סקאלי כותב: יגעתי ומצאתי כמה חיבורים מן כבוד אא"ז הרב הגאון מ' משה שהי' אבד"ק ומו"צ בק"ק טאמאשוב ולבסוף בלבוב ויבוא ע"כ לביה"ד קצת מחידושיו על כל פרשה של כל שבוע מן בראשית עד סוף התורה".

הרב ר' נתן נטע כהנא שפירא ב"ר אהרן כ"ץ אבד"ק טומאשוב

מקודם הי' אב"ד בטומאשוב ומשם נתקבל לאבד"ק טישיוויטץ, ובימיו היתה טומאשוב שרופה ותריבה, וטישיוויטץ היתה קהלה גדולה וחשובה (עיין בספר יד החזקה ח"ב מספר מעשה הצדקה פרעמישלא תר"ל להרב צבי אלימלך טייכער, בחשבו יחוס אבותיו ז"ל, מתיחס עצמו שהוא נכד רב גאון גדול אחד שהי' אבד"ק טישיוויטץ, ומדגיש בעת שהיתה עיר טישיוויטץ במעלה עליונה בתשע קהלות.

עיין בספר עבודת השיר להרב ר' צבי הירש הלוי מטומאשוב, זאלקווא תקל"ג, תואר שכתב עליו המחבר: הסכמת הרב הגאון הגדול החריף ובקי המפורסם אב"ד ור"מ דק"ק טישיוויץ. תאריך ההסכמה כ"ט חשון תקל"ג, וכותב שם על המחבר: מכירו הייתי לשעבר בהיות אהלי אפדני דגלי עלי

אהבה כסא הרבנות ק״ק הנ״ל (טומאשוב) מוהר״ץ הנ״ל הי׳ מן השיעורים שיעורי דרבנן וכו׳.

הערנו רבי נפתלי בן מנחם שמצא בספר דברי חכמה ומוסר לרבי דוד ב״ר צבי הירש מק״ק נעשוויז (זאלקווא תקכ״ג) נמצא הסכמתו בהיותו אב״ד בטאמאשוב, שניתנה ביום ר״ח סיון תקכ״ג.

הרב ר׳ מאיר מינץ מטאמאשוב

אבי הג״מ ר׳ יקותיאל סג״ל מינץ אבד״ק קראסניבראד. נפטר בשנת תק״ל. כן כתוב בספר דור ודור ודורשיו להרב ר״י לעווענשטיין. אכן בספר פינות הבית להרב צבי יחזקאל מיכלזוהן, בהר הבית עמוד 6 ברשימת רבני קראסניבראד, חושב שם הג״מ ר׳ יקותיאל הלוי מינץ נפטר בבילגורייא בשנת תקל״ב ואביו חו״ז הגה״ק צבי הלוי מינץ (הובא בשו״ת פרי תבואה סי׳ כ״ט וסי׳ ל׳). ועיין במערכת ר׳ צבי הירש מינץ ב״ר יעקב מטומשוב.

הרב ר׳ צבי הירש מינץ בהג״מ יעקב מטאמאשוב

רב גאון וחריף מגדולי המיוחסים נכד הגה״ק רבי זכרי׳, מקודם הי׳ אבד״ק קראסניבראד, ואח״כ ביוזעפאוו, ונדפסו ממנו שתי שאלות בשו״ת פרי תבואה להגאון ר׳ יהודה ליב מרגליות אבד״ק שעבערשין (נאווירדוואר תקמ״ו) בסי׳ כ״ט ול׳. ועיין בספר רץ כצבי להרב צבי הירש פרידלינג מביסקאוויץ ח״א ווארשא תפר״ח בהקדמה שחושב יחוסו. וכפי שכותב, אביו ר׳ יעקב נתקבל אח״כ לאב״ד בק״ק סקאלי. והוא הי׳ זקינו של הה״צ ר׳ הירש טאמאשאווער נאמן ביתו של הרבי מקאצק, עיין שם כל יחוסו. וידידנו הרב נפתלי ברוינפעלד העירני שהרב ר׳ צבי מובא בספר אמרי בינה ובאסיפת חכמים שנה ג׳ סי׳ ק״ט.

והנה כעת ראיתי בקונטרס **עץ אבות** דף ט׳ עמוד 17 הנדפס בראש ספר תנובת שדי להרב ר׳ יצחק דוד שפירא אבד״ק איוואנצק, נדפס ע״י בנו הרב אברהם מרדכי (חתן הה״צ ר׳ דוד אהרן אדמו״ר מזאריק) פיעטרקוב תרצא שכתב הגה״ק האוהב ישראל מאפטא הי׳ חתן הרב מטושין (אצל רישא) שהי׳ חתן הג״מ יקותיאל הלוי מינץ אבד״ק קראסניבראד, בהרב ר׳ צבי הירש, בהרב ר׳ יעקב בהמנוח ר׳ שמעון מירלס בהג׳ ר׳ מאיר מינץ מטאמאשוב נכד מהר״ם מינץ, נמצא שצדק הרב מיכלזוהן שרבי יקותיאל הי׳ בן הרב ר׳

הירש והוא הי' דור רביעי לרבי מאיר מינץ מטאמאשוב, לא כמש"כ בדור דור דורשיו להרב לעווינשטיין שרבי יקותיאל הי' בן רבי מאיר, כן מה שמביא בהקדמת רץ כצבי שר' צבי מינץ חיבר הספר עבודת השיר, ועל סמך זה בונה שם יחוסו שהוא מצאצאי הקדוש רבי יחיאל מיכל מנעמרוב הי"ד, טעות גדולה היא, ונתחלפו להם השמות, כי בעל מחבר עבודת השיר הי' רב ששמו צבי הירש הלוי ב"ר רפאל, גם הוא מיחס שם את רבי הירש טאמאשאווער לנכד רבי צבי הירש מינץ, נמצא שהי' קרוב מאד לאשת האוהב ישראל, וידועה המתיחות שהיתה בין אפטא לקאצק, ורבי הירש הי' יד ימינו ונאמן ביתו ואם הי' קרובים בודאי היו כותבי התולדות רושמים זאת. ועיין בערך ר' הירש טאמאשאווער.

הרב ר' אליעזר פערלם אבד"ק טאמשוב

מכל הרבנים ששמשו בימי הקדמונים בכתר הרבנות בטאמשוב לא שמעתי הזקנים מספרים עליהם, ורק עליו הרבו לספר שהי' איש אלקים קדוש, ומפי הרה"ח ר' ישראל גארזיצינסקי ז"ל חתן הרב מחמעלניק ואח"כ בטומאשוב שמעתי ששמע מהזקנים, שבעת שהאחים הקדושים הצדיקים המפורסמים הרבי ר' אלימלך והרבי ר' זישא זצללה"ה הלכו בגלות באו גם כן לבקור בטאמשוב, והי' אז הרב אב"ד הרב ר' אליעזר הנ"ל והציעו לפניו שיתלוה אליהם בגלות, אבל לא נתרצה להם, ומזה שהם חפצו לקחתו עמהם, נראה שהי' איש קדוש, ואפשר הי' גם מקורב לדרך החסידות מתלמידי הבעש"ט זצ"ל, ועד השריפה הגדולה בשנת תרע"ח נמצאה בביהכ"נ פרוכת ממנו, ובשבת חשובה פרסו הפרוכת שלו על ארון הקודש.

בהסכמתו על הספר עבודת השיר הלוי להרב ר' צבי הירש הלוי מטאמשוב, זאלקווא תקל"ג, כתב עליו המחבר הכותרת, הסכמת הרב הגאון הגדול החריף ובקי המפורסם ר"מ ואב"ד דק"ק טאמשוב. נראה שהי' גאון עצום והי' תופס ישיבה שזהו התואר „ר"מ" שנותנים רק לתופס ישיבה, ובהסכמתו על הספר סייעתא דשמיא להרב ר' שמעי' ב"ר יהונתן מטאמשוב דיהרנפורט תקל"ד, ווארשא עת"ר, כותבים עליו: הסכמת הרב המאור הגדול המפורסם מוה"ר אליעזר נר"י אבד"ק טאמשוב, בלי התואר הר"מ. ואפשר משום שהרב המסכים השני לא הי' ר"מ וכותב על שניהם תואר שוה, לכן לא כתב עליו ג"כ ר"מ. בחתימתו נראה שהי' גבר ענותן שאינו חותם עצמו בשם אב"ד כשאר רבנים רק החונה פ"ק טאמשוב. מסגנון הלשון בהסכמותיו נראה שהי' ספרא רבא ע"ד המליצה שנוהג בימיו, גם משם נראית זהירותו

ואחריותו שבשתי הסכמותיו כותב שלא עיין היטב בהספר, וכן אינו מרבה בשבחים.

בספר כוכב יעקב על אבהע״ז לרבי יעקב אבד״ק לוצק, זאלקווא תקל״ד, בין רשימת חמשים רבנים שנתנו דמי קדימה והסכמות נמצא חתימת הק׳ אליעזר דבאב״ מווידיס לוב. חפ״ק טאמאשוב. והנני משער שזהו רבי אליעזר פערלס ז״ל והי׳ בן אב״ד מוואידסלוב.

הרב ר׳ צבי הירש הלוי ב״ר רפאל מטומאשוב

אביו הי׳ ראב״ד בזאלקווא ונכד להגאון ר׳ יצחק אבד״ק זאסלוב ואח״כ מ״מ בזאלקווא וגיסו של הקדוש ר׳ יחיאל מיכל מנעמרוב הי״ד.

בילדותו למד בטישוויץ בישיבתו של בן דודתו הגאון ר׳ צבי אבד״ק בעלז שהי׳ מקודם אב״ד ור״מ בק״ק טישיוויץ, ונשא אשה מטאמשוב בת ר׳ חיים בן הגאון ר׳ יהושע אבד״ק טאמשוב, וכפי הנראה מהסכמות דר זמן רב בזאמאשטש והעמיד שם תלמידים הגונים גדולים בתורה, ואח״כ קבע משכנו בעיר טאמאשוב וגם שם עסק בהרבצת התורה לתלמידים, וז״ל בהקדמתו לספרו עבודת השיר הלוי (זאלקווא תקל״ג) „ומעט תורה למדתי מרבותי גאוני ארץ ומתלמידי יותר מכולם, כי מנעורי הייתי חבוש בביהמ״ד זריז ונסגר במחוצות פלוגתות ד׳ אמות של הלכה עם תלמידים המחכימים את רבותיהם, וסופם הוכיח על תחילתם אשר כמה וכמה מהם כל אחד על דגלו חונה, יושב על כסא ההוראה, בקהלות קדושות לבשר צדק בקהל רב, ובהיות אשר זיכני ד׳ בתלמידים מופלגים, הי׳ מוטל עלי ללמד בכל שבוע הלכה ותו׳ מענין סדר הפרשה של אותה השבוע, ובפרט לעיין היטב בכל דף הגמרא של השיעור דקביעא לי עידנא בכל יום לאפושי בשיעורא דאוריתא וכו׳ וכמה פעמים אמרו לי אנשים להביא לבית הדפוס מה שנתחדש אצלי ולא רציתי ליטול עטרה לעצמי ויהי כי זקנתי אמרתי אם לא עכשיו אימתי״ וכו׳.

במה הי׳ מתפרנס? לכאורה ממשמעות הלשונות בהסכמות הרבנים יכולים להוכיח שהי׳ חזן העיר, אכן מי שבקי בסגנון המליצות שהשתמשו בהן הרבנים בתקופה זו, יודע שמתאימות מפני שהי׳ לוי וקרא שם חיבורו עבודת השי״ר (אותיות שמו הירש) הלוי, ושמו ושם חיבורו הי׳ כח הדוחה להרבנים שישתמשו עליו במליצות השייכות למנגנים כמו „בן לוי היודע פרק בשי״ר״, „וכל בעלי שיר יוצאין בשי״ר״, והרב מטישיוויץ אם כי כתב עליו היות מן המשוררים ויהי׳ כנגן המנגן, ולכאורה מליצות שיש להם שייכות ישרה לנגינה וחזנות, אבל תיכף מבאר כוונתו בסיימו המליצה ויהי שירו חמשה חומשי תורה, שזה רמז על חלק הראשון מחיבורו עבודת

השיר שהוא מסודר על סדר התורה. ועל חלק השני כותב הלאה „ואלף המגן גבורים גמפ"ת ואמר עם הספר קראו שם עבודת השיר הלוי, שיר של פרקים (היינו שני חלקים). ואולי הי' באמת מחונן ג"כ בקול נעים והי' חזן העיר. גם הרב אב"ד טאמאשיב כותב עליו תואר מיוחד שלא נמצא בכל ההסכמות על ספרו. „הדיין המצויני". ואולי זה רמז שהי' דיין בעיר. וקשה לשער אם הי' דיין רשמי במשכורת והכנסה מקהלה. או רק בתור למדן מופלג צרפו הרב אב"ד לענינים שהי' צריך בי"ד של שלשה. כמו שנהגו הרבה רבנים בקהלות קטנות. ובכלל יוכל להיות שהתואר שייך לעולם המליצות ואין בו ממשות. ואפשר הי' באמת פרנסתו מזה שהעמיד תלמידים. מלמד או ראש ישיבה. בכל אופן הי' למדן עצום גדול בתורה ועמקן נפלא. וסופר נפלא אשר יד ושם לו בחכמת המליצה (משחק מילים) אשר יכולים לשפוט זאת מהקדמה הקצרה. זריז ונסג"ר במקום מבטא האורגנאלי (פסחים נ:) יש זריז ונשכר ויש זריז ונפסד. במחוצות פלוגתות. המבטא המקורי הוא בריש בבא בתרא. השותפין שרצו לעשות מחיצה. סברוה מאי מחיצה גודא (כותל) וכו' ואימא מחיצה פלוגתא. והמליצות מלאים בכל ספרו. אם נמצאו מיוצאי חלציו בין בני עיר טאמאשוב בימינו. לא ידוע לי.

> עבודת השיר הלוי המחבר צבי הירש בהרבני מוה"ר רפאל הלוי ראב"ד זאלקווא נין ונכד להגאון מו"ה יצחק שהי' אבד"ק זאסלוב. ובעת הבריחה מאוקריינא בא לק"ק זאלקווא ונתקבל למ"מ וכו'. ואשתו של א"א זקני הרב ר' יצחק הנ"ל היתה אחותו של האיש האלקים הרב מו"ה שמשון אוסטראפעלער הי"ד. והמחבר הנ"ל חתן ר' חיים אחיו של הרב המאה"ג החכם השלם והמושלם מוה"ר יצחק אייזיק אבד"ק טארניגראד. והם בני הגאון מוה"ר יהושע שהי' אבדק"ק בק"ק טומאשוב השרופה והחריבה עכשיו. תבנה ותכונן עד בנין ירושלים במהרה אמן. נדפס בזאלקווא שנת כל הבא לעבוד עבודת עבודה זו השיר לפ"ק.

המחבר הנ"ל הי' מטומאשוב כפי שכותב בהקדמה וכמו שמתארים אותו הרבנים בעלי ההסכמות. ובטעות חשבו החכם שלמה באבער בקרי' נשגבה אות רע"ט לראב"ד בזאלקווא. רק אביו הרב ר' רפאל הלוי הי' ראב"ד בזאלקווא.

בהסכמת הגאון ר' שלמה בעל מרכבת המשנה מיום ט"ו תמוז תקל"ג כתב עליו: „ועבד הלוי הוא על משמרתו משמרת עבודת הקודש הוא עבודת השיר וכל בעלי השיר יוצאין בשיר המעלות של הרבני החריף הישיש ר' צבי הירש במוה"ר רפאל הלוי מק"ק טאמשוב אשר מכיר אני אותו מעודו שוקד על דלתות ושערים המצוינים בהלכה והוא משוער

ששורר בעבודת השי"ר" (מליצה מפני שהוא נתן שיעורים בתורה, וכעת חיבר עבודת השיר).

הסכמת הגאון ר' צבי הירש מייזלש אבד"ק זאלקווא מיום כ' תמוז תקנ"ג: „כל בעלי שיר יוצאין בשיר ונמשכין בשיר המעלות, פאר ותהלות דהאי גברא דמר"י צבי, ה"ה הרבני המופלג החו"ב הישיש נ"י ע"ה מוה"ר צבי הירש הלוי מק"ק טאמשוב, בן לוי היודע פרק בשיר, ומקול נעימתו נזקרין בבת ראש, ידיו רב לו בהויות דאביי ורבא ומדרש, אידמי לן כחד פרשן לברר וללבן מקומות רבות בהלכה ותוס' ומדרש ופרושים, פירושי גנותר במיני תרגימא באגדתא וכו' ובשגם כי מימים ימימה ידעתי את האיש ואת שיחו, הרבה ישיבה והרבה חכמה" וכו'.

הסכמת הגאון ר' דוב בער מזאמאשטש אבד"ק לבוב מיום ט"ו תמוז תקל"ג: „הרבני המופלג החריף הישיש מוה"ר הירש ב"ר רפאל אחד המיוחד מלומדי ק"ק טומשוב ונהירנא כד הוינא בי מדרשא של אבא ואדוני אבי הרב המנוח הגאון המפורסם אבד"ק זאמאשטש, אז הרביץ תורה והעמיד תלמידים הרבה ופלפל בחכמה בחריפות ובקיאות וזכה לשם טוב" וכו'.

הסכמת בן דודתי הגאון מו"ה יצחק אבד"ק בעלז, א"ח פסח לפרט חק"ת התורה לפ"ק: „תלמידי ש"ב ידידי הרבני המופלג בתוי"ש השנון כ' צבי הירש בהרבני ר' רפאל הלוי עם היות מכירו הייתי לשעבר בבית שם ועבר באהלה של תורה בעת ששאב מבארו של יצחק בהיותו לומד בישיבתי הרמה בק"ק טישיוויץ, והי' תלמיד מחכים את רבותיו וגלי לדרעי' ונפל נהורא בבי מדרשא בפלפולא חריפתא, ועכשיו הפליא הגדיל תושי' ".

הסכמת הגאון ר' יוסף הויכגילערנטער אבד"ק זאמאשט מיום ה' אדר שנת טו"ב ויש"ר: „לדידי חזי לי אור כי יהל גברא רבא כבוד הרבני המופלג ומופלא השלם הישיש מוה"ר צבי הירש ב"ר רפאל סג"ל מתושבי בשבת תחכמוני בק"ק טאמשוב, בהיותו פה זאמאשטש והופיע מאור תורתו לתלמידים הגונים, ורבים שתו מימיו מקור מים חיים", וכו'.

הסכמת הגאון אב"ד ור"מ דק"ק טאמאשיב ר' אליעזר מיום ב' אדר תקל"ג: „זאת עבודת הלוים עבודת הקודש וכו' התורני הרבני המופלא החריף הדיין המצויני זית רענני מחושבי יקירי, ככסא דמוקרי, דפה ק"ק טאמשוב ה"ה הישיש ר' צבי הירש ב"ר רפאל הלוי מעודו ועד היום הזה שוקד על דלתות השקידה יום יום צלל בים התלמוד ולא מש מתוך אוהל של תורה, והעמיד תלמידים הרבה, וכמה פעמים פלפלתי עמו וראיתיו מלא דבר ערבים דבריו לשומעיהם וכו'.

הסכמת הגאון ר' נתן נטע כהנא שפירא אבד"ק טישיוויטץ מיום כ"ט חשון תקל"ג: „זמן מלא חכמה ותרב חכמתו וכל זמן שמזקין דעתו מיושבת

וכו' הרבני המופלג ומופלא הישיש ר' צבי הירש ב"ר רפאל הלוי מק"ק טאמאשיב, מכירו הייתי לשעבר בהיות אהלי אפדני דגלי עלי אהבה כסא הרבנות בק"ק הנ"ל (טומאשוב) מהר"ץ הנ"ל הי' מן השוערים שעורי דרבנן הטיף לאחרינו צוף דבש נופת צופים, העמיד תלמידים הרבה, רבים שתו ומימיו נאמנים והוסיף ידו שנית מדברי סופרים אחוז בזה גם מזה אל תנח ידו היות מן המשוררים ויהי' כנגן המנגן ויהי שירו חמשה חומשי תורה".

הסכמת ב"ד הגאון ר' יצחק שמשון ב"ר פסח אבד"ק ראווא מיום טו"ב אייר דהאי שתא: „ותיט'ב לה' מהשיר".

בספרו מביא חיד"ת בשם בנו הרבני המופלג ר' שמחה. בדף ע"ה דבר חידש במסכת ב"מ בשם המרומם הרבני המופלג החריף הראש מו"ה ישראל נ"י מק"ק טאמאשיב. שם ע"ב בשם הרבני המופלג החריף ובקי ר' צבי הירש ב"ר ישראל הנ"ל.

הרב ר' אברהם א"ב בן הרבני ר' חנוך העניך מטאמאשוב

פרטים מקורות ימי חייו לא נודעים לי, רק שהרבה לכתוב חידושי תורה וסנסן אחד מהם על מסכת אבות בהערות קצרות וקולעות להנושא. הדפיס בשנת תקל"ד בשם ענף עץ אבות, ושם בראש ספרו נמצא הקדמה בשם התנצלות המחבר, וחותם עצמו אברהם א"ב בהרבני א"א מוהר"ר חנוך העניך נ"י מטאמאשוב עיר מולדתי.

אכן מדבריו בהתנצלות שנכתבו על פי סגנון המליצה והפיוט אנו מכירים ומשערים מעט מתולדתו ותכונת נפשו, שהיה יושב ועוסק בתורה שוקד על שמריו בבית אביו העשיר, שנתן לו האפשרות לשקוד בתורה וחכמה, וחשב בדמיונו שזה יתמיד כה כל ימי חיו, וכותב „שליו הייתי בביתי, ורענן בהיכלי, בסוד ה' עלי אהלי, שמחני ה' בפעלי, מתערה כאזרח רענן, שלום השקט ושאנן, ימלא פי תהלה ורנן, אמרתי לדור ודור אהי' מנון, ולפני שמש שמי ינון, ואלקים יחקר זאת, כי הוא יודע תעלומות לב, אך חושך ישפוני ערפל וענן, אקוה לצדקה והנה צעקה, למשפט והנה מספח, הייתי כשכור שוכן בלב ים והאני' חשבה להשבר, גל טרדוני לחברו, אם אמרתי אספרה כמו, הזמן יכלה, כי נשתנו עלי סדרי בראשית, מן השמים נלחמו בי הכוכבים ממסילותם, תחת אשר הייתי ככוכבי השמים, ואנכי אברהם עפר ואפר, וביותר אם אין שלום אין כלום, באו גוים נלחמו יחדיו, חדלו אורחי נתיבות ילכו דרך עקלקלות כי

אז לחם שערום, וחדלו פרזון בישראל, ובעוה״ר נהרגו כמה ק״ק במדינות אוקריינא ביום קרב טבח גדול ליהודים לאלפים ולרבבות, בחרב דבר ורעב, ישפוט ה׳ את כל הארץ, ואמרת בשעת חירום פזר רגליך, ואצא מארץ מולדתי ומבית אבי, וכו׳.

ויהי כאשר התעו אותי אלקים ואני בתוך הגולה, ותבא אלי השמועה, לא עת לתת לה בשורה שעירנו עיר הקודש מלאה חכמים וסופרים, היתה לשרפת אש, וכל מחמדינו בית מדרשנו ובית כניסיותינו בהמ״ק מעט וכל מחמד עינינו זו ס״ת שבהיכל ויאמר ה׳ למלאך הרף ידיך על זאת ידוו כל הדווים, וספדו עליו מספד מר, כספדו על היחיד דא גזירת אורייתא, כל דינהו קשוט, וכל נכסי בע״ב ירדו לטמיון, יחד עשיר ואביון, אללי כי יש לי אב זקן וילד זקינים ותליתי בביטול תורה אם רואה אדם שיסורים באים עליו כו׳ ואמרתי בלבי אשב בבית ד׳ לחזות בנועם ד׳ ולבקר בהיכלו, וכו׳.

ואמרתי לקבל שכר שיחה נאה בדברי אגדה המושכות לב אדם וכו׳ ועלה בידי סנסון א׳ מענף עץ אבות ולקחתי מראשית כל פרי ולא כל ראשית בכורי מגיש לה׳ מנחה מנחת עני אין עני אלא בדעת וכו׳ אחרי שובי נחמתי ויראתי לגשת אל הקודש פן קנאים יפגעו בי ויטילו בה מום וכו׳ ומה יתרון לבעלי לשון יען כי לא באתי לרחק ולקרב לא לטמא ולא לטהר, כי אם לעשות שלום במוסרי העבות האהבות בענף עץ עבות, ואנכי פלסתי המעגל במתון מתון לאות הדברים אי״ה מקום כבודם, ואל יחשדוני הרואה לומר מי שמך לאיש, ואתה נער ובער, ואעידה עלי עדים נאמנים את השמים ואת הארץ לא גנובת יום ולא גנובת לילה כי יגעתי באנחתי ולילה כיום יאיר לי, הלא אלקים יחקר זאת כי הוא יודע תעלומות לב ותלמוד שאמר דבר אין מוניחין אותו ואמרי לה אין מזחיחין אותו, ולא רציתי להדפיס הסכמה מרבנים השלמים מטעמים הכמוסים אתי, ועוד שמדרך המסכימים מרוב ענוותנותם במקום גדלותם לתאר את החיבור בשבת המגיע לכתבי״ם, ואין יודע החסרון כבעל החסרון עצמו איש בער ולא ידע, ואין אתנו יודעי עד מה, ואמרתי עיני הקורא לנוכח יביטו יתנו עדיהן ויצדיקו על אשר הרימותי תרומת ידי אלו הבכורים לא־ל עליון וכו׳.

העתקתי הרבה קטעים מדבריו שמזריקים אור על תכונת נפשו, חוץ מזה שהי׳ למדן כתבא רבא ובעל נפש פייטנית וגבר ענותן, עוד מגלה לנו ממאורעות העולם בימי המלחמות ובלהות שהאוקריינים הרגו אלפים ורבבות, ולדעתי כוונתו על השחיטות של שנת תקכ״ז ועיין בהקדמת תפארת מהרי״ח הגדול לר״י מסאטינוב שמזכיר השחיטות הללו, ועיין באגודת אזוב להרה״ק ר׳ יעקב ישראל מ״מ דק״ק קרעמניץ על קהלת, רות, איכה, ובפירושו על איכה מזכיר הרבה פעמים מאורעות ושחיטות שנת תקכ״ח. ועיין שער המלך ח״ב להרב מרדכי אבד״ק וויעלקאטש (הוראדנא תקע״ו) דף צ״ג טור

ד' שמספיד ההרג רב בעוה"ר שהי' במדינות אוקריינא בשנת שהרג"ך לפ"ק, וביותר בק"ק אומן. וראה „פראנק ועדתו", א' קרויזהאר, ווארשא תרנ"ו, עמוד 255, ובימים ההם התחוללה סערת מקרים כבירים ועצומים על פני ארץ פולין, מקרים דחופים ומבוהלים, רבי התוצאות לעתידות המדינה, לקול הנשמע בעיר באר, נקבצו האגודות הקושרות (קונפידרציות) בכל הארץ; ובסביבות קראקא הי' לאגודות האלה המחנה הראשי בשנת 1768, ויבואו שמה גם פקידי צבא צרפת להחיש עזרה, ואוקריינא היתה עקובה מדם, לרגלי השערוריות הנוראות אשר עשו שם זעלעזניק וגאנטי וליהודים יושבי המדינה ההיא התחדשו ימי חמיעלניצקי הנוראים עם כל בלהותיהם ימי שבר ושואה, חרדה וצלמות, וארץ פוילין מתמוטטת ומתנודדת כמלונה במקשה, וגם מאורעות מעיר מולדתו טאמאשוב משריפת כל העיר ובתי מדרשות. ונראה בולט שכוונתו על טאמאשוב שהרי כותב אללי כי יש לי אב זקן וילד זקונים, ובחתימתו עוד כותב על אביו ברכת החיים נרו יאיר, אך מסופקני באיזה מקום התיישב, ואם כי פרידבערג בבית עקד שלו מגלה שהדפיס הספר באלטונא, והוא העתיק מבן יעקב. ואם נכונה השערתם אינני יודע, ואם אפילו כנים דבריהם אפשר שרק בדרך נדודיו הדפיס באלטונא ספרו, והנני משער ששם פעמיו לארצה"ק, שמסיים התנצלותו... ובזו אסיים דברי חוח שפל אנשים, קיקיון אשר בין לילה הי' מתפלל בעד מרנן ורבנן דארעא דישראל וביתר הגולה, לכל תלמידי תלמידיהון; מרן דבשמיא יהא בסעדכון כל זמן ועידן עד עת יאסף הצאן לציון ונאספו כל העדרים, שאין מדרך מחברי הגולה להתפלל בעד מרנן ורבנן דארעא דישראל, רק על שיבת ציון וגאולה שלימה, ואם כי תפס הלשון של תפלת יקום פורקן ושם כה הנוסח, אבל לדעתי יש איזה רמז בזה. גם בתחילת דבריו אחרי שמתאר כל התלאות שמצאוהו וההריגות באוקריינא מסיים אז אמרתי ארץ ארץ למי אתה מוציאה פירותיך מאה צני תמרי בזוזי ומאה סלי סמא דמותא בזוזא וישראל יעסקו בתורה מרי דאברהם, ואולי יש בזה רמז לא"י.

ספר ענף עץ אבות, מעט הכמות סנסן אחד שאצלתי לי ברכה, מהאשל הגדול יפה, ענף ויוף בגדלו באורך דליותיו, אחזה בסנסיניו, ועלה בידי סנסן קטן בביאור משניות מס' אבות כאשר הורינו מן השמים, שחברתי זעירא דמן חברייא, אסקופה התחתונה הנדרסת תחת רגלי ת"ח ותלמידי תלמידיהון.

ב"ו א"ר"ז"י"ם" ע"ל"י" מ"י"ם" ח"י"י"ם" לפ"ק (תקל"ד).

חמ"ד ובבית עקד ספרים לפריעדבערג כתב שנדפס באלטונא.

הרב ר' שמעי' ב"ר יהונתן מטאמאשוב

הי' למדן מופלג שמנעוריו עד שיבתו עסק באורייתא תדירא כמו שכתב עליו הרב אב"ד מטאמאשוב „בעת ההוא לא מש מתוך אהלה של תורה, תני ומתני לית לי' שיעורא, ומעודו תורתו אומנתו, ענותן ושפל ברך", ובודאי לא הי' יוצא מכלל כל בני עירו לחבר חיבורים אכן גילה דעתו בהקדמתו בזה"ל „אשר אחזוני חבלי עוני, כל ימי עני, ובני ביתי נותנים קולם ברמות, תנה לנו לחם ונחי' ולא נמות, ואף גם זאת שבעירי הבערה ללהב יצאה, ונשארתי באפס מקום למחסה ולמסתור מזרם וממטר, ואבן מראשותי ערשי, ודמעת עיני מנת כוסי, והגיעו ימי הגבורה ואזיל סומקא ואתא חיורא, ע"כ יעצוני כליותי ואשאל מה' בנפש חפיצה שיפוצו מעינותי חוצה וכו' ובקשתי מכל מעיין בספרי זה, שאל יאמר כל מה דעביד הוא ליותרת הכבוד וכו' רק חבירי ותלמידי המקשיבים לקולי הם הביאוני לזה ואמרו לי למה צפנת אמרתך ולמה לא יתפרסמו דבריך".

ומדת ענותנותו מצהיר מבין שורות הספר, ומאד הי' נזהר שלא להתעטף בטלית שאינו שלו ולא רק שאומר דבר בשם אומרו אלא אפילו אם נסתפק ששמע החידוד מפי איזה גדול מסיים המאמר וכמדומה לי ששמעתי בשם גדול אחד.

מענין הטעם שקרא לחיבורו „סייעתא דשמיא" שכתב בזה „כי בודאי מן השמים סייעוני ע"ד הבא לטהר מסייעין אותו ואף גם זאת שהאומר על פה שתי תיבות אלו סייעתא דשמיא, (נשמע) כאלו אומר סייעתא דשמעיה", ובזה נתן להבין שהדפיס ספרו להיות סייעתא (עזרה) לשמעי'.

> **סייעתא דשמיא** שחיבר ה"ה הרב המופלא הישיש וזקן החריף ובקי בהלכות ואגדות כ"ש כמוהר"ר **שמעי'** נר"ו בן מוהר"ר **יהונתן** זצלה"ה **מק"ק טאמשוב**, זקן זה קנה חכמה ודעת, והפליא לעשות, מעשה חידודו קודם לליבונו, בחריפותו ובקיאותו על סדר הפרשיות, ולא הספיק להביאו לבית הדפוס, עד כי לא מצא ידו ורגלו לצאת ולבוא עוד היום, וקם תחתיו בן בנו הרבני מוהר"ר **יעקב** נר"י, להוציא יקר מזולל, ולדבר שמעתתא בעלמא, אפס קצהו מאמריו הנעימים, וחיבוריו הטובים, ועוד חזון למועד למימר מהני מילי מעליותא משמי' דגברא רבא הנ"ל, דיהרנפורט שנת תקל"ד.

והוצאה שני' ווארשא שנת עת"ר ע"י נכדו נתן נטע זאב ב"ר צבי וועלטשער מטאמאשוב.

הסכמת הרב המאה"ג המפורסים ר' אליעזר נר"י אבד"ק טאמאשוב: „הדור אתם ראו דברי אחד ומיוחד מתושבי קהלתינו ה"ה הרבני המופלא

החריף הישיש וכו' אשר מעודו תורתו אומנתו לא מש מתוך אהל של תורה, תני ומתני לית לי' שיעורא, והראה חכמתו ועוצם בינתו בספרו אשר חיבר בסייעתא דשמיא" וכו'.

הסכמת הרב המאה"ג המפורסם ר' גבריאל נר"י אבד"ק לעווערטוב: „יום י"ב שבט תקל"ד, יקר רוח ואיש תבונה, מאיר עיני חכמים בהלכה, הרבני המופלג בחכמה ומדע החו"ב זקן ויושב בישיבה תמיד לא מש מאהל מנעוריו תורתו אומנתו".

בספר סייעתא דשמיא מביא חיד"ת מזולתו. בפ' בלק וישב: שמעתי מדודי המופלג ר' יוסף, בפרשת שלח: שמעתי מפי מו"ר הנקרא מוהר"ר צבי חרל"ף, בפרשת מטות: הרב המאה"ג הגאון ר' אהרן שמואל אבד"ק שברשין, בפרשת וישלח ויחי: שמעתי ממו"ר המאה"ג ר' משה בארנובר לאויט"א בשם הגאון ר' יוסף אב"ד ור"מ בק"ק לובלין, בפרשת בשלח: שמעתי מהחסיד המופלג מוה"ר זלקא מוכיח הגדול זצ"ל, בפרשת ויקהל: שמעתי מהרב המאה"ג ר' פאליק מגיד בק"ק לבוב. ובפרשת תולדות שמעתי מפי הרב המאה"ג דק"ק פיורדא, והוא הי' מקודם אב"ד בטאמאשוב ועיין לעיל בערך הרב אליעזר לעזער היילפרערן.

הרב ר' אפרים נחום ווייז אב"ד

או ר' אפרים ב"ר נחום ווייז, מוזכר בשמות הנודבים, בספר עמק ברכה ח"א על עשר סוגיות במסכת ברכות להרב יחיאל ב"ר יעקב מפלאנטש, מלומדי בביהמ"ד ר' שמואל ר' יעקלש בבראד, נדפס בלעמבערג בשנת תקס"ח.

הרב ר' משה בישקא אבד"ק טומאשוב

בהגאון ר' צבי גלוגא מזאמאשטש אבד"ק בראדי ואה"ו. ואשתו הרבנית פיגאלי בת הגאון ר' יוסף הויכגילערנטער אבד"ק זאמאשטש מח"ס משנת חכמים.

וידידי הרב ר' נפתלי ברוינפעלד העירני שבשם הגדולים לר"א וואלדען, מערכת גדולים אות מ' סי' קנ"ב הפך הסדר שכתב הרב ר' משה הי' בן הגאון ר' יוסף הויכגילערנטער מח"ס משנת חכמים, וחתן הגאון רבי צבי הירש מזאמאשטש, ור"י דוקעס בחיבורו אוה למושב צד 79 מחליט שבעל תפארת צבי מזאמאשטש הוא בעצמו הי' חתן הגאון בעל משנת חכמים, והחליף אותו בבנו הרב ר' משה דנן, שאשתו פיגאלי היתה בת הגאון בעל

משנת חכמים, ואביו בעל תפארת צבי הי׳ בזיווג ראשון חתן הג״מ ארי׳ ליב אבד״ק דובענקא בהגאון ר׳ צבי הלברשטאט, וגרשה ולקח לו לאשה מרת שרה מליסא נפטרה ט״ז ניסן תק״ץ, באלטונא בת פ״ז שנה (כתבי הגאונים עמוד 65) עכ״ד.

נולד בשנת תקכ״ה בעיר טישיוויטץ בעת שאביו כיהן שם בתור אב״ד, וראה בנובי״ק אה״ע סי׳ ע״ח שנמצאה שם חתימת אביו משנת תקכ״ו וחותם עצמו אבד״ק טישיוויטץ.

ובשנת תק״נ הדפיס חותנו הגאון ספרו משנת חכמים, הוסיף שם קונטרס מיוחד מתורת בניו, בשם חוט המשולש, וגם ממנו נדפס שם חידושים נפלאים, ורואים שם רב גוברי׳ וחילי׳ לאורייתא שהי׳ למדן מובהק ועמקן נפלא.

בשנת תקע״ו, בהיותו אב״ד בטאמאשוב, הדפיס בווארשא שו״ת תפארת צבי ח״א מאביו הגאון זצלל״ה. בהקדמתו מתנצל מדוע נתעכב ההדפסה „שוט המלחמה אשר עבר על כל יושבי זאמושטץ ולקחו גם ממני הוני ורכושי, עד כי קצרה ידי מנשוא הוצאת הדפוס״.

להרב ר׳ משה הי׳ שני בנים, שם האחד ר׳ שאול יהושע העשיל מבראד, אשר הוזיל מכספו להדפסת הספר שו״ת תפארת צבי ח״א כמבואר בהקדמה לאביו ר׳ משה. שם השני הרב ר׳ אברהם יעקב (יש לו תשובה בשו״ת תפארת צבי למר זקנו הגאון ז״ל חאו״ח סי׳ ט״ו) והי׳ אבד״ק טישיוויץ, והסכמה על שבחי בעש״ט לאשצוב תקע״ה, ובנו הג״מ יוסף גילערנטער אבד״ק הרובישאוו הי׳ חותנם של הגה״צ ר׳ גרשון העניך ליינער זצ״ל אדמו״ר מראדזין מח״ס סדרי טהרות והרב הגאון ר׳ נחום פייגענבוים אבד״ק קראסינבראד מח״ס הלכתא רבתא לשבתא. האחרון הי׳ לו בן ר׳ יעקב פייגענבוים הי״ד שדר בטאמאשוב, הי׳ מהבע״ב הנכבדים שבעיר, חסיד ראדזין.

הסיבה מדוע עזב הרבנות בטאמאשוב לא ידועה, רק מענין מה שכתב בהקדמת שו״ת תפארת צבי ח״א שהוא הוציאו לאור.

„...יפלה ה׳ לי חסדו כל הימים, ויכון נא חפצי להעלות על מכבש הדפוס גם חלק השני (אגב כפי שכתב הדברי חיים מצאנז בהסכמתו על חלק שני, בשם הישועות יעקב מלבוב, גאונותו של המחבר רואים בחלק אבן העזר והוא המובחר מחידושיו).

ואז יואיל אלו־ה ויתן שאלתי, להביאני אל ארץ הקדושה עם אשתי הרבנית וכו׳, ושם אקדיש בל״נ (בלי נדר) יתר ימי צבאי לתורה ולתעודה, ואוציא לאור כל חיבורי אבא הגאון זצ״ל. אבל שתי משאלותיו לא נתמלאו, הוא נשאר בבראד עד יומו האחרון, והספר נדפס בשנת תרכ״ו ביוזעפאוו ע״י הרב ישכר מייזלש אב״ד עיר חדש. ועיין בדעת קדושים עמוד 12 אודות ר׳ משה באטשקא.

הרב ר' משה קבע ישיבתו בק"ק בראד אצל בנו, ונפטר שם זקן ושבע ימים בן פ"ד שנים בשנת תר"ט לפ"ק.

תפארת צבי על שאלות ותשובות, שחיבר כבוד אדמ"ו הרב האי גאון האמתי המפורסם וכו' מוה"ר **צבי הירש** זצלה"ה שהי' מקדם אב"ד בראד — גלוגא ומשם נתקבל לאב"ד בשלש קהלות אה"ו, ושם מנוחתו כבוד. והעיר ד' את כבוד בנו הרב הה"ג המפורסם שלשלת היוחסין מה"ו **משה** נ"י אב"ד דק"ק טאמשוב להפיץ תורת אביו הצדיק ברבים וכו'.

נדפס בווארשא אצל ר' צבי הארץ בר"ן ז"ל שנת חותמו לאמת.

עיין ברשימת מחברי זאמאשטש, לידידי הרב יעקב דב מאנדעלבוים (תדפיס מפנקס זאמאשטש שיצא לאור בבאנעס איירעס) שקובע שנת הדפוס לשנת תקע"ו, ומביא שם הערה ממר חיים ליבערמאן שנמצא בספרי' ליובאוויטש, טופס אחר בשינוי שם המדפיס ומקום הדפוס, ושם המדפיס נפתלי הירץ ומקום הדפוס לבוב עכ"ד. אכן כל הרואה מה שכתוב בהקדמה „ואסע לווארשא ואקוה למצוא שם משען כסף למען אוכל לדפוס בראשונה ספר תפארת צבי על ארבע ש"ע, אולם דברים רבים וכו' סגרו גם שם בעדי את מוצא הכסף ולא יכולתי להדפיס את כל הספר בפעם אחת, לכן חלקתיו לשני חלקים". מזה נראה בפירוש שהדפיסו בווארשא, ורק הדפיס אחר כך שער מיוחד שנדפס בלבוב, כמו שנהגו בימים ההם בתחבולות כאלה לעקוף את הצנזורה שיוכלו לשלוח הספר מעבר תחומי רוסיא. ומה שקובע שנת הדפוס על שנת תקע"ו, לא אדע מנין ההוכחה שהרי בתאריך ההקדמה הוא וידבר משה, בגימטריא תקס"ז, ואולי הוא מצרף האותיות הגדולות של יום ב' ד'אב, שהם עולים תשעה וביחד הוא תקע"ו.

קונטרס חוט המשולש, חידושים וביאורים על לשונות הפוסקים מהרבנים המופלגים בני הגאון המחבר נר"ו, וחתנו **הרב ר' משה בהרב ר' צבי הירש** אבד"ק גלוגא רבתי וכו' נדפס בסוף ספר **משנת חכמים** על הרמב"ם לחותנו הגאון רבי יוסף גילערנטער אבד"ק זאמאשטש, בדף קל"ח־קמ"ט נדפס בלעמבערג אצל ר"ש שלמה יאודה ראפיפארט בשנות תק"נ־נ"ב.

הרב ר' מנחם מענדל מארגענשטערן אדמו"ר הזקן מקאצק

אישיות שצעיף סודות ואגדות עוטה אותה, הרז שעטף אותו משך וקסם וכל כמה שלא הרבו לכתוב עלי' ולפרשה, נשארה עטופה צעיף־מסתורין, ואיש לא ידע לפענחה. את קאצק אין משיגים. היא עמוקה וטמורה למעלה מהשגה — כך טוענים חסידי' ואוהדי'; אבל מתנגדיה — הקיימים עד היום ומסורת אבותיהם ורבותיהם בידיהם, עוד לוחשים על שמועות העטופים בערפלי סוד...

בסופה וסערה קמה חסידות קאצק, בדרכה להגשמת רעיונותי׳ ועקרונותי׳ פרצה מסגרות קיימות שעוררה ומתחה על עצמה מחלוקת עצומה מבין כל החוגים של חסידים ומתנגדים כאחד, אבל הכנעתו והתבטלותו של ענק הרוח וגאון כביר כהרי״ם מגור מלפני הרבי מקאצק כמו שאומרים בשמו „ראיתי עמוד אש וכפפתי והרכנתי עצמי תחתיו כל ימיו״... — וכיבוש עולם־החסידים בקאנגרעס פוילין על ידי תלמידיו ותלמידי תלמידיו — סתמו פי רוב המקטרגים, ואת יופי וזוהר קאצק, טוענים חסידיו, יכולין להשיג רק מתלמידיו, בעלי מדע וגדולי תורה ויראה — שהתנוססו לתפארה בחכמתם וצדקתם בכל פינות פוילין.

ובדמות דיוקנו של הרבי בעצמו אי אפשר להביט כמו שאי אפשר להביט בשמש, ועוד מרחפת סכנה של התעוורות... לאחד הוא שמש צדקה, ולשני כאש אוכלת.

ומפני זה יראתי לגשת לפרשת קאצק שלא לאבד ח״ו שני עולמות של חסידי׳ ומתנגדי׳ ביחד, כי שניהם בודאי לא יהי׳ שבעי רצון ממאמרי שנכתב באוביקטיביות. אבל מה אעשה, לא יכולתי לוותר על אישיות חשובה כזו ולחסרו במאמרי על גדולי וחכמי העיר, כי הי׳ אחד שנעשה למושג רוחני באוצר־הרוח של האומה. והודות אישיותו נתפרסמה שם עירנו, — בה הרה וילד ובנה יסודות שיטתו.

רבי מענדיל נולד בגוריי בשנת תקמ״ז לאביו רבי יהודא לייב.

הי׳ חכם ופקח, חריף ועמקן, מתמיד בעקשנות שיקע את מוחו בים התלמוד והפוסקים והצטיין ביראתו הקודמת לחכמתו. בהיותו כלי מפואר מחונן בכשרונות גאוניים בלתי מצויים שלחו אביו לזאמאשטש ללמוד אצל הגאון בעל משנת חכמים: מיום ליום נתעלה בדרגות הלומדות גם הצליח ללמוד שפת המדינה ומקצוע הרוקחות. שמעו הולך לפניו כי הבחור מגוריי הוא איש מושלם ומקורי ועתיד להיות מגדולי ישראל.

בשנת תקס״ז השיאו אביו אשה מרת גליקל בת התורני הנגיד המופלג ר׳ יצחק רייז * גביר נכבד מטאמאשוב שפיזר הון רב לקחת תלמידי חכמים מובהקים בעד שתי בנותיו, חתנו הראשון הי׳ רבי נחום נ״א תלמיד מובהק להגאון בעל ישועות יעקב מלבוב.

בטאמאשוב אכל מזונות על שלחן חתנו ועסק בתורה ועבודה, בשקידה נפלאה. דרך לימודו היתה בעמידה, בעמקות וחתירה לתהום. בשכלו החריף והמעיף חבק זרועות עולם. הי׳ אלה שנות עליי׳ ברוחניות בחיי רבי מענדיל.

---

*) ראה קאצקער רבי למר גליקסבערג ח״ב עמוד קמ״ט פיעטרקוב תרצ״ט במכתב ר׳ יצחק מאיר לובערט מווארשא ב״ר שמואל לובערט מטאמאשוב, מצאצאי ר׳ נחום נ״י שכתב זקינו ר׳ יצחק אייזיק רייז מטאמאשוב הי׳ לו שתי בנות אחת נשיאה להרבי מקאצק והשני׳ לר׳ נחום נ״א.

בטבעו הי׳ בעל נפש סוערת, אשר אינה משלימה עם מקובלות ואינה סובלת שגרה. הוא לא התידד עם רוב האברכים מגילו ומעמדו, לא התערב בשיחותיהם הוא אהב הבדידות וישב לו בפינה מיוחדת שעות ארוכות ומתבונן במחשבתו בעולמות אחרים. כמעט תמיד התהלך בהרהור, מרוכז בעשתונותיו. רק לבו נמשך לחוג מצומצם שנטו לדרך החסידות, ונסע עמהם ללובלין להסתופף בצילו הקדוש של הרבי מלובלין. פעם קראו הרבי ויסרו בדברים, ואמר אליו, דרכך היא דרך הסמוכה למרה שחורה ואינה נראית לי*. הוא מצא בלובלין את היהודי הקדוש, שכבר היה מצב מתיחות בינו ובין הרבי, ואצלו מצא סיפוק הנפש ורוית הנשמה. הוא התקשר אליו בכל נימי נשמתו, התחלק עצמו מבני חבורתו עזב אותם ואת לובלין ומצא מרגוע לנפשו הכמהה וצמאה לדעת אצל היהודי. ותמיד סיפר כי דבריו השנונים של היהודי חדרו לתוך תוכו בעמקות נפשו וכל מה שחתך ממנו גידיו ועצמיו יותר נתקשר אליו והתרועע עם חבריו החדשים שהי׳ מכנים אותו מענדיל השחור.

היהודי הקדוש נפטר בדמי ימיו והנהגה עברה ליד תלמידו החביב הרה״ק רבי שמחה בינם מפרשיסחא. והוא החריף עוד הדרך שקיבל מרבו. דבר שקרב את הקאצקאי יותר אליו. כאן למד דברים ההולמים את רוחו ואת נטייתו הנפשית — לבטל את עצמו ואת העולם כולו, לסלק הצידה את ישותו הגופנית, ולסלק כל פנייה עצמית קטנה, כתנאי קודם להתקדמות הרוחנית והתעלות האדם בסולם השלימות. ונתבלט שם יותר מכל החבריא ביחוד עם רצון הברזל, אין הוא מתחשב בעצמו ולא בזולתו, העיקר להתאים עצמו לשיטת ותורת רבו שיתגלמו בחיו. עוד בחיי הרבי מפרשיסחא כבר הי׳ מקובל כארי׳ שבחבורה של חסידות פרשיסחא. דיבורו הי׳ בחריפות ותקיפות לא התחשב עם שום דבר. י״ג שנים יצק מים על ידיו של ר׳ בונים, והי׳ דבוק אליו בכל להט נשמתו.

אחר פטירת רבי בונים הי׳ שני מעומדים לקבל הנהגה (חוץ מיוחדים שבתלמידיו בראשית הרה״ק רבי יצחק מווארקא שהכתירו את בנו הרה״ק רבי אברהם משה לממלא מקומו) א) הרבי מענדיל מטאמאשאוו ב) רבי יצחק מאיר מווארשא. אבל הרי״ם בעצמו קבל מרותו והכתירו למנהיג**.

---

*) בספר אור פני יצחק (פייגענבוים הראב״ד בווארשא), ווארשא תרצ״ה בעמוד כ״ט אות פ״ב כותב בנו המו״ל: שמעתי מפ״ק אאמו״ר שסיפר פ״א שאלו את הרה״ק הרבי ר׳ בונם מפרשיסחא, אימתי יבוא משיח? והשיב והראה באצבעו על תלמידו מהר״ם מקאצק שהי׳ לפניו באותה שעה, וא״ל כשהוא ישחוק אז יבוא משיח.

**) מסופר כאשר נתוועדו החסידים בכפר זאמיט למנות ממלא מקום לפרשיסחא, ולא באו לדעה אחת עד שהרי״ם בעצמו הגיש כוס מלאה יין והעמידה על כף ידו של רבו רבי מענדיל כאות הכנעה וקבלת מרותו, ולפתע ניגש רבי נתן מסטוטשין (שהי׳ דיין ומו״צ בווארשא) ונטל הכוס מידו, והגישה על ידו של הרי״ם, ופנה אליו ואמר העולם רוצה

ואמר כתיב אמת קנה ואל תמכור, כל עוד שנמצא מקום לקנות אמת אסור למכור אותה...

ונסע אליו לטאמאשוב, ונתפעל מאד מהנהגתו, ואמר לחברו רבי העניך מאלכסנדר כמו שהי' קולות וברקים בעת קבלת התורה על הר סיני — כך מקבלים עתה את תורת רבנו בקולות וברקים בטאמאשוב...

ואחר הצהרה גדולה וחשובה כזו מפי גדול החבריא הגה"ק הרי"ם הי' צריכים למשוך לטאמאשאוו המונים... וגם כל הפמליא של פרשיסחא, אבל לטומשוב לא הגיעו רק יחידי סגולה — עדה מובחרת שההינו לעלות בסולם קאצק ולעמוד על גגות העולם ולקרוא ד' הוא אלקים בכל ישותם...

אבל העלי' על הסולם היתה קשה מאד, כי כשקיבל רבי מענדיל רסן הנהגה לידיו עוד לטש יותר דרך החריף הפרשיסחאי והעמידו על חודו של חרב...

הוא דיבר ברמז ובחידות. היו צריכין להתעמק להבין כוונתו מה שחפץ. ובספר חשבה לטובה לרבי העניך מאלכסנדר דף כ"ז טור א' בד"ה קדם רבון עלמין, סיפר אשר בטאמעשוב שאל לו חסיד מדוע רבנו מדבר לשונו בהסתר, והשיב אם ידבר באתגליא אינם צריכים להתעמק בדברי רבנו כלל ולא ישאר בזכרון, לא כן אם ידבר בהסתר צריכים להעמיק ומשום זה נשאר בזכרון וכו' עיי"ש.

כשנכנסו אליו האברכים ורמזו כי כבר נתעייפו לטפס ולעלות, ענה להם הלב יישבר הכתפיים יתרסקו, שמים וארץ יימעדו ואדם משלו לא יסור. אמר כלל קבעו חז"ל, תחילת מפלה היא נסיגה, ואם זה במלחמה סתם, מכל שכן במלחמה גדולה של מלחמת היצר, האורב תמיד על נפשינו ושוכן בקרבינו, ולכן לא ידע ולא הכיר הדרך של חזרה פשרה או וותרנית,

---

שהרבי יעשה קידוש, רי"ם נטל את הכוס והחזירה על כף רבי מענדיל, והוא עשה הקידוש. ורבי מענדיל אמר לרבי נתן: נתקי!!! עוד תבוא אלי בפזמקאותיך... (היכל ח"ב תר"מ).

בספר אור פני יצחק, וורשה תרצ"ה עמוד כ אות נ"ה כותב בנו ר' ישראל איסר שמעתי מפה קדוש אאמו"ר (שהי' תלמיד מובהק של הרי"ם וחסיד קאצקאי) מסדר והשתלשלות (הנשיאות) מרבו אדמו"ר מהר"ם זצ"ל מקאצק (איך) שהתחיל לנהל עדה ונתקבל לרבי. כשנפטר הרבי ר' בונם מפרשיסחא היו רוצים להושיב בראש בנו הרה"ק רבי אברהם משה ז"ל והוא בעצמו (רבי יצחק פייגענבוים) קרא וכתב מכתבים לגדולי החסידים הרה"ק מהר"ם מקאצק והרי"ם מגור שיבואו על ימי ראש השנה לפרשיסחא (עיין ברמתיים צופים) והרי"ם מגור שהי' מתגורר אז בורשה נסע תומ"י לפרשיסחא, ובדרך נפגש עם מהר"ם מקאצק שנסע אליו לורשה, והלכו שניהם על הדרך ודברו והמתיקו סוד זמן ארוך, וחזרו מדרכם ונסעו לורשה, ומהר"ם מקאצק התאכסן בבית הרי"ם והושיבו בראש ונעשה רבי, והרב ר' נתן נתקנא לכבוד הרי"ם שמהר"ם יושב בראש, ושאל איה כבוד התורה? והשיב אתה תבוא לפייסני בטאמאשוב וכן הי' עכ"ל.

סטיה קלה מהמחוג מקו שיטתו היתה נחשבת לבגידה. על מאמר רז״ל פתחו לי פתח כחודו של מחט, אמר, אמנם נכון כי לא נדרש רק נקב קטן, אבל מוכרח להיות מעבר לעבר, כל עשי׳ ודיבור יהא לאמיתו, יורד ונוקב עד תהום של הנשמה. אמר לא תונו איש את עמיתו קרי אמיתו (כי אל״ף ועי״ן מתחלפים). לא יונה איש את האמת שלו. ועיקר עבודתו הי׳ בהכרה נפשית, ולפיכך הי׳ עסוקים רק בעבודת המחשבה, דקה מן הדקה, וכמה שעות ביום היו צועדים בביהמ״ד עם הטלית על הכתף.

הוא דרש מהם להפנות העינים פנימה אל עצמם, לא יוכל אדם להכיר עולם החיצוני, כל עוד לא ידע את עולמו הפנימי הקטן, כל עוד לא למד להכיר את נקודת נפשו הזעירה הטמונה בתוך תוכו, ומוסתרת ועטופה לבושים לאין ספור. בפגמים גלויים אינני מתענין, כולם רואים, אני משתדל לחשוף הלקויים הנסתרים דקה מן הדקה. הוא דרש מהם שני דברים, את עצמו לא לרמות, ואת אחרים לא לחקות, כי זוהי מצות אנשים מלומדה, עשוי׳ בפני׳ איננה אמת, והוא פולחן לזר. כל עשי׳ חיצונית ללא מחשבה וכוונה מוקדמת פגומה, המעשה צריך להיות רק גילוי חיצוני של רצון ומחשבת אדם, המצוה הוא כלי, והכוונה התוכן, ולפיכך התחילו להתפלל במאוחר יען כי המחשבה עדיין איננה באה ואינה מן המוכן, מוטב לדחות זמן תפלה עד שיהי׳ לו המחשבה ומוחין *), מעשה טוב בלי כוונת הלב פסולה. הוא דרש מהם משמעת ברזל בהבחנה עצמאית וביטול היש עד אפס.

הוא הצהיר, אין חפצי ורצוני למשוך אלי רבים, רק ליצור דמות של יחיד מושלם לדוגמא, אדם יחידי נברא, והוא חייב תמיד להישאר ביחידתו, וזהו שארז״ל (בחגיגה) עמוד אחד שהעולם עומד עליו וצדיק שמו.

פעם התבטא, תנו לי עשרה אברכים, עניים ויחפים, הבזים לקניני עוה״ז, שיוכלו ללבוש נעלי עץ, כיפות של כרוב ואבנטי קש על מתנם, שיהי׳ בלתי תלויים בשום דבר ואעשה מהם אנשים שלימים. כי להיות אדם השלם לא דבר קל הוא. מעשה בראשית יש כאן. האדם צריך לגרש ולהתגבר על תהו ובהו של מעשה בראשית... ולשלוט על כל היצירה... ולא הם עליו.

כדי להתקבל בקאצק הי׳ צריכים לעבור מקודם „טבילת־אש״ ולעמוד במבחנים קשים מאד.

הוא עבד לשרש, לעקר ולחתר את האנוכיות אפילו דקה מן הדקה, החוסמת את הדרך להכיר נקודת האמת, — אנכי עומד ביני וביניכם — האנוכיות מפרדת ומחלקת בין ישראל לאביהם שבשמים. הוא הי׳ אומר, האני הוא גנב ערום ונסתר, המתגנב ללבו של אדם בתחבולותיו ומרעילו, ובגלל זה הוא עוור ואינו יודע בין ימינו לשמאלו כי האנוכיות מטעהו. אמר, נקל לאדם לכבוש עולם מלכבוש את עצמו הוא. וכדי להתגבר על חולשות האנושית

---

*) עיין בדרך פקודיך, ובמש״כ בערך רבי יוסלי יארטשובר עמוד 87.

הללו הי׳ לו דרך משלו וקראו לעבודה זו יציאה מרשות עצמו. וכדי להגיע אלי׳ הי׳ מוכרחים לעבור הכשרה רוחנית, בטאמאשוב אין טופחים זה לזה על הגב, בטאמאשוב מצליפים... הוא לא סבל תלמידים המחפשים רבי שילטף אותם, אלא בחר באלה היכולים לשאת שוט על גבם. הרבי אינו מנחם, הרבי חותך קרעים. דבריו זורים מלח על פצעים. הוא הי׳ מקיים זרק מרה בתלמידים ודבריו ברגזה והקפדה [1]). השתדלו להסתיר עשיית המצות מעיני הרואים כדי להיות נקיים מנגיעות, ערב יוה״כ עם חשיכה ישבו ללמוד עד שעה מאוחרת ואח״כ התפללו מעריב. בפסח לא ערכו הסדרים עם בני ביתם רק עם החברותא בשטיבעל... ועוד דברים זרים וחשודים.

הוא התבודד עמהם ביערות ודיבר עמהם בעמקות חסידות בתורת הנפש והתלבטות הנשמה ורק יחידי סגולה אברכים מלאי התלהבות ומבקשי ד׳ שחפשו דרך להתעלות רוחנית לזיכוך הנפש וביטול היש, התלקטו אליו והלכו לאורו ושתו ממעינו החדש. כי ידעו כי בלי הקרבה עצמית וביטול היש לא ישיגו שום דבר. אבל הדרך להגיע לזה היתה דרך חדשה לגמרי. דרך לא נודעה ולא הלכו בה לפנים. עוד בחיי רבו ר״ב מפרשיסחא הי׳ גדולים שבקשו את רבי בונים לרסן את האברך ר׳ מענדיל מטאמאשוב, שבהתנהגותו המוזרה מביא עליהם התנגדות עצומה, והוא השיב, אברך אחד יש עמי המבקש לחתור אחר האמת ואשלחנו מאתי. ועתה בעת שהי׳ כבר בידו רסן הנהגה דירבנה באמצעים משלו שיצאו עליו עוררין אפילו בחוגי פרשיסחא [2]), וכל שכן שהסעיר הרוחות והרעיש עולמות הרחוקים מדרך פרשיסחא, ובפרט שבעבודתם בביטול היש העצמי ביטלו מקודם את כל העולם [3]), ומתח על עצמו התנגדות שאין כמוה מכל צדיקי דורו.

---

1) הרי״ם הסביר שכל הקפדותיו לשם שמים (מאור הגולה ח״ב עמוד 24).

2) ועל זה יעיד מכתבו של מהר״ם מקאצק אל החידושי הרי״ם מעש״ק פק״ח לפ״ק מטאמאשוב שכותב בין השאר, עגמה נפשי מאד בשבת בדד — גם בתוך רעים אהובים, כי לא המה ינחמוני מהגיון לבבי ...כל הנשארים מפשיסחא אנשי אדמו״ר נבג״מ, מלבד מהצעירים אשר מבוקש עוד בלבבם להאיר להם מחשיכה — המה נשארו באמונתם — והנשארים המה הבל, לבד אליו נשאתי נפשי לנחמנו. ומדגיש כאשר הייתי באמונה אתו בהיותי בווארשא כן גם עתה. המכתב מגלה מעט מהתרוצצות בחוגי פרשיסחא.

כדאי להדגיש שאפילו רבי העניך מאלכסנדר מי שנעשה אח״כ הממלא מקום של החידושי הרי״ם סיפר פעם במסיבה שלאחר הסתלקות רבו רבי בונים מפרשיסחא, וכבר התחיל להתנוצץ אורו של קאצק, לא נסע שנה תמימה אליו, רק ע״י חלום התחיל לנסוע לטאמאשאוו. עיין בתפארת יהודי לרבי יועץ קים קדיש, פיעטרקוב תער״ב דף כ״ה, במכתב הרב רצ״י מיכלזוהן עיי״ש באריכות.

3) ראה במאיר עיני הגולה ירושלים תשי״ד מכתב ט״ז לח״א רבי יודיל קאמינער, אודות שידוך עם בת הגאון רבי חיים אלעזר וואקס מקאליש בעל שו״ת נפש חי׳ וכותב הרי״ם „חקרתי ויושב כעת ולומד בהתמדה גדולה יום ולילה, ואם אינו חשוב כל כך

אמרו עליו שבחר לעצמו דרך לצעוד על חודו של חרב וכל נטי׳ קלה עלול לנפול לתהום רבה. ואף גם הוא בעצמו אמר, אני עומד — רגל האחת ברקיע השביעי, ורגלי השני׳ בשאול תחתית. כשהפנו תשומת לבבו על ההתנגדות שמושך עליו, השיב ואמר, ואהרן מה הוא כי תלינו עליו, כלומר האם הם יודעים ומכירים בחינתי ועבודתי שידעו לקטרג עלי.

אולם היוזמה לקח בידו הרבי ר׳ יוסלי מיארטשוב, מגדולי וחשובי תלמידי הרבי מלובלין, שהנהיג והמשיך עדה בטאמאשוב. הוא אזר כגבור חלציו ורדפו, נסע לצדיקי הדור ופרש לפניהם דרכם החדשה. הצליח להביא לטומשוב שני גדולי הדור, ה„אהב ישראל״ מאפטא וה„בני יששכר״ מדינוב, שישבתו בטאמאשוב ויראו במו עיניהם דרכם החדשה... עד שהכריחו לעקור מטאמאשוב, ובשנת תק״ץ עזב את טאמאשוב והתיישב בקאצק. אבל לא רק את טאמאשאוו העיר עזב אלא גם שיטתו החריפה שהתגלמה בטאמאשאוו עזב. כי בא לידי הכרה עצמית כי הדרך לילך על חודו של חרב לא הוביל את כולם לתכליתם הרצוי׳. הרבה נפלו בדרך עלייתם בסולם קאצק, וכמו שאמר הרי״ם ...הייתי בטאמאשוב וראיתי עשרות אברכים עוסקים בתורה וחסידות בקדושה ובטהרה, והאמנתי כי כל אחד מהם יגיע לשיא המדריגה והתעלות בחסידות כבימי הבעש״ט. אבל שלטה בהם עין...

לכן כשהתיישב בקאצק אמר אין העולם ראוי ומוכשר לדרך טאמאשוב והתחיל לרככו כדי שתהי׳ גישה לרבים.

הרי״ם ז״ל אמר, נחלקו רבותינו בדעותיהם איזו הנהגה משובחת, יש שבחרו בחסידים מעוטים, אבל דרשו שיהי׳ עדיות שבעדיות בני עלי׳ קב ונקי כסולת נקי׳, ויש מהם שרצו שהחסידות תתפשט ברוחב ולמשוך אליהם המונים, אע״פ שזה יגרום להנמכת המדרגה, ואני — סיים הרי״ם — ראיתי שתי הדרכים אצל רבי אחד, ואלו הן טאמאשוב וקוצק*).

אצל החסידים שלנו, לאשר איננו נוסע לקאצק, אבל אני מכירו ואהוב אצלי והוא ת״ח חשוב מופלג גדול לא נמצא הרבה כמוהו והוא נגיד ומיוחס״ עכדה״ק. וזה כבר יעיד הכל, אני רק רוצה להוסיף שהוא לא הי׳ מתנגד ח״ו, רק חסיד מבטן ומלידה ונסע להאדמורי״ם הגה״ק רבי אלעזר מקאזניץ והדברי חיים מצאנז, והי׳ אצלו תורה וגדולה במקום אחד.

*) ועיין בשפת אמת וישב (תרל״א) „עפ״י מ״ש אא״ז מו״ר (החידושי הרי״ם) זצללה״ה כי בחינת יוסף הי׳ להיות קדוש ונבדל בלתי לה׳ לבדו, כמ״ש (בראשית מ״ט) נזיר אחיו, ובחינת יהודה הי׳ להביא הקדושה גם בעניני עוה״ז כמ״ש (דברים לג) ואל עמו תביאנו וגו׳, ושמעתי ממנו כי בזה היו מוחלקין גם רבותינו נ״ע, כי מהם רצו שיהי׳ מעט חסידים ויהי׳ קדושי עליון, ומהם רצו להיות מתפשט החסידות בין רוב עם, אף שיהי׳ פחותים במדריגה״ עכ״ד.

טאמאשוב הי׳ מסמל הנהגה חריפה של ביטול היש שמתאים רק עבור יחידי סגולה ובני עלי׳. בקאצק נמתקה ההנהגה ונתרככה הדרך, פתחו השערים וקבלו כל אחד אשר נדבה רוחו לעבוד ד׳ לפי השגתו. ולפיכך התחילו למשוך לקאצק בהמוניהם. באו חריפי המוח בעלי תריסין ביחד עם אנשים פשוטים ובעלי בתים שבאו לקבל ברכות פיו.

בטאמאשוב מאס הרבי משרת הרבנות ושם „רב״ הי׳ לשם הנרדף אצל הרבי. אכן בקאצק נשתנו הדברים וגם הוא בעצמו השתדל בעיירות שיקבלו תלמידיו לרבנים*.

אבל כשראה שהמון־עם נתרבה על בני העלי׳, התגעגע לימים הראשונים בטאמאשאוו שבהנהגה זו מצא סיפוק הנפש והיתה קרובה לרוחו ונפשו ובהצביעו פעם על קהל חסידיו שבא לבקש ברכות וישועות נענה ואמר לחתנו הר״א מסאכאטשוב, בימי שחרותי לא היתה להללו דריסת־הרגל אצלי, ראה! מה עלתה לי עתה כשזקנתי.

איזה שוק עם תגרנים התקבצו לכאן?

בשנת ת״ר התקבצו לקאצק לימים הנוראים עולם גדול, אמר לנאמן ביתו ר׳ הירש טאמאשאווער גרש את כולם, ישובו לבתיהם, אין לי חפץ בהם אינני סובל אותם. כלום חסרים רביים בעולם?

ענה לו ר׳ הירש הם לא ילכו. נפשם דבקה ברבנו ואפילו אם אגרשם במקלות לא ילכו, וכל כמה שהרבי יותר רודף אותם — יותר נמשכו אחריו.

אז אמר הקאצקאי אם כן אתלבש בגלימה של יראה ויברחו לסדקים ולחורים... אם ירצו או לא ירצו.

לאט לאט מתאכזב ר׳ מענדיל ומתחיל להתרחק מחברת חסידיו. אינו משתתף עוד בסעודת הצוותא ואינו עוזב חדרו. מיום ליום נעשה שתקן יותר.

והתוצאה היתה שסגר את דלתות חדרו לגמרי וסירב לקבל מי שהוא. לא יצא אפילו לתפלה בציבור, ורק כשעלה לתורה נכנס בצעדים מהירים. לא ראו פניו כי הי׳ כולו מעוטף בטליתו. לא נהג שלחן ולא קיבל אורחים

---

*) ראה בתולדות רבי הירש טאמאשאווער למר פ. ז. גליקסמאַן מצורף למענה לנחום סאקאלאוו (לודז תרצ״ב) עמוד כ״ג:

לכבוד ידי״נ הרב המופלג החו״ב החסיד המפורסם מו״ה זאב וואלף לאנדוי (מי שהי׳ אח״כ אדמו״ר מסטריקאוו)

אודיע לך ידידי כי נשמע פה כי כבוד אביך הגאון שליט״א נתקבל לאב״ד בק׳ פלאצק, וספרתי הדברים פנימה, ואמר לי בל תעשה באופן אחר רק השתדל במכתבים לטשעכינאווי לקבל אותך לרב, ובוודאי תפעול, והרבה זרזנו על זה, יצליחך השי״ת בכל ענינך ונזכה לראות פא״פ בשמחה ונחת רוח.

אוהבך הנאמן צבי הירש מטומשוב

כן ידוע שצוה לתלמידו הגה״צ רבי אלעזר מפולטוסק שיקבל הרבנות בפלאצק.

ולא אצל להם ברכתו. אפילו בתנאים של בנו רבי בנימין עם בת רבי אברהם מרדכי בנו יחידו של החידושי הרי״ם שכולם חיכו בכליון עינים שיופיע שמה — אבל לא בא.

ואם פעם פתח את דלת חדרו העיף מבט סוקר ונעלם, והטיל אימה. ולפעמים נזף בהם מה מעשיכם פה ריקים ורעבתנים, או גערות וזעמות.

מתחילה סברו אנשי ביתו והמקורבים כי זהו רק דבר ארעי וזמני וישתנה הדבר, אבל כשראו שזוהי החלטה סופית ומבצעה במשמעת ברזל שהחליט לפרוש מהעולם נסגר עצמו בחדרו בהתבודדות נצחית, הסתדרו עצמם החסידים בהתאם למציאות החדשה. גדולי תלמידיו המשיכו לבוא לחצרות קאצק ובחדר סמוך לחדרו הסבו בחברותא לשלחן והעולם עטרם סביבם. ורשות ליכנוס פנימה הי׳ רק לר׳ הירש טאמאשאווער והרי״ם ובני ביתו וגם הם רק בשעת הכושר. ולפעמים קיבל שלום מאיזה יחידים יוצאים מהכלל אבל לא הביט בפני איש. הוא ישב בחדרו בלי מלבוש עליון רק טליתו הקטנה מעופפת לפניו ועוסק בתורה ומחשבה. על עצם סיבת הסגירה — שנמשכה עד יום פטירתו — נתפשטו שמועות שונות, מקצתם ראו בזה מחאה נגד מרידת רבי מרדכי יוסף עם חשובי תלמידיו. המשכילים הפיצו שמועות מבהילות*, חסידים תלו הדבר בעוץ הדור, שאינם כדאים לראות בהתגלות אורו ברבים. הרבה מהם ראו בזה אות לרצונו העז לסבב העגלה בחזרה לדרכו החביבה שהתנהג בטאמאשוב, רק כבר התייאש למצוא עשרה אברכים חבושי כפות־כרוב וחגורי קש על מתנם, לכן התחיל לנסות הנהגה זו על עצמו ובשרו. יש שאמרו שעוד מימי ילדותו הי׳ טמונות בקרבו גרעינים של מרדנות ובדידות. בימי עלומיו בחר בדרך המרדנות ובימי זקנותו בדרך הבדידות. מענין איך הביט על הסגירה אחד מחסידיו רבי מאיר צבי שו״ב בזאמאשטש בהקדמת ספרו יד אבי שלום (לובלין תרנ״ו) שם בעמוד 3:
...והנה זה שבע עשרה שנה אני רועה את אחי אנשי עיר זאמאשטש וכו׳ ובחמלת ד׳ עלי וכו׳ לא עזב חסדו ממני, והנחני בדרך אמת לדרוש ולהיות נידש תחת כפות רגלי הרב הק׳ מאוה״ג בוצינא קדישא מנחם שמו מעיר הבירה קאצק. הוא נחמני מעצבוני ומיגוני, וגם יד אבי נבג״מ מאז היתה אלי בחיים חיותו לדבקו בו בהרב הנ״ל כארז״ל ולדבקה בו הדבק בחכמים ובתלמידיהם. והנה אחרי שובי נחמתי וכו׳ בחפשי באמתחת לבבי

---

*) החידושי הרי״ם במכתבו לחברו ר׳ אלעזר הכהן מפולטוסק מיום כ״ז אדר שנת ת״ר: מכתבו קבלתי וכו׳ ש״ק הייתי בקאצק וב״ה הכל טוב. ג׳ שבתים הי׳ יושב עם העולם ומרמז שם אודות השמיעות שכבר נשמעו אז וכותב ...הקולות יצאו בודאי מזדים ארורים, אשר כקוץ מכאיב בעיניהם מה שיש בעולם הרוצים בתורת ד׳ וכו׳. (היכל כרך ראשון עמוד ס״ז) וראה בשבעון המזרחי מספר 14 במאמר הרב גרויבארד קאצק — והצדיקו את הצדיק.

ובעיון שכלי והנני ריק מכל מדע ואין בי לא כושר ולא יושר וכו' הלא זה לי כמה וכמה שנים בצל אדמו"ר מסתופף וכו'. סהדי במרומים אשר זה כמה שנים אשר לא עזבתי מחשבתי כמו רגע מאת אדמו"ר ולא נתקו מורשי לבבי מאתו באיזה שעות כי לבבי תמיד קשורה בחבלי אהבה בו ותמונתו לנגדי לשמוע בקולו ולעבוד עבודת ד' היא עבודתו ולעשות כמבוקשו מעדת ישראל החוסים בצילו וכו' ואל מי אפנה? וכו' אם אומר אלכה עד איש אלקים אדמו"ר ואליו אשים דברתי והוא שפוט ישפטיני כי הוא המורה בישראל, אבל כל עת כה משפטו בעוה"ר בהסתרת פנים בקללת אלקים (דברים ל"א־י"ז) אי לזאת כל כליותי בחיקי כי לא אדע מה לעשות...

ואם כי נסע לבעל צמח צדק מליובאוויטש וכן נמצאו עוד איזה יחידים שהתחילו לנסוע לרביים אחרים [1].

אבל קאצק לא סבלה, כי תיכף התאוששה ושוב נהרו לשם המונים עוד יותר מקודם, כי באופן בלתי רשמי כבר היתה ההנהגה נתונה בידי בעל חידושי הרי"ם [2], ובאישיותו המזהירה וקורנת אהבה בשפע הדרכו דרך

---

1) בתחילת שנות הסגירה הוציאו קולות שגם הרי"ם עזב את קאצק ונסע לרביים אחרים. עיין במאיר עיני הגולה (ירושלים תשי"ד) מכתב ג' מהחידושי הרי"ם שכתב מהרובישאוו בשנת תר"ד לבני ביתו: „ר' יחיאל כתב לכאן שאני נוסע לס"ג (סאדיגורע, מקום משכנו של הרה"ק ר"י מרוזין), לא ידעתי מה ראה לשטות כזה, מי פתי הגיד לו דבר אשר לא דברתי ואינני זוכר כלל, אולם אמרתי כשאהי' סמוך איזה פרסאות מועטים אסע דרך שם, וגם זה אינני יודע, וכסיל מרבה דברים לעשות רעש אצל חסידים" וכו' עכ"ל.

שלכאורה תוכן המכתב וביותר הביטויים החריפים קשה להבין, מדוע הקפיד הרי"ם כל כך בעת שנראה שאמר שאולי יסור לשם בדרך הזדמנות, א"כ לא הוציא שקר גמור, גם הרי"ם שהי' אנין הדעת ולא הי' פוגע בכבוד זולתו, מדוע כינהו פתי וכסיל, דברים שהם נגד תכונת נפשו העדינה והאצילית, אכן אז הוציאו קול על הרי"ם שעזב קאצק והלך לחפש רבי, וירא מאד מהקפדת הרבי מקאצק, ובשביל כבודו של רבו יצא מעט מגדרו וכתב דברים קשים כגידים.

ראה במאיר עיני הגולה (ח"א) דף ל"ט אות רמ"ו, אחר הסגירה עמלו המתנגדים על חסידי קאצק להוציא דבות שונות וכו' ובכמה עיירות פירסמו כי רבנו (הרי"ם) כבר פסק מליסע לקצק וכו'.

2) ראה במאיר עיני הגולה ח"א עמוד 78 אות רנ"א: אז בעת ההסגר של מרן ז"ל בקאצק, נהוג כ"פ שהזכרתו הבאים להמתין זמן רב עד שיוכלו לקבל פרידת שלום, וליסע לביתם, כמובן הי' ביניהם אנשים עשירים סוחרים שהי' נחוץ להם מאד לשוב בחזרה במוקדם, אבל לא הי' שום עצה לזה וכו', ורק לפעמים ביוצא מן הכלל בעת שהי' נוגע לסכ"נ, אז השתדלה הרבנית ופעלה אצל בעלה מרן הק' ליתן לו רשות ליכנס לקבל ברכת פרידה וכו', פ"א הי' רבנו (הרי"ם) בקאצק בש"ק מן הד' פרשיות והי' אז בערך ב' מאות

החסד והחמלה בדברי נחת והרגעה והשתיק כל היריבים *. ר' הירש

חסידים, ואחר ש"ק המתינו כולם איזה ימים, ודלת לא נפתחה, והי' ביניהם הרבה אנשים שגדלה הנחיצות שלהם לשוב לביתם, אבל גם השתדלות של הרבנית עבורם לא הועיל, וכל החסידים התאספו בביהמ"ד שלפני חדר מרן ז"ל, ועמדו צפופים וממתינים להרגע שיוכלו להכנס.

והנה פתאום נכנס לשם איש אחד מחסידי קאצק שבווארשא, והכריז בקול גדול לפני כל הנאספים אצל הפתח, שרבנו (הרי"ם) זצ"ל שלח אותו להכריז ולהודיע שכל מי שרוצה ליסע לביתו, יבוא לחדר אכסניא שלו, ויקבל ממנו ברכת פרידת שלום, ויוכלו גם לכתוב פתקאות מכל הנצרך להם וימסרום לו, כי הנהו מוכן לקבלם ולהשיב עצה לכל שואל. ובמשך חצי שעה עשו כן רוב הנאספים, כי עזבו את מקומם והלכו לחדר אכסניא של רבנו (הרי"ם) זצ"ל, והוא דיבר עם כל אחד בפרטות, ופטרם לשלום, והנה לפי רוב דברי מלשינות שהיו אז על רבנו (הרי"ם) זצ"ל בקאצק, הבין ר' מאיר לאנדשטיין ע"ה הנ"ל, שיתהוה מענין זה רעש גדול, ויכניסו הקפדה בלב מרן (מקאצק) זצ"ל, ונצטער מאד הר"ם על הדבר, ומרוב נאמנותו והתקשרותו אל רבינו (הרי"ם) הרהיב עוז בנפשו, ושאל את רבנו, הלא הנכם יודעים עד כמה מביטים עליכם בשבעה עינים, ועל כל משהו מן התנהגותכם מגזימים עשרת מונים ותמיד הנכם עמלים בדבר זה שלא יהי' מה להלשין עליכם, ומדוע זה עשיתם עתה להיפך, כי שלחתם להכריז באופן כזה, ולקחתם פתקאות מהרבה אנשים. והשיב לו רבנו (הרי"ם) בהתפעלות, וכי הנך חושב שאני קטיל קני באגמי, יש לי כתפות רחבות, כשאני רוצה איני מתיירא כלל, הלא החסידים היו צריכים מאד ליסע לביתם והם מרי נפש, והוא סוגר דלתותיו וכו'.

ובשבת השני' בעת סעודת ליל שבת העמיד איש אחד בקבוק יין טוב על השלחן אבל רבינו הרי"ם צוה להסירו מן השלחן, וגם איזה אנשים אשר רצו להעמיד מי דבש מיאן רבנו, וצוה שלא יעמידו שום משקה, והשכר שכבר הי' על השלחן צוה לשתותם מיד, ולהסיר הצלוחית הריקנים, ואחר זמן קצר בא ר' פייבל משמש בפקודה מאת מרן (מקאצק) שיביא אליו יין או משקה מה שהעמידו על שלחן הרי"ם, ואמר הרי"ם אליו לך ואמור לו שלא העמידו שום משקה על שולחני.

עוד שם באות רנ"ב, פעם בא שליח מאת מרן (מקאצק) שימהר לבוא תיכף לפניו בלי שום איחור, והלך תיכף ור"מ הנ"ל ליוה אותו עד הפתח, ונשאר עומד מבחוץ, ושמע בעצמו קולו של מרן (מקאצק) ששאלו ע"ד השמועה שהנהו לוקח פתקאות מהאנשים הבאים אליו, ובכל ש"ק מתאספים אליו חסידים והוא אומר ד"ת ברבים, וענהו רבינו הרי"ם, לקיחת פתקאות זהו שקר, ואמירת ד"ת זהו אמת, ומדוע לא, חייטים מדברים ממלאכתם וב"ת מדברים מדברי תורה.

*) אחר פטירת הרבי מקאצק כשקיבל ההנהגה באופן רשמי, וביטל עוד יותר המנהגים התמיהים שנשתרשו אצל חסידי קאצק, ופרש עליהם כנפי אהבה, ופתח לרווחה שערי החסידות, התרעמו עליו חסידים זקנים שנטה מדרכם וקיבל דרך היארטשובקי — שסמל הדרך החסידות שהתנגדו לקאצק — השיבם, אתם מתרעמים עלי, נכדי יהי' יותר

רגיל הי׳ לצאת מזמן לזמן מחדר הפנימי של הרבי ולחלק בין החסידים מהשיריים מסעודת הרבי, ונהרו בהמונים לקאצק יותר מאשר מקודם.

הרבי לא אמר תורה בתדירות רק מפעם לפעם הוציא ברק וניצוץ מעמקי מחשבתו שהקסימה והסעירה לבבות. כל מלה שיצאה מפיו היתה שנונה וכח המחץ שלה הי׳ עצום. שיחותיו הי׳ בוערות, אמרותיו כאיזמל המושחז היורד ונוקב מעבר לעבר, ודבריו לא הועממו על ידי אבק הזמן ושגורות בפיות תלמידיו. קודם פטירתו צוה לשרוף כל כתביו ולא נשאר ממנו שום דבר. הרבה מהם נכתבו על ידי יוצאי חלציו או השפת אמת, אבל הוא בעצמו לא הניח אחריו שום תמונת אות לא בנגלה ולא בנסתר. וכשבעים שנה אחר מותו התחילו לכונסם ולפרסמם בדפוס. ופלא האיש שלחם כ״כ במסירות נפש על האמת, ותעב ושנא השקר, מייחסים אליו הרבה אימרות ומעשיות וסיפורי שוא, דברים שלא אמרם ולא יצאו מעולם מפיו וכל מה שאנו מתרחקים משנת פטירתו, מתוספים חיבורים חדשים שמגלים דברים חדשים.

אבל דברים אמיתיים ומקוריים נמצאים רק בספרי שפת אמת שם משמואל ושאר ספרים מנכדיו.

לפני פטירתו כשכפוהו לקבל הרפואות צעק רבי מענדיל כך: אותי אתם מכריחים? מעולם לא הי׳ איש מעיז לעשות דבר נגד רצוני, ועתה כשכחותי הולכים וכלים נעשיתי הפקר... והירש (נאמן ביתו) וגם אתה... מרשה זאת...

הניח אחריו בן הראוי ליורשו*, אבל כתר הנהגה כבר היתה מונחת על ראש הרי״ם עוד בחייו.

יארטשובקי (כיון על השפת אמת), וכשבנו הרה״ק הרא״ם הנהיג קביעת זמן תפלה לשעה 8 בבוקר הזקנים שבהם אמרו כבר הגיע עוד יותר קרוב ליארטשובקא מאשר חשב זקינו.

וכשאחד מגדולי חסידי קאצק התאונן לפני הרי״ם כי קשה עליו לקבל את הנהגתו החדשה השיב לו בקצרה, רבי של חסידים הוא בבחינת הלכה, ומשקיבל הנהגה רבי אחר ההלכה כמותו. לכן צריכים לארוז היטב (איינפאקען) את הישנה, ואם אין הישינה ארוזה היטב אין הדעת נוחה מן החדשה (מע״ה אות תפ״א). הוא אמר הרבי ר׳ בונים הנהיג חסידיו באהבה, הרבי מקאצק ביראה, ואני מנהיגם בתורה. דף גמרא חשוב יותר לטהרת המחשבה מכל עיון בספרי מוסר ומחקרי נפשו. ונכדו השפת אמת כתב לבנו בכורו הרא״ם הדרכה... לא נכון לאברך כמוך לילך תמיד בהתבוננות ובעיונות, עם הטלית על הכתף... הרבה יותר ויותר זוכה האדם על ידי תורה מאשר על ידי שכלו ורעיונותיו, טוב מאד להיות מעורב עם החסידים. הרי״ם השתדל להמתיק חריפתה של קאצק עשה אותה פשוטה, מובנת ומקובלת והוא כבש בדרך המתינות ומתיקות את פולין התריפה. תורת ושיטת קאזניץ שקיבל בימי עלומיו עזרו לו הרבה לנטות מדרך קאצק החריפה וליצור מזיגה־חסידית בדרך חדשה שמזה נוצרה חסידות גור שקיבלה את כל אחד בסבר פנים יפות ותגינה ואהבה.

*) עיין בסוף שית שרפי קודש ח״ג עמוד ה׳ בתולדות הרבי מקאצק בשם ר׳ פרץ

עיין בספר אור פני יצחק (פיגענבוים) שהוא המקור היותר נאמן וקרוב להמעיין יען שאביו בעצמו הי' בקאצק, ואדם גדול הי' שיש לסמוך על דבריו, ושם בעמוד כ"ג אות ס"ז כשהי' בקאצק בראש השנה האחרון, ראה שכל החסידים היו יודעים ומכירים שהרבי מקאצק יסתלק, ושהגיע שעתו של הרי"ם להתעלות ולהיות רבי על מקומו, כי בכל ר"ה הי' המנהג לפתוח הדלת, ובר"ה זה עמדו החסידים עד חצי הלילה ולא התראה לפניהם וכו', והבינו והרגישו שאין לו עוד להם שום שייכות, שאיננו עוד הרבי שלהם. וגם מהרי"ם שהי' אז בקאצק הבינו והרגישו שמזלו חזי שהגיע שעתו, שראו בו התנשאות והרמת ראש ודעתו רחבה עליו, מה שלא ראו ממנו ולא הרגיל בזה עד כה, שדרכו הי' לכבד מאד בני הרבי מקאצק והכניע א"ע נגדו קצת, ובראש השנה זה הקפיד כשבא לביהמ"ד להתפלל, וראה שחסידים מפנים מקום ועושים דרך להאחים הקדושים ר' משה ור' בנימין בני אדמו"ר מקאצק — כשהלכו בביהמ"ד לכותל מזרח להתפלל כדרכם — ואמר (הרי"ם) בזה הלשון למה מפנים להם מקום? וכי בשביל שהם בניו של הרבי? הנה לבניו של רבי יותר קשה להיות יהודים כשרים (ערליכע יודען) מאנשים אחרים... וסיים ואמר להאחים הקדושים בזה"ל תנסו ותראו.

עוד שם בעמוד מ' אות צ"ה, כשחזר הרי"ם מהבית עלמין מהלויה (של הרבי מקאצק) ישב על הכסא וציוה להעומדים לפניו לשמש אותו, לפשוט המנעלים מעל רגליו, שעד אז הי' מונע את עצמו מזה.

ואחר פטירת הרבי מקאצק נכתר הרי"ם באופן רשמי מכל חסידי קאצק ורק מעט מזעיר הכתירו את בנו רבי דוד שהנהיג כתר האדמורו"ת בקאצק.

מלבד בנו רבי דוד הניח שני בנים צדיקים רבי בנימין ורבי משה ירוחם, נפטרו בימי עלומם והספידם הרב דוד דוב מייזלש אב"ד לאסק, ראה בנין דוד ווארשא תרע"ג, ושני חתנים הגאון רבי אברהם בורנשטיין אב"ד סוכאטשוב מח"ס שו"ת אבני נזר, והרב זאב הכהן אב"ד בקאצק.

נפטר בכ"ב שבט תרי"ט ומנ"כ בעיר קאצק.

נוסח המצבה

עיר גאריי הרה וילדה, עיר טאמאשוב גידלה
שעשועיה, אוי נא לה אמרה קאצק
כי אבדה כלי חמדתה
פה השליך איש האלהים אדרתו ה"ה אדונינו מורינו
ורבינו רוח אפינו משיח ה' שר התורה מקור הבינה
ועמק הדעת אלוף הגאונים וקדש הקדשים, עמוד העולם

מהוראדלי: פ"א ישב באבילות ר"ל, ראה את בנו ר' דוד שוכב על הארץ ממש, א"ל למה יתענה הוא. השיב לו הרבי מקאצק, לא תדאוג, עוד יהי' לראש וחשוב.

ופלאו, רכבו ופרשיו, רבינו הגדול ראש גולת אריאל,
מאורן של ישראל ורבן של כל חכמי וצדיקי דורו,
כמלאך אלהים צבאות הוא, קדוש ונורא שמו מרנא ורבנא
מנחם מענדיל נבג״מ, ברבי **יהודה** זלה״ה
והן בעוון הדור נכסף אל קדושיו ושבה אל אלוהים נפשו
בשנת שבעים ושתים לימי חייו ביום חמישי לסדר
ואל משה אמר עלה אל ה׳ ב״ך שבט לפרט, אוי נא כי
נלקח ארון אלהים (תרי״ט) לפ״ק זכותו יעמוד לדור
אחרון, ובכל עת יגן עליהם לכל ישראל אחיהם

אשתו הראשונה הרבנית מרת גליקל בת ר׳ יצחק איזיק מטאמאשוב שממנה העמיד שושילתא של אדמו״רים לבית קאצק נפטרה בדמי ימי׳ ה׳ מנחם אב תקצ״ז בווארקי.

נוסח מצבתה

ציון לנפש חיה

גבירה וחשובה מאנשים מאושרה, לוית קודש צפירת
תפארת יקרה, תמימה זכה וברורה, קדושה וטהורה צדיקה
מפוארה, לא מלאה ימיה ותרד לקבורה, ה״ה הצדקית
הרבנית מקאצק מרת גליקל בת המנוח הרבני מו״ה יצחק
איזיק זללה״ה מטאמאשוב, מתה בארץ לא לה פה ווארקי
ה׳ מנחם אב תקצ״ז לפ״ק תנצב״ה

הרבי הזקן מקאצק שהי׳ לאגדה עוד בחיים חיותו ועוד יותר אחר פטירתו סביב אישיותו נוצרה ספרות רחבה. דמותו שורטטה בקוים ובצבעים שונים על ידי מיימנים וממשאילים ולתת ביבליוגרפי׳ שלימה ומקיפה צריכים חיבור שלם. ואני מוסר רק רשימה מהספרים המוקדשים רק לשמו אם בקיבוץ מאמריו או בהערכה וסידור תולדות חייו, ורק ממה שכתבו אוהדיו וחסידיו.

רשימת הספרים שמוקדשים לתורת שיחות ותולדות הרבי מקוצק

א) אהל תורה לקוטי אמרות טהורות וכו׳ אשר יצאו מפה איש אלקים וכו׳ רבנו מנחם מענדל הרבי מקוצק ז״ל.

כל זה נאסף ע״י אליעזר צבי ציעגעלמאן ואברהם נייערמאן מקראסני־בראד לובלין תרס״ט בדפוס נחמה הערשענזאהן ורש״ש שטראזברגר ורמ״מ שניידמעסער, מ״ח דף, וזה הספר הראשון שנתחבר עם ליקוטי תורה מהרבי מקוצק.

ב) אמת ואמונה, דברי תורה מרבנו הקדוש מו״ר מנחם מענדיל זצ״ל מקוצק מהדורא שני׳.

מלוקט מפי סופרים וספרים ע"י הרה"ח ישראל יעקב ב"ר מרדכי ארטמאן, ירושלים תש"ח, קמ"ד עמודים, בראש הספר מכתב כעין הסכמה מאדמו"ר מגור, הרה"צ רא"ם זצ"ל.

ג) **עמוד האמת** ספר כולל, תורותיו, אמרותיו, שיחותיו, תולדותיו, וספורי-מעשה של מרן האדמו"ר רבי מנחם מענדל ז"ל מקוצק, חלק א' על תנ"ך מאמרי חז"ל שבת מועדים ותפלה, קמ"ד עמודים, דפוס א', ירום תל אביב.

ד) **הרבי מקוצק וששים גבורים סביב לו**, תולדות ותורת ופעולות הרבי גדולי תלמידיו וצאצאיו ב' כרכים. ערוך בידי יחזקאל ראטענבערג — משה שענפעלד, הוצאת נצח תל אביב, בדפוס ארזי תל אביב„ תש"י עמודים.

ה) **ילקוט השלם לתורות ואמרות של הרבי מקוצק**, הוצאת נצח בני ברק תשכ"א נערך לפי ערכים ונאסף ע"י מ. שנפעלד, שי"ח עמודים.

ו) **הרבי מקוצק** חיו ותורתו, יצחק אלפסי תשי"ב בדפוס תרבות תל אביב, 108 עמודים.

ז) 1) **בית קוצק השרף**, תולדות חייו של האדמו"ר הגדול מקוצק, כתב וערך יהודא לייב לעווין (נכד אדמו"ר מגור ז"ל) ירושלים תשי"ט הוצאת נחליאל בדפוס ספרא ירושלים, 212 עמודים.
2) **בית קוצק**, האריות שבחבורה, ח"א העורך ודפוס הנ"ל 179 עמודים.
3) **בית קוצק**, האריות שבחבורה, ח"ב, העורך ודפוס הנ"ל 180 עמודים.

ח) **פנח בוער**, תולדות הרבי מקוצק, מאת ר' מאיר אוריין, איש חיפה, בהוצאת ראובן מס, ירושלים.

ט) **קאָצקער רבי אדמו"ר ר' מנחם מענדל מאָרגענשטערן**
מאָנאָגראַפיע, ערשטער טייל, פון פנחס זעליג גליקסמאַן, לאָדז, פיעטרקוב תרח"ץ.
צווייטער טייל, דער זעלבער, פיעטרקוב תרצ"ט.

הוא עבד עבודה תמה ונקיה, והרבי מקצק של ראַטענבערג ובית קוצק מלעווין, שאבו העיקר מספרו של גליקסמאַן. כדאי להעיר שמר גליקסמאַן יש לו הסכמות מנכדי קאָצק שהמשיכו בכתר האדמורו"ת כיורשי קאָצק כמו הרבי מסאָקאָלאָוו ועוד.

הרב ר' דוד מארגענשטערן האדמו"ר השני מקאצק

נולד בטאמאשוב בשנת תקס"ט בערך, אביו הרבי הזקן מקצק השגיח על גידולו וטיפוחו וחינכו לפי דרכו ושיטתו, והי' חביב אצלו עד מאד, ועוד בימי בחרותו לקחו עמו למורו ורבו רבי בונם מפרשיסחא.

בהיותו בן עשרים השיאו אביו אשה מאפאטשנא מרת חי' טויבא בת הרה"ח ר' הירשלי גרינוואלד שהי' נקרא דישקעס על שם אשתו שהיתה אשת חיל וניהלה המסחרים ופירנסה ביתה והוא עסק בתורה וחסידות.

השידוך נעשה לפי הוראת הרבי מפרשיסחא, והי' להם גילוי דעת ממנו שמחמת חשיבות המחותנים בעיניו, יבוא בעצמו עם כל החבריא לאפטשנא מקום מגורי אבות הכלה להשתתף בשמחתם. אכן מפני חולשתו ורוע בריאותו לא הי' ביכולתו בשום אופן ליסע ממקומו, ובכדי שהרבי יהי' על החתונה התקיימה החתונה בפרשיסחא ביום ח' אלול תקפ"ז, ולמחרתו נסעו כל המחותנים עם החתן וכלה לאפאטשנא לחוג שם השבעת ימי משתה כהלכתן, וביום י"ב אלול נסתלק רבי בונם ונכתר בנו רבי אברהם משה ע"י רבי יצחק מווארקא ועוד. אולם רוב העולם חיכו את מי יכתירו גדולי החבריא, וכשקבלו את אביו רבי מענדיל לממלא מקום של הרבי מפרשיסחא, והתחיל לנהוג נשיאותו ברמה בטאמאשוב. הוא נשאר עדיין כתושב באפאטשנא ועסק בתורה ועבודה רק נסע לאביו כמו שאר חסידים. אולם כשהתיישב אביו בקאצק גם הוא קבע דירתו שם, ואשתו פתחה חנות לפרנס ב"ב והוא עסק בחסידות תחת כנפי אביו הגדול, ונתעלה מיום ליום ונעשה למדן גדול ובעל מחשבה מקורית, ואביו הכינו שיירש את כסאו.

עיין תפארת ישראל ח"א תולדות הישמח ישראל מאלכסנדר לר' מנשה פריימאן מאלכסנדר, לודז תרצ"א עמוד כ"ו אות ע"ט: הרבי הקדוש מקאצק אמר פעם לבנו הה"ק רבי דוד זצ"ל, ראה בני הרבי מווארקא הניח אחריו בן (רבי מענדיל) אבל אני מה אניח... ער קומט צו מיר און גנארט פון מיר אַלץ אויס, ואני ממנו לא אוכל להתוודע כלום.

בכל זאת כשנפטר הרבי הזקן מקצק עברו החבריא וזקני החסידים הדגולים ורובא דרובא של חסידים לגור, להסתופף בצילו הקדוש של החידושי הרי"ם, יען שעליו נתנו עיניהם תיכף אחר פטירת רבי בונם מפרשיסחא, רק הוא ברוב ענותנותו כפף והכניע עצמו בפני הרבי מקאצק, וגם בחיי קאצק בשעת ההסגירה הי' הוא המוציא והמביא, והאיש מבעד הכסא שהנהיג הכל, לכן הי' הדבר כטבעי ההכרחי שהוא יתמנה כעת להמנהיג באופן רשמי. ואחר כל אלה נשארו מקצת חסידי אביו, ובתוכם אנשים חשובים ובעלי מדע, שקבלו את רבי דוד למלא מקום אביו הגדול

בקאצק. מזה נראה גדולתו וחשיבותו בעיניהם, אבל סבל הרבה חלישת הדעת. אחיו הצעירים רבי בנימין ורבי משה שגרו אתו עמו בקאצק נסעו משם לגור, וגיסו הגאון בעל אבני נזר שהי' אז אבד"ק פארציווי גם כן נסע רק לגור, ואם שנאמני וחסידי רבי דוד, שהיו ראשי ופרנסי הקהלה בפארציווי, עשו לחץ נגד האבני נזר שלא יסע לגור ועכבו אפילו שכרו, אבל לא פעלו אצלו בזה מאומה, והוא לא הפסיק לנסוע לגור. כשנתודע הדבר להחידושי הרי"ם שלח לו תמיכה מדי שבוע בשבוע בכדי הספקה למחית ביתו, ועי"ז נעשה פירוד, והוא עזב קאצק בתרעומות והתיישב בפילוב, ונמשך מזה שאפילו אחר פטירת החידושי הרי"ם לא שבו אליו החסידים רק ההנהגה עברה לרבי העניך מאלכסנדר וממנו בחזרה להשפת אמת, ובנו אחריו, והאדמורו"ת של בית קאצק נתכווצה והלכה.

אמר דברי תורה בשלחנותיו בתדירות, אבל לא נדפסו, ודבריו מובאים בספרי נפלאות חדשות וארץ צבי לנכדו הרבי מלאמאז. נפטר כ"ב תמוז תרל"ג.

נוסח מצבתו

פה נגנז ארון הקודש
אדונינו מורינו ורבינו אלופנו ומאורנו אדון החכמים
נזר הנביאים ופאר הקדושים הרב הגדול איש אלקים
קדוש וטהור רבן של ישראל נזרם ותפארתם אור טמיר
ונעלם מרנא ורבנא **דוד** נבג"מ במרנא ורבנא
מנחם מענדיל נר עולם. הן בעוון הדור
העליונים ובקשו את רבי ונתבקש בישיבה של מעלה
בשנת ששים ושלש לימי חייו ביום חמישי לסדר
ויכפר על בני ישראל ב"ך תמוז לפרט ודוד עבדי
נשיא לעולם, זכותו תגן עלינו, ואור תורתו יאיר בתוכנו
וקדושתו יחופף על ראשנו וצדקתו נזכה לחזות באור
פני מלך חיים.

הניח אחריו ארבעה בנים ושבע בנות. ורק שנים מהם המשיכו באדמורו"ת. לממלא מקומו בפילוב־קאצק נתקבל בנו השני רבי ישראל מפילוב.

מלבד צדקתו הי' גם גדול בתורה והלכה וכתבא רבא, ורשם הד"ת מאביו וסבו הרבי הזקן אבל לא נדפסו רק שני קונטרסים.

א) מעשה המנורה, על עניני חנוכה.

ב) קונטרס שאלו שלום ירושלים, בענין בירור מצות ישוב א"י בזמן הזה. הוא רצה לייסד מושבות בא"י, ואף גם זאת שהתחיל לייסד ארגון של חסידים שיקנו אדמה בא"י ויתיישבו שם, וכמה צדיקים מחו

נגד שיטתו ויזמתו, והי׳ לו כמה סיבות ר״ל מתו עליו בתו בתולה בעת היותה מאורסה ואשתו הרבנית ע״ה, ותלה שנענש על כי התחיל לדבר בדבר במועד לא נכון, ובפרט מעת שהופיע על במת החיים היהודים ד״ר הערצל ולהקתו, ועשו ממצות ישוב א״י ענין פוליטי לעם ישראל, וגם באמצעי זה להדיח את בנ״י מתורת ד׳, נמנע עצמו מזה והפסיק בכלל לדבר מענין זה. כן אמר בנו רבי יצחק זעליג האדמו״ר מסאקאלוב.

נפטר י״ב סיון תרס״ו. הוא נטע ארבעה ארזים בישראל גדולי תורה ומחשובי אדמורי״ם בפולין:

א) רבי צבי הירש האדמו״ר מליקוב (כ״ט שבט תר״ף) חיבר עטרת צבי על בראשית.

ב) רבי משה מרדכי מפילוב, חיבר מדרש משה עה״ת.

ג) רבי יצחק זעליג מסאקאלוב. הוא הי׳ גם עסקן ציבורי עוד בתקופת ממשלת רוסיא בפולין וממיסדי ומנהיגי האגודה.

ד) רבי יוסף מקאצק (י״ט אדר תרצ״ט).

בנו הצעיר של רבי דוד, רבי צבי הירש, חתן רבי שלמה מרדזימין, קבע משכנו בלאמאז ונתקבל שם לאדמו״ר. נפטר ג׳ אלול תרפ״ו. בנו רבי יחיאל שהוא כעת האדמו״ר מקצק קבע משכנו בא״י.

הרב ר׳ יוסף גרין — פרישערמאן אבד״ק יארטשוב ואדמו״ר בטאמאשוב הנודע ונקרא בשם הרבי ר׳ יוסלי יארטשובקער

נולד בכפר בין טאמאשוב לקראסניבראד, בשנת תקמ״ז אביו ר׳ שמעון הי׳ איש עני וחרד לדבר ד׳. עד שנת י״ב לימי חייו לא הי׳ יודע אפילו צורת א״ב, כי עבד בהיט (בית חרושת לזכוכית) ובשנת י״ב התחיל ללמוד ובזמן קצר עלה ונתעלה והצליח בהבנה ולימוד התורה שנעשה שקדן ולמדן עצום ועובד ד׳ בקדושה ובטהרה, ובהיותו בן י״ח הי׳ בלובלין ואמר עליו הרבי מלובלין שהוא כלי מלא וגדוש בתורה ויראת שמים.

הי׳ לו אח הרה״ק ר׳ עזריאל גרין ז״ל אבד״ק מונקאטש, מחבר ספר נחלת עזריאל עה״ת (מונקאטש תרצ״ט), ומובאים חידושיו בירחון שומר ציון הנאמן, וידידי ר׳ דוב מאנדעלבוים העירני לעיין בק״ס שנה כ״ז עמוד 279, והוא הי׳ גם כן מתלמידי הרה״ק הרבי מלובלין. מלבד זה הי׳ לו עוד חמשה אחים תורניים וחסידים. גם הי׳ לו אחות שהיתה לה בן ואז חטפו הילדים לשלחם לעבודת הצבא לעומק רוסיא וכשארבו גם עליו, שלחו מחוץ לגבול רוסיא לעיר נאראל ליד ידידו הרה״ק אבד״ק נאראל, והוא גידלו, ונשא אשה מלובאטשוב, ומיר״ח רבי אברהם הערצבערג מלובאטשוב

המר"ל ספר שפת אמת לרמ"ע מפאנו, לובאטשוב תרנ"ט, והרב צבי אלימלך הערצבערג שליט"א, רב בבאלטימארע.

מכל זה נראה שאביהם עמל הרבה שבניו יתגדלו בתורה ויראת שמים, ואולי כבר הי' לו נטי' וזיקה לדרך החסידות.

בהיותו בר ארביסר נשא אשה מעיר סטארי דזיקעוו אצל ציעשינוב, שם חותנו הי' ר' אהרן, עתיר נכסין והיתה לו אגרת היחוס עד דוד המלך ע"ה, חותנו הבטיח לו מזונות לכל ימי חייו, ואצלו שקד על התורה ועבודה בשקידה נפלאה והתדבק עצמו בצדיקי הדור ועלה ונתעלה בקדושה וטהרה, אבל הוא הי' הצנע לכת וענוותן גדול כדרכם של חסידים, אבל חותנו שהי' איש פשוט לא הי' מרוצה מזה, וקבל עליו בפני הרבי מלובלין שנתאכזב בו, כי הוא התאמץ יותר מיכולתו בכדי לקנות חתן תלמיד חכם וירא שמים שיהי' לו במה להתפאר ואנשים יכבדוהו בעבורו, ולבסוף אינו רוצה לעמוד בביהמ"ד במקום המכובד במזרח שהקציע עבורו, וגם הוגה תמיד בספר קטן (אלפא ביתא להרה"ק מנאדבורנא) וגם אינו רוצה לדבר בפלפולא דאורייתא עם הלומדים המבקרים בעיר, וסובל ממנו עי"ז חרפות ובושות . . .

הוא עבד דרכו בקודש והרבה להסתופף בצל צדיקי הדור, ביחוד אצל הרבי מלובלין. פעם אחת אמר עליו הרבי מלובלין שהוא מל"ו צדיקים, שאלוהו תלמידיו הלא הם באתכסיא, ענה להם הרבי, יש שני בחינות ל"ו צדיקים באתגליא ובאתכסיא, כדאיתא בספר הזהר, והוא מאתגליא.

וכן נסע הרבה להרה"ק הרבי ר' מענדלי מרימאנוב. פ"א בהתאסף ראשי העם החסידים ואנשי מעשה לחג השבועות לרימאנוב, הגביהם הרבי למדריגה כה גבוה שהי' להם התפשטות הגשמיות, ומאסו בכל הבלי עוה"ז, ואחר החג נשארו אצל הרבי ולא רצו ליסע לבתיהם, עד שבאו הנשים שלהם וצעקו להרבי שצריכים לפרנסה, אז צוה להם הרבי שיסעו כולם לביתם, ואליו פנה ואמר ואתה פה עמוד עמדי, אכן כשעבר איזה זמן ראה שאין בכחו לנהוג שם סדריו ושיעוריו הקבועים, נטל רשות מרבו ושב לביתו, אולם כל ימיו נתחרט על זה (שמעתי מידידי ש"ב נכדו הה"צ ר' משה'לי פרישערמאן שליט"א הרבי מטאמאשוב).

כן הסתופף בצל הרה"ק ר' יהודה ליביש מזאקילקוב, ואחר פטירתם דבק עצמו להרה"ק בעל אוהב ישראל מאפטא, והוא החשיבו מאד.

מימי נעוריו דקדק מאד שלא לנטות נטי' קלה כל שהיא מחוקי הש"ע, אפילו בדברים שמפני סיבות ועיכובים והכנות אין החסידים מדקדקים עליהם כ"כ, כמו זמן תפלה וכדומה, והוא הי' נזהר בהם בהקפדה יתירה, והצדיקים אמרו עליו שיש בו ניצוץ מנשמת מרן הבית יוסף והחסידים הזקנים אמרו שלכן עזב הרבנות ולא רצה להורות בהלכות מפני שמשך אותו לפסוק כבית יוסף, ואנחנו נוהגין לפסוק כהרמ"א.

מעולם לא רצה לקבל על עצמו משרת הרבנות, רק כשנפטר הרב הרה"ק רבי יעקלי אבד"ק נאראל, מגדולי תלמידי הגה"ק מהר"ם מרומאנוב, (נזכר לשבח במכתביו המפורסמים של המראה יחזקאל) ובנו הממלא מקומו, רבי אברהמלי היה עדיין צעיר לימים, צוהו הרבי מלובלין שישמש שם כרב עד שיגדל בנו ויהי' ראוי בעצמו למלאות מקום אביו, אכן ברבות הימים כשהי' עני מדוכא והי' מחוסר פרנסה הי' מוכרח למרות רצונו לקבל הרבנות בעיר יארטשוב הסמוכה לטאמאשאוו. על פי פקודת רבו הרה"ק הרבי מלובלין עזב את יארטשוב והתיישב בטאמאשוב, אבל הצדיקים קפדו מאד לכנותו בשם רבי יוסלי מיארטשובקא.

שם משפחתו גרין הסב על שם פרישערמאן, בעת שהלכו מטעם הממשלה בכל בית לקבוע להם שם משפחה קבועה, בעקבות החוק 1804 שגזר המלך ברוסי' על היהודים להתכנות בשמות המשפחה, שאלו אותו הפקידים מה שם משפחתו, אמר הפסוק חדשים לבקרים רבה אמונתיך, וארז"ל בכל יום נעשה אדם בריה חדשה ואמר בלשון אידיש פרישערמאן, וכן כתבו הפקידים, ושם זה נשאר לו ולזרעו אחריו. (עיין במ"ר איכה (ג' כ"ג) עה"פ חדשים לבקרים רבה אמונתך, על שאתה מחדשינו בכל בקר ובקר אנו יודעין שאמונתך רבה לתחיית המתים, ורשב"א אומר על שאתה מחדשינו בבקרן של מלכיות אנו יודעין שאמונתך רבה לגאלינו).

בטאמשוב הנהיג והמשיך עדה ונהרו אליו מכל הסביבה חסידים בעלי מדע ליהנות ממנו עצה ותושי' עצות והדרכות בעבודת ה', בין חסידיו לא הי' מהמון עם הבאים רק לקבל ברכות מפי הצדיק, רק מבקשי ה' להדריכם על מבועי התורה וחסידות. ובעיירות הסמוכות הי' לחסידיו בתי תפלה מיוחדים שנקראו טאמאשאווער שטיבלעך.

לפנות בוקר למד עם שומעי לקחו שיעור בספר חובת הלבבות, ושם שלב שיטת החסידות כפי שקיבל מרבותיו מלובלין ורימאנוב. הי' איתן בדעתו וזאת הטביע גם בחסידיו. כאמור הי' נמנה בין גדולי חשובי תלמידי הרבי מלובלין, וכשנעשה הפירוד עם היהודי הקדוש הי' הוא נמנה עם התובעים עלבונו של הרבי מלובלין. נגד תלמידו הרה"ק ר' בונם מפרשיסחא כבר יצא בחריפות, והוא הי' בין היוזמים על החתונה הגדולה באוסטילא בראשות זקן הצדיקים הרה"ק בעל אוהב ישראל מאפטא, להוקיע את שיטת החסידות של רבי בונם מפרשיסחא וכל הנמשכים אחריו ולהפרידם מקהל החסידים (ראה באריכות במאיר עיני הגולה אות ק"נ), כי הוא הי' חשוב וספון אצל הרה"ק מאפטא, שכולם היו סרים למשמעתו.

הדבר הגיע לשיא קיצו כשנזדמן לפונדק אחד עם תלמידו המובהק של הרה"ק ר' בונם מפרשיסחא וממלא מקומו, הרה"ק מהר"ם מקאצק, שדדר בטאמאשוב והתחיל לנהוג בטאמאשוב חסידות הקאצקאית בכל תקפו וחריפתו, והוא לחם כנגדו בכל תוקף ועוז ועוד בחיי רבי בונם הזמין במיוחד לטאמאשוב

את הרה"ק בעל אוהב ישראל מאפטא, שיחקור על המקום מעללי חסידיו, וגם הבני יששכר מדינוב שהי' לו חסידים בטאמאשאוו בא לשבות בטאמאשאוו בענין זה במיוחד.

וזקני החסידים בשטיבל של רבי יהושיעלי ז"ל כשהי' נמצאים במצב רוח מרומם בחוג מצומצם של יחידי סגולה בעת שלחשו מפה לאוזן מהמאורעות של תקופת המחלוקת יארטשוב-קאצק, ידעו לספר הרבה אימרות מהצדיקים הנ"ל מה שהביעו אודות קאצק, ואין פה המקום לכתוב אודות זה וכבוד ד' הסתר דבר, רק דבר אחד נחקק בזכרוני שספרו מילתא דבדיחתא בשם הבני יששכר שהוא נתן פקודה לבל לתת לחסידי קאצק פרשיסחא לבוא לבית המדרש פנימה בעת שהוא ינהג השלחן, וסגרו הדלת בעדם, ובעת שאמר תורה צוה לסגור גם החלונות כדי שלא ישמעו דבריו ואפילו על קולו הקפיד שלא ישמע החוצה. חסידי קאצק-פרשיסחא רצו לכנוס בכח, וע"י ההתאבקות נשברה ידו של אחד מצד יארטשובקי, ואז אמר תורה על הפסוק ועצם לא תשברו בו, ונעשה רעש ושאל מה זה וספרו לו, וענה בדרך צחות, הלא במצות קרבן פסח שהוא ממצות הראשונות מצינו שהקפידה תוה"ק שלא יתערבו בני חבורה זו עם חבורה אחרת, אע"פ שכולם קיימו מצוה אחת, ומה הירגזון... ועוד הלא אסרה תורה לשבור עצם של הקרבן פסח, מכל שכן שאסור לשבור עצם אדם ועוד בשבת, וגם לא עבור מצות עשה... ואח"כ התחיל לפרש כל המצוה הנ"ל בנוגע המחלוקת, וראה בספרו דרך פקודיך מל"ת ט"ז שלא לשבור עצם בקרבן פסח אות ד'... כוונת הרמז במצוה הזאת הגם (כי דמז במצוה הקודמת) שיש לילך בעקבי הצאן כנ"ל, כפי הדרך הנכון אשר למד אותו מורהו לצדקה, הנה באה האזהרה במצוה הזאת שלא ישבור עצם בפסח, עצם הוא גוף, ועיקר הדבר, נקרא עצם, היינו בענייני מנהגים אשר ילמוד מפי רבו לא יתנהג רק בדבר שאינו מתנגד לעצם, היינו הדברים שאינם ניגוד לאיזה מצוה ולאיזה דבר מדברי חז"ל! מה שאין כאן כשיש במנהגיו איזה ניגוד (לתורה שבכתב ושבע"פ או אפילו לאזהרה קטנה שבדברי חז"ל, שכל זה הוא עצם תורתינו) לא יאבה ולא ישמע להתנהג במנהג הזה (הגם שרואה מנהג זה אצל הרב) אפילו אם יעמוד לו הרב החמה באמצע הרקיע, ויבקיע לפניו את הים (וכבר דברנו מזה במק"א באריכות) הגם שצריך לדון את הרב לכף זכות בענין ההוא, באמור בלבו אפשר אינו מבין עניניו, ואפשר הרב עושה משום עת לעשות לה' (כי חלילה להרהר אחר רבו כחוט השערה) וכו' וכיוצא, אבל תלמיד הרוצה להתלמד לא יאבה להתנהג בשום אופן במנהג העוקר איזה הלכה דברי תוה"ק, כגון לבטל עונת ק"ש ועונת תפלה בזמנים שקבעו חז"ל, הגם שיפתוך כמה אנשים מתחכמים לדעתם, באומרם שמן הצורך להמתין עד ירגישו יפעת שפעת מוחין דגדלות, תדע ידידי שזה עצת היצר, הגע בעצמך אם יעלה בדעת האדם שלא לאכול מצה בפסח רק ימתין עד חג השבועות, שאז יהי' לו מוחין דגדלות

מאור פני מלך כי תיעול כלה לחופה, הירצה ה' אלקי ישראל בעבודה זו, נאמן הוא בעל מלאכתינו אשר עשה לנו את הנפש ונתן לנו את תורתו אשר היא בעצם למעלה מן הזמן, ונתנה לנו תחת הזמן, להורות כי לכל יש זמן ועת לכל חפץ תחת השמים, והמתחכמים הפר חוק התורה וכיוצא בדברים אחרים, אם רואה התלמוד שהרב עושה דברו שהוא מנגד לתורה, לא יאבה ולא ישמע, ואת הרב ידון לכף זכות, הבן הדבר והיו הדברים האלה על לבבך קשרם על לבך ענדם על גרגרותיך, כי רבים שגו בזה וסמכו עצמם על קנה רצוץ, עיין נא בדברי הרמב"ם בענייני הנביאים ותראה שדברי בנוים על יסוד ועיקרי התורה, מול זה בא הרמז בענין הפסח עצם לא תשברו בו, רצה לומר הגם שצויתיך שלא להוציא מחבורה לחבורה, רק תעמוד במנהג חבורתך כפי אשר יורוך מוריך, על כל זה — ועצם לא תשברו בו, היינו עצם ועיקר דיני התורה המחכרים בכתב ובע"פ, בון ותבונן כי בכאן קצרתי, עכ"ד וכפי שאמרו הם קבלו מאבותיהם שהמאמר בדפוס נמתק הרבה מאד כי בשעת אמירת המאמר הי' זקוקין דנורא יוצאין מפיו ואחר הקיצור וההמתקה רואה כל אחד בחוש דעתו והשקפתו על חסידות קאצק, כמובן האורחים האדמורי"ם עזרו הרבה לחזק מעמדו של הרבי ר' יוסלי, ולא הניח ולא שקט עד שהרבי מקאצק הי' מוכרח לעזוב את טומאשוב והתיישב בקאצק.

בין החסידים נשארו בזכרון שתי אימרות מהצדיקים היריבים:

הרבי ר' יוסלי מיארטשובקה אמר כתיב בתורה (משפטים) ועבדתם את ד' א' וברך את לחמך ואת מימך וגו', הנה אצל עבודה שהיא תפלה כתיב בלשון רבים, ואצל לחמך לשון יחיד, להורות שבעניני תפלה ועבודת ה' צריך להיות ברבים, ואצל לחמך ומימיך היינו אכילה ושתי־ה בלשון יחיד שלא לאכול ולשתות תמיד בחברותא *), ומי שמתנהג כן התורה הקדושה

---

*) כמקור לדבריו תמצא בנועם אלימלך חוקת דף פ"א טור ד' הוצאת ר' ישראל זאב תשט"ו צילום דפוס טארנא, באמצע הדיבור: ואמר הכתוב ועשית לו זר זהב סביב, ר"ל שהצדיק אוכל בקדושה ובטהרה ובמחשבות קדושות, ואם הי' באפשרי בלא אכילה לא הי' אוכל כמבואר בספרים, והצדיקים אוכלים בסתר וביחידות מחמת הבושה שבושים לאכול כי נפשם חשקה תמיד בדביקות הש"י ולהיותם כמלאכי אלקים שאין בהם אכילה, אך מחמת שהוא דבר בלתי אפשרי הם עושים זר זהב סביב לאכילתם בקדושה גדולה עכלה"ק.

אכן בספר פרי חיים (קנאלער) על אבות, פרעמישלא תרפ"ה (פ"ג מ"ד) בד"ה שנאמר כי כל שלחנות דף כ"א ע"ב שמביא ששמע הפשט הנ"ל, וע"ז מעיר בזה"ל, וראיתי כת"י על חומש מאת הרה"ק המקובל מוהר"צ מזידיטשוב זצללה"ה, בעדותו של אמו"ר הרה"ק משינאווא זצללה"ה שחולק על זה, ודייק זה השלחן אשר לפני ד' לאכול ביחד עם אוהבים חסידים וצדיקים עיי"ש.

מבטיחתו והסרותי מחלה מקרבך. אבל הוא מהפך הסדר, העבודה זו תפלה עושה ביחידות, והאכילה ושתי' עושה בכל יום ברבים, א"כ חסר לו ברכת התורה של והסרותי מחלה. וספרו החסידים שבכל שנה בפרשת משפטים נחלה הרה"ק מהר"ם מקאצק, גם נפטר בפרשת משפטים ועל פי רוב תחול יום היארצייט שלו בפרשת משפטים.

והרבי ר' מענדיל מקאצק אמר, ארז"ל (סוטה מ"ט) שני ת"ח הדרין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה אחד מת ואחד גולה, אני בחרתי לעצמי גלות, ועזב את טאמאשוב, וטרם בא לקאצק צוה להפוך העגלה שאפילו קש מטאמאשוב לא יכנס עמו לקאצק. הוא לא סיים האימרה שהשני מת, אכן כאשר נפטר הרבי ר' יוסלי בשנת תקצ"ט הי' בס"ה בן נ"ב שנים בעת הסתלקותו, ראו בזה חסידי קאצק מופת חותך... וחסידי יארטשוב כחשו זאת, באמרם הלא הרבי ר' יוסלי נסתלק לאחר עשר שנים שעזב הקאצקאי את טאמאשוב.

צדיק אחד שאל להגה"ק בעל דברי חיים, מה היא התקיפות של הרבי ר' יוסלי מיארטשוב שהוא רוצה להיות מושל בעולם, והשיב לו מרן מצאנז, אם הוא רוצה למשול בעולם אינני יודע, רק זאת אני יודע שהוא מושל ביצרו ומי שהוא מושל ביצרו הוא ממילא מושל בעולם, ומנכדו ידידי מהר"ם האדמו"ר מטאמשוב שליט"א שמעתי שמרן הדברי חיים הי' השואל, והמשיב הי' הגה"ק בעל ארי' דבי עילאי.

הרה"ק ר"י מיארטשוב הטביע את חותמו על העיר וסביבותי' וטיהר כמעט לגמרי כל הסביבה מחסידות קאצק והשפעתה, שרוב חסידי העיר הסתופפו בצל הצדיקים מהרצ"א מדינוב ובנו, הר"י מרוזין ובניו, מהר"י מקאזניץ ויו"ח, מהר"ש מבעלז ובניו, הדברי חיים מצאנז ובניו, מהר"א מטריסק ובניו. הוא הי' תקיף בדעתו ולא חת מפני איש. פ"א בא קצין צבאי בדרגה גבוהה להתרחץ במרחץ (שהי' ביחד עם מקוה היחידית בעיר) ושהה עצמו באמבטי עד הערב, בכוונה להפריע בנות ישראל לטבול במקוה, והוא לא שם לב לדרישת ובקשת הבלן שיעזוב המרחץ. כשנתודע הדבר להרבי ר' יוסלי לקח אבן וזרק מבעד החלון להאמבטי של קצין הצבאי, הקצין חרה אפו וחמתו בערה בו לייסר את מי שהעיז לידות אבן עליו, ושלח חיילים להביאו אליו את הרבי ר' יוסלי. החסידים בקשו את הרבי שיתחבא, אבל הוא ענה להם אינני מתיירא ממנו ומחיילותיו, וכשנכנסו לביתו לתפסו, לקח הרבי הציצית לידו ואמר אינני מתיירא מכם, תשארו נדהמים ויצאו כאשר באו *).

---

*) עיין בספר תורי זהב עה"ת להרה"ק ר' בנימין מזלאזיץ, מאהלוב תקע"ו, בפרשת וישב דף י"ז בשם רבנו בחיי, דמי שהוא איש נלבב ואינו מתיירא כלל מאיפה פחדים הגשמיים, אז אף שיש עליו איזה גזר דין שילכד באיזה צרה, נמלט

היו לו חמשה בנים ובנות, בנו הצעיר הרה"צ ר' יהושועלי מילא מקומו באדמורו"ת בטומאשוב, בן אחד הרב ר' אברהם אביש מנאראל הו"ל הספר אור ישראל על תקוני זהר מהמגיד מקאזניץ, בתו מרת פרידא היתה נשואה להרה"צ ר' יעקב שמשון בהרה"ק ר' פייביש מהיבנוב, והשני' מרת רחל להרה"ח פייבל שהי' ב"א של הרה"ק ר' פייבל מדובענקי המח"ס אור החכמה.

נפטר ביום כ"ה ניסן שנת תקצ"ט, ובנו אהל על קברו. מימינו ומשמאלו נקברו בנו הרה"צ ר' יהושע ובן בנו הרה"צ ר' יוסף לייביש, ובכל עת צרה הלכו להשתטח על קברם להתפלל שמה לד', והחברה קדישא עשו בכל שנה ביומא הלולא שלו כ"ה ניסן סעודה גדולה.

אור ישראל, ביאורי התיקוני זוהר, יצא מפי וכו' הכבוד הרב הגאון הקדוש המקובל האלקי וכו' מו"ה **ישראל** זצ"ל ב"ר שבתי מ"מ דק"ק **קאזניץ** ע"י המביא לבית הדפוס המופלא הו"ח מו"ה **אברהם אביש** נ"י **בהרב המפורסם מוהר"י מטאמאשוב** זללה"ה ובהתאמצות הנגיד ר' משולם הילער ב"ר שמעון ארי' טשערנאוויץ תבר"ך.

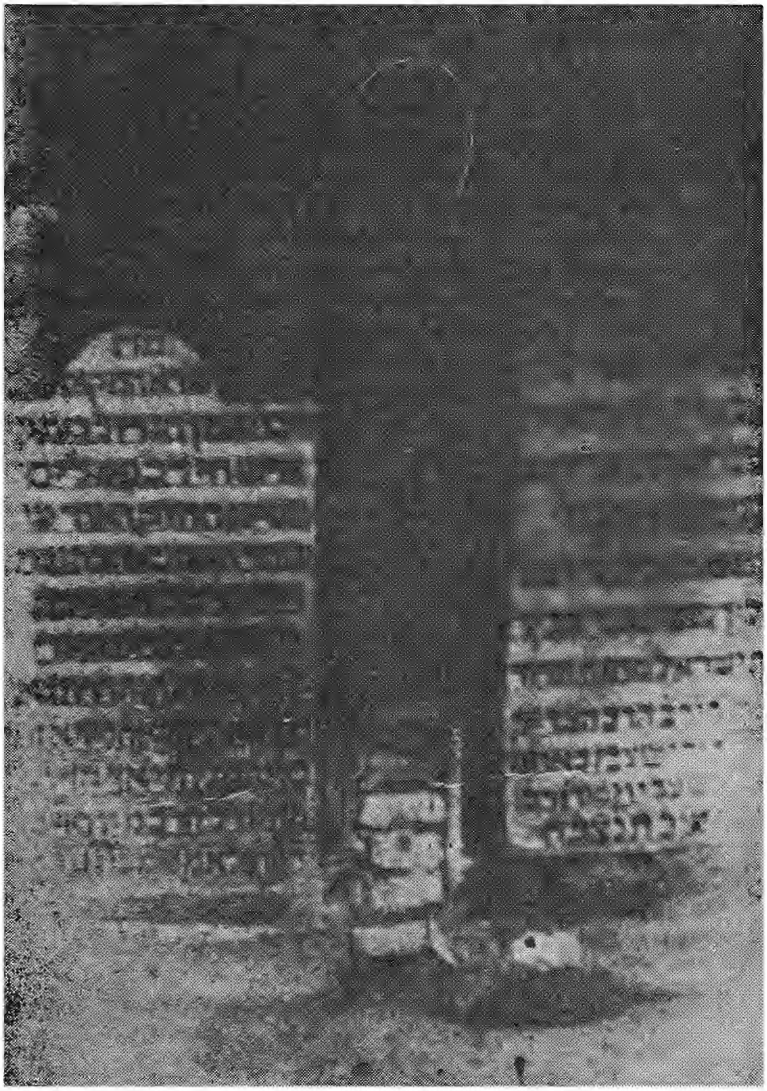
שטר מכירה מרבי יהושיע העשיל בהרה"צ ר' אלחנן מפרעמישלאן נכד המגיד, שמוכר לר' אביש זכות מהכ"י הסכמת רבי אברהם יעקב במוהר"ר ישראל פרידמאן מסאדיגורי ושם הקדמה מהמוציא לאור אודות הכי"ק.

נוסח המצבה:

מה נורא המקום
שבו נטמן הגדול בענקים
איש חי רב פעלים,
פטיש החזק ואור עולם
עובד השם באהבה ובתמים
וירא ד' כל הימים
מופת הדור ומגינו
קדוש וטהור והדרת גאונו
בוצינא קדישא חסידא ופרישא
כל . . . . אך קדושה
מור' ורב הרב ר' יוסף בה'
המופלג שמעון זצללה"ה

ממנו, ולא יוכל לשלוט עליו שום מורא הגשמי, אבל מי שהפחדים בלבו, אז יכול לבוא עליו אותו הפחד ח"ו אף בלי גזר דין עיי"ש. ועיין בספר אשי ישראל להרב ישראל ברוידא (מיהאלאוויץ תרפ"ט) בפרשת פקודי בד"ה מסורה, דף נ"ה, שאביו שמע מהה"צ רבי יהושעלע אודות המעשה במקוה מאביו רבי יוסלי מיארטשוב.

תצלום המצבה קבלנו מגנזך הרב מאיר רובין ד"ל.



מימין מצבת רבי יהושע ומשמאל מצבת אביו רבי יוסלי זצ"ל

הרב ר' יהושע פרישערמאן בהרה"ק ר' יוסלי מיארטשוב

הי' צדיק מפורסם ממלא מקום אביו ז"ל באדמורו"ת בטאמאשוב. מעולם לא עבר עליו חצות לילה בשינה, כי מיום הולדו העירו אביו כל חצות לילה עד שהתחיל לבכות, ועבד עבודת הקודש בהשתפכות הנפש ובכיות והתפלל תמיד בהשכמה בהתלהבות ודביקות. הי' ענותן ושפל ברך משולב בתמימות, אבל לעומת זה הי' קנאי גדול בכל דבר קטן שראה בזה סטי' או נטי' קלה מדברי הש"ע, איש אמת אשר לא חת מפני איש ולא הרכין ראשו בפני התקיפים. אם כי לא השתמש בנזר הרבנות רק כתר האדמורו"ת היתה על ראשו, בכל זאת התערב בכל דבר הנוגע לקיום הדת, ולא הניח שום חדשות אפילו שמץ דשמץ שרוח מודרנית הי' נודף ממנו הן בלבוש או במנהג ולוחם במס"נ לבטלו, חיפש האמת ותיעב השקר עד תכליתו ובדרך כזו רכש לעצמו שונאים מבין התקיפים והמודרנים.

תמיד עמד לימין אביון והנכשל, אלמנה ויתום היו אצלו המיוחסים החשובים ביותר, בגליצי' ואונגארן היו לו הרבה חסידים וידידים ואוהדים, ובקרם, וכל מה שהביא הביתה חילק ביד רחבה לעניי העיר, וביתו הנהיג בצמצום.

כל ימיו משחר ילדותו עד זקנותו המופלגה כתת רגליו לצדיקי הדור, בראשונה נסע להגה"ק מהרצ"א מדינוב בעל בני יששכר והי' אצלו בשמחת תורה האחרון, ובאמצע ההקפות פנה אליו הרבי מדינוב וא"ל, אברך בבקשה תעורר רחמים עלי שאשאר בחיים בעוה"ז ואעשה ממך כלי מפואר. אחר פטירתו נסע להרה"ק רחמ"י ממאגעלניצא עיין בבנין דוד מייזלס (איהעל תש"ב) בפרשת ויצא אות י"ב מביא דברי תורה ששמע ממנו שאמר בשם הרה"ק ממאגעלניצא ששמע מפי קדשו, ולשר שלום מבעלזא והי' על הלוי' ביום כ"ז אלול, ועל ראש השנה נסע לצאנז למרן הדברי חיים. גם הסתופף בצל הרה"ק מהר"א מקאזניץ, ואחר פטירת מרן הדברי חיים נסע לבנו מרן הדברי יחזקאל, ואחר פטירתו ביקר את בנו הרה"ק מציעשינוב.

ביקר שלש פעמים בארצה"ק והי' בדעתו להתיישב שמה, פעם אחד הי' מוכרח לברוח משם, כי בעת היותו בירושלים וראה איש ואשה הולכים לטייל שלובי זרוע סמוך למקום המקדש, בדרך אי־כבוד למקום קדוש כזה, ונדמה לו שהם יהודים מחובבי ציון החדשים והבילויים, הוא התקרב אליהם ונזף בהם על העזות הנורא לטייל במקום קדוש כזה בפריצות... וסטר להאיש אחת ואחת משני צדדי לחיו, ופנה מהם ועשה קאזאליגס (התגלגל על הארץ ראשו למטה ורגליו למעלה) כדרכו בכל פעם שהיה במצב רוח מרומם... (כך נהגו עצמם חסידי הרה"ק מהר"א מקאליסק זצ"ל).

כשהגיע להאכסניא כבר חיכו לו החסידים בירושלים, וצוהו להתחפש ולעקור תיכף משם בחשאי, כי האיש שסטרו סמוך להכותל הוא גוי פקיד גבוה בממלכת תורכי־ה, וכבר נתן צו לתפסו ולישבו בבית האסורים.

בפעם השלישית שהה שמה כי"ח חדשים וחזר ע"פ פקודת הרה"ק בעל דברי יחזקאל משינאווא, שכתב אליו מכתב שיש חרם הקדמונים שלא להיות בלי אשה יותר מי"ח חודש, ע"כ מצוה עליו שיבוא תכף בחזרה. עיין בבאה"ג יו"ד סוס"י של"ד ובדעת קדושים על סימן הנ"ל.

בזיווג ראשון הי' חתן מבילגורייא, אשתו היתה מנכדי הרה"ק ר' אלחנן מחותנו של הרבי ר' אלימלך, כי בנו הרה"צ ר' שמואל הי' חתן הנועם אלימלך, גר עמה עשרים שנה ולא זכו לבנים וגירשה, והגאונים שבדור דנו בשאלה זו, מרן הד"ח התיר לו לגרש, והחידושי הרי"ם הי' תוכך בזה, עיין בשו"ת הרי"ם סי' ל"ו, ובכל זה מסיים בתשובתו להגה"ק מצאנז, „ורו"מ אין צריך לדידי וכדעתו הרחבה יעשה, ויותר טוב שיפעול בתפילתו שיפקוד ד' אותם כעובדא דרשב"י במדרש הנ"ל" (שה"ש עה"פ נגילה ונשמחה).

והנה ענין זה נזכר בזכותא דאברהם חלק נחלי אמונה להרב ארי' מרדכי רבינוביץ הרב מבני ברק בירושלים (ירושלים תש"ט, עמוד י"ט אות י"ד), שכתב שאשתו הראשונה היתה קרובה להרה"ק ר"י מנעסכיז, ובאה אליו וסיפרה לו מהיתר של בעלה שהשיג מבעל דברי חיים זצ"ל, ואז אמר לה מה שבעלך רוצה שיהי' לו מי שיאמר קדיש אחריו, הלא בניו יהי' אלמים (שטימע), וכן הוה שכל בניו שהי' לו מאשתו השני' שקיבל ע"י ההיתר היו כולם אלמים עכ"ד. אבל טעה בזה הכותב כי מאשתו השני' נולד לו בנו הרה"צ ר' יוסף ארי' ליביש שהי' גו"צ וממלא מקומות באדמורו"ת בטאמאשוב ודיבר ככל אדם, כנודע לכל אנשי עירנו.

אחרי שנפרד מאשתו הראשונה מבילגורייא, התיישב בטאמאשוב על כסא אביו. אז הי' אב"ד רבי ישראליש נייהויז שהי. ג"כ אדמו"ר חסידי, והי' נראה להם כאילו רבי יהושע מתחרה בו ויזיק לו בפרנסתו, לכן נסעה אשת רבי ישראליש לנעשכיז להרה"ק רבי יצחקל שפירא, לקבול לפניו על התיישבות רבי יהושעלי בטאמאשוב והמה פוחדים שיזיק להם לפרנסתם.

הרבי מנעסכיז ניחמה ואמר לה אל תיראו, חסיד שמעתי וחסיד ישאר, אבל רבי לא יתקרי. רבי יהושעלי נסע לצאנז כפי מנהגו, (לא ידוע אם רבי יהושע הודיע להדברי חיים מה שאמר הרבי מנעסכיז עליו אם לא, אבל זה ידוע כשבא לצאנז, אמר לו הדברי חיים סע תיכף ומיד לנעסכיז, ותיכף קיים דבריו. בדרכו לנעסכיז עבר דרך טריסק ונכנס לקבל שלום אצל המגיד, בקשו המגיד שישאר אצלו על שבת, אמר לו, כעת איני יכול מפני שיש לי פקודה מהרב מצאנז ליסע ישר לנעסכיז, ומוכרח אני לקיים

דבריו, ובחזירתי בלי נדר אהי׳ אצלו על שבת. כשבא לנעסכיז קרבו הרבי מאד, והצטדק לפניו, לא ידעתי ממי הי׳ המדובר, אבל כבר מוחלט הדבר...

בחזירתו הי׳ על שבת אצל המגיד מטריסק, כשבא לביתו אמר בעת הקידוש ראיתי שהמגיד כבר איננו בעולם הזה.

בז״ש לקח לאשה הרבנית הדסה בת הרה״צ ר׳ לייביש, מי שהי׳ מקודם חתן הרה״ק הרבי ר׳ הירש מרימאנוב ואח״כ חתן הג״מ ר׳ זיסקינד דיין מסטריא, נכד הגה״ק ר״י מהאמבורג וילדה לו בתו הרבנית פעסיל אשת הרה״ג ר׳ יוסף גאלדמינצר דומו״צ בטאמאשוב. בנו הרה״צ ר׳ יוסף ארי׳ ליביש. האשה חי׳ סאשא אשת הרה״ח ר׳ לייבלי טענענבוים מקראסני־בראד, נכד הרה״ק ר׳ ליב החזן מזאסלאוו שהי׳ עוד אצל הרבי ר׳ בער ממעזריטש, ובעת שהי׳ אצל הרבי ר׳ אלימלך לא כבדו לזמר בליל שבת קודש הזמירות, והבינו שהי׳ ירא מחמת הדביקות יבוא להתפשטות הגשמיות עד כלות הנפש. והי׳ להם ארבע בנות: לאה רחל הנישאת לר׳ אברהם עלבוים מקראסניבראד. שרה שנישאת לר׳ אהרן נירענבערג פעסיל שנישאת לר׳ אליעזר שיינפעלד, רבקה שנישאת לר׳ שמואל קארפין, כולם נמצאים בא״י. בן יחידם הרב יהושע טענענבוים שהי׳ אבד״ק סווינעך בוואלין הי׳ ת״ח מופלג ומתמיד נפלא. למד וגמר הש״ס הרבה פעמים וכן למד הרבה הש״ע וטורים ומפורשים, והוא הי׳ המחנך ומדריך הבחורים בביהמ״ד של זקינו רבי יהושעלי, נהרג על קידוש השם בימי השואה הי״ד.

היא נפטרה ביום ז׳ שבט בשנת תרס״א, ואחרי׳ נשא אשה מקליין ווארדיין ושמה הרבנית מלכה נכדת הרה״צ ר׳ מאיר אברהם מח״ס פרי צדיק, וילדה לו לעת זקנותו הרבנים ר׳ הירש אלימלך מהאלמין, שאשתו ובניו נהרגו בימי השואה הי״ד, והוא נמלט ברוסיא ונפטר בשנת תש״י באנטווערפן, בנו השני הרה״ג ר׳ מאיר אברהם מר״ץ נפטר הוא ואשתו בבוכארא. הוא לא הניח כתבים, רק מעט מזעיר נשנו בע״פ, ובספר מקוה ישראל ה׳ להרב ר׳ אשר שטיינמעץ אבד״ק בערגסאז ירושלים תשכ״א בעמוד נ״ד מביא דברי תורה ממנו עה״פ רבים מכאובים לרשע וגם מופתים ממנו, ובגנזי כתבים ירושלים תשכ״ג נדפס צילום מכתב כי״ק.

הוא קיבל במתנה מהרה״ק בעל דברי יחזקאל משינאווא, ספר מנחם ציון בכ״י מהרה״ק ר׳ מנחם מענדל מטבריא פירוש על האידרא, שקיבלו בירושה מאביו הגה״ק בעל דברי חיים מצאנז, וחיבב מאד הכ״י, והוא התחיל לעסוק בהדפסתו וקיבל הסכמה מרבו מרן הדברי יחזקאל משינאווא, ולאשר עבר עליו ענינים רבים וטרדות שונות שהפריעו בעבודתו ולא הי׳ ביכולתו לבצע את אשר החל לעשות, ומסרו לרבי זאב דוב העלער בהגאון ר׳ אהרן נתן נטע העלער אבד״ק פראמפאל־קרעשוב ובן בתו של הגאון בעל ברוך טעם, והוציאו לאור בשנת תרמ״ה בפרעמישלא אצל בית הדפוס זופניק־קנאלער עם המרשמיד. ופלא, שבשנת תרמ״ו הוציא לאור ר׳ שמואל לוריא

הספר הנ"ל בשם מים אדירים עם הגהות באר יצחק לרבי יצחק איזיק חבר אבד"ק סובאלק שהי' תלמיד המחבר ונדפס בהוצאות נדיב אלמוני.

נפטר ביום י"ט תמוז בשנת תרס"ו, ונקבר באהל אביו, ובכל עת צרה הלכו להתפלל על קברם.

נוסח המצבה שמצאתי בתצלום מגנזך הרב מאיר רובין ז"ל.

נפטר י"ט תמוז שנת סתר"ו
סבא קדישא אשר יצק מים
אצל צדיקי הדור במסירת
נפש עובד השם מנעוריו, שם
לילות כימים, יחוס על דל
ואביון ונפשות אביונים יושיע
השליך נפשו מנגד עבור
בית ישראל, מופת הדור
מור' ורב' הרב הצדיק
מו"ה יהושע בן לאותו
...קדוש עליון מור' ורב'
יוסף זצ"ל ת.נ.צ.ב.ה.



בית הלבן הוא האהל מקום מנוחתם של האדמורי"ם רבי יוסף מיארטשובקא בנו רבי יהושע ובן בנו רבי יוסף ארי' ליביש, וסביב האהל מצבות של בני משפחתם והמקורבים, והאהל השני מאחוריו, הוא מקום מנוחתם של האדמורי"ם לבית נייהויז רבי ארי' לייביש בנו רבי ישראליש ונכדיו רבי מאירל מחעלים ואחיו רבי נחמן מו"צ בטאמאשוב

הרב ר' יוסף ארי' לייביש פרישערמאן בהרה"צ ר' יהושע זצ"ל

נולד בשנת תר"ל. כשהי' בראדימשלא אמר לו הגאון ר' שמואל ענגעל האב"ד משם, אני יודע ואגיד לו מתי נולד, ביום ב' דר"ה, כי הרה"ק מצאנז העמיד אז משקה לכבוד לידת הבן להרה"צ ר' יהושע'לי מטאמאשוב. אשתו הרבנית צפורה היתה בת הרה"צ ר' שמואל רובין אבד"ק קארטשין נכד הרה"ק מראפשיטץ (נפטרה ב' ניסן תש"ב).

כל ימיו עסק בתורה ועבודה בהתמדה נפלאה ואביו הקדוש הדריכו והי' חביב עליו כבבת עינו, ונתעלה במעלות ומידות ונעשה ת"ח עצום ובעל הוראה מובהק, בטבעו הי' מתון וענותן ונוח לבריות וכולם אהבוהו ונכבד ומקובל בעיר בכל השכבות, וכשנפטר הרב ר' שמואל טעמעלעס קבלוהו למו"צ וראב"ד. בעת שהי' אביו מתגורר בא"י, צוהו הגה"ק בעל דברי יחזקאל משינאווא שיקח פתקאות. אחר פטירת אביו נתקבל לממלא מקומו, והנהיג עדה והי' מפורסם לצדיק ובאו אליו לקבל ברכות פיו ולהסתופף בצלו.

הוא התנהג בדרכי אביו והסתופף בצל צדיקי הדור מקודם לשינאווא ואחריו לבנו הרה"ק בעל דברי שמחה מציעשינוב. אני דברתי עם חסידים שלו ולא הי' מילים בפיהם לספר איך ערך בענוה וקדושה שלחנות בליל שבת קודש והעריבות והמתיקות הרגישו שנים רבות אחר פטירתו, אבל בעוה"ר לא האריך ימים ונפטר בדמי ימיו בן ארבעים וששה ביום כ"ה אדר שני שנת רעו"ת, ומנוחתו כבוד באהל אבותיו הקדושים.

איזה ימים קודם פטירתו הובקעה מצבת אביו ז"ל וראו בזה כל בני העיר ענין פלא.

מיוצאי חלציו:

הרה"ח ר' צבי הירש אלעזר פרישערמאן חתן דודו הה"צ ר' פינחס מראפשיץ ואח"כ בחעלים הי"ד.

הרבנית רחלי הי"ד אשת הרה"ג ר' אליעזר גרשון טייכער הקדוש הי"ד בהרה"ג ר' יוסף משה נפתלי אבד"ק טארניגראד ובימי המלחמה נתקבל למלא מקום אביו בטארניגראד, ועלתה לו להתחבא במרתף עם כל ב"ב, וימים אחדים לפני גמר המלחמה גילו אותם הפולנאים הרשעים והרגוהו עם כל בני ביתו הי"ד.

הרב ר' שלום פרישערמאן הקדוש הי"ד חתן הה"צ ר' אהרן יחיאל מנאדבורנא, נשאר ממנו רק בן אחד ר' אהרן יחיאל.

הרבנית לאה שיינדיל הי"ד אשת הה"צ ר' אלעזר וויסבלום מלאדז ויו"ח הי"ד.

הרה"צ ר' משה'לי פרישערמאן שליט"א אדמו"ר מטאמאשוב בניו יורק.

האשה הדסה הי״ד אשת הרה״ח ר׳ דוד ארי׳ ליביש הלברשטם בהרה״צ ר׳ חיים ברוך הי״ד אבד״ק פריסטיק נכד הגה״ק משינאווא וכל יו״ח הי״ד.

הרה״ח ר׳ יהושע שמואל פרישערמאן חתן המדפיס ר׳ נתן נטע קראנענבערג מבילגורייא הי״ד.

הרב ר׳ משה פרישערמאן אדמו״ר מטאמאשוב בנוא יארק

בן הרה״צ ר׳ יוסף ארי׳ ליביש, בן הרה״ק ר׳ יהושיע בהרה״ק הרבי יוסלי מיארטשוב זצ״ל אם כי הי׳ צעיר לימים בעת שנתיתם מאביו, אבל כבר הספיק לשאוב ממנו מלוא חפניים, תורה ויראת שמים, ומורשת החסידות, ואמרו עליו שהוא דומה לאביו בצורתו ובמעלותיו.

נסע לקארשטשין מקום שאבי אמו הרה״צ ר׳ שמואל רובין הי׳ אב״ד שם ונתחנך שם אצל דודו הרה״צ ר׳ אשר שהי׳ אב״ד שם, כשחזר לטומאשוב למד בביהמ״ד של אבותיו ז״ל.

הוא נסע להסתופף בצל הקודש של הרה״ק מהרי״ד ובנו מהר״א מבעלזא, ובטומאשוב דבק באדמו״ר ר׳ ליביש הרה״צ מציעשינוב, ודיבר עמו שעות ארוכות בשיחות חסידות.

אשתו בזוו״ר היתה הרבנית נחמה מינדל בת הרה״צ ר׳ ברוך אבד״ק ברעזדאוויץ, וגר בסאמאשאויוואר, והתנהג שם באדמורי״ת.

אולם בשנת תש״ד נלקח ביחד עם אשתו וילדיו, חוה אסתר, אלטר יוסף ארי׳ ליבש, ברכה לאושוויטץ וכל ב״ב נשרפו שם על קידוש השם הי״ד בערב שבועות תש״ד הי״ד.

ואחר המלחמה חזר לביתו שבור ורצוץ ולא מצא מי ממשפחתו יצא משם לאיטאליא, ומשם בא לנויארק, ולקח לאשה הרבנית מלכה תחי׳ בת הרה״ג ר׳ משה גרינצוויג הי״ד אבד״ק ליפשא בהרה״ג ר׳ אשר זעליג הי״ד אבד״ק דארא וחתן הרה״צ ר׳ יעקב פראנקפורטער מקאשוי, והוא כעת מאדמורי״ם בנוא יארק, שליט״א.

תפלה למשה על חג הסוכות, (וסדר אושפיזין, והושענות וקהלת), מאת כבוד אדומו״ר הרב הצדיק הקדוש וכו׳ מו״ה **משה אליקום בריעה** זצ״ל מ״מ דק״ק קאזניץ, מח״ס באר משה וכו׳. נדפס מחדש ע״י **הרב משה פרישערמאן**, הרב מטאמאשוב (פוילין) חסר שנת ומקום הדפוס, והוא תצלום מדפוס ישן נדפס בנוא-יארק שנת תש״י), ובסופו הוסיף המהדיר רשימת הקדושים מבית אביו וחותנו הי״ד, שנספו בשנות השואה.

הרב ר׳ מאיר אברהם פרישערמאן מו״צ בטאמאשוב

נולד בשנת תרס״ד לעת זקנותו של אביו הרה״צ ר׳ יהושע׳לי זצ״ל, ונתגדל אצל אחיו הרה״צ ר׳ יוסף לייביש זצלל״ה, ולמד בביהמ״ד של אביו. הי׳ חתן הרה״ג ר׳ בן ציון בהרב ר׳ שלום אבד״ק סווינעץ ז״ל שדר בראוונא, שהוא הי׳ ג״כ נכד הרה״ק ר׳ יוסלי מיארטשוב.

בשנת תרצ״א נתקבל למו״צ, כשנפרצה המלחמה ברח מטאמאשוב לראוונא ומשם נשלח בשנת תש״א ביחד עם כל פליטי פולין לסיביר. כשנשתחררו נתיני פולניא נסע לאסיא התיכונה ברוסיא ונפטר בבוכארא בשנת תש״ב, בנו יחידו יהושע הוא כעת בא״י.

הרב ר׳ יוסף בר׳ חיים גאלדמינצר מו״ץ בטאמאשוב

נכד הרה״ק ר׳ יעקב מנאראל ז״ל. אשתו הרבנית פעסיל בת הרה״ק ר׳ יהושע׳לי ז״ל. הוא הי׳ ת״ח ובעל הוראה וחסיד בעלז. אחר פטירת גיסו הגה״צ ר׳ יוסף לייביש ז״ל נתקבל למו״צ. נפטר כ״ח אדר ראשון תר״ף.

מיוצאי חלציו: בתו הרבנית חי׳ רחל אשת הרה״ג ר׳ בן ציון אבד״ק סווינעץ. בתו מרת פרידא נשאה לאברך תורני בשם ר׳ עקיבא ונפטרו בימי עלומם ונשאר מהם בן יחיד יהושע הי״ד שנתגדל בביהמ״ד של הה״צ ר׳ יהושיע׳לי ונשא אשה בהאלישיטץ. בנו הרה״ח ר׳ חיים גאלד־מינצער, נפטר ברוסיא, ואשתו הרבנית חוה תחי׳ בת חורגו של הרה״צ ר׳ יהושע היא ובני׳ נשארו בחיים ונמצאים בניו יארק. בתו מלכה הי״ד אשת ר׳ מרדכי הכהן ב״ר שלמה פריינד מלאשטשובקא הם ויו״ח נהרגו הי״ד.

הרב ר׳ גרשון מטאמאשוב

למדן וחסיד, כל ימיו עסק בתורה והי׳ נהנה מיגיע כפו ונכדו הגאון רבי גרשון העניך מראדזין מביא בחיבוריו חידושי תורה ממנו. ידידי הה״צ ר׳ ירוחם לייגער שליט״א האדמו״ר מראדזין, מביא בזכרון לראשונים שראה בהספרי׳ של הרבי מראדזין זצ״ל שני קובצים כת״י חידושים על הש״ס ממנו.

הוא הי׳ אבי הג״מ ר׳ יוסקא דיין חותנו של הרה״ק ר׳ מרדכי יוסף

מאיזביצא. סיפר לי האדמו"ר מראדזין, כאשר נשלם זמן המזונות שהבטיח לבנו ולא הי' עוד בכחו להחזיקו על שלחנו, קרא לבנו ואמר לו, חז"ל פסקו הוא ללמוד ובנו ללמוד הוא קודם, כאשר אין הפרנסה מספקת לשנינו, ואני ג"כ לומד וחז"ל אמרו שאני קודם, ע"כ לך להרויח למחייתך ואני לא אפרנסך עוד, וכאשר יצא אל השוק תיכף נזדמן לו ריוח, וחזר לביתו ללמוד, וכאשר נשלם הריוח יצא עוד הפעם לשוק לסחור עם תבואה והרויח הרבה, וחזר ללמוד. כאשר ראה אביו הצלחתו המשונה אמר לו, אין הדבר נראה לי, סוחרים ותיקים אינם מרויחים כ"כ בזמן מועט ואתה הרוחת בזמן קצר רוחים גדולים, אולי זה נסיון להמשיכך למסחר וקנין, אחר זה נסע לזאמאשטש ונתקבל על ידי הגאון בעל משנת חכמים האב"ד דשם שילמוד עם בניו, והוא החזיקו בכבוד גדול בביתו כל ימי חייו.

הרב ר' יוסף יוסקא בהג"מ ר' גרשון דיין בטאמאשוב

למדן עצום תלמיד הגאון בעל משנת חכמים מזאמאשטש, והוא החזיקו כמה שנים בביתו שילמוד עם בנו הג"מ ר' יצחק, וכיבדו מאד, ובכל פעם שעשה לעצמו מלבוש עשה גם כן עבור הרב ר' יוסקא. אחר פטירתו שב לטאמאשוב עיר מולדתו ונתקבל שם לדיין.

הוא הי' חותן הרה"ק ר' מרדכי יוסף מאיזביצא זצ"ל מח"ס מי השילוח.

הרב ר' יעקב ליינער

אביו ר' מרדכי מסקאהל הי' איש אפרתי מגזע ישישים, מקור מחצבתו מגדולי היחס ונמשך עד מהר"ם מפאדוואה מהרש"ל ורמ"א ועד רש"י הגיע יחוסם.

הרב ר' יעקב הי' גדול בתורה צדיק וחסיד, אולם נפטר בדמי ימיו בן כ"ד שנים. נכדו הגה"צ ר' גרשון העניך מראדזין מביא בחיבוריו חידושי תורה ממנו, ובהקדמתו לסדרי טהרות כותב עליו התוארים „הרב החריף הצדיק החסיד רודף צדקה וחסד", וזה מגלה לנו מהותו וערכו. הוא הי' אבי הרה"ק ר' מרדכי יוסף האדמו"ר מאיזביצא, ראש השושלתא איזביצא ראדזין. נכדיו האדמורי"ם לבית ראדזין השגיחו על מצבתו לחדשה, ובכל עת צרה שלחו להתפלל על קברו.

הי' לו עוד בן הרה"ח ר' נטע אשר נכדו הרב חיים אשר ליינער

בן בנו ר׳ צבי, הי׳ מו״ץ בראדזין, והוציא לאור כמה ספרים עתיקים עם הגהות מבנו ר׳ יעקב ליינער.

עוד הי׳ לו בת ובעלה הי׳ הרה״ח ר׳ גרשון בערגערבוים, שהי׳ לו שני בנים אחד בשם זאב וואלף בערגערבוים אבי מאיר בערגערבוים אבי האחים יהושע ולייזער בערגערבוים, ושם בנו השני הי׳ חיים בערגערבוים והי׳ לו רק שלש בנות וחתניו היו א) ר׳ אלי׳ שטראזבערג הנקרא ר׳ אלי׳ חיים גרשונס שהי׳ מחשובי חסידי בעלז בפולין, ב) ר׳ פישל גאלדשטיין אבי יהושע ויצחק גאלדשטיין, ג) ר׳ יוסף קנאבליך אבי האחים משה, בנימין וחיים קנאבליך.

וראיתי בספר יראים (זאלקווי תקס״ד, המוציא לאור רבי אפרים זלמן נכד רבי מנחם מענדל זאלקאווער מ״מ ומו״צ דק״ק בראד, בסוף הספר נמצאים חותמים (פרעמיניראנטען), ומטאמאשוב נמצאים שני אנשים, והאחד הוא ר׳ יעקב בר״מ מסקאהל.

הרב ר׳ מרדכי יוסף ליינער האדמו״ר מאיזביצא

יליד טאמאשאוו. אביו רבי יעקב הי׳ גדול בתורה צדיק וחסיד, אכן נפטר בדמי ימיו והוא נשאר יתום קטן, והודות להתמדתו העצומה וכשרונותיו הגאונים עלה ונתעלה בדרגות התורה והיראה, והרה״ג ר׳ יוסקי דיין השיאו את בתו לאשה. אחר שמלא כרסו בש״ס ופוסקים הלך להסתופף בצל הרה״ק רבי שמחה בונם מפרשיסחא, וישב שם תשע שנים, רק לשבועות אחדים חזר לביתו בכל שנה.

הי׳ חשוב מאד אצל הרבי מפרשיסחא והי׳ נחשב לאחד מטובי בעלי המוח שם, וכשהרבי נעשה סגי נהור הי׳ הוא הקורא לפניו מספר הזהר, כי נוסף על למדנותו המופלגת הי׳ בעל מקובל. (פעם התבטא הרבי מקצק, לימוד הזהר לפני רבנו מפרשיסחא, חטף ממני רבי מרדכי יוסף). אחר הסתלקותו קיבל מרותו של חברו הרבי מקצק, וגם הרה״ק מקצק נשאו על שאר החסידים ושלח אליו האברכים החריפים לשוחח אתו בחסידות, גם אחרי שיצא הרבי מקאצק מטאמאשאוו לא נמנע מלבוא אליו לקאצק לעסוק בחסידות ולהיות בצוותא חדא עם כל החבריא של פרשיסחא.

אכן בשנת ת״ר קבע משכנו באיזביצא והתחיל לנהוג עדה בעצמו, והדבר נסתבב כך כי עוד בהיותו בקאצק התרכזו סביבו טובי האברכים בעלי המוח לבקש תורה מפיו, וחלק מן החסידים הגישו לו פתקאות עם פדיונם, דבר שלא ההין מי שהוא לעשות בקאצק.

ואם כי הרבי הי' מסוגר אבל ידע מבעד הכותל מכל אשר נעשה, ובשמיני עצרת שנת ת"ר נעשה המרד בגלוי, אוהדיו והקשורים אליו נתאספו באכסנותו של רבי מרדכי יוסף, ועשו שם הקפות והוא ערך השלחן ואמר עליו דא"ח באופן רשמי וזו היתה ההכרזה רשמית שנכתר כאדמו"ר עצמאי.

ולפי נוסח אחד כשהופיע הרבי מקאצק לערוך ההקפות, וכשהגיע להקפת יוסף הצדיק, שתמיד הי' רגיל רבי מרדכי יוסף להקיף בהקפה זו, וכשנפקד מקומו, לקח בנו רבי דוד הס"ת, והרבי לא ידע שנפקד רבי מרדכי יוסף בביהמ"ד וכאן באה ההפתעה, הרבי שידע כי הקפתו של יוסף הצדיק מקיף רבי מרדכי יוסף בס"ת, ניגש להמקום שהי' רגיל לעמוד שם תמיד, וניסה להוציא הס"ת מידו... נזדעזע רבי דוד שהחזיק הספר, ואמר אבא! זה אני דוד בנך.

גדולי החסידים אמרו כי הפעם רצה הרבי מקאצק לקחת מתלמידו את מדרגותיו הגבוהות אך תימרונו המוצלח של רבי מרדכי יוסף הצילו. (היכל קאצק תקצ"ד).

באסרו חג של שמחת תורה עזב את קאצק באופן הפגנתי, והכריז באותה שעה מי לד' אלי... ונאספו אליו קהל גדול וביחוד החסידים החריפים (ראה באריכות בהיכל קאצק עמוד ס"ב).

והלך לעיר מולדתו טאמאשוב ומשם עבר לאיזביצא והנהיג הנשיאות ביד רמה.

לפי אימרת חסידים קשישים (מובא בבית קוצק השרף ירושלים תשי"ט עמודים 115-116 להרה"ח רבי יהודא ליב הכהן לעוין נכדו של הרה"ק רא"ם מגור זצלה"ה) כבר עזב פעם את רבו הראשון רבי בונים מפרשיסחא, ואז ידידו הנאמן ובן עירו רבי מענדל מטאמאשוב (מי שנעשה אח"כ לרבי מקאצק) לא השלים עם פרידת רעו הקשור ונצמד אליו בכל נימי נשמתו, אזר חלציו ונכנס אל הקודש פנימה להצדיקו לפני הרבי ר' בונים, וביקש רשות ממנו כי ילך להחזירו, נענה לו רבי בונים ואמר, אם תפגשו עוד לפני הגשר תחזירו אלי, ואם כבר חצץ הגשר... אל תחזירו, הנח לו לילך לדרכו.

מיהר אחריו רבי מענדיל ופגשו בעת שכבר עמד מאחורי הגשר... אבל מרוב ידידות ואהבה שקננה בלבו החזירו לפרשיסחא כשחזרו שניהם לפרשיסחא ונתודע להרבי בונים שמצאו שכבר עבר הגשר, ואעפ"כ הביאו בחזרה, התרעם עליו ואמר, שמע מענדיל, אותי עזב כשהוא לבדו, אבל אותך ינטוש כשרבים ירוצו אחריו. וכן נתקיים כשעזב את קאצק נמשכו רבים וחשובים אחריו. ונכדו רבי גרשון העניך מראדזין כותב בהקדמה והפתיחה שהתחלת נשיאותו בשנת ת"ר נרמז בזוהר הקדוש (נח עה"פ בשנת שש מאות לחיי נח, בשנת ת"ר נפתחו מעיינות החכמה...

ונהרו אליו חסידים רבים מבעלי מדע ובתוכם מגדולי חסידי קאצק, המשיך אליו אנשים חשובים כמו הגה״ק ר׳ לייבלי איגר ורבי צדוק הכהן מלובלין, ובקאצק לא סבלו מה שהתחיל לנהוג והיתה להרבי מקאצק הקפדה גדולה עליו, וגרמה צער ועגמת נפש ומרירות בלבו של הרבי מקאצק ובני ביתו, וכשנודע לו שנאמן ביתו ר׳ הירש טאמאשאווער פגש את ר׳ מרדכי יוסף בווארשא ודיבר עמו נזוף בו ואמר לר׳ הירש מנודה לרב כמנודה לתלמיד, ויש אומרים שזה גרם להסגרתו הסופית, כל חסידי קאצק נטרו איבה לרבי מרדכי יוסף ופרצו מריבות בין חסידי קאצק לחסידי איזביצא.

רב שמואל מסאכאטשוב שאל את אביו בעל אבני נזר חתן הרבי הזקן מקאצק הרי באותה שעה (של המרידה) שהו בקאצק חסידים מובהקים כמו החידושי הרי״ם, רבי משה מיכל מביאלא ואחרים למה החרישו? למה לא חלקו לו סטירת לחי? ולא החזיקו את הדבר באבו.

על זה השיב לו אביו ז״ל, שהם לא בררו לעצמם, אם התנגדותם לרבי מרדכי יוסף נובעת מאהבת האמת או שמא מתוך קנאה שהם מקנאים בו ולפיכך החרישו (גליגסבערג, והרבי מקאצק וששים גבורים כרך ראשון הערות לפרק י״ד מספר 2).

חסידים הזקנים ספרו, בחג שבועות הראשון באיזביצא שנאספו אליו הרבה חסידים, צוה להוביל השלחן אצל הנהר, ואת כסאו צוה להעמיד על השלחן, וכך ניהל שם שלחנו עם החסידים החריפים שלו. אח״כ נתודעו שהרבי מקצק שאל עצמו עליו ובאיזה מקום הוא דר, ואיפוא הוא עורך שלחנו ובאיזה צד לדרום או למזרח הכל בדיוק, וכנראה שהוא הרגיש מזה, ולכן שינה מקומו ונהל השלחן אצל הנהר כדי שלא תשלוט עליו הקפדת הרבי מקצק.

כפי המסורה נשארו עוד הרבה חסידים חשובים בקאצק שרצו להתדבק בו ולהסתופף בצילו אבל מפני כמה סיבות ועיכובים לא יכלו לבצע מזימתם וכידוע בין אלו שרצו לבוא לאיזביצא הי׳ רבי יחיאל פישל לעווין בנו יחידו של הרב ר׳ העניך הכהן מאלכסנדר שהי׳ מהראשונים בקאצק, וכשנתודע לאביו כתב אליו אזהרה בני אל תלך בדרך אתם...

הוא הי׳ גאון עצום בנגלה ובנסתר עמקן בחסידות ובעל מקובל, והראשון מהחבריא של פרשיסחא שהנהיג לימוד הקבלה, וחסידיו שקדו הרבה על ספר הזוהר, ומנהגו הי׳ לומר בכל לילה שיעור גמרא בבית מדרשו, ואז הרחיב והסביר שיטתו בחסידות.

דבריו בדא״ח נאמרו בעמקות נפלאה, ומעט מזעיר נדפס מזכרון בספרי מי השילוח ב״ח, אבל נמצא בתרכם הרבה דברים תמיהים שעוררו קטרוג בחוגי החסידים ובפרט אצל מתנגדי פרשיסחא, קוצק, איזביצא, ונכדו הגה״ק בעל אורחות חיים משתדל ליישבם.

מתלמידיו הגדולים יש לחשוב הגה״ק הרבי לייבלי איגר מלובלין

ורבי צדוק הכהן מלובלין. הוא הרבה תמיד לדבר מגדולת וקדושת רבו, שראה אצלו רוח הקודש ולא שח שיחה בטילה ומביא בספריו המרובים הרבה דברים ששמע ממנו.

ובספרו שו"ת תפארת צבי מכנה אותו הגה"ק אשר כל רז לא אנס לי'.

כן כדאי לפרסם מה ששמעתי מהאדמו"ר מראדזין הרה"צ ר' ירוחם ליינער שליט"א ששמע מאביו הרה"ק ר' העשיל מראדזין־חעלים זצ"ל, ששמע מזקני החסידים שהרה"ק ר' לייבלי איגר מלובלין העמיד בי"ד והעיד לפניהם שלא הי' מעולם בקאצק לבדו, רק ליוה תמיד את רבו מאיזביצא לקוצק. כל כך החשיב את רבו מאיזביצא.

בילדותי דברתי עם חסיד זקן מאיזביצא אודות ההתנגדות החריפה על איזביצא, אמר לי אם חפץ אתה לדעת ולהבין המחלוקת שהיתה על רבנו הזקן מאיזביצא שהי' באמת רב הדומה למלאך ד' אמרו רק דומה כי באמת גדול הי' ממדרגת מלאך.

עיין בתורת אמת להרה"ק ר' לייבלי איגר זצ"ל מלובלין בתחילת פרשת בלק עה"פ והי' האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח, ששם ביאור תלמידו הנאמן מדוע חולקים על הצדיק דווקא אנשים גדולים עיי"ש ותבין את אשר לפניך.

שמעתי מידידי הרה"צ רבי ירוחם ליינער שליט"א האדמו"ר מראדזין שהרה"ק רבי שמעון דייטש מזעליחוב ביקר פעם בטאמאשאוו, ונהרו אליו אנשים ונשים וטף, רק זקינו הרה"ק רבי מרדכי יוסף מאיזביצא לא הלך אליו, יען שהוא הי' מהחולקים על היו"ד הקדוש, ואח"כ על הרה"ק ר' בונים מפרשיסחא, אשתו לא שתה לבה על התנגדות בעלה להרבי מזעלכאוו, ולקחה שני ילדי' אשר אחד מהם הי' הבית יעקב והלכה עמהם להרבי מזעלכאוו לקבל ברכותיו. כשנכנסה עם הילדים קרבם מאד וברכם, כשחזרה סיפרה לבעלה שהיתה לה הצלחה שהניח לה להכנס וברך הילדים, ענה לה למה את מתפארת כל כך עם ברכותיו, הלא אין לו רוח הקודש, כי הלא אם הי' יודע, שהילדים הם שלי, בודאי לא הי' מברכם, והיא עמדה בדעתה שהוא רבי גדול ויש לו רוח הקודש, כה התוכחו זמן רב והביאה ראיות שיש לו רוח הקודש, לבסוף אמר לה אם הנך חזקה כל כך בדעתך ואת מחזיקו לרב קדוש וצדיק נשגב, סופך שתהי מונחת סמוך לקברו, ואז הי' רבי מרדכי יוסף גר בטומאשוב ורבי שמעון בזעלחוב, ורבי מרדכי יוסף קבע אח"כ משכנו בתור רבי באיזביצא, ורבי שמעון דייטש בראדזין ושם מ"כ באהל*. כשנפטר

*) יען שכותבי תולדות נושאי דגל החסידות לא יודעים ממנו פרטים מימי חייו ופטירתו, והרבה מחליפים אותו עם הרה"ק רבי שמעון אשכנזי מדאבראמיל מח"ס נחלת שמעון, לכן מצאתי לנחוץ להביא נוסח מצבתו שנדפסה בהפלס שבט תרס"א עמוד 320:
פה נטמן אדונינו מו"ר ורבנו הרב הצדיק הקדוש מו"ה יעקב חיים שמעון בן מו"ה משה

רבי מרדכי יוסף, ובנו הבית יעקב קיבל הנהגה ובסוף ימיו קבע משכנו בראדזין, והביא עמו את אמו. וכשנפטרה ציוה להניחה סמוך לאהל של רבי שמעון דייטש, וכך נתקיימה נבואתו של אביו בעל מי השלוח.

נהג נשיאותו מתוך צער ומחלוקת ורדיפות י״ג שנים ונפטר בימי פריחותו בן נ״ד שנים ביום ז׳ טבת שנת תרי״ד ומנוחתו כבוד באיזביצא *).

לממלא מקומו נתקבל בנו הרה״ק ר׳ יעקב מח״ס בית יעקב. בנו השני הי׳ הרה״ק ר׳ שמואל דוב אשר הרבי מביסקוביץ, מח״ס נאות דשא.

מי השלוח (על התורה וליקוטים חמש מגילות וליקוטי הש״ס) נאסף ונלקט מאשר נזכר ממאמרי כבוד אדמו״ר הרב הגדול **והקדוש** וכו׳ מוה״ר **מרדכי יוסף זצללה״ה מאיזביצא**, שנת דברי קדש (תר״כ) הובא לבית הדפוס ע״י נכדו רבי גרשון העניך הוא בן הרה״ק מאיזביצא שיחי׳. נדפס בווין בדפוס של האדון אדעלבערט דעללא טאררע.

מי השלוח חלק שני, נאסף ונלקט מאשר נזכר ממאמרי כבוד אדמו״ר הרב הגה״ק וכו׳ **מוה״ר מרדכי יוסף זצ״ל מאיזביצא בן הרב הגדול הצדיק המקובל מוה״ר יעקב מטאמאשוב**. המו״ל הרב ר׳ מרדכי ליינער מלובלין בן הרה״ק בעל בית יעקב בן המחבר. נדפס בלובלין שנת תרפ״ב. בדפוס נחמה אשת ר׳ יעקב הירשענזאהן ור׳ שלמה שמעון שטרייזבערג.

בחלק זה נכנסו הרבה הערות והארות מנכדו הגה״ק בעל אורחות **חיים מראדזין לתרץ מקומות הפליאים שבחלק א׳ שגרמו סערה בעולם החסידות.**

נפטר כ״ג אייר שנת תקפ״ו ת.נ.צ.ב.ה. ובספר דור ודור ודורשיו לר״י לעווינשטיין נדפס בטעות יום פטירתו כ״ב תמוז. כן ידוע שהי׳ מווישניצא.

*) בספר ימין משה ע״פ ויוסף אברהם על יו״ד ח״א להרב אברהם זוסמאן ב״ר יוסף שו״ב מלאנדאן (לעמבערג 1860) בהקדמה דף ג ע״ב כתב: בני יוסף מאיר הצדיק זצ״ל, שנולד ביום ועש״ק כ״ה ימים לחודש סיון שנת תקע״ט לפ״ק ונפטר בשם טוב בעת הזעם בעו״ה בחולי־רע ביום ג׳ כ״ח ימים בחודש אלול שנת תר״ח לפ״ק שני ימים קודם ר״ה דשנת תר״ט בק״ק איזביצא העומד בין קרתא רבתא לובלין וק״ק טאמאשוב בפולין, ונפלו שם שני מאות ושלשה אנשים, ושמונה אנשים חסידים נ״ע, שהיו אורחים ובאים להקביל פני רבם דשם, ומלבד המתים מאנשי העיר, וכל זה הי׳ בשמונה ימים, וביום א׳ של ר״ה נפלו חמישים ושמנה אנשים עוד יותר ר״ל, ה׳ נתן וה׳ לקח וכו׳.

גם מאורע זה, אם שהי׳ אז מגיפה כללית ר״ל, בכל זה פגעה בו יותר מאצל זולתו.

הרב ר' יעקב ליינער בהרה"ק מרדכי יוסף מאיזביצא
האדמו"ר מאיזביצא — ראדזין

נולד בטאמאשוב ונתגדל וקיבל חינוכו אצל אביו הנשר הגדול בעל מעוף, וחתן הרה"ח ר' דוד סאכאטשעווסקי מטישיוויץ, מחשובי חסידי פשיסחא. הוא נסע מקודם לרבי אורי השרף מסטרעליסק ואח"כ התדבק ברבי מפרשיסחא, והוא החשיבו מאד, וביקש ממנו שיתרועע עם בנו רבי אברהם משה. הי' גאון בתורה וצדיק מפורסם, ובנו בסדרי טהרות מביא חידושים ממנו, ושם מעיד בנו על רב גאונו ועמקות שכלו בנגלה ובנסתר, והי' כמעין המתגבר, גבר חכם בעוז ומתון ונוח לבריות. הוא הנהיג מנהג החוזרים כמו בליובאוויטש שיחזרו את שיחותיו ומאמרי דא"ח שלו.

י"ג שנים ישב באיזביצא, ואח"כ שינה מקום דירתו לראדזין.

נפטר ביום ט"ו אב תרל"ח בדרזגעניק ומנ"כ בראטיניצא.

נדפס ממנו בית יעקב עה"ת ג"ח וליקוטים על התורה וספר הזמנים על הגדה, והשאר נאבד בימי השואה.

לממלא מקומו נתקבל בנו בכורו הגה"ק רבי גרשון העניך ז"ל מראדזין, גאון כביר בנגלה ובנסתר ובקי בכל חכמה.

שאר בניו היו:

הרה"ק ר' אברהם יהושע העשיל ליינער מראדזין־חעלים, נולד בשנת תר"ג והי' גדול בתורה וחסידות והנהיג עדה בחעלים. הו"ל הבית יעקב על סדר שמות וסידר השאר, ונדפס רק החלק ויקרא ע"י בנו ר' חנינא ושם נמצא קונטרס חידושי תורה ממנו. נפטר כ"ז טבת תר"ף.

הרה"צ ר' מרדכי יוסף ליינער מלובלין, צדיק וחסיד ועובד ד' ואחר פטירת הרה"צ ר' מרדכי יוסף אלעזר האדמו"ר מראדזין, כשלא רצה בנו יחידו הקדוש ר' שלמה הי"ד לקבל הנהגת החסידים, שאלוהו זקני החסידים איך אפשר להיות עדה בלא מנהיג ומדוע לא יחוס עליהם, אמר להם, ומה יחסר לכם אצל דודי ר' מאטיע הוא ראוי ומוכשר לזה, ותמנוהו למנהיג על העדה.

הרה"ג החסיד רבי ירוחם מאיר ליינער, הי' למדן עצום וידען גדול בכל מקצועות התורה ומבקר נפלא. הו"ל הספר בית יעקב ליקוטים עה"ת מאביו והוסיף הערותיו. כן הו"ל הספרים שארית יוסף לרי"ו וויגרא עם הערותיו, גלגולי הנשמות לרמ"ע עם הערותיו ועוד. התכונן להו"ל מחדש סדר הדורות עם הגהות והוספות. עיין הפלס שבט תרס"א עמוד 320.

וידידי מהר"י רובינשטיין הערני שבשנת תרס"ה הדפיס סדר עולם רבא בהוספות מפתח והערות בשם מאיר עין, ובמאסף קואקינאי ירושלים שנה

חמישית סי׳ מ״ג נמצא ממנו בירור הלכה בנוגע שאלת מציצה ומסיק להלכה דדוקא בפה.

תתניו היו:

הרה״ח ר׳ פסח יהושע קליגסבערג.

הרה״ח ר׳ מרדכי לייב עפשטיין בהרה״ק ר׳ נחום מביאליסטוק.

הרה״ח ר׳ עקיבא טענענבוים ממארד.

בן גיסו ותלמידו הרה״צ ר׳ משה חיים סאכאטשעווסקי, שהוא קיבל הנשיאות אחרי הרה״ק בעל נאות דשא האדמו״ר מביסקוביץ בן המי שילוח, ואח״כ נתישב ברייזין.

הרה״ח הגביר ר׳ שלמה קלעפפיש מווארשא.

בית יעקב על התורה ספר בראשית. והוא חידושי תורה וכו׳ מפי רבנו הרב הגאון הקדוש וכו׳ ר׳ יעקב זלה״ה בהה״ק ר׳ מרדכי יוסף זלה״ה מאיזביצא, ושם נמצא הקדמה ופתיחה מבנו הגה״ק ר׳ גרשון העניך מראדזין ז״ל. ווארשא בדפוס ר׳ חיים קעלטער תר״ג.

בית יעקב על התורה ספר שמות להג״ל המו״ל בנו הרה״ק ר׳ העשיל מחעלים זצ״ל. לובלין שנת תרס״ד. בדפוס השותפים ר׳ משה שניידמעסער והאלמנה נחמה הירשענזאהן.

בית יעקב על ספר ויקרא להג״ל נסדר הובא לדפוס על ידי נכדו חנינא דוד ליינער (מטאמאשאוו מאז.) בהרה״ק ר׳ אברהם יהושע העשיל (מחעלים) בן המחבר. נדפס בלובלין (תרצ״ז?) 4° קס״ו דף

בסופו קונטרס לקוטי דברי תורה לבנו הרה״ק ר׳ אברהם יהושע העשיל מראדזין־חעלים בן המחבר הקדוש ווארשא תרצ״ז.

בית יעקב על התורה (ומועדים וליקוטים) מפי רבנו הגה״ק וכו׳ ר׳ יעקב ב״ר מרדכי יוסף זלה״ה מאיזביצא, כתבם בנו הגה״ק ר׳ גרשון חנוך העניך ז״ל מראדזין בשנות תרכ״א־ב. נסדר והובא לדפוס על ידי חתנו הרבני החסיד ר׳ שלמה ב״ר אפרים פישל קלעפפיש מווארשא. לובלין תרס״ו. בדפוס משה שניידמעסער ונחמה הערשענהארען. הקדמה מהרב ירוחם מאיר ליינער בן המחבר.

הגדה של פסח עם ספר הזמנים, כולל מאמרים דרושים וכו׳ על חדשי ניסן אייר וביאור ההגדה וענין טל וספירת העומר

וכל ימי החג ופסח שני וכו׳ מפי רבנו הגה״ק ר׳ יעקב בהה״ג ר׳ מרדכי יוסף ז״ל מאיזביצא. המו״ל בנו הרה״ח ר׳ אברהם יהושע העשיל מחעלים. הוצאה שניה עם הוספות ותיקונים. לובלין עת״ר. בדפוס השותפים נחמה הערשענהארען, ר׳ שמעון שלמה שטרייזבערגער ור׳ מנחם מענדל שניידמעסער.

הרב ר׳ גרשון חנוך העניך ליינער אדמו״ר מראדזין בן הרה״ק בעל בית יעקב מאיזביצא

הוא עוד נולד בטאמאשוב, וראיתי ערשו בבית שעמד מול בית המדרש דחסידים. כתב ספרים על כל מקצועות התורה בנגלה ובנסתר בהלכה ואגדה, על בבלי וירושלמי רמב״ם ועוד. הוא המציא התכלת שהסעיר בשעתו עולם התורה, ושנים עשר אלפים מישראל הטילו התכלת בציציותם, וזה גרם למחלוקת כבדה בכל מקום שנמצאו נושאי התכלת.

רוב גדולי ישראל שהתקיימו אז לא הודו לו והרבה מהם חלקו עליו ברבים נגד המצאתו את התכלת, ובירושלים הי׳ נמצא בזמן ההוא הרב הגאון ר׳ הלל משה (מעשל) מביאליסטאק מותיקי חסידי קאצק, ואח״כ נסע להצמח צדק מליובאוויטש והרי״ם מגור, נתעורר בקרבו ניצוץ האיבה של קאצק נגד איזביצא, וירה חיציו השנונים נגד נכדו הממשיך השושילתא של איזביצא, ופרסם שני ספרים נגד התכלת, ולא לבד נגד הממציא תכלת יצא ללחום אף גם נגד חברו רבי עקיבא יוסף שלעזינגער שהצטרף ללובשי תכלת, וספריו עשאו רושם מפני שהי׳ למדן עצום וצדיק נשגב מחבר של כמה ספרים חשובים, סידור תפלה למשה ופירוש לתהלים, ירושלים תרל״ט־תרמ״ב, חוסן ישועות, ירושלים תרל״ג־תרמ״ט, משכנות לאביר יעקב עמ״ס תמיד, ירושלים תרמ״ה.

ולעומת זה מקצת חסידי ברסלב לבשו תכלת, וסיפר לי רבי דוד וויצמאן תלמיד האורחת חיים מראדזין, שהוא הי׳ אז בראדזין בעת שהגיע לשם המנהיג של חסידי ברסלב (כידוע הם אינם מכתירים רבי) להתודע אודות התכלת שהמציא הרבי מראדזין, והוא סיפר הסיבה שהביאם ללבוש תכלת, כי אצלו נמצא ספר חזיונות מהרה״ק רבי נחמן ובו הוא מגלה עתידות וע״פ פקודתו אסור לפרסמו בדפוס ואפילו לא להעתיקו בכתב, והוא כ״י יחידי, שנמסר לתלמידו רבי נתן והפנקס נמסר ממנהיג למנהיג, ובו נמצא כתוב כי קודם ביאת המשיח יתגלה התכלת, ונתן אות לדעת אמיתת התכלת, שבקרוב לאותו זמן תתגלה המצאה שכדור גדול שאנשים יוכלו לשבת שם יוכל לעופף באויר, ובו בזמן נתגלה ה„לופט באלאן״, וזאת הביאתו לראדזין ולכן לבש התכלת, אבל לא נתקבלו דבריו אצל כל חסידי ברסלב.

ביותר השתלטה המחלוקת במקומות שנמצאו חסידי ראדזין שלבשו התכלת, וכשנפטרו לא נתנו להם לקבור מתיהם בטלית של תכלת.

אודות המחלוקת אם לקבור חסידי ראדזין בתכלת עיין במכתבי חפץ חיים לבנו רבי ארי' ליב הכהן אבד"ק ראדין, ניו יארק תשי"ג.

בעירנו טאמאשוב יום שנסתלק הראשון מחסידי ראדזין שלבש תכלת, יום שבת היתה, וטרם שיכלו לקברו כבר התחיל המחלוקת שהחברה קדישא אמרו שלא יתנו לקברו עם תכלת, וכל חוגי החסידים שבעיר תמכו אותם, וחסידי ראדזין אמרו שבכח יקברו אותו עם תכלת, והמחלוקת היתה כבידה, עד שהגיע חוות דעת גדול אחד שיקברו אותו בטלית שלבש בחיו, ורק התחילו שורה חדשה, אכן ברבות הימים נתבטל הדבר ולבושי תכלת נקברו ביחד עם שאר היהודים.

והוא הדפיס בענין זה הספרים שפוני טמוני חול, פתיל תכלת, עין תכלת ועוד. נדפסו ממנו סדרי טהרות על כלים ואהלות, וטרם המלחמה סידר תלמידו הרה"ג דוד וויצמאן הסדרי טהרות על מקוואות וכבר התלו להדפיסו, אולם בפרוץ המלחמה נשבתה ההדפסה ונאבד הכל.

והנה על עצם החיבור על מסכת טהרות יצאו עוררין מפני החיקוי לצורת הגמרא בצורתו הפנימי והחיצוני. ועיין בקונטרס מלואים להרבנים ר' יוסף ור' בצלאל, הבד"צ בווילנא, ווילנא תרל"ז ונספח לקונטרס הוראת היתר בדבר האתרוגים מקורפו (ועיין ב„עיר ווילנא" לשטיינ־שניידער) ווילנא תר"ס, עמוד 57־60 שהרב ר' בצלאל עם כל חברי הבד"צ מווילנא ביום ד' סיון תרל"ה הוציאו פסק שאסור להחזיק הספר בבית ישראל, ולמחבר אסור לחזור ולהדפיסו שנית רק בתנאי אשר הגאונים המסכימים יכתבו מחדש שאין בזה חילול כבוד התורה שבעל פה. וגם בדבר המכשולים אשר יוכלו לבוא מזה בדורות שאחרינו, וכל זמן שלא יבואו הגאונים בהיתר מפורש חל האיסור שלנו*), ואם כי חסידי ראדזין יצאו במענה נגדם והביאו מכתב תודה מהרב ר' בצלאל בעת הופעת מסכת כלים לאור בכל זאת בעת שהדפיס בנו הרה"ק ר' מרדכי יוסף ז"ל סדר אהלות, הדפיס

---

*) ואפשר לשער שלכן יצא נגדו הרבנות מווילנא בהתקפה חריפה כזו, יען שבספרו סדרי טהרות (יוזעפאוו תרל"ג) מביא בחידושיו ליישב גירסות קשות ומעיר כמה פעמים אשר לא לצורך הגיה הגר"א בגירסא, ולדעתו יש לאוקמי גירסא הישינה, והמה ראו בזה פגיעה בכבוד הגר"א, וגם בזה לא נחה דעתם עד שבשנת תרמ"ד הוציא לאור הרב ברוך ברווידא ספרו „בית יעקב" המקודש בעיקרו לתגובה נגד הערותיו של הסדר טהרות, וכה דבריו, והנה בעברי על פני דבריו וכו' ראיתי כי יצא ילקוטו באבני גגף נגד תורת הגר"א, ופגע ונגע בכמה מקומות בכבוד רבנו הגר"א וסותר דבריו, ורבי ברוך משתמש כלפיו בניסוחים חריפים ביותר.

למעלה בכל עמוד ועמוד הערה „ילקוט וכו' מדברי תנאים ואמוראים" וכו'. ועיין במכתבי החפץ חיים, ניו יארק תשי"ג, עמוד 59.

כן נדפסו ממנו הספרים אורחות חיים, תפארת החינוכי על זוה"ק וסוד ישרים על מועדים, שאר הכתבים נאבדו ורק אצל האדמו"ר מראדזין הרה"צ רבי ירוחם ליינער שליט"א נמצא ממנו חיבור שלם על כל התורה בכ"י.

תשובות אליו נדפסו בשו"ת תפארת צבי לר"צ הכהן מלובלין סי' כ"א, ובשו"ת ברכת רצה, סי' ל"ט (העירני ר"י רובינשטיין).

מענין מה ששמעתי מהג"מ ר' דוד ווייצמאן ע"ה, אחד מתלמידיו המובהקים ונושאי כליו, ששמע מפי האורחות חיים, שהי' בדעתו לעשות פרה אדומה, רק מנע עצמו מזה מפני שאיתא ברמב"ם, י' פרות, הראשונה עשה מרע"ה והעשירית יעשה מלך המשיח, ואם כי אינו יודע מקור לזה מאין שאב הרמב"ם זה, אכן כדאי הם דברי הרמב"ם שלא יהין לכנוס בגבולו של מלך המשיח. הרמב"ם מהל' פרה אדומה (פ"ג ה"ד).

אגב ר' דוד הנ"ל מוותיקי חסידי ראדזין שעוד הי' מהחוזרים אצל אביו הבית יעקב ז"ל והי' תלמידו המובהק, הי' לו כעין יומן ממה שרשם כל מה ששמע וראה אצל רבו האורחות חיים, וחבל על דאבדין.

נפטר בן נ"ב ביום ד' טבת תרנ"א.

סדרי טהרות הוא ילקוט הטהור על סדר טהרות מסכת כלים בו נאסף כל מאמרי חז"ל התנאים והאמוראים בעניני טהרות, בכל מקומות פזוריהם בש"ס בבלי וירושלמי וכו' עם פירוש הארוך לברר וללבן ההלכה בפלפול וכו' פירוש הקצר ביאור מספיק בעזהשי"י לפרש ההלכות המובאות וכו'. על השער לא נדפס שם המחבר. יוזעפאף תרל"ג בדפוס של ר' שלמה ואחיו ר' ברוך זעצער ור' יחזקאל רעננער.

ה ה ס כ מ ו ת

הרב אברהם אשכנזי ס"ט הראשון לציון בירושלים

יוסף שאול נאטענזאהן לבוב, כ"ו מרחשון תרל"ג

שמעון בהגרמ"ס אבד"ק קראקא

ישראל יהושע חופ"ק קוטנא כ"ה אדר ב' תרל"ב

צבי הירש ארענשטיין, בריסק ג' ניסן בה יצמח לנו ישועה

חיים אלעזר וואקס אבד"ק קאליש כ"ח אדר ב' תרל"ב

חיים בהגאון נצי"ב בערלין החופ"ק מאסקווע ח' תשרי שנת זהר טהרות

יצחק אלחנן בהרב ישראל איסר חופ"ק קאוונע טו"ב טבת תרל"ג

הק' ירמי' בהגאון ר' בנימין אבד"ק אוהעל ג' בשלח תרל"ב

הק' חיים ב"ר מרדכי אפרים סופר חופ"ק מונקאטש ה' תבוא תרל"ג

הק' יעקב בהרה"ק ר' מרדכי יוסף ז"ל מאיזביצא (אביו)
חלק אהלות נדפס אחר פטירתו בפיעטרקוב תרס"ג, והוסיפו בכל דף מלמעלה "ילקוט מדברי תנאים ואמוראים". ונמצא שם הסכמות חדשות
הק' שמשון בלא"א רפאל הירש פראנקפורט דמיין עש"ק חיי שרה תרל"ה
מאיר ליבוש מלבים ט"ו טבת תרל"ב
אברהם יוסף ס"ט ר"מ דמדינת בבל, בגדד י"ח טבת תרל"ז
שלמה בכור הוצין ס"ט
חיים חזקי' מדיני המכונה חח"ם, ניסן תרמ"ח
בתחילתו הקדמת בנו רבי מרדכי יוסף ליינער זצ"ל.
ארחות חיים והוא צוואת התנא רבי אליעזר הגדול וכו' עם פירוש לבאר דבריו, שהם במעט אמרים כוללים הרבה ענינים, ונלוה אליו ספר **עשר מלין דחסידותא** דהוי נהוג בהון רב וכו' אשר חנן ה' לשפל אנשים וכו' גרשון חנוך העניך בהרה"ג הק' רבי יעקב מאיזביצא זללה"ה. ווארשא תרנ"א בדפוס רבי מאיר יחיאל האלטער.
שפוני טמוני חול בירור הלכה במציאות החלזון, אשר העליתי והכנותי בעניי גרשון חנוך העניך באאמו"ר הגה"ק רבי יעקב מאיזביצא, ניו יארק תשי"ב.
פתיל תכלת בענין הנ"ל, להנ"ל.
עין התכלת בענין הנ"ל להרב הנ"ל.
דלתות שערי העיר בענין דלתות לעירובין להנ"ל, ניוארק תשי"ד.
סוד ישרים ליקוטי מאמרים שנאמרו מפי הנשר הגדול וכו' רבינו גרשון חנוך העניך, דברי תורה לראש השנה ויום הכפורים, ווארשא תרס"ב.
סוד ישרים להנ"ל, סוכות הו"ר שמ"ע ושמחת תורה, ווארשא תרס"ג.
סוד ישרים להנ"ל, פורים וארבע פרשיות, פיעטרקוב תרס"ה.
סוד ישרים להנ"ל על חג הפסח, נדפס ע"י אנ"ש, לובלין תרס"ה.
תפארת החנוכי פירוש על ספר הזהר להרב וכו' ר' גרשון חנוך העניך ז"ל מראדזין, ווארשא תר"ס.
אצל יורשי הרה"צ ר' ירוחם ליינר ז"ל אדמו"ר מראדזין בברוקלין נמצא כ"י על סדר התורה.

הרב רבי שמואל דוב אשר ליינער הרבי מביסקוביץ

צדיק מפורסם עסק כל ימיו בתורה ועבודה, נולד בטאמאשוב לאביו הרה"ק ר' מרדכי יוסף שנעשה אח"כ לאדמו"ר באיזביצא. אחר פטירת אביו לא נהג באדמורי"ת, רק הי' סמוך על שלחן אחיו הבית יעקב מאיזביצא, ואחר פטירת אחיו התחיל לנהג עדה באופן עצמאי, וכשבן אחיו ממשיך שושלתא האיזבצאית הרה"ק בעל אורחות חיים הנהיג התכלת אצל חסידיו, הוא וחסידיו לא לבשו התכלת... דבר שגרם הרבה מרירות בחוגי ראדזין...

הוא לא הניח אחריו בן, ואחר פטירתו מילא מקומו באדמורי"ת הרה"צ ר' משה חיים סאכאטשעווסקי ז"ל חתן אחיו הבית יעקב, שהתישב אח"כ בריביץ, ממרבית כתביו לא נתפרסמו רק חלק ראשון בשם נאות דשא.

נפטר ביום אחרון של פסח תרס"ד.

נאות דשא חלק ראשון (על התורה ומועדים וליקוטים) אשר הנחיל לנו למורשה בעצם כתב ידו הקדושה מו"ר הסבא קדישא וכו' מו"ה שמואל דוב אשר ז"ל מעיר ביסקוביץ בהגה"ק ר' מרדכי יוסף ז"ל מאיזביצא. המו"ל חתנו ר' משה הילל ראטענבערג. נדפס פיעטרקוב בשנת תרס"ח אצל ר' חנוך העניך פאלמאן.

הרב רבי נפתלי הירץ רוקריש דיין בלובלין חתן הרב מטאמאשאוו

עיין בקורות היהודים בלובלין ש. ב. ניסענבוים, הוצאה שני', לובלין תר"פ עמוד 124 נוסח מצבתו, נפטר יום ד' כ"ו אדר תקפ"ת.

פ"נ איש תם וישר חתן הרב מטאמאשאוו
מגזע ישרים הי' עובד ד' בתמימים
מ' נפתלי הירץ בן הדיין מו"ה אפרים
פישל זיסקינד זצ"ל ממשפחת רוקריש מלובלין

הרב ר' יצחק נתן הלוי נאייגיבאהר רב בטאמאשוב

בחומש ע"פ כנפי נשרים להרב ר"א ליכטנשטיין, כרך ב' סדר שמות דפוס יוזעפאף שנת תק"ץ, בין החותמים (פראמינעראנטין) מעיר טאמאשוב ארדינאצקי: הרב המאה"ג מ' יצחק נתן הלוי נאיגיבאהר. מהתואר נראה ששימש בטאמאשוב בתור אב"ד.

הרב ר' מאיר יצחק איטשא ראב"ד

בערך תק"צ שימש ברבנות בתור ראב"ד בטאמאשוב. אשתו היתה מגדולי היחוס בפולין בת הרב ארי' ליביש בערלינער מפיעטרקוב. עיין עליו בקונטרס בית צדיק בסוף צבי לצדיק להרב מיכלזוהן עמוד צ"ד.

הרב ר' שאול הערצפעלד אבד"ק טאמאשוב

בהג"מ אהרן יהושע אלי' אבד"ק קעניגסבערג ואח"כ בראוויטץ (נולד בק"ק לאקאטש תקכ"א ונפטר בראוויטש ג' אלול תר"ו, מובאים חיד"ת ממנו בחוט המשולש דף כ"א בן הגאון ר' שלמה דוב בעריש אבד"ק לאקטש פיורדא גלוגא (מובא בבית אפרים או"ח סי' כ"ג זכרון כהונה ס"ב) חברו של הרה"ק הרבי ר' בער ממעזריטש, ועליהם אמר הבעש"ט ז"ל כי שני דובי"ם רועים בק"ק לוקאטש (כי המגיד ממעזריטש הי' יליד לאקאטש, וליש אומרים הי' שם מגיד מישרים, וקצת מחידושיו נדפסו בראש ספר פני יהושע (חותנו) על סדר נשים, ובספר שארית נתן מדאבראמיל (גיסו) ודבי אהרן יהושע אלי' הי' חתן הגאון ר' שלמה אבד"ק חעלמא זאמשטש לבוב מח"ס מרכבת המשנה על הרמב"ם, ובז"ש חתן הג"מ שאול אבד"ק אמשטארדאם בהגאון ר' צבי חריף מהאלבערשטאט.

הרב ר' שאול הי' חתן הגאון רבי יצחק מיזלש אבד"ק קאמינץ מח"ס חוסן ישועות (אבי הגאון רבי בעריש מיזלש אבד"ק קראקא ווארשא). ובז"ש חתן הרב ישראל וורעשנער, כ"כ בעטרת פז, לר' מרדכי ווייץ, קאליש תרצ"ח, עמוד 34 הערה ה'.

הוא כתב הקדמה לספר שירי מוסר השכל לרב האי גאון וספר קערת כסף לרבי יוסף אזובי, נדפסו ביחד בווארשא תקצ"ה ווילנא תקצ"ו, ועל פי השתדלותו יצאו לאור, ומענין הכותרת שמציב לו המו"ל בראש הספר, דברי פי חכם מהרב הגביר, מגזע היחס והמעלה,, המפורסם לשם ולתהלה, אחד מאבני נזר המתנוססים פה עירנו (ווארשא) מו"ה שאול הערצפעלד בהגאבד"ק ראוויטש, יתן עדותו על הספרים הנדפסים (שהוא העתיקם מכ"י).

הספר נדפס בשנת תקצ"ה זאת אומרת שתי שנים קודם פטירתו והי' כבר מתושבי ווארשא החשובים... בין המתנוססים לתפארה, וברשימת החותמים (פראמינענטין) מווארשא נרשם הרב מ' שאול הערצפעלד אבד"ק טומאשוב, מזה יש להוכיח שהוא הי' בטומאשוב זמן מועט והתישב בתמידות בווארשא, וכפי התואר רואים שהי' גביר ומנכבדי הקהלה רק נשא להלאה תואר הכבוד של אבד"ק טאמאשאוו, (ומובא בספר יריעות האהל והוא הערות לספר אהל יעקב מדובנא (בפרשת האזינו) ושם נקרא על שם עיר מולדתו רבי שאול ראוויטש ועיין בעטרת יהושע תולדות הפני יהושע לדוד ארי' צינץ הי"ד מצאנז ביקאווסק בילגורייא תרצ"ו עמוד 50).

שירי מוסר השכל במליצה לרב האי גאון **שירי קערת כסף** לרב יוסף האזובי, יצאו לאור ע"י אלכסנדר זושא גאוזן ב"ר יודא ליב חתן הרב הדיין ר' צבי הירש, ווארשא, בדפוס ר' אביגדור בהרי"ל שנת יקרה מפנינים (1835).

נפטר בחיי אביו ביום ג' טבת תקצ"ז בק"ק ווארשא ושם מנ"כ.

ועיין בספר בית אהרן להג"מ אהרן אבד"ק קויל (פיעטרקוב תרצ"א) דרוש ז' שמספידו ביחד עם שאר גדולי ישראל בדרך שיר ע"פ אלפא ביתא, ועליו כותב נתפס בן גדולים שאול בחיר ד' הוא הרב הגדול בתורה ויראה מ' שאול.

וזה נוסח מצבתו:

מצבת קבר

פה מצא איש קדוש מנות מעמלו, גדול בעמו נבון וחכם חרשים,
תורת אל שעשועיו וצדקה מפעלו, אבן יקרה ממחצבת צור קדושים,
נאסף בחצי ימיו מחולל מפשעינו, ולעוף לגבהי שחקים פרש כנפים,
לנו השאיר עצם הכביד אבדנו, והוא על שדי יתענג בצל אל בשמים,
ה"ה הרב הגדול שלשלת היוחסין, מו"ה שאול אבד"ק טאמאשאוו בהרב
הגאון נ"י מו"ה אהרן יהושע אלי' אבד"ק ראוויטש, נכד הגאון
רשכבה"ג בעהמח"ס פני יהושע, נפטר יום א' ג' טבת תקצ"ז לפ"ק
ת. נ. צ. ב. ה.

אם כי לא מצאתי ראי' נכונה שהרב הנ"ל שימש בכתר הרבנות בעירנו או אפשר בטאמאשוב מאזוביעצק, אכן קרוב לוודאי שהכוונה על עירנו מפני שזקנו הגאון בעל מרכבת המשנה שימש בכתר הרבנות בקהלות הסמוכות, זאמאשטש, חעלמא, לבוב, וכן חשבו ח. ד. פרידבערג בלוחות זכרון להרב בטומשוב דלובלין.

הרה"ח ר' אליעזר בער מטאמאשוב (גראבאוויץ)

ת"ח וחסיד שעסק כל ימיו בתורה וחסידות, והי' מסתפק במועט. הוא השתייך להחבריא של פרשיסחא בטומאשוב והצטיין לא רק בחריפות המוח אלא הי' גם בעל לשון . . . ועל החתונה הגדולה באוסטילא שהשיא הרה"ק רבי יוסף מהרובישאוו בהרה"ק רבי מרדכי מנעסכיז את בתו עם הרה"צ ר' דן בהרה"ק רבי יצחק מראדוויל, ומקום החתונה נקבע בעיר אוסטילא מקום משכן הרבי ר' יוסף בעת ההוא, והתאספו אז רוב צדיקי הדור מרוסיא פולין וגאליציען בראשית הרה"ק בעל אוהב ישראל מאפטא שהי' זקינו של החתן שהרבי ר' דן הי' חתנו, ומתנגדי פרשיסחא רצו

אז באסיפת הצדיקים תחת נשיאות זקן הצדיקים הגה"ק מאפטא להחרים את הרבי מפרשיסחא עם כל חסידיו, מפני שלפי דעתם הדרך הזו אינו עפ"י תוה"ק (עיין באריכות בספר מאיר עיני הגולה מאות קמב-קנב), ובגלל זה הזמינו גם כן את הרבי ר' בונם מפרשיסחא, והוא רצה לבוא ולהצדיק עצמו ושיטתו, אבל תלמידו הרבי מקצק לא הניחו, והוחלט לשלוח מלאכות מהחבריא של פרשיסחא מורכבת: מגדול בתורה — הגה"ק הרי"ם מגור [1], חסיד — הרה"ק ר' פייבל מגריצא, חכם — הגה"צ ר' זושא משעדליץ פאלאצק, נגיד — הרה"ח ר' ישראל הורוויץ מווארשא, בעל לשון — הרה"ח ר' אליעזר בער מטאמאשאוו, גראבאוויץ, וכולם נועדו יחדיו ליסע לאוסטילא להצדיק את דרכם ושיטתם בחסידות באותו כינוס של צדיקי הדור [2].

וכאשר מתנגדי הרבי ר' בונם מפרשיסחא התחילו לעורר טענותיהם בגלוי, וראש המדברים הי' הרה"ק רבי יוסלי יארטשובער מטומאשוב מגדולי תלמידי לובלין וחשוב וספון אצל הרה"ק מאפטא, שדרש לנדות ולהחרים את הרבי מפרשיסחא ואת כל ההולכים אחריו (עיין שם במאיר עיני הגולה סי' קנ כל טענותיו) אז קפץ ר' אליעזר בער ודחה טענות המערערים, וצעק בקול רעש גדול מאד היתכן לשפוט באופן כזה עדה שלימה של

---

1) בשפתי צדיק (ירושלים תשט"ז) פרשת ויגש אות ט"ו כתוב: את כל כבודי וגו' ותמוה לכאורה איך ציס"ע יתפאר בכבוד, אכן שמעתי מאיש אמיתי בעת שהיו נישואי נכד הקדוש ממעזבוז ז"ל באיסטילא, צוה הרבי ר' בונם ז"ל לזקני הקדוש מו"ר ז"ל (החידושי הרי"ם) שיסע לשם, והקדוש הנ"ל עשה כבוד לזקני ז"ל, ושלח זקני ז"ל מכתב להרבי ר' בונם ז"ל שנתכבד מאד, והראה הרר"ב ז"ל לגדולי תלמידיו המכתב ואמר בזה"ל, ראו כמה זה רחוק מהגיאות. ובזה הבנתי פירוש כתוב הנ"ל שיגידו זאת לאביהם איך הוא מקבל הכבוד ומחזירו למלך הכבוד ב"ה. וב"ש וכו' עכ"ד.

2) שמעתי מידידי רבי ירוחם ליינער אדמו"ר מראדזין ז"ל ששמע מאביו רבי העשיל אדמו"ר מחעלים ששמע מאביו הבית יעקב מאיזביצא ששאל פעם את אביו המי שילוח, שיסביר לו הענין של שליחות החשובים לחתונה, הלא בפרשיסחא לא היו בעלי פחדנים והביטו על כל המתנגדים להם בביטול, מדוע שלחו המלאכות לאוסטילא ועוד מאנשים היותר חשובים, בפרשיסחא לא היו צריכים לפמת תשומת לבבם לכל דבריהם והחלטותיהם בכינוס הצדיקים על החתונה. ענה לו, דאיתא בסנהדרין (ק"ד:) בקשו למנות עוד אחד בין המלכים שאין להם חלק לעוה"ב, באתה דמות דיוקנו של אביו ונשתטחה לפניהם ולא השגיחו עליו, באתה אש מן השמים ולחכתה אש בספסליהם ולא השגיחו עלי', יצאת ב"ק וכו'. ולכאורה קשה דהלא ענין של עולם הבא הוא דבר השייך לבית דין שלמעלה שהמה יפסקו למי שייך או מי יאבד, וכמו שיצאה ב"ק לבסוף, ולמה איכפת להו מה שיפסקו בבית דין של מטה, אלא מזה מוכח שכפי שפוסקים בבי"ד של מטה כן פוסקים בבי"ד שלמעלה, ובדור הזה הי' המה הרוב מגדולי וצדיקי הדור, ולכן לא רצו בפרשיסחא שהמה יוציאו את חסידי פרשיסחא מהכלל.

יראים וחסידים, וצעק שהכל נבנה על יסודות שקר וכו', ומחמת התרגשות וכבוד רבו צעק בקולי קולות, ולאשר כבוד הרה"ק מאפטא הי' גדול ורם בעיני כל הנאספים, ואימת קדושתו מוטלת על הכל, ואם הוא דיבר מה, כמעט שלא דחה שום איש את דבריו, ודברי הוכוחתיו של ר' אליעזר בער היו נראים כפגיעה גסה נגד הרה"ק מאפטא על אשר הנהו שומע ושותק, ועל כל שאלה קטנה ששאל אותו הרה"ק מאפטא הי' משיב בקול עוז ורעש גדול, הנה חרה הדבר להצדיקים המסובין שם, ובנו הרה"ק רבי יצחק מאיר מזינקוב אמר לאביו האוהב ישראל מאפטא, אבי למה תדבר עם איש זה, הלא הננו רואים כי כל אבר מאבריו מלא עזות . . . אז קרע רבי אליעזר בער את בית הצואר מן כתונתו עד שנתגלה לבו, וצעק בקול גדול, צדיקים! הביטו בתוך הלב הזה אם יש כאן משהו של עזות, אמר הרה"ק מאפטא לבנו, אל תאמר כן, כי הנהו מלא יראת שמים

אח"כ התחיל הרה"ק מקאוולא (אחיו של המחותן) לספר בשבחו של רבי בונם מפרשיסחא (הרבי מפרשיסחא שלח אליו שליח מיוחד קודם החתונה), פנה הרבי מאפטא לר"ל מקאוולא: ומה נעשה בדברי רז"ל (שבת נ"ד) פרתו של ראב"ע היתה יוצאת ברצועה שבין קרני' שלא ברצון חכמים, ותניא בברייתא לא שלו היתה אלא של שכינתו היתה ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו, ולמה לא ישמור המנהיג שלא יהי' דברים כאלה בין תלמידיו? כאשר נשמעו דברים הנ"ל יוצאים מפי זקן הצדיקים הרבי מאפטא, נבהלה מלאכות חסידי פרשיסחא, ור' אליעזר בער הוסיף להגיש טענותיו, וצעק בקול גדול, היכא דאיכא לברורי מבררינן (ראה שם במאיר עיני הגולה באריכות) והוסיף, נהפוך הוא, בכמה מקומות חסידי פרשיסחא נרדפים משאר חסידים, וסיפר בפרוטרוט איך שבמקום אחד חסידי אפטא רודפים לחסידי פרשיסחא ומציקים להם מאד וביזו בפניהם באופן גס את כבוד רבם מפרשיסחא ומדוע מותר להם לבזות ת"ח? . . . אז ענה הרבי מאפטא, אנחנו לא יודעים מכל המעשיות הללו, אז פתח ר' אליעזר בער בצעקה גדולה רבי! פרתו... רמז בדקירה להרה"ק מאפטא שמקודם האשים בטענה זו את הרבי מפרשיסחא. הדברים נפלו כרעם, והמסובין ראו בזה פגיעה גסה בכבודו של הרבי מאפטא, ונעשתה מהומה ורבים מהחסידים רצו להכות את ר' אליעזר בער. הוא ראה מה שנתהוה, קפץ מעל השלחן דרך החלון הפתוח לחוץ וברח תיכף מהעיר . . .

זמן קצר אחר כך הלך ר' אליעזר בער לעולמו, וכל השומעים תלו סיבת העדרו בדבר זה שפגע בכבוד הרה"ק מאפטא. הרה"ק בעל חידושי הרי"ם אמר אם כי ר' אליעזר בער הי' חסיד גדול וכל דבריו בצדק, רק מפני אשר דיבר בלשון זה נגד הרבי מאפטא שקיל למטרפסי' בהאי עלמא ונפטר לעולמו. ואחר כל זה מי יודע מה מקומו שם בעולם העליון כעת, אחר שנגרם על ידו משהו פגיעה בכבוד הרה"ק מאפטא.

הרב ר׳ הירשלי גילערנטער מטומאשוב

גיסו של הרה״צ ר׳ צבי הירש לייבעל נאמן בית הרה״ק מקאצק הנקרא ר׳ הירש טאמאשאווער. נסע עוד להרבי מלובלין ואח״כ להרה״ק בעל אוהב ישראל מאפטא ואח״כ להרה״ק מהר״ץ מזידיטשוב. הי׳ בעל מנגן נפלא ופ״א כשהי׳ אצל הרה״ק מאפטא כיבדו לנגן הזמר מה ידידות, וכשהגיע להחרת בכן נפשי לך ערגה הגיע עד כלות הנפש, והאוהב ישראל צעק, ראַטעוועט איהם, העירו אותו מהדביקות.

פ״א כשהי׳ ביחד עם גיסו רבי צבי הירש טאמאשאווער אצל הרבי מלובלין, אמר הרבי שני הצבאים שלי יכולים לרוץ, אבל לא בדרך אחד, כל אחד מהם פונה לפינה אחרת, וכן הי׳ שכבר בלובלין נתפרשו זה מזה, רבי הירשלי גילערנטער דבק עצמו לצדיקים המתונים, וגיסו רבי הירש טאמאשאווער נעשה מהחריפים בפרשיסחא ואח״כ בקאצק...

שדך עצמו עם הרה״צ המפורסם ר׳ ארי׳ ליביש הלוי עפשטיין זצ״ל אבד״ק אוזרוב כי בנו הרה״ג החסיד ר׳ מאיר יהושע גילערנטער נשא את בת הרה״צ מאוזרוב. בנו הזה הי׳ רב אב״ד בקהלות, ריזויץ, טארלא, קאנסקיוואליע ובאחרונה בעיר קלימנטוב והאריך ימים ושמש בכתר הרבנות בקהלות הנ״ל קרוב לשבעים שנה, נפטר בהיותו בן צ״א. מבנו השני הרה״ח ר׳ משה אלי׳ היו יוצאי חלציו בטאמאשוב אנשים חשובים חסידים ואנשי מעשה. מיו״ח נמצאים כעת באמריקה ר׳ יונה ב״ר מרדכי גילערנטער מטומשוב והרב ר׳ יוסף גילערנטער מקלימנטוב רב בפארסט הילס.

הרב ר׳ צבי הירש ב״ר ישראל לייבעל הנקרא ר׳ הירש טאמאשאווער

נולד בבילגורייא בשנת תקנ״ט, אביו ר׳ ישראל הי׳ שם שו״ב, נכד הרב הגאון ר׳ צבי מטומשוב שהי׳ אבד״ק יוזעפאוו בהגאון ר׳ יעקב אבד״ק סקאלי *). נסע ללמוד לעיר טארניגראד הסמוכה שהיתה אז מקום תורה. אז

---

*) ראיתי בגזע פאר לרי״ל לעווין טבלה ח׳ שמיחס לרבי צבי הירש אבד״ק יוזעפאף הספר עבודת השיר, וממילא זוקף כל יחוסו של בעל עבודת השיר על הרב צבי הירש מיוזעפאף, ובמח״כ עירב הפרשיות, יען שם המחבר ספר עבודת השיר הי׳ רבי צבי הירש הלוי ב״ר רפאל, והרב מיוזעפאף שמו רבי צבי הירש ב״ר יעקב, גם הרב צבי הירש מיוזעפאוו המובא בשו״ת פרי תבואה סי׳ כ״ט ול׳ ובספר אמרי בינה (תבוא) שם משפחתו הי׳ מינץ והוא הי׳ מטאמאשוב ואבד״ק קראסניבראד ויוזעפאוו,

התחיל לזרוח אורו של העילוי הצעיר רבי חיימל הלברשטאם, מי שנתפרסם אח"כ לגאון הדור בשם הפוסק והצדיק המפורסם בשם בעל „דברי חיים" מצאנז. הד"ח ראה בו בחור מצוין בכשרונות עמקן ומתמיד וקרבו לתורה. אומרים שגם בימי שיבתו זכר בו ויזכור את כשרונותיו ושאר רוחו, והתבטא, זיי האָבן גענומען אַזאַ כלי און האָבן פון אים געמאַכט אַ פעדערוויש (לקחו כלי מפואר כזה והפכוהו לסמרטוט).

הוא נשא אשה מטאמאשוב בת בע"ב נכבד שנתן לו מזונות והוא עסק בתורה ועבודה. בטאמאשוב גר אז החסיד רבי מענדל אשר נעשה ברבות הימים לאדמו"ר מפורסם בקאצק, ורבי מענדל לכדו בחריצות שכלו והכניסו תחת כנפי חסידות פרשיסחא ובהשפעתו נעשה חסיד נלהב למרות זה שאביו וחותנו היו מתנגדים מושבעים. בילה בפרשיסחא שבועות וחדשים כמנהג חסידים ותיקים בימים ההם והשתתף גם כן בהשיעור שלמד הה"ק ר' בונם עם תלמידיו (עיין שיח שרפי קודש ח"א עמוד לז, שמביא שם מה שאמר פ"א דבר חידוש בעת השיעור).

בשנת תקפ"ז י"ב אלול נפטר הה"ק ר' בונם מפרשיסחא ונתחלקו החסידים רובם בחרו בהה"ק רבי מענדל מטאמאשאוו והשאר בבנו הה"ק רבי אברהם משה, ורבי הירש נקשר בכל לבבו ונפשו לרבי מענדל ונעשה ליד ימינו ונאמן ביתו. בשנת תקפ"ט כאשר עזב רבי מענדל את טאמאשוב מפני המחלוקת של הרבי ר' יוסלי מיארטשוב עליו ויעתק אהלו לקאצק, וילך אתו רבי הירש ונשאר נאמן בית קאצק (עיין אבן משה, ורשה תרי"ח, לרבי אליעזר פערלמוטער החזן מלאדז, חותם: הק' צבי הירש טומשובר מבית הרב מקאצק שליט"א). ובספר מאיר עיני הגולה נמצאים הרבה מכתבים ממנו בפקודת הרבי מקוצק.

כשחלה הרבי מקאצק, כתב בנו רבי דוד להחידושי הרי"ם ז"ל שיבוא, בא גם הוא על החתום וביקש גם הוא שיבוא.

הי' ת"ח וצדיק, והרה"ק ר"י מווארקא במכתבו להרה"ק מקאצק מסיים בדרישת שלום לידידי הרב החריף ר' הירש נ"י. הה"צ ר' העניך מאלכסנדר התחתן עמו, בנו ר' פישל ממאלינץ הי' חתנו, והה"צ מאלכסנדר אמר עליו כי הוא ראוי למשוך עדה (שמחת ישראל לר"י בערגער).

בנו רבי יהושיע שמואל הי' חתן הג"מ מנחם זאב ירושאלימסקי (גיסו

המקור לזה הוא מכתב רבי יוסף לעווינשטיין מסעראצק נדפס בירחון אסיפת חכמים סיון תער"ב, העורך אלטר בירגברייער אנטאניא, ולא הי' לו שום קרבות משפחתית עם הקדוש רבי שמשון מאוסטראפאליא הי"ד, שרק לרבי צבי הירש בעל עבודת השיר הי' קרבות עמו, וכנראה נמשך אחר טעותו של הרב צבי הירש פרידלינג בספרו רץ כצבי, ועיין במערכת רבי צבי הירש מינץ בעמוד 56־57.

של הגה"ק רבי אברהמ'לי לאנדוי מטשעכאנאווי) רב ומו"צ בזגיערז, לודז, יאנובה ולאחרונה אבד"ק קאצק.

אחר פטירת מהר"ם מקאצק כ"ב שבט תרי"ט נתחלקה העדה, רובם נסעו לגור להגה"ק בעל חידושי הרי"ם ומעוטם לבנו הרה"ק ר' דוד, והוא נסע לגור להרי"ם ז"ל ופרנסתו הי' שקיבץ מעמדות עבור בית האדמו"ר הזקן מקאצק, וע"פ השפעתו נסעו בני הה"ק מקאצק ז"ל, רבי בנימין ורבי ירוחם משה וחתנו הגאון ר' אברהם, לגור.

אחר פטירת הרי"ם כ"ג אדר תרכ"ו נסע לאלכסנדר למחו' הרה"ק ר' העניך ואחר פטירתו י"ח אדר תר"ל, נסע להשפת אמת.

עיין בספר זכרון להרב ר' יהודה לייב גרויבארט אבד"ק סטאשוב, טאראנטא, מח"ס שו"ת חבלים בנעימים, הוצאת מסורה לודז תרפ"ו עמוד 139: שם נקרה לפני זקן בן שמונים פקח מקוצק, אשר ידע היטב את הרבי ר' מענדל, בתוך המון ספורי חסידים סיפר לי, כי אחרי מותו, הצעירים ממעריצי רבי דוד בנו העליבו בהרב ר' הירש טומאשובר אשר לא החזיק בבן ויהי מחסידי הרי"ם מגור, וימררוהו בתעלולי פראים, בקריאות של בוז וקלון ונפוץ חלונות.

אבל העיקר המענין הוא, כי גם יד איש מפורסם בן־פלטין היתה עמם, וגם הוא התהולל ועשה כמעשיהם, ויקרא כקריאתם, והוא המספר גער בו "אתה מקלה אבי אביך הרבי, הגם אתה בפורעים? הלא במלאך קלון את פני ר' הירש אתה מקלה אבי אביך הרבי, אשר במשך עשרים שנה הי' ר' הירש נאמן ביתו, איש סודו והאדם היותר קרוב לו" עכ"ל.

נפטר ז' חשון תרל"א ומנ"כ סמוך לאהל של האדמו"ר מקאצק.

הוא הנציח את שם טאמאשוב, שהכינוי שלו נשאר על שם עירו "טאמאשאווער".

מיוצאי חלציו: הגה"צ ר' חנוך העניך אבד"ק מבענדין מח"ס יכהן פאר ובנו העסקן האגודאי המפורסם רבי יצחק מאיר לעווין שליט"א חתנא דבי נשיאה האדמו"ר מגור, ומשפחת פרידלינג מזאמאשטש ובני ר' משה פערשט מטאמאשוב.

עיין באריכות תולדתו בקונטרס מענה לנחום סאקאלאוו, פינחס זעליג גליקסמאן לודז, תרצ"ב, ויחוסו בספר רץ כצבי לנכדו הרב צבי הירש פרידלינג מביסקאוויץ,ווארשא תפר"ח.

הרב ר' ארי' לייביש נייהויז אב"ד ואדמו"ר בטאמאשוב

בהגה"ק רבי יוסף קעזיס אבד"ק יאנוב בהג"מ מרדכי מח"ס מים עמוקים על ש"ס בהג"מ שמואל צבי אבד"ק בריסק בהג"מ יהודא ליב אבד"ק בריסק בהג"מ שמואל בן הגאון רבנו יואל בעל הב"ח ומגזע הגאון רבי חיים כהן ראפיפורט מלבוב.

גדול בתורה וצדיק מפורסם, חכם ונבון, הנהיג העדה ברמה, מקרוב ומרחוק נהרו אליו להסתופף בצילו, הוא הי' מהאצילים שבאדמורי"ם, היחוס לא התחיל אצלו, אביו הגה"ק רבי יוסף קעזיס אבד"ק, לעווערטוב, חעלמא, יאנוב, ועל שם עיר זו נקרא*). וחותנו הגה"ק רבי מאירל מאפטא בעל אור לשמים, שניהם הי' מגדולי תלמידיו של הרבי מלובלין וצדיקים מפורסמים ומקובלים בעולם החסידי, יחוסו נמשך בן אחר בן עד רבנו יואל סירקיש מקראקא בעל הבית חדש (ב"ח) ולהדגשה זו נקרא שם משפחתו נייהויז, הי' יחסן גדול וראה בהר הבית (עמוד 87) הנדפס בראש ספר פינות הבית להרב מיכלזוהן, שבעת שהאור לשמים רצה להשתדך עצמו עם הגה"ק רבי יוסף קעזיס ליקח את בנו ר' לייביש לחתן עבור בתו פיגאלי נסע להרבי מלובלין וסיפר לו שמדברים לו נכבדות עם בן הרב רבי יוסף קעזיס אבל מהסס שלא ירצה להשתדך עמו יען שהוא יחסן גדול, והשיב לו גם אתה יחסן כמוהו שהנני רואה אותך לוי בן לוי עד זקנינו לוי בן יעקב אבינו.

והי' איש עתיר נכסין, והכפר והנחלאות שהשתייכו לו בסביבות טאמאשוב, נקרא אח"כ בשם ראבינאווקא, פירושו שאחוזה של הרב היתה מקודם.

כשנתקבל אביו הרה"ק לאב"ד ביאנוב, נתמנה הוא לממלא מקומו בחעלים (לוחות זכרון לפריעדבערג, (פראנקפורט דמיין תרס"ד) עמוד 39, ועיין במאסף מפעטערבורג תרס"ב במאמר „לקורות היהודים בחעלים" למר מילנער) ובהסכמתו על הספר אור לשמים מחותנו ז"ל נכתר בתואר אבד"ק חעלמא והגלילות, ומשם נתקבל בשנת תרי"א (כי ההסכמה מחעלים ניתנה בשנת תר"י) לטומאשוב לרב אב"ד ושם החל לנהוג באדמורו"ת בממדים רחבים.

הוא שימש ברבנות בפועל פסק שאלות באו"ה, והי' מיקל גדול וביחוד בשאלות נשים רק בכל מה שנוגע לפסח הי' מחמיר גדול, וביחד עם זה הי' נוהג נשיאותו של כת"ר האדמורי"ת, וחוץ מהחסידים מכל הסביבה שבאו אליו

---

*) עיין במגילת יוחסין הנדפס בראש ספר כרם יהושע (וואלערשטיין) לעמבערג תרנ"ט, אות ד' הרב ר' יוסף קעזיס אבד"ק יאנוב ואבד"ק טאמאשוב (ושם מבואר יחוסו). אכן כפי שחקרתי אצל נכדיו הם אינם יודעים מזה שהי' רב בטאמאשוב, גם בילדותי לא שמעתי מזה בהיותי בטאמאשוב. לכן לא הצגתיו ברשימת רבני עירנו.

להסתופף בצילו הי׳ לו חסידים רבנים ואנשי שם. (עיין בהגדה דברי בינה להרה״ק ר׳ יעקב יצחק מביאלא בענין עשר מכות, שמביא דברי תורה בשם הרה״ק רבי לייביש מטומאשוב, ועיין בספר תולדות אברהם יוסף איגרא להה״צ מזולין (בילגורייא תרצ״ח) בעניני פסח, מביא ד״ת מאביו אבד״ק טורבין בשם הרה״ק רבי לייביש מטומאשוב) והרה״ק רבי יחיאל ובנו רבי ליביש מאחרוב הסתופפו בצילו. הי׳ ענותן גדול ודרכו הי׳ להסתיר מדרגותיו, וכפי האגדה המהלכת בין חסידיו זכה לגילוי אליהו.

ואפילו בימי נשיאותו הכניע עצמו בפני צדיקי הדור ונסע לחצרות קדשם של הרה״ק ר״י מרוזין ושר שלום מבעלזא.

התחתן עם גדולי הדור, הגה״ק בעל ארי׳ דבי עילאי מווישניצא, שבנו הרה״צ ר׳ חיים דוב ליפשיץ אבד״ק יאנוב הי׳ חתנו.

והגה״ק רבי חיים מאיר יחיאל ממאגעלניצא, שבנו הרה״ק רבי יעקב שפירא אבד״ק בלענדוב מח״ס אמת ליעקב, הי׳ חתנו השני. והוליד מבתו חמשה בנים צדיקים: א) הממלא מקומו בבלענדוב רבי יוסף מנחם, ב) רבי עזרי׳ זעליג אלעזר מקאזניץ חתן הרה״צ רבי אלעזר רוקח בנו בכורו של שלום מבעלזא*. ג) רבי ישעי׳ מגריצא, ד) רבי משה מביאלא, ה) רבי שלום מקוויו־פרשיטיק — הוא הי׳ חתן הרה״ק רבי דוד מקשאנוב, ובנו רבי אביגדור מטשענסטחוב הוא אבי הרבנית פיגא תחי׳ אשת הגה״ק רבי

---

*) לא להחליפו עם רבי זעליג מקלישין בן דודו הרה״ק ר׳ אלחנן מקאלישין שהוא הי׳ חתן רבי משה מקארוב בהרה״ק רבי שלום מבעלז, ועיין בספר אוהב שלום עה״ת לרבי שלום שפירא הי״ד מלודז בהרה״ק רבי אלימלך שפירא הרבי מקאזניץ בורשה, נדפס בוואַרשא שנת תרצ״ט בפרשה מקץ עה״פ הזה אחיכם הקטן וגו׳: בעת שכ״ק אאזמו״ר הרה״ק אעז״א זצ״ל מקאזניץ הי׳ סמוך על שלחן חותנו הה״צ רבי אלעזר זצ״ל מבעלז, ומנהגם הי׳ אשר כל נכדי הה״ק הזקן רבי שלום מבעלז זצ״ל אכלו אצל זקנם הנ״ל והי׳ שם גם חתן הה״צ רבי משה מקארוב זצ״ל הוא הרה״צ רבי זעליג זצ״ל מקאלישין, וכדי לסמן ביניהם היו קורין לאזמו״ר (הוא רבי זעליג בן האמת ליעקב מבלענדוב) דער קליינער זעליגעל מפני שהי׳ קצר הקומה, ופ״א בחג הסוכות באושפיזא דיוסף צדיקא, כאשר שמע שקורין לרבינו אאזמו״ר דער קליינער זעליגל, תמה הרה״ק הזקן זצ״ל ואמר הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם זה הקטן גדול יהי׳ ופירש כאשר הי״ב שבטי י״ה כל אחד מרמז לצירוף אחד מי״ב צירופי יקו״ק כידוע, וכאשר נאבד מהם יוסף הצדיק, עשה בנימין אחיו תחתיו שני צירופים שלו ושל אחיו, ויוסף הצדיק כאשר ראה אותו והכיר זאת עליו, ויאמר הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם, הלא זה הוא שמצרף שני צירופים ודי״ל. (אולי מרומז בלשון הזה דזה בגימטריא י״ב ורמז שהוא השלים הי״ב צירופים).

יואל טייטעלבוים שליט"א אבד"ק סאטמאר ובנו רבי חיים מפלאצק נהרג ע"י הפולנים ע"י עלילות מרגל הי"ד. ובשו"ת תירוש ויצהר סי' ר"ח תשובה אליו.

וגיסו הרה"ק רבי מנחם מענדל רובין מגאלאגוב בהרה"ק הרבי ר' ר' אשר מראפשיטץ השתדך עמו, שבנו הרב הצעיר רבי יעקב יוסף הי' חתנו.

והגה"ק רבי שלום רוקח, שחתנו הרה"צ רבי יצחקל רובין מבראד בהרה"ק רבי אלימלך מסאקאלוב השתדך עמו שבנו הרב ר' נפתלי אבד"ק ראדיחוב לקח את בתו תמר לאשה.

נפטר בימי עלומיו והניח אחריו הרבנים: א) רבי אשר מזאלקוי, ב) רבי לייביש מבראד, ג) חתנו רבי משהלי מאשקאוויטץ משאץ, ד) חתנו רבי נחמי' פערלאוו מקוידינוב. התכוונתי לחשוב כל יוצאי חלציו לראות שהשתדך עצמו רק עם אדמורי"ם מתנגדי פרשיסחא־קאצק, אם כי לא יצא במלחמת תנופה בגלוי כמו הרבי ר' יוסלי.

אולם לא האריך ימים ונפטר בשמחת תורה שנת כת"ר בן נ"ה שנה, ונקבר באהל בלי שום מצבה (על פי צוואתו) חסידיו הלכו להשתטח על קברו. בנו הרה"צ ר' ישראל שמואל נתקבל למלא מקומו.

הרב ר' ישראל שמואל נייהויז, אב"ד ואדמו"ר בטאמאשוב

בהרה"ק ר' ארי' לייביש אבד"ק טאמאשוב, וחתן הרה"ח רבי יעקב הירש וויעליטשקער, הוא שימש בשני כתרים של הרבנות והאדמורו"ת שנחל מאביו הקדוש, אולם לא האריך ימים על ממלכתו ונפטר בימי עלומיו ביום י"ג אב שנת תרכ"ט.

דברי תורה ממנו ומאביו רבי לייביש נדפסו בקונטרס בנין מנחם לרבי צבי הירש מזאמאשטש לובלין תרצ"ג.

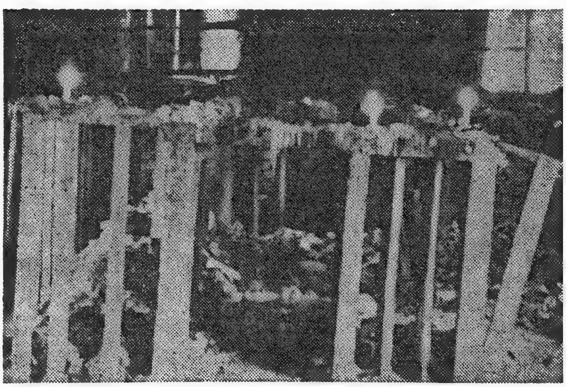
ומקומו ירש בנו בכורו הרה"צ רבי מאירל, אכן מפני המחלוקות עזב העיר והתיישב בחעלים שהי' לו שם חזקת רבנות מזקיניו הרה"ק רבי יוסף קעזיס, ובנו ר' לייביש.

ושאר בניו, רבי משה בעל בית נכבד בגראדזיסק, ר' יוסף ור' שלום נפטרו בחיו, הרה"ג רבי פינחס אבד"ק שעליש חתן הרב מסיקאל, והצעיר הרב ר' נחמן מו"צ בטאמאשוב.

חתניו הי' הרב יהושיע העשיל פערלאוו מבאליחאוו, ר' נחום בהה"צ ר' אורי מסאמבור הרב האגער בהה"צ ר' ישראל מראדאוויץ.

הרב ר' מאיר יחיאל נייהויז אבד"ק חעלמא

בהרה"צ ר' ישראל שמואל נייהויז אבד"ק טומאשוב. נולד בשנת תרי"א בטאמאשוב, נתגדל ונתחנך על ברכי אביו על דרכי התורה והחסידות ונסמך להוראה מהגאון רבי שניאור זלמן אבד"ק לובלין מח"ס תורת חסד, נכד הרה"ק בעל אור לשמים מאפטא והב"ח. בשנת תר"ל נתקבל לאבד"ק סעלישץ ואחר פטירת אביו נתקבל ע"י חסידי אביו לאב"ד ואדמו"ר בטומאשוב. אולם מחמת מחלוקת עזב טאמאשוב והתיישב בחעלמא ונתקבל שם לאב"ד ונהג שם באדמורו"ת והי' בא בכל שנה לעירנו להשתטח על קברי אבותיו. גם הי' לו בית חסידים בעירנו שהי' נקרא חעלמער שטיבל. הי' מפורסם בחכמתו וצדקתו, ורבים נהרו אליו ליהנות ממנו עצה ותושי' הסכמותיו על הספר אור לשמים מזקינו רבי מאיר מאפטא לובלין תרס"ט קהלת משה לרבי משהלי מקאזניץ לובלין תרס"ו. נפטר בשנת תרצ"ה. בנו יחידו הה"ג ר' ישראל שמואל הי' חתן הה"צ ר' מרדכי טברסקי האדמו"ר מלאיעב ומילא מקומו בחעלים.



צורת האהל של רבי לייבישל ומשפחתו מבפנים, אצלם הי' המנהג שלא העמידו שום מצבה על קברם, ואפילו על הכותל לא הי' שום הרשמה או חקיקה, להזכיר שמות הנקברים שם, רק סביב קברם הי' מוקף גדר של עץ, ושם נקברו רבי ארי' ליביש ובנו רבי ישראל שמואל ונכדיו רבי מאירל מחעלים ורבי נחמן ז"ל

הרב ר' נחמן נייהויז מו"צ בטאמאשוב

הוא הי' בן הצעיר של הרה"צ רבי ישראליש נייהויז, וחתן דודו הרה"צ ר' חיים דוב מיאנוב, מפני המחלוקת עזב עיר מולדתו, והי' רב בעיר גארשקוב ומשם בא לטאמאשוב, ויסד לעצמו בית התפלה ונקרא בשם רבי נחמנ'ס שטיבעל — ואחר המלחמה הראשונה נתקבל באופן רשמי למו"צ בעיר. נפטר ביום י"ב אלול תרפ"ח.

בניו, חיים דוב, חתן הרב ר' לייבלי רוקח מביקאווסק, הרב ר' ארי' לייביש חתן הה"צ ר' משה ליפשיץ מאוחאן בהה"צ ר' חיים דוב מיאנוב, הרה"ח ר' פינחס, מאיר, בנותיו קעזי, פעסיל, כל בניו הגרו לאמעריקא חוץ מבנו הרב ר' ארי' לייביש שהי' נחשב לממלא מקומו, והי' מנהיג הבית המדרש של אביו ז"ל נפטרו הוא ואשתו ברוסיא, ובניהם נמצאים בנוא יארק, בנותיו של רבי נחמן נשארו בטאמאשוב אולם בן בתו קעזי מר ישראל רוקח הוא עורך דין ונמצא באמעריקא.

הרב ר' יעקב אהרן יאנאווסקי מו"צ בטאמאשוב

בן הגה"צ ר' משה מזאלישין המפורסם בחיבוריו היקרים תקוני שבת, משפט צדק על תהלים, גאולת ישראל ועוד.

הוא הי' מתלמידי הגאון בעל חוות דעת מליסא, וכותב בהקדמת ספרו בית יעקב עה"ת (פיעטרקוב תרנ"ט) „ושמשתי ולמדתי אצלו שנים רבות, והשי"ת נתן חיני בעיניו ולמד עמי לבדי בלילה, מלבד השיעורין כסדרן אשר למד עם כל בחורי חמד של הישיבה". אח"כ כשמלא כריסו בש"ס ופוסקים נכנס לפני ולפנים להתדבק בעפר צדיקים אנשי שם ובעלי מופת והסתופף בצלם צל החכמה, ורבותיו בחסידות היו היהודי הקדוש מפרשיסחא, הרה"ק רבי שמחה בונם מפרשיסחא, ר"י מווארקא, ר"י מקאזמיר ועוד צדיקים, וישב על כס ההוראה מתחילה בטאמאשוב ואח"כ בקארוב וזאלישין ולבסוף ימיו נתקבל לאב"ד ומנהיג עדת ישרון בק"ק אלכסנדר, ושם נהרו אליו חסידים לקבל לקח מפיו ולהתברך ממנו, והרה"ק בעל ישמח ישראל מאלכסנדר כותב בהסכמתו „ומפורסם לצדיק חסיד ונעלה, וגם דבריו הקדושים המה מלהיבים לבות בני ישראל לתורה ולעבודה, ודברים כאלה המה רפאות תעלה לנפשות בנ"י". הי' מפורסם לפועל ישועות, והי' לו ידיעה רחבה בקבלה וכתבי האר"י אשר למד מאביו ז"ל. נפטר בשנת תרכ"ט. מיו"ח הרה"ח הנגיד ר' מיכאל טענענבוים נ"י מברוקלין — ועיין בהשמטות.

בית יעקב על התורה ומועדי ד׳ דרושים יקרים וכו׳ אשר דרש ברבים מדי שבת בשבתו לעורר לב בני ישראל לתורה ועבודה ויראת שמים וכו׳ אשר שמע ממוריו ורבותיו הצדיקים הגה״ק **היהודי מפרשיסחא**, **מורו הרה״ק מהרש״ב** מפרשיסחא **והרה״ק מווארקי**, **והרה״ק מקאזמיר** ועוד מכמה גאונים וצדיקים וכו׳ מאת כ״ק הרב המאה״ג צדיק וחסיד מפורסם וכו׳ מו״ה **יעקב אהרן** זצ״ל בהרה״ק **ר׳ משה מזאלישין** הנקרא ר׳ משה יאנאווער, תלמיד מובהק **להרבי מלובלין ולהמגיד מקאזניץ** זצ״ל.

ראב״ד בק״ק קארוב, ובק״ק **טאמאשוב** ובק״ק **זאלאשין** ולבסוף ימיו **ראב״ד בק״ק אלכסנדער.**

בפרשת בראשית דף ג׳ טור א׳: ושאלו לי פה טאמאשוב איש אחד מחכמי העיר למה זה אנחנו בני ישראל מיגעים ומטריחים עצמנו להלוות לכבוד שבת, על בשר ודגים וכו׳ והלא ארז״ל עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. וסייעו לי מן השמים להשיב לו...

שם תחלת פרשת ויחי דף י״ז טור א׳: והי׳ לנו בימים אלה (שנת תר״ג עשרה בטבת) הגזירה רעה, והשי״ת ברוב רחמיו נתן לנו רחמים בעיני המלך וכו׳. ושמעתי מהרה״ק מווארקי (רבי יצחק) רמז על שנה זו, אשרי אדם בוטח בך בגימטריא תר״ג ודפח״ח, וסוד ד׳ ליראיו. גם נראה לי רמז בזוהר פרשת ויחי וז״ל וזמין מלכא משיחא לשלטאה לעילא על כל חילין אחרנין דעמין עכו״ם, ולתברא תוקפיהון מעילא ומתתא עיי״ש, ולדעתי מלת ולתברא רמז תר״ג לאלף הששי, או י״ל ולתבר״א על תר״ט לפ״ק יזכינו ה׳ מהרה. אמנם בני ואוהבי אם חלילה יתמהמה עוד חכה לו, ואל תתיאש, כי כבר נשבענו לבל לדחוק הקץ, וכבר הי׳ לנו פקודות רבות ורמזים, אמנם ודאי כולם הי׳ אמת, אשר מי יודע כמה נפשות מישראל נגאלו אז (וע״ד המבואר מד״ר ויחי פ׳ צ״ז מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום עיי״ש) ונתקיים בהם ונתתי משכני בתוכם עיי״ש.

המביא לבית הדפוס ר׳ גדלי׳ יאנאווסקי מלאסק בן המחבר ז״ל **פיעטרקוב, תרנ״ט בדפוס ר׳ שלמה בעלכאטאווסקי.**

הסכמות

ירחמיאל ישראל יצחק (דאנציגער) בהה״ק זצללה״ה, כ״ג שבט תרנ״ח אלכסנדר.

יעקב אליעזר ליפמאן מצויזמיר, בפקודת דודו הגה״ק רבי צדוק הכהן מלובלין.

אברהם בהה״ק ז״ל איגר, ה׳ במדבר מ״ו למב״י לובלין.

הק׳ מאיר יחיאל הלוי אבד״ק אסטראווצע.

מנחם בהה״ק זצלל״ה חופ״ק אמשינאוו.

יחזקאל הכהן בהה״ק זצ״ל ראבינאוויץ חופ״ק ראדאמסק.

נתן הכהן בהה"ק זצ"ל ראבינאוויץ מתגורר בקרימילאוו.
הק' ישראל בהרב חיים יחיאל חופ"ק גראדזיסק
הק' מאיר שלום בהרה"ק מו"ה אשר חופ"ק קאלישין
פנחס מנחם ברב"א מגור.
אלי' חיים מייזל אבד"ק לאדז כ"ד מנחם אב תרנ"ח.
אברהם משה בהה"ק עמנואל זצ"ל כ"ד למטמוני"ם תרנ"ח פה ראספשע.
פנחס אלי' ראטענבערג חופ"ק פילץ ד' שלח תרנ"ח.
יהושע החופ"ק זאריק מ"ב למב"י בששו"ן לפ"ק.
צבי מאיר הכהן ראבינאוויץ חופ"ק ראדאמסק כ"ו למטמונים תרנ"ח.
אלטר מאיר דוד הלוי מוואלבראם נכד הרה"ק ר"ד מלעלוב.
אברהם חיים ראובן בהרב מוהר"יי (ראטענבערג) חופ"ק וואידיסלוב ג' שלח תרנ"ח.
נחום בלאאמו"ר דוד צבי (אש) אבד"ק טשענסטחוב כ"ז למטמונים תרנ"ח.

הרב ר' דוב בעריש שווערדשארף אבד"ק גוריי וטאמאשוב

בן הה"צ ר' אליעזר מלובלין הנקרא ר' אליעזר דעם מגיד'ס מח"ס דמשק אליעזר על הגדה של פסח, בהג"מ ר' דוב בער היילפערן ראב"ד ומ"מ בלובלין וחתן הג"מ יחזקאל מאיר (תאומים פראנקל) וויינבערג מביל־גורייא בהג"מ ארי' יהודא ליביש מזאוויכוואסט אחי הגאון בעל ברוך טעם. והיהודי הקדוש טרם התגלותו הי' מלמד בביתו, וחתן הג"מ יצחק נטע בערלינער אבד"ק בילגורייא נכד הגאון ר' צבי הירש אבד"ק בערלין.

עיין בשו"ת שואל ומשיב תנינא סי' קכ"ד תשובה אליו וכתב ולא רציתי להשיב רק שאמר לי שהוא נכד הגה"צ המגיד מלובלין זצ"ל אמרתי להשיב. ועיין בשו"ת נפש חי' אהע"ז סי' כ"ו.

הרב ר' נתן העבענשטרייט ראב"ד ומו"ץ בטאמאשוב

מקודם הי' מו"ץ בראווא רוסקי, ומשם נתקבל בשנת תרכ"ד למו"צ בטאמאשוב, ואח"כ אבד"ק זאמאשטש, ובשנת תרמ"ה בשעת גירוש נתיני אוסטריא מרוסיש פולין, גרשוהו מזאמאשטש ונתקבל לראבדק"ק פרעמישלא, ושם כינוהו הרב מזאמאשטש ושם מנ"כ.

הרבה חידושי תורה ודברי חידוד מובאים ממנו בספרי זבד טוב לרבי זאב פאפערס מבראדי על ש״ס ועל התורה (פרעמישלא תרנ״ה) ובספרי רבי חיים קנאללער מדפיס מפרעמישלא ומכנים אותו בשם הרבי מזאמאשטש.

ובשו״ת באר משה ירושלמסקי בקונטרס בנין ירושלים (עמוד 220) סי׳ ז׳ נמצאת תשובה מהגאון רבי יצחק שמעלקיס בענין גישתטית וחותם שם בצריף הבד״צ מפרעמישלא ר׳ נתן העבענשטריט, ארי׳ יהודא לייביש מייזלס, משה יעקב פעלדמאן.

הי׳ בר אבהן ולמדן עצום, חכם מחוכם ובעל הוראה מובהק.

הוא התכתב הרבה בשו״ת עם הגאון מאור הגולה רבי יוסף שאול נאטאנזאהן ז״ל אבד״ק לבוב. ראה שו״ת שואל ומשיב תנינא ח״ד סי׳ פ״ג: שלום וכ״ט לש״ב הרב המאה״ג מעוז ומגדל מו״ה נתן נ״י ראב״ד ומו״ץ בק׳ טאמשוב, מכתבו הגיעני תמול בש״ק עם הרבה מכתבים הנחוצים ונתתי למע״ל משפט הקדימה. עוד שם בסי׳ צ״ט: שלו׳ אל כבוד ש״ב הרב הגדול המפורסם מו״ה נתן ה״ש מו״צ וראב״ד בק׳ טאמשוב, מכתבו הגיעני היום בצירוף הרבה מכתבים הנחוצים ונתתי לו משפט הקדימה. עו״ש בסי׳ ק׳ תשובה אליו. בסי׳ ק״ב בהיותו עוד דומו״צ בק״ק ראווא וכן בסי׳ ק״ה. עוד שם בסי׳ ק״ג, נכתב בשנת תרכ״ד: שלו׳ וכ״ט אל כבוד ש״ב הרב המאה״ג בנש״ק וכו׳ מו״ה נתן העבענשטרייט אשר הונף והורם להיות לראב״ד ומ״צ בק׳ טאמשוב, מכתבו והבשורה טובה אשר נתבשרתי כי נתקבל לראב״ד ומ״צ בק׳ טאמשוב הגיעני תמול בלילה, ואני מברך אותו בברכת מז״ט יצליחהו ד׳ להורות הוראות ישרות ומתוקנות כראוי לו ולכבוד אבותיו הקדושים אשר בארץ המה ויהי׳ רגל מבורכת לאנשי העיר ובשלומם יהי׳ לו שלום טובה וברכה.

מהתוארים שהכתירו הגאון מלבוב וגם הדין קדימה שנתן להשיב מקודם על שאלותיו רואים חשיבותו וגדלותו בתורה והוראה, וכן מובא בהרבה ספרי שו״ת האחרונים.

הרב ר׳ (יעקב) אליקים געצל מו״ץ ואבד״ק טאמאשוב

עיין בשו״ת נפש חי׳ להגאון רח״א וואקס (אהע״ז סי׳ כ״ח) מיום ה׳ מנ״א שנת כת״ר: אל כבוד ידידי הרב החריף המפורסם כש״ת מו״ה אליקים געציל האבד״ק טאמאשאוו. שם בסי׳ כ״ט מכתרהו: הרב המאה״ג החריף ובקי החסיד המפורסם מו״ה אליקים געציל, ושם אבהע״ז סי׳ נ״ב: אל כבוד הרב החריף הבקי המפורסם לתהלה כש״ת אליקים געציל, ועיי״ש בסי׳ מ״ט, ובאמצע כתוב „אך הרב הקדוש דקהלתכם רוצה להתיר״, וכנראה

כוונתו על הרה"ק ר' לייבישל נייהויז, כי הרה"צ ר' יהושע'לה לא התערב בהוראה, והמעשה הי' בשנת תרי"ד־תרט"ז.

בשו"ת שואל ומשיב יש הרבה תשובות אליו, רק בהוספת שם יעקב, עיין מהד"ק ח"א סי' ש"ל: כבוד הרב המופלג בתורה מו"ה יעקב אליקים געציל האבד"ק טאמאשוב, ותילתאי ח"א סי' ו' ג"כ: להרב יעקב אליקים געציל אבד"ק טאמאשוב, ובחימשאי סי"ט ס"ט מכתרהו רק בתור מו"ץ דק"ק טומאשוב.

בספר דברי שאול (יוסף דעת) על יו"ד בסי' ל"ט ס"ו ודף הספר י"א טור ד' אעתיק כאן מ"ש לטאמאשוב להרב מו"ה יעקב אליקום געציל נ"י ראבד"ק טאמאשוב בשנת כת"ר כ"ב טבת, במה שנמצאים נקודות אדומות בריאה, ואמר הרב המנוח אב"ד שם לקלוף ולא סמוך על בדיקת פושרין וכו' ולפענ"ד סגי בבדיקת פושרין בלבד וכו' עיי"ש.

הרב רבי יצחק אלי' אבד"ק טאמאשוב

בהגה"צ ר' משה מנחם אבד"ק לוביטש. פרטים מימי חייו לא ידוע לי, רק בגלל מחלוקת עזב בשנת תרל"ד את טאמאשוב, ואחריו קבלו את הרב מחמעלניק, רבי משה רויגענפיש. בילדותי שמעתי שהי' חסיד איזביצא־ראדזין ומפני ההתנגדות על חסידות זו גרשוהו מטאמאשוב, והי' ת"ח מופלג. אבל אם כנים הדברים לא אוכל לברר. בספר יכבד אב לרמ"א וואלדען, פיעטרקוב תרפ"ג, מובא שמו.

הרב ר' משה רויגענפיש אבד"ק טאמאשוב

בהרה"ח ר' אפרים פישל בהג"מ אברהם אביש אבד"ק קאנסקיוואליע נכד השל"ה והרמ"א. הי' מקודם אב"ד בעיר קאנסקיוואליע, אח"כ בחמעלניק ובסוף ימיו בטאמאשוב, ושם מנ"כ.

הי' גדול בתורה וחסיד נלהב, בימי עלומיו זכה עוד להכיר את הרה"ק ר"י מרוזין ובספר שארית ישראל לחתנו רבי ישראלי הכהן נדפס ממנו מכתב שבו מצייר דמות פניו. התכתב עם גדולי הדור, ויש לו תשובות בשו"ת הרי"ם מגור, נכתבה בשנת תדי"ר בהיותו אבד"ק חמעלניק ומכתרהו... לכבוד אהובי הרב הגדול חריף ובקי נר ישראל פטיש החזק,

דבריו של הרי"ם ז"ל מעידים על יקרת ערכו בעיני גדולי ישראל. וכן יש תשובות אליו בספרי אבני נזר מסאכאטשוב.

בשו"ת נפש חי' להגאון רח"א וואקס מקאליש זצ"ל (או"ח סי' ד') יצא לאסור אתרוגי קארפו ורק לקחת לצאת באתרוגי א"י. ובין חתימות הרבנים שהסכימו עמו להלכה נמצא הרב מטאמאשוב (ארדינאצקי) ר' משה נ"י. תאריך התשובה כ"ב שבט תרל"ג.

כתת רגליו מימי עלומיו לצדיקי דורו וביחוד הסתופף בצל הקודש של הרה"ק רנ"ד משידלאווצא, הדברי חיים מצאנז, אח"כ אצל המגיד מטריסק וע"פ עצת הרה"ק המגיד מטריסק לחסידיו בטאמאשוב נתקבל שם לאב"ד. נפטר ח"י מרחשון שנת תר"ם. ועיין בספר בנין דוד להג"מ דוד דוב מייזלש, ווארשא תרע"ג, הספד מהג"מ פנחס אלי' מייזלש אבד"ק זויערשוב בן המחבר על הרב ר' משה מטאמאשוב.

נוסח מצבתו

שנת וימי בכי' אבל משה אבל כבד ליהודים לפ"ק.
הי חסיד הי עניו זעק והילל
רב גדול תהלתו מי ימלל
בקיאותו בתורה, כל השומע יהלל
משפט אמת וצדקה עשה בישראל
שם נפשו כעפר, לכל דורשי אל
הרב המאור הגדול, ראש גולת אריאל
מוה"ר משה בהרב אפרים פישל זצללה"ה
האב"ד פק"ק טומאשוב, נכד השל"ה והרמ"א
יניח בשלום ויעמוד לקץ הימין
משה עלה למרום ח"י מרחשון תר"ם לפ"ק
שנת וימי בכי' אבל משה אבל כבוד ליהודים לפ"ק.

הרב ר' אברהם אנשיל ראב"ד בטאמאשוב

הוא הי' יליד גאליציען (עסטרייך) ותלמיד הגאון רבי יוסף שאול מלבוב. מתי הגיע לטאמאשאוו אין ידוע, רק בשנת תרמ"א עת שגרשו מרוסיא כל נתיני עסטרייך הי' מוכרח לעזוב טאמאשוב והתיישב בלבוב ותפס שם מקום חשוב בין הלומדים האצילים שבעיר. ראה בסדרת מצבת זכרון לקהלת לבוב, במאמר קלויז דלובלין בלבוב, למר זאב פישרשיין (שערים, ט' תמוז תשי"ח, תל אביב).

בבנין ביהמ"ד אשר ברחוב באימאווי בקומה השני' נמצא קלויז זה, שהי' מותיקי הקלויזן בלבוב, נוסד מימי החוזה מלובלין ע"י חסידיו, והתפללו בה ראשי העיר חכמיו וסופריו חסידים ואנשי מעשה, גבירים נדיבי לב ואישים מרום המעלה, וביניהם הגאון ר' איטשא איטינגער (מי שהי' אח"כ אב"ד בלבוב), הגביר ר' הערצלי ראפיפורט (מאצילי העיר שתורה וגדולה התאחדו אצלו), הרב ר' אברהם אנשיל ראב"ד מטאמאשוב (תלמידו של הגאון ר' יוסף שאול ז"ל) ועוד.

בספר התמונה, לעמבערג תרנ"ב, בין שמות החותמים מחכר הרב אברהם אנשיל אבד"ק טאמאשוב.

הרב ר' שמואל הכהן זינגער ראב"ד ומו"צ בטאמאשוב

בהג"מ ישעי' מקינצק בהה"צ ר' משה חריף מווארשא בהג"מ טובי' אבד"ק שטקטשין בהרה"ק ר' משה אבד"ק שדה חדש, מתלמידי הבעש"ט ומנ"כ במעזביז אצל רבו, בהג"מ צבי הירש אבד"ק זאריק.

הי' גדול בתורה ועוסק בחסידות, הסתופף בצל הצדיקים הקדושים שר שלום מבעלזא ור"י מרוזין (עיין בספר ליקוטי מהר"ם שיק, שהו"ל נכדו ר' יוסף פנחס כהן, מונקאטש שנת בא עת קץ לפ"ק, בפרשת בא מביא תורה ששמע מאאזמו"ר הרב ר' שמואל ראב"ד טומאשוב ששמע מפי הרה"ק מבעלזא זצ"ל). ואחר כך נסע בקביעות להדברי חיים מצאנז זצ"ל. בנו הג"מ פינחס מנחם מווארשא מחבר ספר מגדים חדשים על מסכת עבודה זרה כתב עליו בהקדמה „בכל יום מסר נפשו ונשמתו ממש" בתפלתו, ואין לשער גודל היראה והאהבה ודביקות שהי' לו בתפלתו, ובכל יום עסק בתורה בנגלה ונסתר, והי' הצנע לכת".

הרב ר' פינחס מנחם הכהן זינגער

בהג"מ ר' שמואל מו"צ מטאמאשוב, ואמו טעמא בלימא שהיתה ידועה בשם טעמעריל. היא היתה אשה חכמה וצדקנית בת בתו של הרה"ח ר' דוב בעריש מייזליש מראווא נכד הגה"ק ר' דוד צבי אורבאך אבד"ק קרעמניץ ומאהלוב בהגה"ק ר' ארי' ליביש אבד"ק סטאניסלוב, שהבעש"ט הגיד עליו נוראות, ונכד הש"ך.

(הי' חתן הג"מ יעקב מרדכי זילבערמאן אבד"ק בילגורייא. ועיין בשו"מ תליתאי ח"א סי' קס"ז, ובקמא ח"ג סי' פ"ז: „כבוד האברך החריף ושנון מתמיד ומצא כדי מדתו מו"ה יעקב מרדכי נ"י בק"ק מאטשוב, מכתבו נמסר לי עש"ק העבר, ויען כי האיש המביא מכתבו הפליג בשבחו אשר יומם ולילה הוגה בתורת ה' וראה סימן יפה במשנתו, על כן כתבתי על ידו איזה שורות למען הלהיב לבבו בתורה".

נתיתם בעודו נער ואמו פראדיל נישאת לגביר במעזריטש ושם נתגדל ולמד אצל האב"ד הרב חרל"פ, והחשיבו מאד מפני שהי' עילוי ושקדן בתורה, נשא אשה חנה בת ר' יצחק ממאציוב מחסידי טריסק והוא הכניסו לטרקלין החסידות, משרת הרבנות הראשונה הי' לו בפורציק ואח"כ במאציוב ולבסוף בבילגורייא.

בימי עלומיו הרבה בתעניתים וסיגופים והסתופף בצל המגיד הקדוש ר"א מטריסק, ונתקבל לאבד"ק בילגורייא (אחר שממשלת רוסיא גירשה משם הגאון ר' שמואל ענגעל מראדימשלא ז"ל). הי' מפורסם לגדול בתורה וצדיק כביר וכשהי' מתפלל הי' כלפיד אש, והגאון אב"ד דלובלין ז"ל שבחו מאד, ואמר אשר עם הרב מבילגורייא ועם הרב הסמוך לו משעברעשין (שכיהן שם אז הגאון ר' שמואל לייב ז"ק, שנתקבל אחר כך לאבד"ק ביאלא פאדל) עמהם הנני יכול לדבר ולשוחח בדברי תורה. מובא בספר שו"ת דברי יששכר מבענדין סימן מ"א ושאלות ותשובות עזרת ישראל לרי"א שפירא ממעזריטש סי' קכ"ה, דבר אלי' קלאצקין סי' ע' ושם כל השאלה שלו עם חיד' שפתי אברהם (ווארשא תרצ"ח) להג"מ הר"י ראטענבערג מוואדיסלוב סי' ב', ובשו"ת אבני נזר או"ח סי' של"ז שע"א תי"ט ת"פ וחיו"ד סי' ע"ד-קי"ב סי' רנ"ח ועוד, והוא מפליג מאד בשבחו. כתביו המרובים לא נדפסו, בספר גן רוה על פמ"ג הלכות שבת בילגורייא תער"ב נמצא הסכמה ממנו, ועל ספרי הגה"צ רבי ישעי' מראחיב נמצא הסכמותיו עם הערות, כשכבשו האוסטרים בפעם שניה העיר בילגורייא בי"ז בתמוז תרע"ה ברח לובלין, ומת במחלת החאלערי ר"ל שפרצה אז בכל הסביבה ונספו אלפים מישראל.

בעירנו גרו שני נכדיו בעלי בתים נכבדים ר' שלום זילבערמאן חתן ר' אליעזר שפירא ואחיו ר' ישראל זילבערמאן חתן ר' ישראל הכהן גלאנצער. ר' שלום הי' גם עסקן צבורי חשוב בנו בני הג"מ ר' יצחק ז"ל).

רבי פינחס מענדיל התיישב בבילגורייא אחר פטירת חותנו ועסק כל היום בתורה, אבל פרנסתו היתה דחוקה ונתקבל משם למו"ץ לעיר דזיקוב ישוב אצל ציעשינוב.

הי' אבד"ק לענטשין ואח"כ מו"צ בורשה, וגם זמן רב הי' ר"מ בישיבת האדמו"ר מראדזימין ז"ל. מח"ס מגדים חדשים על מס' ע"ז, פיעטרקוב תר"ע, וזה הי' רק לדוגמא והי' מסודר אצלו חיבור שלם על

מסכתות ברכות פסחים ביצה קידושין, וגם ספר צדקת חכמים, והו״ל ספר נוטריקון לבעל פמ״ג, נדפס בבילגורייא תר״ע.

וראיתי בחורבן בילגורייא, קראנבערג, תל־אביב תשט״ז עמוד 189 שהדפיס ספרו השני אבני זכרון עמ״ס ברכות — בבית עקד פרידבערג לא נמצא ספר כזה, וכן לא ברשימת ראובן מרגליות בהספר אייר תשי״ד.

בספר יסוד הדעת לר׳ אליעזר ב״ר אברהם יהושע העשיל ממאגעלניצא נכד המגיד מקאזניץ ואוהב ישראל מאפטא ח״א ווארשא תער״ב, נמצא הסכמתו (במדור דברי חכמים) מווארשא.

בנו הרב ר׳ משה הכהן זינגער הי׳ מו״ץ בסטארי דזיקעוו ונפטר בדמי ימיו בשנת תש״ג בעיר דזאמבול אסיא התיכונה ברוסיא. שאר בניו הם הסופרים י. י. זינגער, ומר יצחק ווארשאווסקי או הנודע בחתימתו באשעוויס, על שם אמו בת שבע שנפטרה ג״כ בדזאמבול, קאזאקסטאן ברוסיא.

מגדים חדשים על מסכת ע״ז. חידושים וביאורים על כל דף ודף בדברים ההכרחיים הנוגעים לפשט וביאור הגמרא רש״י ותוס׳ ומהרש״ל ומהרש״א ומהר״ם, ולפרקים יסתעף בו ביאור דברי הפוסקים הרמב״ם והש״ע זי״ע.

חברתי בעזרת החונן לאדם דעת **פנחס מנחם הכהן זינגער** מלפנים אבד״ק לענטשין וכעת **בווארשא** בלאאמו״ר הרב המאה״ג וכו׳ הר׳ **שמואל** זצ״ל **מטאמאשוב** פלך **לובלין** וכו׳. פיעטרקוב תר״ע, בדפוס ר׳ חנוך העניך פאלמאן.

ה ס כ מ ו ת

אהרן מנחם מענדל בהרה״ק זצללה״ה ראדזימין ט׳ אדר עת״ר.
יעקב מרדכי (זילבערמאן) חופ״ק בילגורייא כ״ו שבט עת״ר.
נחמי׳ אלטר בהרהגה״צ הר׳ שמואל אבד״ק ראדזימין, א׳ תרומה עת״ר.
פתחי׳ הארענבלאסס חופק״ק ווארשא ה׳ מו״מ תרס״ט.
צבי יחזקאל מיכלזוהן אבד״ק פלונסק, ב׳ תצוה עת״ר.
עיין בהקדמה שכותב שנמצא תח״י מסודר הספרים בכתב יד.
מגדים חדשים על מסכתות, **צדקת חכמים** ליישב דברי הרי״ף והר״ן.
צדקת רש״י ליישב התמיהות של מהרש״א ומהר״ם על רש״י בש״ס, ונשארו בכ״י.

נוטריקן (ר״ת נשמה טהורה רוב ימי׳ קדושה נצחית) שחיבר רבנו הגאון המובהק שר התורה וכו׳ מו״ר **יוסף תאומים** זצלה״ה אבד״ק פפד״א בעמח״ס **פרי מגדים** נעתק ונדפס מתוך עצם כתב יד קדשו של הגאון המחבר ז״ל וכו׳ הובא לבית הדפוס ע״י וכו׳ הרב המאוה״ג וכו׳ מו״ה **פינחס מנחם** מענדיל הכהן זינגער מטאמאשוב מלפנים הי׳ אבד״ק לענטשין וכעת מו״ץ בפה ווארשא (ברחוב קראכמאלנע), בילגורייא שנת עת״ר. בדפוס ר׳ נתן נטע קראנענבערג.

בהקדמה יש הכרת תודה להנגיד החסיד וכו׳ ר׳ ישראל הכהן (גארזיציינסקי) חתן הג״מ משה אבד״ק טאמאשוב, אשר הוא נתן הספר להעתיקו ולהביאו לבית הדפוס.

ר׳ ישראל הנ״ל אמר להכותב הטורים, שהכ״י הי׳ גדול פי חמשה מהנדפס, ומחמת הוצאות הדפוס הדפיס רק חלק חמישית, והשאר נאבד בימי המלחמה הראשונה.

הסכמות: אברהם מרדכי אלטר מגור, משה בצלאל, מנחם מענדל אלטר, יעקב מאיר, מאיר אלטר, יצחק אלטר (כולם מחצר גור, בנוסח ג״א אקח וכו׳ אדר״ח אלול תרס״ח גור; אברהם בהרה״ק מהר״י ליב איגר זצוקלה״ה מלובלין, ב׳ מנ״א תרס״ח עיר פילאב; אהרן מנחם מענדל בהה״ק זצלה״ה זי״ע חופ״ק ראדזימין; יצחק זעליג מקאצק סאקאלוב, כ״ד טבת תרס״ט ווארשא. ועוד רשימה של עשרים ושנים רבנים המבקשים להיות בעזר המוציא לאור.

הרב יעקב הכהן ב״ר מאניש האלענדער

אשתו שרה יוטא בת הרה״ג החסיד ר׳ שמואל הכהן זינגער ראב״ד ומו״צ בטאמאשוב. הוא הי׳ למדן מופלג ובעל הוראה, דיין ומו״צ בק״ק פאמארין. מוזכר בשו״ת אורין תליתאי לר״מ תאומים סי׳ ק״ע.

בנו הרה״ח ר׳ יוסף פינחס הי״ד התגורר באונגארן במונקאטש ואח״כ בסאמבאטהעלי, הי׳ ת״ח גדול וחסיד בעלז, הוציא לאור ספרי דברי מנחם, ליקוטי מהר״ם שיק (שם מביא תורות משר שלום מבעלז ששמעם מפי זקינו הרב שמואל). בן בנו רבי אברהם יצחק האלענדער מסאמבאטהעלי הדפיס בסוף ספרו „ראשית מגדים״, ברוקלין תשי״ט, חידושים מאביו רבי יוסף פינחס עיי״ש. בהיותו בגיל ע״ב שנה הובילוהו לבעלזיץ ונשרף שם על קידוש השם ביחד עם בניו ר׳ חיים ומשפחתו, ר׳ ישעי׳ ומשפחתו ור׳ משה דוד ומשפחתו וכלתו שרה בת יעקב אשת המחבר וילדיהם הי״ד. עיין בהקדמת ספרו פני אברהם, ברוקלין תשכ״ד.

ליקוטי מהר״ם שיק ליקוטי דיבורים מהגאון מהר״ם שיק ועוד כמה מילים יקרים מגאונים וקדושים. מונקאטש בדפוס קאהן עט פריעד שנת בא עת קץ.

וכותב בהקדמה: והוספתי כמה דברים אשר שמעתי מזקני הרה״צ מוה״ר שמואל שהי׳ ראבד״ק טאמאשוב ששמע בעצמו מפי קודש הקדשים הרה״צ מו״ה שלום זללה״ה מבעלזא

ומהרה"צ קודש הקדשים מו"ה ישראל זצלה"ה מרוזין. המוציא לאור הק' יוסף פינחס הכהן.
דברי מנחם להגה"ק וכו' ר' **מנחם מענדל מפריסטיק** ומנוחתו כבוד **בּרימאנוב** וכו'. המוציא לאור מחדש הק' יוסף פנחס הכהן. בדפוס קאהן עט פריעד שנת בא עת קץ מונקאטש.

הרב ר' חיים אהרן צבי ב"ר אליעזר שידקאווסקי אבד"ק טומאשוב

מוצאו מחבל ליטא, נולד בשנת תרכ"ו, הי' תלמיד הג"מ הילל ליפשיץ אבד"ק לובלין והי' דרשן נפלא וידען גדול והשתלם בלימודי חול והשכלה. בשנת תרנ"ה על פי המלצת רבו הרב מלובלין נתקבל ע"י הבע"ב המשכילים לרב מטעם בטאמאשוב. התחבב מאד אצל ההמון עם, וגם הבע"ב החשיבוהו ובפרט ראו כוחו בפסקיו בדיני ממונות, אבל החסידים שהוו רוב מנין ורוב בנין בעיר לא קבלו מרותו, וביחוד רדפו הה"צ ר' יהושע זצ"ל, גם התנהגות בני ביתו לא היתה לפי רוח החסידית והאדוקית בטאמשוב, ופ"א פחתו ממשכורתו בגלל אשתו שלא כסתה ראשה כהוגן. ביתו הי' כמו נטע זר בכרם היהדות הפולנית שלא הי' יכול להתאקלם שם וכל ימיו סבל הוא מהחסידים והם ממנו. נפטר בימי המלחמה העולמית הראשונה, י"ט אדר א' תרע"ו. נדפסו ממנו הסכמה על הספרים טיול בגן, פיעטרקוב תרס"ה, עדן בגן בילגורייא תר"ע לרבי נתנאל שנור מזאמאשטש. ובשו"ת אבני נזר יו"ד סי' תפ"ה נמצא חתימתו בין שאר רבני פולין שאסרו לקנות רבנות בממון, הן ע"י עצמו או זולתו. ובספר שארית ישראל (גארזיציינסקי) תשובה ממנו.

הרב ר' זאב הלוי שטארקהאמער דומו"ץ בטאמאשוב הי"ד מקודם הי' אבד"ק סווינעך

הנקרא געלער מורה הוראה, הי' בעל הוראה מובהק ואיש חכם וירא שמים ומאד הי' חביב בעיר, ביחוד התחבב אצל „עמך". בפרוץ מלחמה העולמית הראשונה נמלט לעומק רוסיא ונהרג שם באוקריינא בשעת הפרעות. הסכמותיו נמצאות על ספרים שהו"ל הרבני ר' נתן נטע וועלטשער. עיין בערכו. הוא הי' מקודם אבד"ק סווינעק.

הרב ר' מנחם מענדל נייא ב"ר נתן נייא מטומאשוב

נולד בטאמאשאוו בשנת תרמ"ו, אביו הי' מהחסידים הדגולים והעשיר שבעיר. בכלל משפחת נייא היתה נחשבת על משפחות האצילות בעולם החסידות בפולניא. הראשון לבית נייא הי' גיסו של הרה"ק ר' מענדל מקאצק.

ר' מענדל הי' מימי עלומיו עילוי נשגב ומתמיד בתוה"ק והסתופף בצל הקודש של הרה"ק בעל בית יעקב מאיזביצא ואח"כ אצל בנו הגאון בעל סדרי טהרות. בשנת תרנ"ג נתמנה לרב בדובענקא ונתאשר ג"כ מטעם הממשלה שהי' לו בילדונגס צענז, ומפני זה רחקו הגאון מראדזין. אח"כ נתקבל לראבד"ק צויזמיר ושם נתקרב לחסידי גור והי' שם אב"ד עד יומו האחרון בשנת תרצ"ז. מובא בדבר הלכה לר"א קלאצקין מלובלין סי' ל"ג—פ"ב חבלים בנעימים ח"ג סי' ל"ב פ"ט.

עיין בהדרום ניו יארק, חוברת יב אלול תש"ך, עמוד 55 שנתפרסמו שם תשובות מהגאון מהרש"ם מבערזאן אליו. בספר חיי יצחק עה"ת, בראשית, להרב חיים יצחק איזיק ב"ר יעקב ארי' ז"ל מווארשא, ווארשא תער"ב, נמצא שם ממנו הסכמה, וכותב: אם אמנם מעודי הייתי מושך את ידי וחדל אני מלעמוד במקום גדולים, להתייצב על הבמה בראש הומיות, לתת הסכמה על ספרים, אכן כעת לא יכולתי להתאפק ולמנוע הטוב מלמלא בקשת בניו של אותו צדיק, האי גברא רבא ויקירא ידידי מנעורי הרב הגדול . . . א' ויק"פ כ"א אדר תער"ב.

הרב ר' ירחמיאל מרדכי וויינבערג אבד"ק טאמאשוב

נולד בשנת תרכ"ג לאביו הרה"ג ר' יעקב יצחק וויינבערג אבד"ק לאטוויטש פלך ווארשא מגזע הרה"ק רשכבה"ג הרבי מלובלין זצ"ל. אשתו היתה בת הרה"ק ר' אברהם יהושע העשיל בהרה"ק ר' משה רוקח מקארוב בהגה"ק שר שלום מבעלזא זצלה"ה.

הי' למדן מופלג וספרא רבא. בשנת תרמ"ה נתקבל לרב אבד"ק גלוסק ובשנת תרנ"ח לאבד"ק קרילוב, ובשנת תרע"ח אחר השריפה בטומאשוב והרבנים נעדרו נתקבל לרב בטאמאשוב. הסתופף בצל הקודש של אדמורי"ם הצדיקים לבית בעלז, מתחילה נסע להאדמו"ר האמצעי הרה"ק ר' יהושע רוקח ואח"כ לבנו הרה"ק ר' ישכר דוב ואח"כ לבנו הרה"ק ר' אהרן זצלה"ה והי' נחשב מאד בין הרבנים חסידי בעלז. אכן סבל הרבה מצער גידול בנים, וזה השפיע לרוע על מצב בריאותו ועל עמידתו בחיים. מכל יו"ח נשארה לו בת יחידה הרבנית דבורה אשת הה"צ ר' יוסף ברוך

אבד"ק חענטשין בהרה"ק ר' יהושע העשיל האדמו"ר מחענטשין באלקוש, והיא ילדה לו את הרב פינחס ישעי' חתן הרה"ק ר' ליביש שפירא מלובלין. אחר פטירת אביו בשנת תרצ"ח נתקבל לממלא מקומו בחענטשין. בפרוץ המלחמה בשנת תרצ"ט נהרג. ובנ"י פחדו אז לצאת לקברו מפני פחד האויב, והלכה אשתו ולקחה עגלה ובעצמה הנהיגה את העגלה לבית עלמין וכרה לו קבר במו ידי', וכך נטמן האי שופרא בארעא. אחותו מרת שיינדלי אשת הרב ר' יוסקי לאם הי"ד נכד הרה"ק מבעלז. הרבה סבל בחייו וקיבל באהבה. נפטר ביום שבת קודש פרשת תצא שנת תרצ"ט ונקבר ביום א' פרשת תבוא ונספד ע"י הרה"ק מרא"ל אבד"ק ציעשינוב שתאר לפני העולם את מצב העולם ואת סכנת המלחמה המרחפת בעולם ועוררם לתשובה. — מובא בשו"ת דבר הלכה להגר"א קלצקין סי' מ"ג לובלין תרפ"א.

יש הסכמה ממנו על ספר עלי הגיון עה"ת לרבי יוסף אבד"ק גלוסק, לובלין עזרת"ה, מיום כ"ב מנ"א תרפ"ה.

הרב ר' ארי' ליבוש רובין, אב"ד ואדמו"ר

• ח"י בידרמאן

רב גאון וצדיק מגדולי חשובי הרבנים בפולין.

נולד בצאנז לאביו הרה"צ המפורסם רבי יצחק טובי' רובין אדמו"ר בצאנז, ולאמו הרבנית הצדקת שהיתה מפורסמת בחכמתה, ורבים באו לקבל ברכת פיה מרת נחמה ע"ה, בתו החביבה של הגה"ק רשכבה"ג מרן הדברי חיים מצאנז.

מורשה רוחנית רבת אנפין של אבות גדולים מציקי תבל, הוטבעה בדמיו רוח קדושה אשר משחר ילדותו הטה שכמו לעול תורה ומצות ביראת שמים להפליא.

כ"ק אביו השגיח עליו בעינא פקיחא, ומסרו למלמדים גדולים בתורה ויראה, ובגילו הרך נתבלט בכשרונותיו והתמדתו ומדותיו המזהירות, ואש קודש בערה בקרבו, מימי נעוריו למד והתפלל ברגש והתלהבות, בהשתפכות הנפש ונעימות והי' מחונן בחסד עליון בפה מפיק מרגליות, דודו הגה"ק רבי מרדכי דוב מהארניסטייפל חבבו מאד וקראו המגיד'ל שלי.

בימי בחרותו יצא שמו לתהלה, במעלותיו הנשגבות והגה"ק מופת הדור בעל דברי שמחה מציעשינוב, בנו הצעיר של הגה"ק מאור הגולה בעל דברי יחזקאל משינאווא, וחתן הגה"ק רשכבה"ג רבי יהושע רוקח אדמו"ר האמצעי מבעלזא, שהי' אחד מגדולי חשובי הצדיקים בגאליציען, לקחו לחתן בעד בתו הבכורה הרה"צ מרת חנה רחל תחי'.

חותנו הגדול אהבו אהבת נפש ושמר עליו כבבת עינו, כחות כבירים

השקיע שיגדל בתורה וחסידות, הביא במיוחד הרב הגאון ר׳ משהלי בלום הי״ד ממיעלץ, ואח״כ דומ״ץ בצאנז שילמד עמו, וגם הוא בעצמו למד עמו שיעורים תמודין בגפ״ת ופוסקים, והאציל עליו מרוחו במלוא חפניים, והוא הי׳ קשור ודבוק לחותנו בכל נימי נשמתו, שתה בצמא דבריו הקדושים, חכה להשתלם תחת ידו הקדושה, ועשה ממנו כלי שלימה.

ארבעה שנים שהי׳ שרוי במחיצתו, משלחן גבוה קא זכי לקלוט בתוכו הנצוצי אור חוהר ששפעו מלב טהור וקדוש. מקור האמת והקדושה, שלחם מלחמות ד׳ נגד הפורצי גדר, ומסר נפשו ולבו בעד קדושת ואהבת ישראל, ועמד כחומה בצורה נגד רוח הזמן.

באותו פרק נסמך להוראה מהגאונים מהר״ם אראק מבוטאטש־טארנא, ומהר״ש ענגעל מראדאמישלא ועוד.

חותנו הרה״צ, מפני חולשתו מסר לו הנהגת הרבנות בחייו, וכשנפטר בכ׳ טבת תרע״ד, נתקבל לממלא מקומו. אולם לא ארכו הימים ונפרצה מלחמת העולם הראשונה, ונמלט הוא וביתו ביחד עם אביו הרה״ק זצ״ל לפעסט, ואם כי הי׳ צעיר לימים ריכז סביבו חסידים ואנשי מעשה ועבד הרבה לטובת הפליטים נגועי המלחמה, ביחוד הי׳ פעיל בועד הרבנים למען פליטי גאליציען ובוקאווינא, שם התגורר כל ימי המלחמה.

בחזרו לציעשינוב היתה העיר שרופה וחריבה, השקיע כל מרצו לבנות הריסות ביהמ״ד והקלויז, יסד תלמוד תורה כללית, ובחן בעצמו התלמידים, כוחות כבירים השקיע לחזק ולחנך הבחורים ועודדם שילמדו בקלויז והפיח בהם רוח חסידות, ובמשך איזה שנים ראה ברכה בעמלו שהעמיד בחורים יראי ד׳ ומופלגים בתורה שהיו למופת בכל הסביבה. אנשי העיר העריצוהו ונתקשרו אליו בחיבה והוקרה, ולא רצו להניחו לצאת מעירם, אולם הוא עצמו עזב את כסא הרבנות בציעשינוב בעד גיסו שהגדיל ה״ה הגה״צ רבי יחזקאל שרגא הלברשטאם הי״ד שנתקבל אחריו לאב״ד, ועל פי בקשת חסידיו התיישב בטומאשוב ושם גילה את כוחותיו הרוחניים הגאוניים במלוא זוהרם. אישיותו הקורנת ומלאת חן, חוט של חסד הי׳ נסוך על פניו, והי׳ מלא טעם, מי שבא במגע אתו מיד נקשר אליו בעבותות האהבה בידידות תמידית בנועם אמרי פיו ובעיניו הפקוחות שבה את לב האדם. הוא משך אליו בני תורה והמון עם, נהרו אליו מכל הסביבה לקבל ברכתו ולשמוע עצתו. אולם כל מרצו וחייו, הקדיש לחנך הדור הצעיר ולקשרם לתורה ולחסידות, בעבורם לא הי׳ יקר כל עמל ויגיעה, וכאשר בני העיר עטרו לראשו גם כתר הרבנות, הנהיג הרבנות ביד רמה, עשה הרבה תיקונים להחזקת הדת, גדר גדר ועמד בפרץ, ביקר בעצמו בבית המטבחיים, הרבה כוחות השקיע בבנין המרחץ ומקוה חדשה בכל הנוחיות, לפעמים הלך בערבי שבתות של חורף להשגיח

שינעלו החניות בזמן הראוי, התדיינו לפניו בד"ת שהי' לזה מומחה גדול, ופסק שאלות באו"ה, דאג בעד שיחרור החיילים ומזונם הכשר, פ"א הודיע לו הראש הקהל בליל יוה"כ שלא שחררו החיילים, פשט טליתו והלך עמו להשתדל לשחררם, וביחד עם זה ערך שלשה פעמים בשבת שלחן עם חסידיו, מי שהי' פעם נוכח בעריכת שלחנו שהי' מלא טעם וקדושה, דברי תורה חסידות זרמו מפיו כנחל נובע מעין חכמה, נועם זמירותיו בנגוני צאנז ראפשיץ שנאמרו בהתלהבות ובלבביות והיתה מרוממת הנשמה ומעלה לעולמות עליונים, ביחוד היה מתלהב בכיסופין עילאין ודביקות גדול, בעת רעווא דרעווין בסעודת שלש סעודות. ניגוני רבינו חמירותיו פלחו באויר, כל אחד הרגיש המתיקות שנבלעה באברים, ומפעם לפעם נפרצו מפיו אמרות טהורות ופסוקים מקוטעים בנעימה קדושה שלקחו שבי לב כל המסובין, מי לא זוכר הרגעים הרוחנים עת שר רבינו המילים: לית אתר פנוי מיניה, לית מחשבה תפיסא בך כלל. ובצמאון רב גמעו כל פניני טוהר שיצאו מפיו — שיחותיו ותורותיו היו רעננים, הוא הי' בעל סיפורים ואוצר החסידות, ידע הרבה מצדיקים קדושים ואבותיו הקדושים, על מדותיהם של גדולי ישראל ועניני הכלל. על יו"ט ושבתות מיוחדים נסעו אליו גם מערי הסביבה, וגם חסידים של צדיקים אחרים באו לשלחנותיו, להתבשם מתורתו ולטעום טעם של שמחת יו"ט בהיכלו, בין החסידים שבאו אליו מעירות אחרות היו עוד כאלה שזכו להסתופף בצל הקודש של אבותיו הקדושים הדברי חיים ודברי יחזקאל.

העבודה הגדולה ביותר ראו אצלו בימים נוראים, ירד בעצמו לפני התיבה ושפך כמים לבו בבכיות עצומות והי' העם מתמוגגים מרוב התעוררות, עבודתו בתפלותיו היו בהתלהבות גדולה שמחה ורעדה ביחד, כל מלה קבלה בפיו גוון מיוחד, בהתאם למשמעה, תחנונים, קריאה לעזרה, הבטחה, גילה ושמחה, בשמחת תורה היו יכולים למשש השמחה בכל הפינות, הוא ערך הקפות בנוסח צאנז, הבחורים ואברכים שרו בכל כחם והשמחה הגיע לשיא אפשרות, הוא בעצמו רקד והס"ת בזרועו בהקפות ראשונה, שלישית, שישית ושביעית, וכל הנוכחים היו נאחזים בהתלהבות ושמחה של קדושה.

הריקוד נמשך שעה ארוכה, ורבנו לא עייף ולא ייגע, אין לתאר השמחה והדביקות עד כדי ביטול היש, פשוט הרגישו שהוא מתעדטל מגשמיותו ומרחף בעולמות עליונים כולו דביקות והתלהבות, והי' נדמה כאילו איזה כח רוחני עילאה ירד מן השמים להלהיב הלבבות ולהטעימם מעין עוה"ב באיזה שמחה רוחנית שקשה לתארה, וכל הנוכחים הי' נאחזים בהתלהבות קודש גילה רינה ושמחה רוחנית, כולם צהלו כולם שמחו כולם רקדו עד לאפיסת הכוחות הגשמיים, ועל כל הביהמ"ד משתפכות דיצה חדוה, שאפילו העצמות היבשות (שבאו לראות השמחה) חיו ונדלקו בשלהבת קודש.

מי לא יזכור התהלוכה לתשליך עם ניגוני לכת של חסידיו והריקודים בשובם הביתה כמו ממסע נצחון.

פניו היו מאירים תמיד בקרני ההוד, אולם בימי החגים והמועדים היו קורנים בזהר וחן מיוחד, ומביעים שמחה וחדוה וקדושת הזמן.

לא אוכל לשכוח את מאור פניו הקורנים, גדולת הנשמה אוצר הטוב והנעימות וישרות השכל, אשר היו מאירים כאור אבוקת פלאות. הוא הי' אדם בעל אותים רוחניים נפשיים עשירים, איש הרגשת עדינים, פקח וממולח מלא עליזות וחדות הנפש.

הוא החזיר עטרת החסידות בעירנו ליושנה, הפיח רוח חיים בין החסידים בעירנו, ביחוד עשה נפשות לחסידות בין הנוער, ועירנו היתה לדוגמא עם הנוער החסידי והלמדני בכל הסביבה.

תיאור מופלא מתגלמת באישיותו, המזוגה הנפלאה של אדמו״ר ורב בפועל, הכח הזה שבא לו בירושה מבית זקינו מרן מצאנז, השתלם אצלו באופן מוצלח מאד, ועטר כתר הרבנות ונזר האדמור״ת בכבוד והצלחה, הנהגת עדת החסידים ותפקידו הרשמי ברבנות לא דחקו זה את זה, לא נרתע מכל קושי לבצוע תפקידו ברבנות בפועל, ולפעמים סיכן את נפשו ולא נסוג אחור ממעמדו בחזית הרבנות. פעם אחת היתה אורבת לו סכנה עצומה, ממש של שפיכת דמים בענין שהי' נוגע לכשרות הבשר, שעמד כחומת הברזל ולא שת לבו להפצרת בני ביתו וחסידיו שיחזור מפסקו, הוא אמר במשרת הרבנות הנני כחיל העומד על משמר החזית, שאז אי אפשר לו לחוס על חייו ועל נפשות ביתו, ולא חסך כל מאמץ לטפח השתולים הרכים בחורי ביהמ״ד ולייצב את מעמדם הרוחני, הגם שבזה בא לפעמים בהתנקשות עם ארגונים פוליטים, וסבל מזה צרות, ושימש כחומת מגן נגד זרם החפשיות, של פורקי הדת, הוא הי' המנהיג הרוחני בעל שיעור קומה, ואבן הפינה של חיזוק התורה והדת בעירנו, בלהבת אש רקם את מסכת חייו ובשלהבת קודש הדליק והצית את סביבו, כדאי להדגיש שאלו שנשארו לפליטה אחר השואה למרות הנסיונות הקשות שעברו עליהם בחורבן הנורא, רובם נשארו נאמנים לד' ולתורתו ועוד מתלהב בקרבם הניצוץ הקדוש שהבעיר בקרבם.

פרק מיוחד הוא מעשה צדקה שלו הי' עושה ומעשה, וביחוד בעד מרורי נפש בעלי בתים שירדו מנכסיהם לרגלי המצב הקשה ששורר בפולין הרבנים או עני בן טובים יהודים דווים וסחופים מוכי יסורים ופגעי החיים שבאו ממרחקים, מצאו אצלו תמיד סעד ותמיכה, ודברי עידוד חיזוק, ביתו ולבו היו פתוחים לכל נדכה ומר נפש, ושם מצאו השירות המלא באש״ל וכל צרכיו, וביתו הי' הומה תמיד מאנשים מי שבא לשמוע עצה ומי לקבל ברכה, מי לתנות צרות נפשו ולגולל מעליו האבנים

המעיקים לו בחייו, ומי לקבל הדרכה, מי להתדיין ומי להתפשר, מי בעניני הכלל ומי בעניני הפרטי, ומי שבא סתם בכדי להמצא עמו במחיצתו וליהנות מדבריו ופקחותו, את כולם הי' מקבל בסבר פנים יפות ורוח אהבתית בחמלה וחנינה.

הוא תפס מקום חשוב בין צדיקי גאליציען הוא נסע לפרקים פעם בשנה או שנתיים לדודו הרה"ק ר' ישכר דוב רוקח מבעלזא, והוא השתעשע עמו הרבה, ודובר עמו שעות ארוכות בתורה וחסידות, ובשלחנותיו העמיד לו כסא סמוך אליו מימינו ברוחב השלחן, שזהו הכבוד לא חלק רק לאדמורי"ם הכי חשובים. וכן התיחס אליו בכל הכבוד והערצה בנו הרה"ק ר' אהרן מבעלזא — והושיבו בראש השלחן לימינו.

כשפרצה המלחמה העולמית השני' העתיק מושבו לעיר ראווא רוסקא, וביתו נהפך לתל תלפיות, הפליטים מצאו בביתו מקלט ומחסה, ואנשי המקום תלו בו עיניהם כאל מגדל אור, ולמרות שהשתלט שם שלטון הקומוניסטים, הנהיג האדמור"ת בכל תקפו והפיח בהם תקוות בטחון, אולם לא ארכו שם ימי שלוותו, ושלחו אותו ובני ביתו בחודש תמוז שנת ת"ש לסיביר הרחוקה, בארץ אלטיי, וקבעו מקום מגורו במקום שממה רחוק מאיזה ישוב, שם סבל יסורים נוראים נפשיים וגופניים, סבל מנגישות ורדיפות הדת, הוא הי' אחראי בעד כל הזנחה של מי שהוא ועינוי בכבל נפשו ונפטר אחרי מחלה קצרה ביום כ"ו אייר תש"ב בעיר גוריעבסק מחוז נאווא סיביר.

בנו הרב ר' מאיר ע"ה נפטר זמן קצר לפניו ומונח לימינו, נכדתו הילדה שרה נחמה ע"ה שנפטרה לאחריו, מונחת לשמאלו, ולסביבם כעשרים וחמשה יהודים ממגורשי פולין.

בתו בכורתו הרבנית הענא ובעלה הרה"ג רבי יוסף ברוך בעער הי"ד אבד"ק ווידאמע־פשעדבורז בהגה"צ ר' ישעי' הי"ד אדמו"ר מחענטשין בקיעלץ, ויו"ח הי"ד נהרגו על קידוש השם בפולין בימי השואה. בתו הרבנית מרים מלכה הי"ד ובעלה הרה"צ רבי משה נתנאל זיכלינסקי הי"ד בהרה"צ ר' חנוך סעדי' אדמו"ר מזיכלין סטריקוב בלאדז, ויו"ח הי"ד נהרגו בגעטא ווארשא.

ויבדלו לחיים ארוכים אשתו הרבנית תחי' ובני' נמצאים בברוקלין ניו יארק, בנו הממלא מקומו הרה"צ שלום יחזקאל שרגא, חתן הרה"ג החסיד ר' ישראל יעקב טאפאלא ז"ל אבד"ק סאדאווא, בתו הרבנית פרידא אשת הרה"צ רבי שלמה הלברשטאם שליט"א אב"ד ואדמו"ר באבוב [1], בנו הרב ר' שמחה ישכר בעער חתן האדמו"ר רבי יהושע איכענשטין אדמו"ר מזידיטשוב [2], בנו

1) יסד בקרית באבוב בא"י ישיבה על שמו בשם קול ארי'.

2) רב בביהמ"ד קול ארי' בפלעטבוש.

ר' ישראל אלימלך חתן רבי אלי' ראפופורט מבארדיוב, בתו רעכיל דבורה אשת הרה"ח ר' צבי הורוויץ בן אדמו"ר מסטריזוב.

היו לו הרבה כתבים בנגלה וחסידות, אבל לדאבונינו השאירם בפולין ושם אבדו, ורק מעט מזעיר שכתב בסיביר נמצא אצל בנו הרבי מציעשינוב שליט"א.

תשובות אליו נדפסו בשו"ת אמרי יושר למהר"ם אריק ח"ב, אהל יהושע באמבאך ח"ב, חבצלת השרון לגאב"ד טארניפאל, ארץ צבי להרב מקאזגלוב, בתוך הגולה להרב מטורקא רבי אליעזר מישעל, דבר הלכה (מילואים) לר"א קלצקין עמוד 74.

בנו הרב רשי"ש שליט"א אמר לי שמתכונן להוציא לאור שארית כתביו.

הרב מאיר רובין

● ח"י בן אביב

בהרה"צ ר' ארי' ליביש זצ"ל הרב מציעשינוב, הי' מחונן מילדותו בכשרונות עילוים, ומעלות נשגבות ת"ח גדול ובעל ידיעות עמוקות ורחבות, סופר פורה ונואם מצוין, מנגן נפלא שהקסים את שומעיו, איש האשכולת ונועם המידות, בעל נפש עדינה, הרביץ תורה ברבים, לא עבר עליו יום (חוץ משבתות ויו"ט) שלא למד עם קבוצת בחורים בלי שום קבלת פרס, הי' עסקן מלא מרץ עלומים ומארגן נפלא, עסק בצדקה וחסד וביחוד בעד הגבירים שירדו מנכסיהם ר"ל ובני טובים שנסעו מעיר לעיר לאסוף סכום הגון, שכולם באו לבית אביו הרה"צ ז"ל, והוא דאג ועשה הרבה בעבורם.

הי' מתון בטבעו ושקול במעשיו נעים הליכות ובעל נימוס, התרחק מקיצוניות וכיבד כל אדם ואהוב לבריות.

מקברניטי צא"י בפולניא ונשיא הצעירים בעירנו ומזכיר ועמוד התוך של תנועת האגודה בעירנו, וחבר במוסדות העליונים של אגודת ישראל בפולניא, השתתף בועידת ארצית ופלכית ובכנסי' הגדולה השלישית במארינבאד בשנת תרצ"ז, ומלא תפקידו בהתמסרות נפלאה, בלהט נשמתו הפיח רוח חיים בשדרות החרדים וביחוד עשה נפשות למען הנועד האגדתי, ואפילו המתנגדים המושבעים להאגודה התיחסו אליו בהערצה וכבוד, וכולם ניבאו לו עתיד מזהיר. כתב הרבה בדרכנו וירחונים תורניים.

אבל חבל, נגדע הארז במבחר ימי עלומיו ופריחתו, בארץ גזירה — סיביר הרחוקה עינו את נפשו האצילה ברעב ובעבודה קשה ומפרכסת, ומת מתוך יסורים קשים לדאבון לב משפחתו וכל תלמידיו.

נפטר ביום י"ג ניסן תש"ב בעיר גוריעבסק פלך נאווא סיביר.

הנאהבים ונעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו, לאחר ששה שבועות בכ"ג אייר נפטר אביו רבינו הגדול ז"ל, והניחוהו אצלו, ובכ"ט סיון נפטרה בת אחותו הילדה נחמה פעריל ומסביבם מונחים כעשרים וחמשה אחב"י מפליטי פולין שנפטרו ע"י חולי כפן ושאר צרות.

הוא עזר בליקוט וסידור הגדה דברי חיים לפסח, ומסר זכות הדפסה חד פעמית לאברך נכבד שירד מנכסיו ועי"ז העמיד אותו על רגליו.

הי' לו בכתובים חיבור גדול מסודר על שבת ומועדים מלוקט מגדולי הצדיקים וספריהם, וכשנגלה לסיביר לקח עמו הכתבים, אכן הבולשת הסובייטית בשעה שעשו חיפוש בביתו החרימו הכתבים.

גם הי' לו חיבור מיוחד שאסף בעת היותו במאריענבאד בשנת תרצ"ז על הכנסי' הגדולה השלישית של אגודת ישראל שדנו שם אודות חלוקת ארץ ישראל ע"פ הצעת ועידת פול, להקים מדינה יהודית בחלק זעיר של א"י, כל המאמרים של בעד ונגד של חברי מועצת גדולי התורה, וכל שאר רבנים גאונים ששאלם אח"כ בכתב דעתם אודות החלוקה הכל אסף וסדרם, וחבל על דאבדין.

הרב ר' שלום יחזקאל שרגא רובין־הלברשטאם
רב בטומאשוב ואדמו"ר מצישינוב

● הרב נפתלי ברוינפעלד ע"ה

נתגדל ונתחנך על ברכי אביו הגה"צ אשר טרח ועמל להשפיע עליו מאור תורתו וצדקתו, ואח"כ למד בישיבות צאנז וטארנא, שהיו מפורסמות לשם ולתפארת בגאליציה המערבית. שם שקד על דלתי תורה בהתמדה רבה בלימוד גפ"ת ופוסקים, ונתעטר בהורמנא מאת הגה"ק מו"ה שמואל אהרן מיללער אבד"ק לאבאווא הי"ד.

בהיותו עוד צעיר לימים התכתב עם גדולי הרבנים מדור הקודם ותשובותיהם אליו נדפסו בחיבורם שהוציאו לאור ומהם: שו"ת חזון נחום מהגאבד"ק דאמבראווא, שו"ת מהרי"ץ דושינסקי ירושלים זצלה"ה, שו"ת זקן אהרן להאבד"ק פינסק, לב יהודא להרי"ל צירלסוהן גאבד"ק קעשינוב, שו"ת מנחת יחיאל להגאון רבי אלטר נעבענצאהל ראבד"ק סטאניסלוב, שו"ת דעת סופר להגר"ע סופר גאבד"ק פרעשבורג, שו"ת דובב מישרים מהגאון אבד"ק טשעבין זצלה"ה, ומלבד זה נדפסו תשובותיו להלכה בירחונים שונים כמו: הפרדס, המאור, אוצרות ירושלים, האהל ועוד.

נדפסו ממנו הסכמות ומכתבי תהלה בספרי שארית ישראל גורזיציינסקי, ברוקלין, ויאמר יצחק עמ"ס חולין, תוניס, תלמוד מפורש עמ"ס ברכות, נחמד

ונעים לרבי אורי לאנגנער הרבי מקניהיניטש, במדבר תרצ״ט דברים ת״ש מכתבים והערות ותשובות בספרי טהרת יו״ט לרבי ליפא דייטש, ועוד.

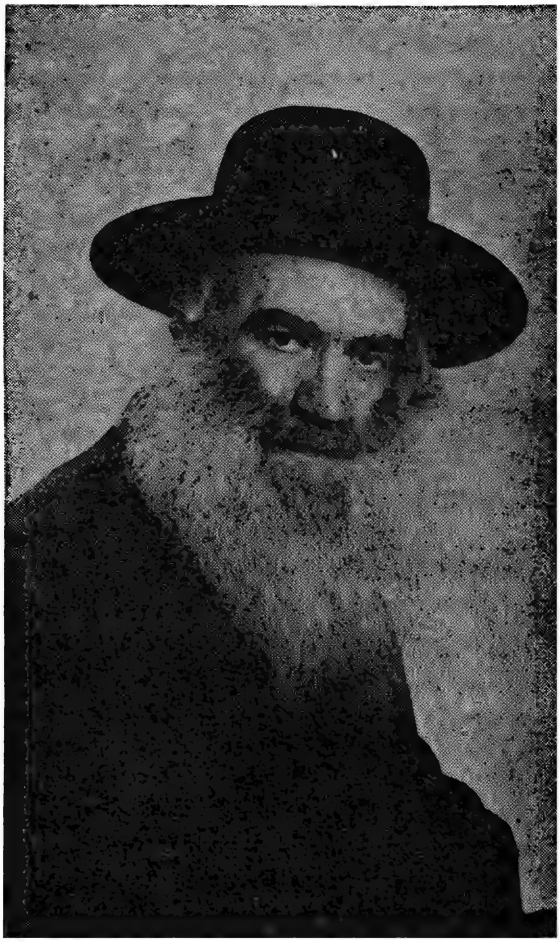
לפני פרוץ המלחמה העולמית האחרונה שמש כרב וראש מתיבתא בישיבת „נצח ישראל" בטומאשוב, ובעת פלישת הנאצים הגרמניים ימ״ש בעירו גרשוהו יחד עם כל משפחתו מעבר לגבול הרוסים, ובטומאשוב נשארו כל כתביו וספריו ורכושו והחליט לנסוע לווילנא, אבל שומרי הגבול תפסוהו ונידון על ידי השלישיה במוסקבה למאסר של חמש שנים, וישב בתפיסות שונות ומהם: וויעלעקע, פאלאצק ואח״כ במחנות עבודה סעווערני — זעלעזני דראגי, בקאמי א. ס. ס. ר. התנהגותו שם היתה למופת. הפיח אמונה ובטחון והתחזקות בלבבות האסורים חזקם אמצם ועודדם בדרשות ובמעשים. לפי החוזה, שעשתה ממשלת פולניא בלונדון עם ממשלת הסובייטים, אחרי שהתנפלו הגרמנים ימ״ש על ארץ רוסיא, בחודש אוגוסט 41, יצאו אז לחירות כל נתיני פולניא פליטי המלחמה, ועוד קודם ראש השנה תש״ב, יצא גם הוא מעבדות לחירות.

בכ״ו איר תש״ב נפטר אביו הגדול. התאספו כל אנשי העיר טומאשוב וחסידי ציעשינוב, שנמצאו אז על המקום, וכתבו וחתמו כתב רבנות ונשיאות, וקימו וקבלו עליהם, שימלא מקום אביו. טרם סתימת הגולל קראו הכתב והכריזו עליו להכירו כרב ואדמו״ר, ואח״כ הודיעו מזה לכל פליטי עיר טומאשוב בכל רחבי רוסיא, וגם הם קבלו עליהם את מרותו ושלחו לו הספקה תמידית.

בעת ההיא בחר לו לשבת עם כל בית אביו בעיר דזיאמבול שבקאזאכסטאן. בעיר הזאת הי׳ קיבוץ גדול מפליטי אחינו בני ישראל, ומובן שהמצב הכלכלי הי׳ קשה מאד, ואין איש שם על לב לדאוג גם בעד הצרכים הרוחניים, לכן חגר עוז במתניו והעמיס על שכמו יחד עם דודו הרה״צ מו״ה משה אליקים בריעה רובין מצאנז זצ״ל ולבחל״ח גיסו הרה״ג החסיד מו״ה ירחמיאל ישראל סעקולא אבד״ק סאדאוונא, לגשת אל עבודת הקודש. והי׳ ראשית מלאכתם להעמיד מקוה של מעין, דבר שהי׳ תחת שלטון הסובייטים, כרוך עם מסירת נפש, שאין לשער ונוסף לזה יסדו תלמוד תורה, וארגנו ועד מיוחד אשר יעמוד לימינם, ובו נמנו הרבנים: שמעון אפרתי (כעת מנהל ועד הכשרות ברבנות הראשית בא״י), משה שיף, משה סג״ל, שמחה מונד, עקיבא גראס ז״ל (מי שהי׳ אח״כ רב בבקעה בא״י). כן התקינו הרבה תקנות בעניני נישואין, ולא נתנו סידור קידושין לאיש שהי׳ נשוי קודם המלחמה.

מלבד זה שם לו למטרה לאחד ולקשר משפחות קרועות, שאבדו זא״ז בימי המלחמה או הגירושים, ובאופן זה עמד בקשר תמידי עם בני עירו וחסידי ציעשינוב בכל מקומות מושבותיהם. כתום המלחמה כששבו לפולניא, התאספו חסידי ציעשינוב ובראשם הרה״ח הישיש הנכבד ר׳ יהושע ציגלער ע״ה וקבלוהו למנהיג ואדמו״ר לחסידי זקינו הגה״ק זצ״ל.

בשובו בשנת תש״ו לפולניא הציעו לפניו משרות אב״ד בעיירות חעלים, שטעטין שמנתה אז הרבה רבבות יהודים פליטים ועוד עיירות, אבל הוא בחר לקבוע משכנו בלאדז שהיתה אז המרכז ליהודים דתיים ובעיקר בעד בני תורה ורבנים, ואם כי בסך הכל גר שם ארבעה חדשים, אבל בזמן קצר הצליח לעשות הרבה לטובת הבני תורה וביחוד עשה והשתדל



הרב שלום יחזקאל שרגא רובין־הלברשטאם

לטובת הרבנים פליטים רובם מוחזרים מרוסיא, יסד וניהל ה„איחוד הרבנים פליטים" בעזרת הרבנים בריזמאן מלאפי גוסטינסקי זאמאשטש ועוד, שהי' המנגנון היחידי שדאג לפרנסת הרבנים ואלמנות ויתומים של רבנים, וקבלת תעודת זוהית והיתר הגירה, בעזרת הגברת שטערנבוך משווייץ והרב אליעזר סילוועך מסינסינעטי (שלוחי ועד הצלה).

וכן בבואו לפראג (טשעכאסלאוואקיי) יסד שמה ביחד עם האדמורי"ם מסיגעט וספינקא, והרבנים רבי משה שטיינבערג מבראד, רבי הלל ליכטענ־שטיין קראסנא, רבי חיים משה גאסטינסקי זאמאשטש, רבי זאב פאראהאנד, רבי אברהם שמואל זעלטענרייך שטאקובה, רבי עזריאל לייבאוויטש האטהאז, רבי חיים מאיר יחיאל שפירא נאראל, „איחוד שרידי הרבנים ממזרח יוראפ", שהשתדל להרמת קרן הרבנים בעניני פרנסה והגירה, והוא הי' העורק החי של האיחוד.

טרם בואו לארצות הברית נתאספו זקני חסידי ציעשינוב הנגידים החסידים ר' מענדל הויזמן, האחים ר' שמואל שמעלקא ור' חיים מרדכי ירוסלביץ, ר' בנימין בארגן משיגיווא, ר' בנימין פינטר מקולושיץ ע"ה ולהבחל"ח ר' יוסף לאנדוי נ"י ועוד ידידים ומכידים, וקנו לו בית בבורו פארק שבברוקלין, ויסדו מחדש חצר ציעשינוב. בית המדרש שבו, המתנהל על ידו, הוא אחד מחשובי מרכזי התורה והחסידות בברוקלין ונודע שמו לכבוד ולתהלה.

הוא חבר הנהלה לארגוני רבנים ואדמורי"ם, והוא גם הנשיא ומנהל בפועל חבר רבנים מאירופה העוסקים בבירור הלכות לשאלות חדישות, ומדפיסים כעת פרי יבולם בשם „בעיות בהלכה". מלבד זה הוא נשיא וראש למכון מחקרי החסידות בשם „הסגולה" אשר מתעתד להוציא לאור ספרים נכבדים ממקצוע זה.

ניצוץ דרבי מאיר קוים ועניני הנוגעים לתולדותו של הגה"ק **רמ"י מאוסטראווצא זצללה"ה** משולב בדברי תורה, לזכרון נשמת אחי הגדול בתורה ויראה, כלול הכשרונות, וזך המידות, ענף עץ אבות, הרב **מאיר רובין ז"ל בן אאמו"ר הגה"צ ר' ליביש ז"ל** אבד"ק ציעשינוב וטאמאשוב דלובלין, תלמיד תלמידו של הגה"ק מאוסטראווצא ז"ל, נפטר בדמי ימיו בעיר גוריעבסק פלך נאוואסיביר, ביום י"ג ניסן תש"ב, תנצב"ה **שלום יחזקאל שרגא רובין הלברשטאם** מצישינוב חופ"ק ברוקלין, תשי"ח.

נדפס בסוף ספר רמזי מאיר, ליקוטים להרה"ק האדמורי"ם מאוסטראווצא זצ"ל, נקבצו ע"י הרב נפתלי הלברשטאם מגריבוב הוצאת מנורה, ניו־יורק תשכ"א.

דברי שמחה, ב"ח, כולל חידושי תורה על פרשיות השבוע, ומכתבים בנוגע לעניני הכלל מכ"ק אדמו"ר הגה"ק וכו' מו"ה **שמחה ישכר בער הלברשטאם** זצ"ל האבד"ק ציעשינוב נדפס מחדש בנוא יארק שנת תש"כ ע"י בן בתו הרה"צ **רבי שלום יחזקאל שרגא רובין הלברשטאם**, האדמו"ר מציעשי-נוב, בהוספות מפתחות והקדמה מהמהדיר.
קונטרס הקריאה והקדושה, בירור הלכה בענין המנהג לקרות פרשות הנשיאים בימי ניסן מתוך ספר תורה ברבים.
מאת הרב הגאון המפורסם מוה"ר **שלום יחזקאל שרגא רובין הלברשטאם** אדמו"ר מציעשינוב כעת בברוקלין נ. י. ירושלים תשכ"ב בהוצאת רבי צבי מאשקאוויטש, ביחד עם הספר כל הכתוב לחיים.

הרב ר' מרדכי גארדאן אבד"ק ביסקוביץ ואח"כ בקראשניק

חתן הגביר החסיד ר' יוסף גאלדמאן מחסידי טריסק בטאמאשוב, אכל מזונות על שלחן חותנו חמש עשרה שנים ועסק בתורה ועבודה בהתמדה רבה ונפלאה, אם כי הוא נסע להמגיד מטריסק אבל בטאמאשוב התפלל ולמד בביהמ"ד של הרה"צ רבי יהושעלי והסתופף בצילו, הי' רב גדול חשוב חסיד מפורסם ולמדן מופלג.

אחד מנכדיו שנשארו בחיים הוא הרב משה ראטענבערג ראש ישיבת חכמי לובלין בדעטרויט.

הרב ר' צבי יחזקאל ב"ר אברהם חיים מיכלזוהן אב"ד פלונסק-ורשה

נולד בשנת תרכ"ג בבילגורייא, והי' בעל כשרונות וסופר מהיר. הי' תלמיד הגאון בעל אגודת אזוב מביאלא. עי"ן במכתבו בעטרת פז למרדכי ווייץ עמוד נ"ו שהוסיף על הרשימה מד"ת של רעק"א שנדפסו בחוט המשולש, וכתב שם, בהיותי לומד בשנת תרל"ח בביאלא אצל מו"ר הגה"ק בעל אגודת אזוב. ועיין בשו"ת תירוש ויצהר בסי' ס"ז ובסי' ל"ה.

התחתן עם בת דודו הגביר החסיד ר' דוד טעביל שווערדשארף מכפר יעזערני הסמוך לטומאשוב, והחתונה התקיימה בשנת תר"מ בכפר יעזערני

בשנת תרמ״א־ג קבע משכנו בעיר טומאשוב. עיין בשו״ת תירוש ויצהר סי׳ ל״ה: בהיותי בעיר מגורי טומאשוב בקיץ תרמ״ב בא לשם הגה״ק מהר״י מבעלזא זצלה״ה. ועיי״ש בסי׳ מ״ד ובסי׳ מ״ה, ובש״ס ווילנא מסכת בבא קמא שנת תרמ״א נמצא הגהות וחידושי הגאון רבי צבי הירש מבעדלין, ושם נדפס הקדמה ממנו וחותם צבי יחזקאל ז״ק מיכלזוהן מטאמאשוב.

בשו״ת תירוש ויצהר סי׳ מ״ד, ד׳ חיי תרמ״א פה טאמאשוב בגליל לובלין מציע ספיקותיו להרה״ג רבי דוד טעביל מוויטעבסק וכתב: הנני להעריך לפני הדר״ג אשר נשאר לי בצריך עיון, ובגלילותינו אין חזיון התורה נפרץ ודבר ד׳ יקר וכו׳. אם לא הי׳ באמת בימים ההם בכל גלילות לובלין ומכש״כ בפולין מי שיפתור לו ספיקותיו, דבר זה בעצמו נשאר בצריך עיון, ואולי כל קשריו עם גדולי פולין וגאליציען מכחישים זה, ואפשר הצטדקות אחת שתפארת המליצה, והחשק להתקשר עם רבנים בכל קצוי תבל, גרמה לביטוים נפרזות.

בשנת תרמ״ד נתקבל לאב״ד בקראסניבראד, ובשנת תרנ״ג בעיר פלונסק, ומשם נתקבל לחבר ועד הרבנים בווארשא, והי׳ נחשב בין הרבנים החשובים הן בלמדנותו המופלגת והן בעסקנותו. ביחוד הצטיין בבקיאותו בסדר היוחסין ותולדות משפחות ועל נושא זה כתב וחיבר והדפיס הרבה קונטרסים. חיבר הרבה ספרים, דגן שמים, בית יחזקאל, פינות הבית, שו״ת תירוש ויצהר ועוד. הספרים על תולדות אדמורי״ם כמו מקור חיים, אהל אלימלך, אהל נפתלי, דובר שלום, פרסם על שם בנו אברהם חיים.

הוא הסתגל משחר טל ילדותו לעבוד ע״פ סדר כרטיסיה ולכן הי׳ יכול לעזור לכל הפונים אליו באסיפת חומר של גדולי ישראל, וזאת אשר עמדה לו להפרסום הגדול.

כדי להשלים תיאור ימי חיו הנני להוציא איזה קטעים ממכתבו מיו״ד בסיון תר״פ שכתב מפלונסק לאמריקה (נדפס בזכרון בספר של עזרת תורה ניו יארק אתפא״ר לפ״ק) עמוד 125. אחרי שמתנצל על מצבו החומרי ומעמדו הנורא כותב: הן אנכי רב בישראל קרוב לארבעים שנה, בהתפרצות המלחמה נשארתי יותר משנה בקרלסבאד בתור שבוי־חפשי, ובביתי ירד הכל לטמיון ר״ל, ושכרי ממשרת הרבנות וכו׳ איננו מספיק גם ללחם צר עד חצי וכו׳ הנני בעל מטופל גדול עם ט׳ בנים ובנות וד׳ מהם ראוים לחופה ביום אחד. ובעמוד 132 (במכתבו השני מר״ח מרחשון אתפא״ר) מתאר שם המצב הכללי של היהודים בשעת מלחמת פולין ובולשביקים, אשר חיל רוסיא הי׳ שוטף כמים מסביב, והי׳ סגורים ומוקפים מכל צד, אין יוצא ואין בא, ולא הי׳ לנו שום מו״מ עם התבל מבחוץ, הדאר והבאן לא הלכו, ובעת הידיות מכלי תותח באנו בנקיקי סלעים וטמונים במרתפים, וגם אחר שגרשו את האויב עדיין אנחנו כספינה המטורפת בים של צרות. ובסיום מכתבו: אגב, הנני מציע בקשתי לפני כהד״ג אולי יודע מאיזה מקום

באמריקה, באיזה קהלה אורטודוקסית, שיש שם משרה פנוי' עבור רב ודרשן, יציע בטובו ובחסדו לפניהם כי יואילו לקבלני שמה... וחין מליצתו יחלצני ממיצר מכאן, לאיזה עיר בארצות הברית, ועל ידו יבוא ברצות השי"ת דרכי רווחתי וישועתי, לו יסכימו לקבלני לשם הייתי משים דרכי שמה איה"ש באם יעשו עבורי מצב פרנסתי, עכ"ל.

אם אמנם קשה לשפוט אם החליט באמת במאה אחוזים לעזוב לגמרי את פולין, או לבוא לכאן רק על זמן קצר לאסוף סכום הגון לצרכי ביתו ונשואי בנותיו, אבל זה בטח אם הי' בא לאמריקה, לא הי' לו שדה נרחב לפעולותיו כמו שהי' לו בעת שנבחר לרב בועד הרבנים בווארשא, והצלחתו עמדה לו שלא השיג משרה באמריקה, ובווארשא נתגדל לאישיות חשובה ביותר בעולם הרבנות.

תולדתו נדפסה בספר מיוחד שחיבר נ. שמן תחת השם „די ביאגראפיע פון אַ ווארשעווער רב", מאָנטרעאל תש"ט. בהזדמנות זו הנני להעיר שם בעמודים 73-75 הדפיס שני תצלומים מכתב ידו, ופלא בעיני איך לא הרגיש המחבר ששונים לגמרי צורת האותיות, ולא צריכים להיות מומחה בקאלוגראפיע להכיר ששני אנשים שונים כתבו אותם. ואני אגלה סוד שהמכתב השני בעמוד 75 הוא כולו מהחל ועד כלה אפילו החתימה, כתב ידו של בן אחות אשתו הרב דוב בערל הכהן פערשטמאן הי"ד מטומאשוב-זאמאשטש-ווארשא, עורך הרבעון באידיש „אונזער גייסט", שהוא ארגן ונהל המפיצי תורה בווארשא, מנגנון שיעזור להדפסת ספרים וממילא יש בו עזר לת"ח, ונצל את אישיותו של דודו וכתב ברשותו ובשמו בקשות לבקש תמיכה ועי"ז הצליח להשיג עזרה בעד המפעל שלו, ותמונת כתב ידו ניכרת לי היטב.

רשימה מספרים וקונטרסים שחברם הרב צבי יחזקאל מיכלזוהן ז"ל נערכו כפי שנות הדפסתם, תודה והכרה לידידי הרב הביבלוגראף הנודע דוב בעריש מנדעלבוים שהעירני על הרבה מהם:

1) **הגדה של פסח, עם פירוש דמשק אליעזר, מהרב ר' אליעזר** שווערדשארף ז"ל (מלובלין), ונתוספו לזה שני קונטרסים בעניני הגדה של פסח א) שמענוה באפרתה, מהרב דוד טעבלי אפרתי מוויטעבסק, ב) אגדות יעקב, מהרב יעקב שור אבד"ק דארנא. הובא לדפוס בהוצאת נכדיו ותלמידו ה"ה . . מ' צבי יחזקאל מיכלזוהן מזאמאשטש ומ' דוב בעריש שווערשארף מלובלין. הקדמה ארוכה בחיד"ת מנכדו ר' צבי יחזקאל מיכלזוהן. קאלימייא תרמ"ג.

2) **דברי משה**, להנשר הגדול הרמב"ם וכת"י קדמונים יצא לאור ע"י יעקב מהרש"ק. ווארשא תרמ"ו בדפוס ר' חיים קעלטער. שם כתוב מכתב מהרב צבי יחזקאל מיכלזוהן משנת תרמ"ה, ווארשא, בהיותו אבד"ק קראסניבראד: „הנה הכת"י דברי משה שחברו הרמב"ם מכרתי לר' יעקב מהרש"ק על משך ששה שנים, ואחר ששה שנים יחזור הכת"י אלי, והוא

הוסיף הגהות . . ויצאו עוררין עליו שהכל כבר נדפס בכרם חמד השלישי . . והרב מיכלזוהן עושה מזה התגלות מכ"י . . " ועיין בשרי האלף למנדל־בוים עמוד ש"ו מספר 141 ומספר 146.

3) הגהות וחידושי הגאון רבי צבי הירש מברלין, על משניות, ש"ס ורמב"ם. סידרם והוסיף מעט הגהות והדפיסם בהוצאות ראם ווילנא בשנות תרמ"א.

4) קונטרס דברי השירה, בספר שירת ישראל להרב ישראל יונה לאנדא, ירושלים תרנ"ז.

5) מטה לוי, תולדות הגאון ר' ישראל יונה הלוי לאנדא אבד"ק קעמפנא, ויחוס משפחת לאנדא. נדפס בראש ספר עין הבדלה להגאון הנ"ל שהוציאו לאור. פיעטרקוב תרס"א.

6) דגן השמים, על מסכת פסחים וראש השנה. נדפס עם עין הבדלה להנ"ל, שם.

7) תולדות הגאון ר' צבי הירש חריף מהלברשטאט, נדפס בסוף הספר כוס ישועות על ב"ק, שבועות. ווארשא תרס"ב.

8) זכרון מנחם, להרב מנחם מענדל לעווקאוויטש אבד"ק פראשניץ. פיעטרקוב תרס"א. בסופו עמודים 223־224 מכתב תעודה וחידושים מהרב צבי יחזקאל מיכלזוהן מפלונסק.

9) קונטרס בית צדיק (בספר צבי לצדיק), פיעטרקוב תרס"ד.

10) דברי מאיר עה"ת וש"ס, לר' מאיר זינדל ב"ר אברהם יוסף פראגער מזאקראצין. ווארשא תרס"ה. בעמוד 3־5 הסכמה וחידושים מר' צבי יחזקאל מיכלזוהן. בעמוד 24־32 תשובה בפלפולא דאורייתא מהנ"ל.

11) קונטרס כבוד הבית (בספר בית משולם, להרב משולם זלמן אשכנזי). פיעטרקוב תרס"ה.

12) קונטרס בית צדיקים (בספר נפלאות היהודי). פיעטרקוב תרס"ה.

13) צפחת השמן (בספר שמן הטוב). פיעטרקוב תרס"ה.

14) קונטרס חוסן רב (בספר צבא רב על משניות). פיעטרקוב תרס"ח.

15) קונטרס עטרת צבי (בספר עטרת צבי). פיעטרקוב תרס"ח.

16) קונטרס בית אביגדור (בספר מעדני שמואל ה' פסח), ווארשא עת"ר.

17) תולדות הגאון ר' יוסף תאומים בעל פרי מגדים (בספר נטריקן). בילגורייא תר"ע.

18) תולדות יעקב, תולדות ומאורעות חייו של הגאון רבי יעקב מליסא. ווארשא עדר"ת.

19) מקור חיים, שיחות ותולדות הגה"ק מצאנז. הדפיסו על שם בנו המו"ל. בילגורייא תרע"ב.

20) תולדות ר' שבתי ב"ס (בדגלנו). ווארשא שבט, תרפ"א.

21) יכבד אב, לר' מנחם וואלדען. פיעטרקוב תרפ"ג. הערות ממנו.

22) שו"ת בית יחזקאל. פיעטרקוב תרפ"ד.

23) פינות הבית, חידושים פלפולים. הר הבית שם. פיעטרקוב תרפ"ה.

24) גדולת שאול, תולדות ר' שאול וואל, הוצאת ר' יהודה ארי' ליפשיץ. ווארשא תרפ"ה. הערות ומלואים לתולדות ר"ש וואהל.

25) קונטרס לקוטי תורה של הגאון ר"י מהאמבורג, ובתחילת הספר יחוסו נדפס בסוף הספר מטעמי יצחק שו"ת להגאון יצחק הלוי איש הורוויץ מהאמבורג פיעטרקוב תרס"ד.

26) דרכי ציון, מכתבי מסע מא"י לרבנו עובדי' מברטנורא. פיעטרקוב תרפ"ט. הערות וביבליוגראפיה למכתבים. ובהוצאה ראשונה משנת תרמ"ו שנדפס ע"י גיסו ר' משה יעקב שווערדשארף בקאלימיי נדפס שם הקדמה ארוכה ממנו ושם מפלפל בבקיאות גדול אודות מצות ישוב א"י בזמן הזה.

26) מקוה ישראל, לר' מנשה בן ישראל. פיעטרקוב תרפ"ט. תולדות ימי חיי המחבר.

27) קונטרס זכור זאת ליעקב (בספר משנת רבי עקיבא). פיעטרקוב תר"ץ.

28) חדות שמחה, חידושי תורה מלוקטים להרב ר' שמחה בונם מפרשיסחא, וגם של בנו ר' אברהם משה המפוזרים בספרי צדיקים וכו' עם הערות וחידושים בשם שמחת יהונתן להרב ר' יונתן הלוי אייבישיטץ (חלק ראשון, ספר בראשית. ווארשא תר"ץ). בראשו נדפסו אמרות וסיפורים מהרש"ב, מאת הרב צבי יחזקאל מיכלזוהן.

29) ברכת אברהם, להגאון ר' אברהם אביש מפראנקפורט, על מסכת ברכות, עם קונטרס תפארת אברהם מאת ר' יהושע העשיל לעווינשטיין. פיעטרקוב תר"צ. מלואים לתולדות המחבר ממנו.

30) מדבר קדמות לחידא. בילגוריא תר"ץ. הקדמה ותולדות המחבר.

31) ישרש יעקב, להרב יעקב יהודא ב"ר נתן נטע (טעננבוים) האדמו"ר מנאדראזין. ווארשא תר"ץ. סדר יחוסו של המחבר.

32) תולדות רבי פינחס מקאריץ (בספר מדרש פנחס). ווארשא תרצ"א. ושם קונטרס גבעת פנחס ילקוט תורה מהר"פ.

33) קונטרס אהל אהרן (תולדות משפחת מרגליות), בספר בית אהרן מקויל. פיעטרקוב תרצ"א.

34) דברי גדולים, חידושים על תנ"ך, וכולל הספרים א) שביל הישר מהגאון ר' צבי הירש אשכנזי (חכם צבי) ב) מילי דאבות, מהרב ר' אשר קמץ אבד"ק ווישעגראד והרב ר' משה כ"ץ אבד"ק מאקאווע ג) חמדה טובה, מהרב מרדכי הלוי מטיקטין. נאספו מספרים ומכת"י והובא לדפוס ע"י הרב צבי יחזקאל מיכלזוהן. פיעטרקוב תרצ"ג.

35) קיצור שלחן ערוך, לר"ש גאנצפריד. לאדז תרצ"ג. הוספת ליקוטי דינים ותולדות המחבר.

36) תולדות רבי ישראל יונה לאנדא (בספר עלה דיונה). ווארשא תרצ״ד.

37) קונטרס צמח השדה, תולדות הרב צבי הירש מפלונסק וזקינו גאון בעל מגן אברהם (בספר צמח לאברהם). ווארשא תרצ״ה.

38) תועפות רא״ם, תולדות שיחות ומאמרים של הרבי אהרן מנחם מענדל (גטערמאן) מרזמין האדמו״ר מראזימין. בסופו מאמרים וקורות חייו של אדמו״ר הזקן (רבי יעקב ארי׳) מהרב צבי יחזקאל מיכלזוהן. חלק א׳ נאסף והו״ל אברהם נייערמאן. ווארשא תרצ״ו.

39) שו״ת תירוש ויצהר על דחש״ע. בילגורייא תרצ״ז. החיבור הזה הוא גולת הכותרת מכל ספרי המחבר בכמות ואיכות, ובו הכניס הרבה מחידושיו והערותיו שכתב למחברים שונים וכבר נדפס בספריהם.

40) עטרת ישועה, ביאורים על הגדה של פסח מאת רבנו ישראל יונה הלוי לאנדוי מקעמפנא וחיד״ת מבנו רבי יוסף שמואל וכו׳ סדרתי בתוספות מעט מחידושי מספרי מצמיח ישועה על הגדה ש״פ, צבי יחזקאל מיכלזוהן. ווארשא תרח״ץ לפ״ק.

41) קונטרס מראה כהן, תולדות הרב ר׳ אלכסנדר זיסקינד הכהן מפלוצק (בספר תורת כהן). ווארשא תרצ״ט.

42) מגילת יוחסין, של הרב צבי אבד״ק סלאוויטיטש, (נדפס עם גלגולי נשמות לרמ״ע מפאנו עם הגהות מאיר עין לר״י ליינער לובלין תרס״ה).

43) נחלת ישרים, דברי תורה ומוסר בשם אבותי ז״ל עם הערות משני גיסי הרה״ג ר׳ צבי יחזקאל מיכלזוהן אבד״ק פלונסק, חתן אבי מורי, ומוה״ר יעקב שור אבד״ק קוטב חתן חותני, לקטתי ואספתי, משה יעקב שווערדשארף סיגעט תרס״ד.

44) תולדות גדולי הדור, ח״א, בית יהונתן, נערך ע״י יקותיאל יהודה גרינוואלד, סיגעט תרס״ח, הערות מהרב מיכלזוהן, ועיין מספרות ישראל באונגריא, לנ׳, בן מנחם.

45) בית החיים, רשימת המצבות של עיר קיעלץ, לר׳ משה מנחם וואלדען, פיעטרקוב תרצ״א חיד״ת בהסכמת הרב מיכלזוהן עמודים 514 ומכתבים בהלכה ג׳ סימנים דף ר״ל—ר״מ.

46) שיח שרפי קודש לרבי יועץ קים קדיש, הוצאת מסורה, לאדז תרפ״ח, בכל החלקים, וביחוד בחלק שלישי, דף ד׳ תולדות האדמו״ר הר״מ מקאצק ויחוסו.

47) קונטרס רחובות העיר הנספח לעיר תהלה תולדות עיר בריסק (ווארשא תרמ״ו בעמודים 187־190 נמצא מכתב מהרב צבי יחזקאל מיכלזוהן מזאמאשטש הערות בעניני יחוס.

48) תולדות הגאון הרבי ר׳ יהונתן ז״ל כתבו בשנת תרנ״ח בפלונסק ונדפס בראש הספר גבורת יהונתן להרבי ר׳ יהונתן עם הגהות וחידושים מהמו״ל הרב יעקב חיים זעליג גאלדשלאג מלוברענץ (ווארשא תרס״ח).

49) גבעת פנחס תולדות וסיפורים של הגאון רבי פינחס הלוי איש הורוויץ מפראג פרנס הראשי דד״א בק״ק קראקא גיסו של הרמ״א. לא נדפסו בשלימות רק מעט ממנו נלקט ונדפס בסוף הספר בית פינחס על יבמות מכות להנ״ל פיעטרקוב תרס״ט, על ידי המו״ל ר׳ אברהם יוסף פישער מאלעכסאנדער.

50) הדרת קודש להרב ר׳ יוסף הכהן שווארץ אראדעא תרצ״א. בדפי כ״א־כ״ב נדפסו ממנו הערות בעניני חברה קדישא.

51) חנוכת התורה, ליקוטים להרבי ר׳ העשיל, המלקט הרב חנוך העניך ערזאן מזגיערז (פיעטרקוב תר״פ) עזר לאסיפת החומר וגם בעמוד 90־91 חידו״ת ממנו.

52) אגרא דשמעתתא, כולל הערות על הספר אגרא דבי הילולי, והוא ליקוטים בעניני חתונה לרבי יצחק מאיר גראנאט מלודז, פיעטרקוב תער״ב.

הנה באלה אזכרה ח״ב במערכת הרב מיכלזוהן חושב ברשימת הספרים שחיבר גם הסידור בית האוצר בילגוריי תרפ״ט.

הנה בהוצאה משנת תרצ״א לא נזכר שהוא חיברו, רק יש שם הסכמה ממנו, ולא נמצא שם אפילו רמז קל שהוא חיבר הילקוטים מרגליות טובה כנסת ישראל פנינים יקרים, וראה בחיבור חורבן בילגוריי שהו״ל אברהם קראנענבערג שהוא בנו של ר׳ נטע קראנענבערג המדפיס במאמרו די ידישע דרוקעריי עמוד 42 שכותב שהליקוטים מסידור בית האוצר נתחברו ע״י אביו ר׳ נטע קראנענבערג הי״ד בעל בית הדפוס בעצמו.

רק המו״ל מפה שחזר והדפיס הסידור בברוקלין בשנת תש״ז הוסיף על השער שנקבצו ע״י הרב וכו׳ ר׳ צבי יחזקאל מיכלזוהן מווארשא, ומצא כן בהוצאה שני׳ בפולניא.

אגב כדאי להדגיש שהרבה טובות לפרסומו הגדול עזר לו קרובו ר׳ נטע קראנענבערג המדפיס, כי הוא דיבר על לב המחברים והמולי״ם שיקחו אצלו הסכמות, ואפילו אלו שסרבו לבקש ממנו הסכמה, שלח ר׳ נטע בעצמו עלי הגהה ודרש בשם המחבר הסכמה.

הרבה עזר לו מה שכתב סדר היוחסין לכל מחבר, באופן שבהרבה ספרים נדפסו הסכמותיו ומטבע העולם להיות נמשך אחרי קודמיו, ועי״ז הרבו המחברים לקחת ממנו הסכמות. בסדר היוחסין השתמש בעיקר בחומר שאסף בעצמו ושקיבל מהרב חיים דוב גראס הרב מפעטראווא ואח״כ במונקאטש וגם מר״א איטינגא מדוקלא נכד מהרש״ק מבראד.

מענין הדבר שהספר הראשון שסידר והוציא לאור הי׳ הגדה ש״פ ע״פ דמשק אליעזר, וספר האחרון, הגדה עטרת ישועה מחו״ז הגאון מקעמפנא ע״פ מצמיח ישועה.

הוא הי׳ מחבר פורה וחידושיו ומכתביו בסדר היחוס ותולדות נדפסו בהספרים דלהלן: בית טובי, ברכת כהן, כתבי הגאונים, מקור חיים,

שמחת ישראל, שער בת רבים על הפטרות, ילקוט הגרשוני, דבר בעתו, מים רבים, זכרון ירושלים, אהל תורה, אהל רבי, נפלאות הרבי מלובלין, אהל יצחק ווארקי, אהל אלימלך, דובר שלום מבעלזא, קהלת משה, אהל אברהם מפפד"מ, עטרת מנחם מרימאנוב, דבש השדה, קול אלי' טעמי מנהגים, מנורת זהב, חות יאיר, מטעמי יצחק, בספרי עשר לר"י בערגער, זכרון מנחם, זכרון שמואל מפרעמישלא, רשפי אש השלם, בית נאמן לחתנו, אהל שלמה ראדמוסק צד כ"ט — ל"ט, דעת לנבונים, גזע תרשישים, תולדות רבי דוד אופענהיים, תפארת בית לוי, דעת זקנים.

וידידנו ש"ב ר"י רובינשטיין העירני אודות המכתב שפירסם בראש הספר טוב עין על הירושלמי יבמות (קראקא תרצ"ה) ויש בו קוים לגלוי אישיותו הדגולה של הגאון רבי משולם ישכר הלוי הורוויץ אבד"ק סטאניסלוב מח"ס בר ליוואי.

תשובותיו להרבנים ר' יעקב אורנר נאשעלסק, ר' חיים משולם קויפמאן, פולטוסק, ר' יחזקאל ליפשיטץ קאליש, ור' יהודא ליב נייפעלד ראצוינז נדפסו בהמאסף שנה שני' סימני ד', צ"ב ובשנה חמישית סימני א' מ' צ"ג קט"ז. ובתורה מצוין שנה שלישית חוברת א' סימן י"ב להגה"צ ר' מנחם מענדיל גוטערמאן מראדזימין, ושם שנה חמישית חוברת ב' סימן ב' לר' חיים מנחם מענדיל לאנדא אבד"ק נאווידוואר ובשנה ששית חוברת א' ב' סימן א' תשובה להנ"ל, ובשנה תשיעית חוברת ד' סימן ב' להרב אהרן הלוי הורוויץ מפלאצק.

בספר פרי עץ הדר, המדבר בשבח אתרוגי ארצה"ק, קובץ מכתבים, המו"ל שלמה מארקוס, קראקא תר"ס, תשובה ארוכה מהרב מיכלזוהן מד' אלול תרנ"ט עמוד 35־47.

רשימה מלאה היכן הוא נזכר תמצא בראש ספרו פינות הבית בקונטרס הר הבית עמוד א. מלבד זה נשארו בכת"י הספרים אמרי יחזקאל עה"ת, מעט צרי על תנ"ך, ספר הכללים, ספר דרושים ועוד.

עיין בהסכמתו על עטרת פז להרב פנחס זעליג שווארץ, קליינוואר־דיין בתפארה לפ"ק, מיום ה' ויקרא תרפ"ח בהערות: ובספרי הרי בשמים על הריקאנטי, אשר חיברתי ת"ל בילדותי (יעזרני השי"ת להו"ל), הבאתי וכו'.

תשובות אליו מצאתי בשו"ת דברי יעקב שור מקיטוב, והם נכתבות אליו בהיותו בחרותו לומד בביאלא דליטא, אצל הגאון רבי נחום זאב ז"ל, עיין שם בסימנים כ"ב, ל"ח, פ', ובשו"ת בר ליוואי מהדורה תנינא סימן כ', ובשאלות ותשובות חיי אהרן סימן א', ושאלות ותשובות מהרש"ם חלק א' סימן ל"ח, חלק ד' סימן קמ"א, חלק ו' סימן ו', ס"ו, ובשו"ת באר משה ירושלמסקי קונטרס כבוד חכמים שער הראשון סימן ג'. בספר אהל משה (הואיל משה) לר"מ תאומים מהורדענקא, לעמבערג שנת תרנ"ט, בסי' ט"ז, נמצאה תשובה אליו בהיותו בזאמאשטש. בספר שאלות ותשובות מלואי

אבן לר״א קלאצקין (לובלין תרפ״ה) סי׳ כ״ג, שו״ת חבלים בנעימים ח״א סימן ס׳.

ובשו״ת זכר יוסף לרבי יוסף זכרי׳ שטערן משאוול, וורשא תרס״ב, או״ח ח״ד סי׳ רל״ה.

בספר בית נאמן לחתנו הרב אברהם נתן עלבערג ז״ל רב בזגיערז, בילגורייא תרפ״ד, נמצאים שני תשובות אליו.

בשו״ת עצי לבנון לרי״ל צירלזוהן (קלוזש תרפ״ב) סימן ס״א דן נידון תינוק שנולד ברגלים עקומות, ופלא ששאלה זו נשאלה עוד בשנת תרס״ה מחתנו הרב אברהם נתן עלבערג בהיותו מו״צ בפלאנסק, זאת אומרת בהיותו מוסב על שלחנו, מאת הרב הגאון ר׳ אליהו קלאצקין אבד״ק לובלין, ותשובתו אליו נדפסה בשו״ת דבר אלי׳ (לובלין תרע״ה) סימן ל״ו, וכן בשו״ת אבן שוהם לר״א פערלמוטער ז״ל משיב בענין זה לחתנו. ואיך נתחלפו שמות חתן וחותנו זהו פליאה עצומה... ובפרט כפי הנראה השאלה להרב צירלזוהן הריץ הרב מיכלזוהן מאוחר הרבה שנים. ואם הי׳ מריץ בזמן אחד היינו בשנת תרס״ה להרב קלאצקין ולהרב צירלזוהן, הי׳ הרב צירלזוהן מפרסם תשובתו בספרו הראשון, שו״ת גבול יהודא שנדפס בשנת תרס״ו והיא נדפסה בעצי לבנון שיצא לאור בשנת תרפ״ב, דבר זה איך התרחש הדבר קשה להבין... גם נדפסה תשובה להרב מכילזוהן בשו״ת דברי מלכיאל ח״ה סי׳ קמ״ח (בילגורייא תרס״ח) בענין הנ״ל.

והנה כבר דן בשאלה זו ממש בשו״ת אבני נזר (יו״ד סי׳ שכ״א) בהעלם שם השואל, ובתשובת יהודה להרב יודא ליב גורדון אבד״ק סמארגאן אסטראווא, ווילנא תרס״ח רק במקום רגל עקומה שם כתוב הראש עקום, כעת ראיתי שבספרו שו״ת תירוש ויצהר סי׳ צ״ז הדפיס התשובה בענין הנ״ל ומביא שכתב בענין זה להגה״ק מסוכאטשוב והשאלה נתפרסמה בעולם, כדאי להעיר שהוא בעצמו פרסם השאלה לקוראים בלי שום פלפולים בירחון אהל יצחק לר״י קליין סאטמאר בחשון תרס״ה.

עיקר חידושיו וכתביו אסף בימי עלומיו בטומאשוב, זאמאשטש קראסניבראד, שעד אז הי׳ בבחינת טריד למיבלע ופירסם רק כתבי ידות מירושת אבותיו, ואפילו בפלונסק שכבר הי׳ בבחינת פולט והשתתף בכתיבת מאמרים ברוב המאספים בכל קצוי תבל, וביחוד הצטיין לכתוב הסכמות ולחטט יחוס המחבר ולהראות שכל העולם הי׳ קרוביו, אבל עדיין הי׳ מופנה לחפש ולחדש ולהוציא ספרים, אבל בימי כהונתו בתור חבר ועד הרבנים בורשה הבירה, שטרדות הרבנות היו מרובות ובפרט שניתוסף לו שם משימה חדשה לעטר בחורי הישיבות ואברכים בכתב „היתר הוראה" או „הורמנא" וגם הי׳ טרוד בעניני צורכי הכלל, שם הדפיס רק מה שהי׳ מונח אצלו מימי עלומיו, או מגנזי אבותיו ואפילו הערות קטנות לא הי׳ לו פנאי לכותבם ועל זה תעיד מכתבו (בראש ספר הדרת קודש לר״י שווארץ ארעדעא) נכתב בערב

סוכות תרצ״א בווארשא... מכתבו המזהיר קבלתי, ויש לי רבות להעיר ולהגיד בזה, אבל בשום אופן לא אוכל למצוא אף מועד קטן ושעה לסדר הדברים, בין המון טרדות בעיר הגדולה לאלקים אשר לא יוכל לאיש לתאר רק הרואה בעיניו, ידין אותי לכף זכות.

לבד השתתפותו במאמרים בירחונים בכל קצוי תבל, הי׳ הוא עורך משותף לקובץ דרושים של אגודת הרבנים בווארשא, ובחלק הראשון שהופיע, בפיעטרקוב תרפ״ג, כתוב, נערך וי״ל ע״י צבי יחזקאל מיכלזוהן אבד״ק פלונסק, ורשה, יחיאל משה סגלוביץ אבד״ק מלאווא, מאיר הכהן אבד״ק מונקטוב, אבל אח״כ נשאר רק הרב ממונקטוב.

הרבה פעמים הי׳ הוא שליח וועד הרבנים בועידות שונות. מחמת חשיבות התוכן הנני להעתיק קטע מהסכמתו על הקונטרס פראבלעם פון ארבייט און ארבייטער אין ליכט פון תורה און תלמוד להרב ר׳ יצחק ב״ר מאיר כ״ץ מריפין, בילגורייא תרפ״ט.

...וראיתי כי טוב פעלו, להראות בעליל עד כמה תוה״ק מחבבת את המלאכה והעבודה, ובלבד שיהי׳ עפ״י דיתוה״ק וכבר ארז״ל אהוב את המלאכה, ובברכות (ה׳) גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים, וכבר המלאכה ובברכות ה׳ גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מיראי שמים, וכבר אמרתי באסיפת פועלי אגודת ישראל באור ליום ועש״ק לך י״ב מרחשון העבר (תרפ״ח) ברכתי אותם בשם וועד הרבנים דפה, שכבר נתברכו על ידי בועז שאמר אל הקוצרים ה׳ עמכם, ודוד הע״ה יסד ע״ז מזמור מיוחד בתהלים (קכ״ח) יגיע כפיך כי תאכל וכו׳ כי יפה ת״ת עם ד״א, ואז יד פועל עליונה, ועיין בב״ר (ל״ט) ראה אותם אוכלין ושותים ופוחזים אמר הלוואי וכו׳ עסוקין בניכוש וכו׳ אך דא עקא שגם עשירים היראים מרחיקין את הפועלים היראים מלתת להם מלאכה ועבודה, ובזה עושים עולה נוראה נגד אחיהם, ותה״ק אמרה לנו דגם לבן אמר ויברכהו ה׳ בגללך וגבי פוטיפר ויברך ה׳ את בית המצרי בגלל יוסף, וזה י״ל כוונת גיטין (ל״ח) דסיירי נכסייהו בשבתא, ודמפקי עבדייהו לחרותא, היינו עבדיהו הכשרים הרחיקו משום דגם המה באו לחילול שבת דסיירי, ולכן הרחיקו את הפועלים ששמרו את השבת אוי לאותה בושה, ונענשו מדה כנגד מדה שירדו מנכסיהן גם המה, מתוכן הסכמה משקפת המצב העגום של הפועל החרדי בפולין בין שתי המלחמות.

בחורף תרצ״ז נחלה באופן רציני, ובפורים תרצ״ז הגיע למצב מסוכן, והרופאים הגדולים יאשו אותו, ולמרות זקנתו נתרפא וחזר לאיתנו ותוקפו (עיין בהסכמתו לספר ליקוטי פנחס על הלכות פדיון הבן לרפ״ז שווארץ קליין ווארדיין תרח״ץ) והי׳ בשלימות הבריאות ופעיל בתור רב עד פרוץ המלחמה הנוראה והמצב המדוכא של אהב״י תחת כיבוש הנאצי דיכו את נפשו ונפטר בשנת תש״ב.

הרב ר' פסח זיטזאמער אבד"ק יארטשוב הסמוך לטומאשוב

נולד ונתחנך במאסט גדול, ואח"כ למד בבעלז בביהמ"ד של הרה"ק רי"ד מבעלזא זצל"ה ואח"כ אצל בנו הרה"ק מוהר"א זצל"ה. הי' ת"ח גדול ומחשובי ה"יושבים" בבעלז. נשא את בת הרה"ח ר' שלמה מסיקאל, ואכל אצלו מזונות והשתלם נפשו בתורה וחסידות. בשנת תרצ"ה נתקבל לאבד"ק יארטשוב. בפרוץ המלחמה והרבנים ברחו לחלק מדינת פולין שכבשו הרוסים קבע משכנו בטומאשוב והי' שם להיהודים הנשארים לרב ומורה. כפי השמועה הובל ביחד עם ב"ב לבעלזעץ, הי"ד.

הרב ר' ארי' לייביש נייהויז

בנו של הרב ר' נחמן מו"צ בטאמאשוב בהה"צ ר' ישראליש בהרה"ק רבי לייביש הראשון שהי' אב"ד ואדמו"ר בטאמאשוב ולמעלה בקודש ראה בערכו.

רבי לייביש כבן ממשיך שושילתא נתחנך לרבנות, אבל לא רצה לעסוק בזה, ורצה להיות נהנה מיגיע כפו. בטבעו הי' איש עדין ובעל מידות, ענוותן ושפל ברך, כשנפטר אביו המשיך הוא הנהגה בביהמ"ד שלו, כשנפרצה המלחמה נמלט לרוסיא ונפטר ביום ב' כסלו תש"א. אשתו הרבנית קעזי בת הרב ר' משה ליפשיטץ הרב מאוזאן, מגזע הגה"ק ארי' דבי עילאי מווישניצא חתן הישמח משה מאיהעל, נפטרה כ"ו מרחשון תש"א, בניהם משה ברוסיא, מרים טעמא ובעלה ר' ישראל קארפער תלמיד ישיבת ראדין ברענגה, רחל ובעלה ר' שמואל רובין מסלאנים נכד הרה"ק בעל יסוד העבודה, ישראל שמואל, שרה רייזעל ובעלה זלמן קליינמאַן מחסידי חב"ד. כולם בברוקלין נויארק.

קהילת טאמאשוב מתדיינת עם קהילת טארניגראד אודות רב אב״ד

קהילת טארניגראד קבלה לאב״ד בשנת תקצ״ט או ת״ר את הרב חיים אלעזר וואקס *), ואם כי עדיין לא מלאו לו עשרים שנה לימי חייו, גם

---

*) הוא נולד בשנת תקפ״ב (ראה שו״ת נפש חי׳ חיו״ד סי׳ ג) לאביו רבי יהודה ליבוש ואמו חי׳ טאבא, נצר מגזע היחוס, נכד הקדוש רבי יחיאל מיכל הי״ד מנעמרוב ומגזע הב״ח, אביו הי׳ למדן וגביר מהנכבדים שבעיר שהיתה מלאה חכמים וסופרים, אולם נפטר בימי עלומיו, למד תורה אצל הגאון רבי שמואל זיינוויל העלער אבד״ק פרעמישלא מח״ס זכרון שמואל עה״ת (אחי הגאון בעל טיב גיטין) ראה שו״ת נפש חי׳ אבהע״ז סי׳ ד׳, וכן חרות על מצבת הגאון רבי שמואל זיינוויל בפרעמישלא.

אשתו הראשונה מרת בלימא בת הגאון רבי משה הלברשטאם אבד״ק זבארוב אצל טארניפאל, אחי הגאון מרן הדברי חיים מצאנז. בתור בן עירו וחתן אחיו נתקרב אליו ונתקשר עמו בכל נימי נשמתו ולבו, לא עשה שום דבר בלי התיעצות דודו הגה״ק, ונסע לחצרות קדשו בצאנז להסתופף בצילו הקדוש. בהקדמתו לשו״ת נפש חי׳ מדבר בשבח אחי אביו שזכה שהי׳ חבר למרן הגאון הקדוש רבן של ישראל מצאנז, ובשו״ת נפש חי׳ (יו״ד סי׳ ע״ג) כותב, ודברי מרן הגה״ק שליט״א מצאנז המה דברי אלקים חיים, ובכנסת הגדולה נמצא מכתבו שיצא לישע חסידי צאנז, נגד ניסן בעק וכת דילי׳, וכותב בזה״ל, ודברי מרן אדונינו הגאון, קודש הקדשים כאחד מהראשונים, שר התורה ועיני העדה, רבן של כל בני הגולה, בנגלה ובנסתר יחיד בדורו, הרב הדומה למלאך ד׳ צבאות וכו׳ ושותים אנחנו בצמא את דבריו בכל יום, ותורה מפיהו תצא לכל ישראל, וכל דברי קדשו הלכה הם.

גם הדברי חיים החשיבו מאד, ויש אליו הרבה תשובות בדברי חיים, ומכבדו בתוארים הגאון הגדול, מופת הדור, החסיד המפורסם, נר ישראל עמוד הימיני וכו׳, עיין בח״ב חיו״ד סי׳ פ״ח, ק״ד, קט״ו, וחאהע״ז סי׳ קכ״ד, קמ״ו, ובחלק חושן משפט סימן ס״ב ובהשמטות סימן נ׳. כן הי׳ בידידות רבה עם הגה״ק החידושי הרי״ם מגור, ובתשובתו אליו (יו״ד בסי׳ יד) בשנת תר״ח שהי׳ אז אברך בן כ״ו מכתרהו: לכבוד אהובי הרב הגדול חריף ובקי נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק וכו׳. ובאמצע תשובתו: עתה אבוא על דבריו הנחמדים להראות שדבריו חביבים. ועיי״ש בחאהע״ז סי׳ ל״א תשובה אליו משנת תרי״ב, ובמכתבו (מאיר עיני הגולה ח״ב, ווארשא, מכתב ט״ז) כותב עליו בעניני שידוכים: חקרתי שיושב ולומד בהתמדה יום ולילה, ואף אם אינו חשוב כל כך אצל חסידים שלנו, לאשר איננו נוסע לקאצק... אבל אני מכירו ואהוב אצלי והוא ת״ח חשוב ומופלג גדול, לא נמצא הרבה כמוהו והוא נגיד ומיוחס. ועיין בברכת אברהם, בראשית, להגאון רבי אברהם אביש מפפד״מ (ווארשא תרס״ה) בסוגיא דחנוכה מאת

הי' יליד עירם, דברים אשר בטבעם לא מוסיפים חשיבות למעומד לרבנות, בכ"ז יען שהי' עילוי עצום למדן מופלג חכם גדול במילי דשמיא ומילי

המו"ל נכד המחבר הרב רבי יוסף לעווינשטיין אבד"ק סעראצק שמביא דבר חידוש על חנוכה ששמע מהגאון רח"א וואקס אבד"ק טארניגראד וקאליש שאמר לו בשם הגה"ק הרי"ם מגור.

גם הסתופף בצל הקודש של הגה"ק רבי אלעזר מקאזניץ, והי' בידידות עם האדמו"ר הזקן מאלכסנדר הרה"ק רבי יחיאל דאנציקער, והאדמו"ר הרי"ם מגאסטינן.

הוא לא הי' תלוי בפרנסתו בבני העיר, כי הי' בעצמו גביר גדול והי' בעל נחלאות ובית חרושת לנייר, והי' נוהג נשיאותו ברמה, והרבה עיירות הציעו לפניו את משרת אב"ד, ואם כי כבר עברה יותר מעשר שנים בכל זה לא עזב את טארניגראד.

בשנת תרכ"ב נתקבל לאבד"ק קאליש, שם נתפרסם עוד יותר בגאונותו וצדקתו, והי' חשוב מאד אצל כל גאוני וצדיקי הדור, שם נפטרה אשתו הראשונה, ונשא את האשה שפרה מירל בת הגאון רבי ישראל יהושע מקוטנא שהי' אחד מגדולי הדור, וממנה הוליד רוב בניו.

בשנת תרכ"ט אחר פטירת הגאון רבי דוב בעריש מייזלש אבד"ק ווארשא נתמנה לנשיא קופת רבי מאיר בעל הנס כולל פולין, הוא עשה הרבה להגדלת הכנסת הכולל ולהפרחת הישוב בא"י. בשנת תרמ"ו ביקר ביחד עם חותנו הגאון מקוטנא בא"י, והלכו בה לארכה ולרחבה, ובחזירתו לפולין נהג תעמולה שיקנו רק אתרוגי א"י ולא אתרוגי קורפו והוציא קו"ק בחתימת רבני פולין ונדפסה בספרו שו"ת נפש חי' או"ח סימן ד'. אבל נגדו יצאו הרבה רבנים וקול קורא מיוחד הוציא נגדו הגאון רבי גרשון העניך ליינער אדמו"ר מראדזין בשנת תרמ"ח, בו הוא מבאר שהרוצה לקיים מצות ארבע מינים כהלכתה ולצאת מחשש ברכה לבטלה, יהדר דוקא אחר אתרוגי קורפו המוחזקים מעולם בחזקת כשרות, ואינם מורכבים וכל רבותינו שבגולה ובא"י ברכו עליהם, ועל אתרוגי א"י רבו החששות והם בחזקת מורכבים (תולדות רח"א וואקס, י. ד. בית הלוי, עמוד 80־83).

מפני המחלוקת ותקיפות ראשי הקהילה שהיו מהמתקדמים, הי' נאלץ לעזוב הרבנות בקאליש, ואם כי מקודם פנו אליו מהרבה קהלות גדולות שיאות להיות רב אצלם, גם בשנת תרל"ח אחר שגרשה ממשלת רוסיה את הגאון רבי צבי הירש אורנשטיין מבריסק מפני היותו נתין אוסטריא באה משלחת נכבדה מק"ק בריסק להזמינו לאב"ד (המליץ גליון 16 שנת 1878) אבל לא רצה לעזוב את קאליש, וכעת נשאר בלי משרה, והתיישב בווארשא והתגורר שמה בשנות תר"מ־מ"ד, בתור איש פקח וגאון בתורה באו לפניו הגבירים להתדיין, ומזה הי' פרנסתו, ומפני המצאו במטרופלין של פולין התמסר עוד יותר לעניני הכלל, ונעשה לאישיות מרכזית ותל תלפיות אשר בכל דבר ציבורי נמלכו עמו, ותיקן הרבה תקנות הנוגעים להכלל. עיין ביכבד אב למ. מ. וואלדען, פיעטרקוב תרפ"ג התקנות שתיקן ביחד עם רבנים ועסקנים. בשנת תרמ"ה נתקבל לאבד"ק פיעטרקוב. הי' לו נטי' להדיר ספרים, ובשנת תרל"ז הדפיס הספר מקור חיים על ארבע

דעלמא, ותורה וגדולה התאחדו על שלחנו, הם הכירו בו שהוא חד מבני עלי׳ המעוטים, והוא ככוכב עולה בשמי התורה, לכן שמו עליו עטרת

טורים לפי שיטת הקבלה, לרבי אברהם ב״ר חיים מארם צובא תלמידו של המקובל רבי חיים ויטאל. בעזרתו הדפיסו שו״ת מהר״ם מרוטנבערג האחרונים, אבל כתביו של עצמו לא הדפיס רק חלק קטן מתשובותיו בשם שו״ת נפש חי׳, אף כי היו לו כתבים למכביר על כל מקצועות התורה. חתנו הצעיר רבי יוסף קאליש אבד״ק ואדמו״ר מאמשינוב, כותב בהסכמתו על נפש חי׳ עה״ת ודרושים: יש אצלי רבות כתבים על מסכתות ועל חלקי השלחן ערוך ושו״ת ועל דרוש, הכתבים הם אצלי מעת פטירת בנו יחידו וכו׳, וכפי שאמר לי נכדו הרב יחיאל מנחם זינגער, ראה בבית זקנו האדמו״ר מאמשינוב ארגזים מלאים כתבים מהנפש חי׳, ומה שהדפיסו נכדיו עה״ת (בראשית ודרשות) עשו עפ״י עצת אדמו״ר בתור סגולה שהיו צריכין לישועה. אבל הכל נאבד בימי השואה. מספריו שנדפסו:

א) שו״ת נפש חי׳ על או״ח יו״ד אבהע״ז, ניו יארק תש״ו (הוצאה שני׳).

ב) נפש חי׳ עה״ת ח״א (בראשית), ווארשא תרצ״ג.

ג) נפש חי׳ דרשות, ווארשא תרצ״ד.

ד) שם ושארית לנפש חי׳, כולל שו״ת וחיד״ת ומכתבים, ירושלים תשכ״א.

ה) תולדות הנפש חי׳ כתב וערך ישראל יהושע אייבישיץ, ירושלים תשכ״א, ונספח להנ״ל.

ו) תולדות רבי חיים אלעזר וואקס הרב מקאליש־פיעטרקוב, י. ד. בית הלוי, תל־אביב, תש״י. המחבר סילף בזדון דמות תבניתו הרוחנית, ומניח בפיו ולבו דברים שהיו למורת רוחו כגון לחדש את בית דין העליון או סנהדרין בירושלים, ורוצה לדמותו לאלו שהרח״א הי׳ מתרחק מהם, הוא התדבק מעודו עם צדיקים אמיתיים והלך בשיטתם כל ימי חייו, ואפילו לשלוח אנשים מחו״ל להתיישב בא״י לעבודת האדמה כפי שעשו ה„חובבי ציון״ הי׳ מתנגד לזה כמו שהביא הוא בעצמו מכתבים ממנו (עיין בעמוד 90) וכל כוונתו הי׳ רק להתרחבות ולהתפשטות הישוב הישן גם ע״י עבודת אדמה והפרחת הישוב.

הוא הי׳ מיחידי הסגולה שבדורו שנטל חלק בראש בכל עניני הכלל, וביחוד פנו אליו בעניני הלכה מכל קצוי המדינה, והרבה מתשובותיו נדפסו בספרי הרבנים השואלים ובירחונים אשר אם יאספו אותן יוכל להיות ספר חשוב בכמות ואיכות. הסכמותיו נמצאות למאות אשר מהן משתקפת רוחב לבו ונדיבתו. נפטר ביום אדר״ח תמוז תרמ״ט באחוזת מחותנו הגביר רבי יעקב אנגעלמאן. הלוי׳ התקיימה ביום מחר, א׳ תמוז, ובאו אלפים מכל הסביבה להשתתף בהלויה, ובא במיוחד הגה״ק ר׳ אברהם אדמו״ר מסאכאטשוב זצ״ל להספידו — זצללה״ה זי״ע. ומנ״כ בקאליש.

כדאי להדגיש שהוא הי׳ מתנגד גדול להגירה לארצות הברית וכשאחת מבנותיו עם ב״ב הגירו לאמריקה, בקשם בתורת צוואה שלא יתנו שם ליוצאי חלציהם על שמו, ואמר אינני רוצה שימצא שמי באמריקה.

הרבנות בעירם (שהרבה גדולי ישראל ישבו שם ברבנות), ויען שהיו בטוחים שבזמן קצר יתפרסם טבעו, ויתפוס מקום חשוב בעולם הרבנים והרבה קהילות יתקנאו בם עם רבם הצעיר והחשוב, לכן התנו עמו עת קבלוהו לרב אב"ד, הרבה תנאים ובין השאר שמוכרח להשאר בעירם בתור אב"ד לכל הפחות עשר שנים מיום ההכתרה.

הם לא נתאכזבו ברבם, הוא פעל גדולות ונצורות בעירם, הרים קרן התורה וגם במילי דמתא הי' לו זכיות גדולות, בנה בית הכנסת הגדול, וכן שורות של חניות באמצע השוק, שהטיב בזה מצב הכנסת היהודים, הי' לו שיעורים תמידים עם אברכים ובחורים, ומכל הסביבה נהרו אליו ליקח לקח מפיו, גם הי' חשוב מאד אצל הממשלה. אנשי טארניגראד לא טעו והרבה עיירות נתנו עיניהם ברב הצעיר שלהם שיהי' להם לרב ומורה בתור אב"ד, גם עירנו היתה אחת מהן, וכאשר נתרוקנה משרת האב"ד בשנת תר"ז או תר"ח, הציעו לפניו משרת אב"ד עם תנאים נאותים עבורו. טאמאשוב היתה קהלה יותר חשובה, וגדולה פי כמה מטארניגראד אחותה, בטאמאשוב ראה לפניו כר נרחב לפעולותיו והרבצת תורה ברבים, ונתרצה לקבל משרת אב"ד בטאמאשוב. אכן ראשי הקהלה בטאמאשוב חזו מראש שבני טארניגראד לא יתנו לו לצאת מעירם, ע"כ עשו עמו שטר חוזה הדדית שמקבלים אותו לרב אב"ד עם כל התנאים וההתחיבויות שהושוו ביניהם, אבל כדי שיהיו בטוחים עמו, שלא יוכלו אנשי טארניגראד להפריע במזימתם ולא יועיל להם שום הפצרות והתנגדות, לקחו ממנו כתב התחיבות מה שכתב בכתב ידו ממש, בזה"ל „הבטחתי לאנשי עיר טאמאשוב לשום משכני בתוכם בתור אב"ד" וכו', וסיים „וכל זה אני מקבל עלי בח"ח ובשד"א שלא אחזור בי" וכו'. כאשר ראשי הקהילה היו מצוידים עם הבטחה כזו, פרסמו בעיר בשמחה רבה מזכותם הגדולה שזכו לקבל לאב"ד הגאון הצעיר הרב מטארניגראד.

כאשר נודע הדבר לבני טארניגראד הם טענו שלא ירשו להרב לעזוב אותם טרם ימלאו עשר השנים בשירותו בקודש, יען שאליהם הבטיח מקודם עת קבלוהו לרב, כתוב וחתום שאסור לו לעזבם עד כלות עשרה שנים מיום שמינוהו, וכאשר עדיין לא נשלם הזמן משועבד להם, וכל התחייבותו לקבל הרבנות בטאמאשוב בטל ומבוטל.

תיאור אמיתי מהטענות של שתי קהילות אלו אנו מוצאים בספרו שו"ת נפש חי' (חיו"ד סימן ס"ח, ניו יארק תש"ו) ובהכותרת כותב, התשובה שולחה מאתי בילדותי אל גדולי הדור... בדבר רב אשר קיבל על עצמו בעת שנתקבל לרב הרבה ענינים הנוגעים לעיר, וגם להיות בעיר עשרה שנים, ובסוף נאמר כל זאת אני מקבל עלי בת"כ (הר"ת בתקיעת כף) ובפ"מ (הר"ת ובפה מלא), והכתב לא הי' כתב יד הרב בעצמו, רק כתב הסופר, ובעבור איזה שנים נשכח מהרב הנ"ל אשר נעשה, והתקשר עם עיר אחרת לשום משכנו בתוכם, והי' עוד בתוך עשר השנים, ונתן להם כתב בכתיבת ידו ממש, בח"ח ובשד"א על זה, ועתה נפשו בשאלתו מה יעשה, אם מחויב

לקיים כתב הראשון או כתב השני. ואחרי פלפולו הארוך שנושא ונותן ביסודי ההלכה, מסיים, וא״כ הכתב הראשון שנתן הרב הנ״ל לאנשי העיר, שלא הי׳ כתב ידו ממש, אין לחוש, וביותר שאף שבועה לא נזכר בכתב הראשון, רק שנעשה בתקיעת כף, ותקיעת כף לא היתה, ובוודאי לא מהני הכתיבה על זה שיחשב כתקיעת כף, דע״כ לא אמרינן רק דכתיבה כדיבור דמי, למ״ד דשבועה מהני בכתב, אבל התקיעת כף צריך להיות בפועל, אבל בהכתב השני שכתב בכתב ידו ממש וגם נזכר בו חרם, וחרם נראה דמהני בכתב, כאשר הבאתי לעיל דברי הנודע ביהודה שהביא ראי׳ ממנהג, ופוק חזו מכל עמא דבר, מכל ההסכמות שהם רק בכתב, ולכן כפי עניות דעתי מחויב לקיים הכתב השני עכ״ד.

ואם כי הוא בעצמו העלים שמות של שתי הקהלות, ומבלי רמז כל שהוא מי הוא הרב, אכן בספר כנוי נדרים מהד״ת להגאון רש״ק נספח לנדרי זרחין ח״ב, לבוב תזר״ח לפ״ק, בהלכותיו ליו״ד סי׳ ר״י תשובה ג׳: אעתיק מ״ש בענין שבועה בכתב, להרב מר״ה חיים אלעזר אבד״ק טארניגראד, ומסיים ולדינא אני נותן לו עצה להיות בק״ק טאמאשוב, כי שם כתב ידו ממש, והדעת נוטה יותר דהוי שבועה וחרם, אבל בק״ק ט״ג (טארניגראד) אינו רק חתימה וזה ודאי אין בו ממש וכו׳, ולכן העיקר שיהי׳ בק״ק טאמאשוב כי שם כתב בכ״י, ולמיחש מיהא בעי שמא מהני בכתב, אבל בק״ק טארניגראד הוי רק חתימה, ועוד אתן לו עצה להיות נשאל על השבועה בק״ק טאניגראד, ואף דהוי בשביל טובה שעשו לו שקבלוהו, מ״מ יש לצרף בזה הסוברים דלדבר מצוה יש התרה בלי ידיעתו וכו׳, וא״כ הכ״נ הרי בעל דעת רבים, כתבו הפוסקים, היכי דבדבר עבר נחשב לדבר מצוה, ויש לו התרה בלי דעתו, כן הכי נמי כיון דנשבע לק״ק טאמאשוב להיפך, א״כ אם יהי׳ בק״ק טארניגראד עבר על השבועה בק״ק טאמאשוב, הוי לדבר מצוה, ויכול להחזיר בלי דעתם והסכמתם, וממ״נ אם שבועה בכתב לא מהני, לא בעי התרה ואם שבועה בכתב הוי שבועה, הרי נשבע לק״ק טאמאשוב, ויעבור על השבועה, הוי לדבר מצוה, ובק״ק ט״ג יש לצרף בזה הך סברא דבחתימה לבד לא מהני, אבל בק״ק טאמאשוב אין צורך לזה, ולכך יהיה בק״ק טאמאשוב (העירני ע״ז ידידי הרב אהרן ארי׳ כ״ץ שליט״א).

עיניך הרואות שרבי שלמה קלוגר בכל חלקי הסותר והבונה דעתו נוטה שמוכרח לקבל הרבנות בק״ק טאמאשוב, גם הוא בעצמו בתשובתו בספרו נוטה שיקבל הרבנות בעיר השני׳, ומדוע החליט אחרת? השערתי מפני הכרעת הגאונים בעלי מפרשי הים והרי״ם מגור שדעתם היתה שישאר בט״ג, ראה בנפש חי׳ (סי׳ ס״ט) נמצא עוד תשובה ממנו מה שמשיב על דברי הגאונים בעלי מפרשי הים (רבי יוסף שאול נאטאנזוהן וגיסו רבי מרדכי זאב איטינגא) שדחו תשובתו הקודמת, ואם כי הנפש חי׳ עומד בדעתו ומצדיק דבריו הראשונים, שמחויב לקבל הרבנות בעיר השני׳, אבל הם פסקו ההיפך מדעתו, ולדעת טעמם ונימוקם אי אפשר כעת, מפני

שתשובות של מפרשי הים לא נדפסו *). גם בשו״ת הרי״ם מגור (יוזעפאף תרכ״ז) חיו״ד סי׳ י״ד, נמצאת תשובה ארוכה לרבי חיים אלעזר בנידון הנ״ל, והוא דוחה החלטתו שמחויב לקבל הרבנות בטאמאשוב, ודעתו שהכתב הראשון שנתן לעיר טארניגראד הוא עיקר, ואפילו לא נשבע שויא אנפשי׳ חתיכה דאיסורא, וא״כ מה שרוצה רו״מ להחמיר בכתב השני יותר מראשון ליתא. עיין שם שמדחה כל השלשה טעמים שרצה להחמיר בכתב השני יותר מהראשון.

והנה תאריך התשובה ברי״מ הוא ג׳ דחנוכה תר״ח לפ״ק ווארשא, ותאריך של תשובתו להגאונים בעלי מפרשי הים הוא כ״ז שבט תר״ח, ושם מצדיק דבריו הראשונים, מזה נראה שתשובתו של הרי״ם שנכתבה מקודם לא שיכנע אותו לחזור מדבריו והחלטתו, וגם דבריהם של מפרשי הים לא ישרו בעיניו, ומדוע החליט להשאר בטארניגראד נגד דעת עצמו שמסיק שמחויב לילך לטאמאשוב יען שהכתב שנתן לטאמאשוב הוא העיקר, קשה כעת לשער, ואולי נמצא עוד באיזה תשובות נידון הנ״ל שיזריקו אור על החלטתו, אבל כעת נעלמו ממנו.

אגב, מזמנים שנכתבו התשובות הנ״ל בשנת תר״ח יכולים לשפוט, שנתקבל לאב״ד בעירנו קודם הרה״ק רבי ארי׳ ליביש ניירהויז, כי בכסלו תר״י רבי ליביש עדיין מושבו הי׳ בחעלים, כפי שמוכרח מהסכמתו על הספר אור לשמים לחותנו רבי מאיר מאפטא (לובלין תרס״ט), ואולי בנתיים נתקבל עוד איזה רב.

---

*) עיין הקדמת שו״ת מאמר מרדכי להגאון רבי מרדכי זאב סג״ל איטינגא, לעמבערג שנת „לישע רב״ שמספר באריכות איך נתגלגל הדבר שהוציא לאור הספר „מפרשי הים״ ביחד עם גיסו הגאון רבי יוסף שאול נאטאנזוהן, על פי פקודת דודם ורבם הגאון בעל ישועות יעקב: ובשבתנו יחד מרבים השואלים להביא לפנינו שאלותיהם, לברר ספקותיהם, והשבנו להם כיד ד׳ הטובה עלינו, קראנונו בשם „שבת אחים״, ולאשר נפרדנו ולא נתנו פנינו לעבור עליהם שנית לא ראו אור הדפוס, והמה בכתובים כשני מאות שו״ת וכו׳.

רשימת הרבנים הרשמיים

ששמשו ברבנות בפועל על ידי זה שנתקבלו ונבחרו ע״י פרנסי הקהלה או שבעה טובי העיר או ע״פ רוב דיעות, להורות ולדון בתור אב״ד, ראב״ד, מו״צ, או דיין.

מי שיודע ומכיר פרק בתולדות בית ישראל בפולניא יודע להעריך איזה עמדה חשובה היו להרבנים בחיי היחידים והציבור היהודי בקהלתו. הם לא היו רק מורי הדת ומרביצי תורה, אלא גם ראשי העדה, על פיהם יצאו וע״פ יבואו כל סדרי החיים של הקהלה ודאגו לצורכיהם הרוחניים והפוליטיים, ובשנים קדמוניות הי׳ הם נציגי העדה לפני השלטונות, מבלעדם לא העיז איש להרים את ידו בדברים הנוגעים לחיי הדת הציבוריים.

מוסד הרבנות היתה אבן הפנה של היהדות ודופק החיים של הקהלה כלה. הרבנות כוננה רוחה ועיצבה דמות דיוקנה של תיאור היהדות המקורית.

כל יחיד שהי׳ נתון בצרה או הי׳ מתלבט ומסתבך בענין קשה נכנס להרב לשפוך לפניו צער לבבו, לשמוע עצתו ולקבל ברכתו. הוא הי׳ הדיין והשופט בין איש לרעהו, ומתווך בכל הסכסוכים, והמצביא על ענינים צבורים.

ואם כי בשנים האחרונות כל שלטון הקהלה עבר לידי פרנסים נבחרים באופן דאמוקראטי מכל שכבות העם, והרבה מהם לחמו לכווץ השפעת הרב ולתת לקהילה גוון של חולין, בכל זאת עוד היתה גדולה מאד השפעת הרב בחיי ציבור היהודי, ולא לבד חיי הדת הי׳ מסורים בידו הבלעדית, אלא גם על כל עניני תהלוכות ומשטר הקהלה יפקח עיניו ולבו, באופן שהרב הי׳ מסמל גם כראש העדה ומנהיגו, והוא הי׳ אישיות המרכזית ונחשב לאורח הראשון בין היהודים, לכן חשוב מאד לדעת מי המה וסדר ושנות מלכותם.

ובחרתי רק הרבנים ששמשו ברבנות־בפועל על ידי שנבחרו מדעת הקהל, כי מהם משתקפת יותר דעת ורצון ובחירת הקהל בכל הדורות. כי מתלא אמירה כי מנוי רב או מו״צ היתה תלוי׳ ברצון ובחירת בני קהלתו, אבל כסא אדמורי״ת הי׳ האדמו״ר בעצמו בוחר איזה עיר לשבת שם ולכונן כסא מלכותו. ואם כי גם הם הטביעו חותמם על העיר, אבל לא בכל פעם הי׳ זה ברצון. ומפני אותו טעם לא הכנסתי לרשימה זו מחברים ושאר אנשים רמי״ם *).

לא אתפאר שעלתה בידי למצוא ידיעות מכל הרבנים ששמשו ברבנות

*) כדאי להדגיש שרובא דרובא מהרבנים שכיהנו בטאמאשאוו היו בני־חוץ.

בטאמאשוב מיום הוסדה ועל פעולותיהם בחיי הכלל, אבל המעט שאספתי קובע ברכה לעצמו והוא דבר נשגב כי ראיתי בלוחות זכרון למר ח.ד. פריעדבערג (פראנקפורט דמיין תרס״ד) עמוד 43 חושב כל רבני טאמאשוב, ובסך הכל עד מספר שבעה הגיע, ואלו הם:

א) הרב יעקב ב״ר אורי פייביש
ב) הרב יצחק ב״ר יחיאל מיכל
ג) הרב יהודה ב״ר ניסן (תלמיד מהרש״א ומחבר ספר בית יהודא)
ד) הרב חיים ב״ר מרדכי
ה) הרב אליעזר (המסכים על ספר סיעתא דשמיא)
ו) הרב ר׳ משה ב״ר צבי
ז) הרב ר׳ שאול

ואני עלתה בידי בעזרת השם לחתור ולמצוא הרבה יותר מהם:

1) הרב רבי נח אב״ד (הוא נתקבל לרב בסוף המאה הרביעית, כי בשנת ת״ד כבר נמצא הספד עליו. ראה בערכו במאמר הכללי על חכמי טומאשוב. עמוד 18.
2) הקדוש הרב ר׳ יעקב ב״ר אורי פייביש, אב״ד וריש מתיבתא בטאמאשוב ואח״כ בסלוצק.
3) הקדוש הרב ר׳ מרדכי ב״ר יוסף מווילנא, אב״ד עד שנת ת״ח.
4) הרב ר׳ יהודא ב״ר ניסן (מח״ס בית יהודא) אב״ד וריש מתיבתא, ובערך תט״ז עזב טאמאשוב ונתקבל לאב״ד בקאליש.
5) הרב ר׳ ראובן זעליג ב״ר יעקב, אב״ד.
6) הרב ר׳ יצחק ב״ר יחיאל מיכל (הוכחתי סדר מלכותם מהסכמותיהם על ספר באר עשק. ועי׳ במאמרי חכמי ורבני טאמאשאוו עמוד 49). אב״ד (בשנת תל״ג בערך).
7) הרב ר׳ חיים ב״ר מרדכי, אב״ד ור״מ (תמ״ז).
8) הרב ר׳ אליעזר ליזער היילפערן, אב״ד (תנ״ה) ועזב טאמאשוב ונתקבל לאב״ד ור״מ בפיורדא.
9) הרב ר׳ יהושיע, אב״ד (זקנו של בעל עבודת השיר).
10) הרב ר׳ משה ב״ר יהודא ליב גאלדין, אב״ד, שנת ת״ק (בשנת תק״ח כבר הי׳ בלבוב).
11) הרב ר׳ נתן נטע כהנא שפירא, אב״ד (ומטאמאשוב נתקבל לאב״ד ור״מ בטישיוויטץ).
12) הרב ר׳ אליעזר פערלס, אב״ד ור״מ (תקל״ג הסכים על סייעתא דשמיא).
*12) הרב ר׳ אפרים נחום וויץ אב״ד.
13) הרב ר׳ משה באשקא בן התפארת צבי, אב״ד.

14) רבי שאול הערצפעלד נכד המרכבת המשנה מואמאשטש—לבוב, אב״ד.
15) רבי יוסקא דיין.
16) רבי יצחק נתן הלוי נאייגיבאר, רב.
17) ר׳ מאיר יצחק, ראב״ד.
18) ר׳ דוב בעריש שווערדשארף, אב״ד, ועזב טאמאשוב ונתקבל בגוריי.
19) הרב ר׳ ארי׳ לייביש נייהויז, אב״ד.
20) בנו ר׳ ישראל שמואל נייהויז, אב״ד.
21) בנו ר׳ מאיר נייהויז, אב״ד זמן קצר, ונתקבל בחעלים.
22) הרב ר׳ נתן העבנשטרייט, ראב״ד.
23) ר׳ יעקב אליקום געציל, מו״צ—אב״ד.
24) הרב ר׳ יצחק אלי׳, אב״ד (עזב טאמאשוב).
25) הרב ר׳ משה רויגענפיש, אב״ד.
26) הרב ר׳ אנשיל, ראב״ד (עזב טאמאשוב והתיישב בלבוב).
27) הרב ר׳ שמואל זינגער (טעמערלס), ראב״ד.
28) הרב ר׳ יוסף לייביש פרישערמאן, ראב״ד.
29) הרב ר׳ חיים אהרן שידקובסקי, אב״ד.
30) הרב ר׳ זאב הלוי שטאקהאמער, מו״צ.
31) הרב ר׳ יוסף גאלדמינצער, מו״צ.
32) הרב ר׳ ירחמיאל מרדכי וויגבערג, אב״ד.
33) הרב ר׳ נחמן נייהויז, מו״צ.
34) הרב ר׳ ארי׳ לייביש רובין, ראב״ד—אב״ד.
35) הרב ר׳ מאיר אברהם פרישערמאן, מו״צ.
36) הקדוש הרב ר׳ פסח זיטזאמער הי״ד, אבד״ק יארטשוב, רב בימי המלחמה.

הרבנים מטאמאשוב שנשארו בחסדי השם בחיים, ונמצאים בניו יארק:
1) הרב ר׳ משה פרישערמאן שליט״א.
2) הרב ר׳ שלום יחזקאל שרגא רובין שליט״א.

השו"בים בעיר

לא באתי לרשום רק שמות ואופיים של השו"בים שבין שתי המלחמות (יותר אינני זוכר). השובי"ם לא היו בעלי הוראה, ואף לא דרשו מהם שיהי' תלמידי חכמים מצוינים יוצאים מהכלל, רק שיהי' בקיאים בהלכות שו"ב אומנים ויראי השם, חסידים ואנשי מעשה, עוסקים בצדקה וחסד. פעם אחת רצו לקבל שו"ב שיהי' גם כן יודע נגן כדי שיוכל להיות גם כן חזן בבית הכנסת, אמר הרה"ק בעל "ארחות־חיים" מראדזין לחסידיו, הנני ירא, ששוחט בעל מנגן, יזמר להשור וישחוט התפלות... (שחט'ן די תפלות און ביי זינגען דעם אָקס) ולא קבלוהו.

1) רבי מרדכי יוסף בוים, שו"ב, הוא הי' חסיד בעלז ופקח גדול, מומחה גדול באומנתו וזקן השו"בים, וכשהגיע לזקנה מופלגת, הגם שהי' בעל כח ושלט בכל חושיו, בכל זאת על פי בקשת הביד"צ עמד מלשחוט ומסר חזקתו לחתנו ר' ברוך הורוויץ שנתקבל לשו"ב על ידי הביד"צ ושלטון הקהלה. בפה נמצא חתנו הרה"ח ר' יעקב גרינער וב"ב שיחי'.

2) ר' שלום טארים, שו"ב, חסיד בעלז, הוא לא נתקבל בקלות להיות שו"ב בעיר. עיין בשו"ת תירוש ויצהר להרב צ"י מיכלזוהן פלונסק — ורשא סי פ"ה, אודות ר' שלום שו"ב טארעם שנתן איסור שלא יהי' שו"ב, ואח"כ התחרט, ושם נמצא מכתב מהרה"צ אדמו"ר מפאריסאב זצ"ל להחסידים הנכבדים ר' ישראל גארזיציינסקי ור' נתן נייא, שהוא מתירו. ובעת זקנותו מחמת כובד עיניו ותשות כחו הכריחהו הביד"צ שיפסוק מלשחוט.

3) רבי יעקב שנידער, חסיד קאזמיר, הוא קיבל החזקה מחותנו הרה"ח ר' בן ציון שו"ב, וכשנפטרה אשתו הצ' אידל לקח את בת גיסו הרה"ח ר' שבתי קאוונשטאק ע"ה. הי' ת"ח ומומחה גדול במלאכת השו"ב, והי' גם מוהל מומחה בלי קבלת פרס וכתת רגליו לכפרי הסביבה, והרצה שיעורים בבית החסידים דקיעלץ והי' מכניס אורח גדול ונכבד בעיר בגלל עמידתו החשובה שהי' איש שרכש לעצמו כבוד והערצה. אשתו ויוצאי חלציו עלו לא"י, ובנו הרב ר' בן ציון שניידער, אברך מצויין בכשרונותיו, נמצא בחיפה ותופס מקום חשוב בחוגי הדתיים שם.

4) רבי ברוך הלוי איש הורוויץ הי"ד. אביו הרה"ח רבי פינחס הי' מגזע היוחסין נכד הגאון ר' ברוך הורוויץ אבד"ק שעבערשין מגזע השל"ה. הוא קיבל חזקת שו"ב מחותנו ר' מרדכי יוסף ע"ה. מתחילה עבד כמסייע, חסיד בעלז ועסקן במצות ומוהל. בטבעו הי' ענותן והצנע לכת, הוא הי' השו"ב היחידי שנשאר בימי הזעם תחת כיבוש הגרמניים ועמד על

משמרתו משמרת הקודש בתנאים איומים עד שקצצו אצבעות ידיו שלא יוכל יותר לשחוט. הוא וב״ב נהרגו ע״י הנאצים, הי״ד. רק בת אחת ניצלה.

5) רבי זאב דוב לושטשאנובסקי (טורבינער שוחט), בן הרה״ג ר׳ אברהם יצחק מו״צ בזידינסקא וואליא, מחסידי אלכסנדר. בימי בחרותו עמל ושקד הרבה בתורה, והי׳ בעל כשרון ושאר רוח, ונתפרסם לבחור מצוין והתחתן עצמו עם בת גביר נכבד מפיעטרקוב, שהבטיחו מזונות והוא ישקוד בתורה. אולם חותנו מת והרכוש הלך לטמיון, והתחיל בעצמו במסחר וקנין ולא עלתה בידו, ונתקבל לשו״ב בטורבין, ובשנת תרצ״א (אחר המחלוקת הגדולה עם השו״בים, נפסק ע״י הביד״צ הרבנים הגאונים רבי מנחם זעמבא מווארשא, ור׳ משה בערמאן אבד״ק הוראדלא, והרב אבד״ק זוויערזיניץ, שבאו במיוחד לטאמאשוב בדבר הדין תורה שהתקיים בין הקהילה ובין השו״בים ויצא מאתם הפסק שהקהלה תמנה עוד שני שובי״ם, אז נתקבל הוא לשו״ב, וכינוהו טורבינער שוחט). הוא התפלל בשבתות ויו״ט בבית חסידי הויסאטין, אם כי לא הי׳ לו שום זיקה לחסידות זו, רק מטעמים פוליטים שלא הי׳ להם עוד שום איש משעובדי הקהלה), ובימי החול התפלל והרצה שיעורים בבית חסידי צאנז—ציעשינוב לפני בחורים מופלגים. בנו העלם שמואל הירש הי׳ בעל זכרון נפלא ותפיסה מהירה, ועוד בגיל צעיר נכנס ללמוד לשטיביל דציעשינוב ובמשך זמן קצר ידע כמה מסכתות וחלק ראשון של יורה דעה בעל פה. כשנמלטו מטאמאשוב התיישב עם משפחתו בקיליקוב, ואותו תפסו הרוסים בדרכו ללבוב וגרשוהו לסיביר בתור „יחיד״ וישב שם במאסר ואחר שיצא לחירות (בחנינה הכללית לנתיני פולניא בשנת תש״א ע״י חוזה בין ממשלת רוסיא עם ממשלת הגלותית של פולניא בראשית שיקארסקי), אחר גלגולים וטלטולים הגיע לבוכארא, ושם נפגש עם הגאון מהרד״ב ווידענפעלד מטשעבען שליט״א והוא החשיבהו מאד. ונפטר ביום ד׳ מנחם אב תש״ב.

6) רבי יוסף לייב קויפמאן, שו״ב (אזדיטישער שוחט).

הוא השו״ב השני שנתקבל אחר המחלוקת כפי שפסק הביד״צ בראשית הרב הגאון ר׳ מנחם זעמבא הי״ד. אותו קבלוהו בגלל השתייכותו החסידית, כי׳ הי׳ מוואלין חסיד טריסק, ובקבלת שוחט הצריכו להתחשב לא רק עם מעלות ומידות הנחוצות להיות שו״ב, אלא גם בא בחשבון לאיזה כת חסידית השתייך כדי שלא יקופחו איזה מין חסידות אם לא יהי׳ להם ג״כ איזה צד בין משרתי הקהלה. בנו שמואל הי׳ ת״ח מצוין ומחוכם מאד בעל כשרונות יוצאים מהכלל, הי׳ תלמיד הרב שלום יחזקאל רובין שליט״א, ושלחו ללמוד בקיבוץ אצל הרב הגאון ר׳ משה דוד הכהן ראבינאוויטש הי״ד בסאסנאווצא חתן האדמו״ר מראדאמסק הי״ד, ומשם נתקבל לישיבת חכמי לובלין והי׳ מתמיד גדול ונחשב לאחד מתלמידי׳ המצויינים.

מחברים מולי״ם ומהדירים

ר׳ ישראל הכהן גארזיציינסקי

נולד בקלימנטוב והי׳ חתן הג״מ משה רויגענפיש אבד״ק טאמאשוב, ומפני זה קראוהו ר׳ ישראל דעם רב׳ס. חיבר ספר שארית ישראל עה״ת וסיפורים מצדיקים, הו״ל בנו הנכבד ר׳ משה הכהן גארדאן, ברוקלין תשט״ז. הי׳ מהבע״ב החשובים, עסקן ות״ח וחסיד נכבד, נשיא התלמוד תורה ונשיא של קופת רמב״ן. בימי עלומיו נסע להצדיקים רנ״ד משידלובצה, מהר״ם מוואරקא, ר״ב מביאלא, ואח״כ לר״א המגיד מטריסק לרבנו הר״מ מקאזמיר ושאר יו״ח. זכה לזקנה מופלגת והי׳ נכבד בעדתו. היתה לו ספרי׳ עם כמה כתבי יד שנשרפו בהשריפה משנת תרע״ח, ורק כתב יד אחד בשם נוטריקון מהגאון בעל פרי מגדים נתן במתנה להרב פינחס מענדל זינגער והוא הו״ל. כדאי לצטט נוסח הכרת תודה מהמו״ל הנ״ל: להנגיד המפורסם בר אוריין ובר אבהן חכם ונבון מוכתר בנימוסין.

בנו ר׳ פישל גארזיציינסקי הי׳ בע״ב נכבד מחסידי קאזמיר, חתנו ר׳ קלמן עהרליך הי׳ תורני חשוב ואציל הרוח. בנו הצעיר הוא הרה״ח ר׳ משה הכהן גארדאן, נולד בשנת תרמ״ט, למד אצל מלמדים, ואח״כ הי׳ מחובשי בית המדרש. בהיותו בגיל ט״ו שלחו אביו ללמוד תורה אצל קרובו הרב אלעזר טייטעלבוים אבד״ק סקארטשוב פלך ראדום, בחזירתו למד אצל הרב אב״ד ר׳ חיים אהרן סידקאווסקי, ולקח לאשה אסתר בת הרה״ח ר׳ יוסף חיים ביגעלאייזן, בזמן המלחמה הראשונה נמלטו לווינה וגרו שם שש שנים, ובשנת תר״פ הגרו לאמריקה והתיישבו בברוקלין, עסק במסחרים וקבע עתים לתורה, והוא בע״ב נכבד ונשוא פנים מהעסקנים החשובים בבארא פארק וממיסדי גמ״ח הביהמ״ד שפת אמת. בשנת תשט״ז הוציא לאור ספרו של אביו שארית ישראל, וספרו ויקהל משה עם מדור „ומדי דברו בו״ על התורה, ספר שנתקבל בין רבני אמריקה לספר עזר בעריכת נאומם. בשנת תש״כ עלה לארצה״ק והתיישב בירושלים, יסד קופת גמילות חסדים בישיבות דחסידי בעלזא, ושפת אמת בירושלים. כעת הוציא לאור ספרו השני בשם ילקוט משה.

שארית ישראל, חידושי תורה בדרך חסידות ואגדה, גם דברי פלפול והלכה, ודברים קדושים מגאונים וצדיקים, אשר המחבר שמע מפיהם או מתלמידיהם, מסודרים עה״ת ומועדים וכו׳ גם סיפורי מעשיות, ושיחות קדושות, אשר השאיר אחריו ברכה

הרב החריף החסיד הגביר איש אפרתי היחסן ר' ישראל הכהן גארזיציינסקי ז"ל. כל אלה חברו יחדיו נלקטו ונסדרו על ידי בנו הצעיר משה הכהן גארדון. ברוקלין ניו יארק תשט"ז.

על הספר נמצאים הסכמות הרבנים, רבי דוב בעריש ווידענפעלד מטשעבין, רבי ירוחם ליינער מראדזין, רבי יהושע גרינוואלד מחוסט, רבי שלום יחזקאל שרגא רובין הלברשטאם מציעשינוב.

ויקהל משה, עם מדור ומדי דברז בו, שני חלקים על כל פרשיות השבוע.

חידושים וחידודים מגאונים וצדיקים וגדולי ישראל, עם הערות והערכות מתולדות חייהם, מלוקט מספרים וסופרים אנשי שם. נאסף ונסדר על ידי משה הכהן גארדאן, ברוקלין נויארק תשט"ז.

ילקוט משה, עם מדור ומדי דברי בו, על כל פרשיות השבוע, על חגים ומועדים, חידושים ודברי חן וסיפורים מגאונים וצדיקים עם הערות והערכות מתולדות חייהם, מלוקט מספרים וסופרים אנשי שם מאת משה הכהן גורדון, ירושלים תשכ"ד.

ר' דוד ווייצמאַן

נולד בשנת תרט"ו, מילדותו הי' בעל כשרון מצוין ומתמיד גדול. הוא נולד במשפחה חסידית, ונסע להרה"ק מאיזביצא בעל בית יעקב ז"ל, חכה עוד להיות מהחוזרים דברי תורתו שהשמיע בשלחנותיו, וחסידים קשישים בקשוהו שיחזור לפניהם מאמרי הרבי, כי הי' בעל זכרון נפלא וקלט כל דבר במוחו בלי שכחה. (כדאי להזכיר בהזדמנות זאת מה שאמר האדמו"ר האחרון לבית ראדזין הקדוש רבי שמואל שלמה ליינער הי"ד לכותב הטורים האלה בביקורו האחרון בשנת תרצ"ט בטומאשוב: הוי יודע שדוד לא שכח דבר מתלמודו אפילו חידושיו מימי עלומיו לא שכח, וכולם נחרתים בתאי מוחו הכביר). כפי שאמר לי האדמו"ר מראדזין שליט"א התורות בפרשת נח בספר בית יעקב נדפס מרשימותיו. אצל בנו הגאון רבי גרשון העניך זצ"ל בעל אורחות חיים למד בקביעות ונתחשב לתלמידו והי' דבוק אליו בכל נימי נשמתו והוא רשם כל עניניו ומעשיו ובפרט בהמצאת תכלת, כעין יומן (נאבד בימי השואה).

נשא אשה מרת חוה ווייצמאן מעירנו, ואיזה שנים אחר החתונה אכל מזונות והי' פנוי כולו לתורה ולמד בהתמדה. כשירד משלחן חותנו פתח לעצמו חנות מכולת והצליח ונעשה מהסוחרים הגדולים, אבל הוא לא עמד

בחנות למכור, הנהגת החנות מסר לאשתו שהיתה אשת חיל, והוא לא הפסיק מלימודו, ורק אחת לשבועיים נסע ללובלין לקנות סחורה, וזהו הכל. (סיפר לי, בתחילת מסחרו כשהיו הרבה קונים רצתה אשתו להעסיק אותו בחנות כי הדירה והחנות היו בבית אחד, חדר לפנים מחדר וכשראה שזה מבטלו מלימודיו ושיעוריו, אז כאשר הי׳ לקח בקבוק שמן להוריק לכלי קטן, הפילו מידו, ומני אז והלאה לא השתמשה עוד עמו למכור בחנות והי׳ פנוי לעסוק בתורה).

הי׳ גאון עצום ביחוד הי׳ כחו רב בסדר טהרות והוא עזר הרבה בסידור הכתבים של ספרי סדרי טהרות לדפוס למורו הגדול הרבי מראדזין, ובימי זקנותו טרם שפרצה המלחמה השלים עריכת מסכת מקואות שהאדמו״ר האחרון לבית ראדזין התחיל להדפיסו. גם הי׳ בעל לשון ומדקדק והי׳ לו שיטה בחכמת הדקדוק שכל תיבה יסודה ושורשה הוא רק משתי אותיות והי׳ לו חיבור גדול על זה. גם הי׳ בעל חשבון ובימי עלומיו המציא פורמולא בחשבון שקיבל ע״ז אות הצטיינות, וגם ח״ז סלאנימסקי כתב בשבחו בענין זה. כל הכתבים שלו נשרפו בהשריפה בשנת תרע״ח, ואם כי מני אז נעשה יורד ל״ע והי׳ לו צרות משפחתיות, ובסוף ימיו גר בדירה קטנה מסובל בצרות, והי׳ עצור במטה, בכל זה לא פסק פומי׳ מגירסא יומם ולילה ולא הניח העט מידו וכתב חידושים בכל מקצועות התורה. הערות ומ״מ על הזוהר שלח לרבי ראובן מרגליות מלבוב והוא פרסם אותם, גם תשובה אחת לו נדפסה בשו״ת חזון נחום לרבי נחום ווידענפעלד גאב״ד דאמבראווא, כשפרצה מלחמה עולמית השני׳ העבירוהו ביחד עם ארגז כתביו לבית חסידי ראדזין, וחי שם עוד איזה חדשים ונפטר בחודש כסלו־טבת ת״ש.

בהערות וחידושים על מנחת חינוך לרבי ירוחם ליינער אדמו״ר מראדזין (נדפס בהשלמה למנחת חינוך ע״י האחים שולזינגער) מצוה תק״ל כותב, וידידי הרה״ג ר׳ דוד וויצמאן מטאמאשוב כתב אלי דבר נחמד, וכן מביא חידושיו בכל ספריו שהר״ל בפה ניו יארק.

יהודה ליבוש הכהן אדימאשיק, המכונה לייביש אדימאשיק בן הרה״ג ר׳ משה הכהן ראבד״ק חעלמא

הוא הי׳ ילד מחונן בכשרונות ועוד בימי עלומיו נתפרסם לעילוי עצום, הי׳ מתמיד ושקדן נפלא, ולימודו הי׳ בעמקות ובבירור השיטות, כן השתלם עצמו בלימודי חול באופן עצמאי, שמעו הלך לפניו ולקחו לחתן הגביר המפורסם ר׳ ירחמיאל ראזענפעלד בעל אחוזה בווערבקיוויטש שהי׳

חתן הגביר האדיר ובעל צדקה מפורסם מנכבדי חסידי סאדיגורי ר' בערל מוערבקיוויטש אצל הרובישוב, שהשיא י"ד יתומות והחזיקם. הוא לא רצה לשלוח במסחר ידיו, וגם לא לקבל על עצמו עול רבנות, ונתקבל לרב מטעם (קאזאנני ראבינער) בעיר טישיוויטץ במחוז טאמאשוב, ובשנת תר"ע בהיותו בטישיוויטץ מסר חלק מכתביו ביאור על הפמ"ג או"ח בשם גן רוה.

ספרו יצא לאור בשנת תרע"ב, ועשה רושם כביר בעולם הלומדים וביחוד בין בעלי הוראה והוא ספר נפלא מהמובחרים שנתחברו לבאר דברי מרן הפרי מגדים.

וכל הרבנים המסכימים הביעו בהסכמתם גודל התפעלותם על גדלו בתורה וכשרון הפעולה, וביותר נתפעל הגאון זקן ההוראה בימים ההם המהרש"ם מבערזאן ומרבה לספר בשבחו וכותב בין השאר „מה טוב לגבר חכם בעת כי ישא עול מנעוריו, ויגע ומצא כדי מדתו. מדת חכמים במדה גדושה, הרה"ג חו"ב וכו' אשר הניף בעים רוחו לפרש ולבאר דבריו (של הפמ"ג) ועיניו כיונים על אפיקי התלמוד והפוסקים, אשר מתוי עלי' במחוג הפמ"ג, אשר כל רז לא אנוס לי', וההוא ידע את יוסף להראות אותיותיו, לכל רואי אותו, והכל בשים שכל וטוב טעם ודעת, וברכתי ברכת הנהנין וכו' ".

והרה"צ ר' יעקב לייבאלי טברסקי מטריסק... יודע ומכיר אני את ידידי ש"ב הרה"ג (אב בחכמה ורך בשנים) משחר טל ילדותו לירא אלקים ולשקוד על דלתי התורה בשקידה נמרצה וכולם אמרו שעתיד מזהיר נשקף עבורו עבורו, וכוכב גדול עולה בשמי התורה.

אכן לדאבונינו ארס של ההשכלה נכנסה בקרבו והוא התחיל להתמוטט ולהתדרדר מעט מעט, בימי המלחמה העולמית הראשונה, כשנכבשה כל הסביבה תחת שלטון האוסטריים, קבע דירתו בטאמאשוב, מקום דירתו של גיסו הגביר אפרים בויער, והי' לו עוד התענינות בעסקנות צבורית והי' מן הראשונים שיסדו המזרחי בעירנו, אבל בכל פעם פגה ממנו הלומדות והחשיבות, עבד כמנהל הפנקסים בטחנה של בירך קעסלער בבעלזיץ (גיא ההרגה של משרפות ותאי הכבשן שלשם הובילו הגרמנים רבבות אחב"י להשמדה הי"ד) וגם הוא נספה בימי השואה ונשארה ממנו בת אחת.

גן רוה, ביאור רחב ופירוש מספיק על ספר פרי מגדים ויפרד לשני ראשים, האחד בשם בדי זהב יכונה, על חלק משבצות זהב והשני בשם אשלי רברבי יקרא על חלק אשל אברהם וכו' ומלבד זה הוצאתי את כל פסקי דינים המחודשים בפמ"ג בשם הילכתא גבירתא, וציונים לספרי פוסקים אחרים בשם ביאור הלכה.

כל זה חברתי וכו' יהודה ליבוש הכהן אדימאשיק, בלאא"מ ר' משה הכהן ראבדק"ק חעלמא.
(הלכות שבת רמ"ב—רצ"ט).
בילגורייא, בדפוס של ר' נתן נטע קראנענבערג, שנת נתברך.

הסכמות

מרדכי בן אאמו"ר הרה"ק מטוריסק, ב' ויקרא כהני"ם לעבודת"ם לפ"ק לובלין.
יעקב ארי' בן אאמו"ר הרה"ק מטוריסק יום ג' לסדר שם שם לו חוק ומשפט אוה"ב עמ"ו ישרא"ל לפ"ק קאוולע.
שלום מרדכי הכהן אבד"ק בערזאן, עש"ק נח אוהב עמו ישראל לפ"ק.
חיים הלוי סאלאוויטשיק י"ח שבט העתר"א.
אליהו קלאצקין אבד"ק לובלין י"א שבט תרע"א.
משה נחום ירושלמסקי האבד"ק קיעלץ, ט"ז כסלו תרע"א.
יעקב מרדכי תופ"ק בילגורייא ג' ניסן תער"ב.
והקדמה מאבי המחבר, משה בלאאמו"ר חיים צבי הכהן אדאמאשיק ראבד"ק חעלמא.

ר' נתן נטע זאב ב"ר צבי וועלטשער

מחסידי הויסאטין. הוא התמסר כולו להההדיר ספרים ישנים והו"ל הספרים דלהלן:

1) סייעתא דשמיא לזקינו הרב ר' שמעי' ב"ר יהונתן, ווארשא עת"ר.

2) תהלות שבת, הכולל תפלת הודו עם פירוש הבעש"ט ז"ל, תרי"ג מצות הנרמזים בעשרת הדברות להרמב"ן ז"ל. פיעטרקוב תרע"א.

3) גאולת ישראל השלם, תורות מהבעש"ט ותלמידיו. פיעטרקוב תרע"ג. הספר זה נדפס ג"כ תחת השם „פתגמין קדישין" ווארשא תרמ"ו, ועוד הרבה פעמים.

4) שומר שבת, דיני שבת בקצרה להגאון ר' דוד לידא. פיעטרקוב תרע"א.

5) שיר השירים עם תרגום ועם שני פירושים, הרמב"ן, הרוקח. פיעטרקוב תרע"א. על כולם נמצא הסכמת הבד"צ מטומשוב א' חקת עת"ר זאב הלוי שטארקהמר דומו"ץ יוסף ארי' ליב דומו"ץ.

נפטר בימי מלחמה העולמית הראשונה.

ר' מנחם מענדל זינגער הנקרא מענדלי שאול מנשה'ס

הוא הי' חסיד בעלז, וכנראה לא הצליח במסחר וקנין, אשתו עסקה בנחתומית והוא התמסר להדיר ספרים ישנים. בשנת תר"ע הוציא לאור ספר נפש יהודה דרוש להרב ר' יהודה ליב אורבאך מזאלקווי, והדפיסו במונקאטש שנת תר"ע. כח הדוחה לזה כנראה הי' הה"צ ר' יוסף לייביש זצ"ל, שהתפלל בביהמ"ד שלו. ועיין בשער הספר שנותן הכרת תודה להרה"ג ר' יוסף לייביש מו"ץ בק"ק טאמאשאוו אשר נתן לי הספר הישן להוציאו לאור. כנראה שם מספרו ברשימת פראנומעראנטין, עבר ארצות פולין גאליציען ואונגארן לאסוף ממון להדפסה. ולטוב יזכר שהנציח שמות הנודבים שלולא הוא היו משתכחים לגמרי ובפרט עתה אחר השואה האיומה שנמחו הערים לגמרי והרבה מהם לא עזבו שום זכר אחריהם, וזהו הזכרון היחידי שנשאר מהם.

בסוף ימיו הדפיס ספר שני, קולי יעקב, להרב ר' משה הריזן בקפנהגן. בילגורייא, תרפ"ט.

הוא הי' טפוס מיוחד, לא דיבר בשבת רק לשון הקודש, ומפני שלא השתלט יפה בהשפה, והי' מתרגם כפי העולה על רוחו, הי' בהעיר מהלך הרבה דברי היתול וצחוק איך מענדלי שאול מנשה'ס מתרגם דבריו בלשון הקודש.

פעם התקוטט עם משכיל אחד, וזה הי' בשבת, והוא לא הי' ביכולתו להביע רגשותיו בלשון הקודש ואמר דברים חצי באידיש וחצי בלה"ק.

נענה המשכיל ואמר לו אל תהי' כסוס כפרד; מענדלי התחיל לשאול מה מה... ענה לו המשכיל אל תהי כסוס בשבת וכפערד בחול; (הוא משחק מילים במקום כפרד בפ"א דגושה אמר בפ"א רפוי' ובטא כפערד שפירושו בלה"ק סוס...).

ר' ישראל לייב ציטרין

ב"ר אברהמצי ציטרין ע"ה, מחניכי השטיבעל של הרה"צ ר' יהושעלע והי' מצוין בתוי"ש, ת"ח וחסיד וספרא רבא. הוא הי' חתן הרה"ג ר' יהושע זאבערמאן הי"ד רב בפאקשעווניצא. הסתופף בצל הרה"צ אדמו"ר מציעשינוב זצ"ל. שלש שנים ישב בווארשא אצל הרה"ק ר' אהרן מנחם מענדל זצ"ל האדמו"ר מראדזימין לסדר הכתבים שלו. אח"כ קבע בחזרה דירתו בטאמאשוב והי' סוחר וקבע עתים לתורה. הנ"ל הגדה דברי חיים מצאנז. נספה בימי השואה ביחד עם כב"ב על קידוש השם, הי"ד.

הגדה של פסח עם פירוש דברי חיים גם על ספירת העומר ושיר השירים, מכבוד הרב הגאון האמתי הקדוש והטהור יחיד בדורו וכו' רשכבה"ג מרן רבינו חיים הלברשטאם זצללה"ה האבד"ק צאנז.

מלוקט ומסודר מאת ישראל יהודה הלוי ציטרין מטומאשוב לוב, בילגורייא תרצ"ג. שנת קנה לך ההגדה מהדברי חיים זצלה"ה לפ"ק.

בראש ההגדה נמצא כתב תעודה מכ"ק אדמו"ר הגאון הצדיק נזר הרבנים פאר מקדושים ארי שבחבורה מרן ר' ארי" ליביש רובין שליט"א הרב דקהלתנו, בן בתו של רבנו הג' הגה"ק מרן זצללה"ה.

בהקדמה כותב המלקט והמאסף, החומר נלקט מספה"ק דברי חיים עה"ת ומועדים שהם מפוזרי מפוזרים בכל הספר, ויתר שאת ויתר עוז להחיבור הזה כי באו בו הרבה מאמרים ושיחות קדושות הנוגעים לענין הגדה של פסח, אשר לא ראו עוד אור הדפוס, אשר שמעתן אזני בדיבוק חברים המקשיבים לקול אדמו"ר הגה"צ המפורס וכו' מוה"ר ארי' ליביש רובין שליט"א הר' אב"ד דפה טאמאשוב.

הגדה הנ"ל רבו עלי' קופצים הרבה ונדפסה בחמשה מהדורות.

ובכלל זה שני פעמים בשנות השואה בהגר.

ר' שמואל מאיר מילעך הי' חסיד קאזמיר ואח"כ נמנה בין חסידי קיעלץ, הוא הי' הגובה ממס חדשי לטובת התלמוד תורה, והדפיס ספר שמנה לחמו.

שמנה לחמו, שני חלקים הכולל י"ד דרשות לכל מועדי השנה להרב המופלג הדרשן וכו' ר' אשר אנשיל ב"ר יצחק מפרעמישלא המו"ל ר' שמואל מאיר מילעך מטאמאשוב בדפוס ר' נטע קראנענבערג בילגורייא תר"ע.
המו"ל ר' שמואל מאיר מילעך מטאמאשוב חתן רבי מאיר גרינבערג מילדי ליזענסק נכד המחבר.

ר׳ יצחק משה ציגלער הי״ד

בהרה״ח ר׳ יעקב ציעגלער מציעשינוב קראקא, וחתן הרה״ח הנגיד ר׳ ארי׳ העלער, אברך מופלג בתורה ויראה, ומצוין בכשרונות, הוציא לאור הספר פרי נאה והוא קיצור הפרי מגדים חלק יו״ד הלכה למעשה, מוקנו הגה״צ רבי אהרן הלברשטאם הי״ד אבד״ק ביאלא ביעלסקא.

פרי נאה אשר חברתי תלי״ת בחמלתו עלי לזכות בו את הרבים וכו׳ נכד רבותינו הקדושים רא״י מראפשיטץ ור״מ מאפטא ור״ח מצאנז זי״ע.

יוצא לאור ע״י יצחק משה ציעגלער נכד הגה״ק המחבר בדפוס ר׳ ישראל חיים ווינבערג, בילגוריא תרצ״ט.

רשימת הספרים שנדפסו שם שמות החותמים (פרענומעראנטין) מעירנו טאמאשוב

רשימת הספרים כפי סדר השנים שנדפסו

דבר זה של לקיחת הפרענומעראנטין שבא בעיקרו כדי לפרסם עושי מצוה, אנשים בכל עיר ועיר שסייעו להמחבר או המוציא לאור להדפיס ספרו, והרבה פעמים הי׳ לו מזה סיוע לפרנסתו או להשיא בנותיו, אמנם ברבות הימים ובפרט כעת אחר החורבן שנחרבו הקהלות, נהרסו המצבות ופנקסי הקהלות והחברות נשרפו, ונמחו כל זכר יהודי מהעבר ונסתמו כל מעינות המקורות על עבר היהודי ביוראפ, שמות החותמים (פרענומעראנטין) משמשים לנו למקור נאמן ומעין לא אכזב לתולדות הקהלות והרבנים ופרנסים ששמשו שם ולברר הרבה שאלות וספיקות בסדר היוחסין ולקבוע הזמנים שחיו ופעלו האנשים בעירם, לכן מצאתי לנחוץ לתת רשימה מהספרים שנמצא שם חותמים מטאמאשוב.

א) כוכב יעקב ביאור על ש״ע אבהע״ז להרב יעקב אבד״ק לויצק נדפס בזאלקווא תקל״ד עיין בפרק אנשי שם חכמי ורבני טאמאשוב בערך רבי אלעזר פערלס אב״ד. בעמוד 57.

ב) ספר יראים המו״ל רבי אפרים זלמן נכד רבי מנחם מענדיל זאלק-

וועד מ"מ ומו"צ בבראד נדפס בזאלקווא בשנת תקס"ד, עיין בפרק אנשי שם חכמי ורבני טומאשוב בערך רבי יעקב ליינער עמוד 100.

ג) עמק ברכה, על סוגיות במסכת ברכות, לרבי יחיאל ב"ר יעקב מפלאנטש, בביהמ"ד בבראד נדפס בלעמבערג תקס"ח, עיין בפרק אנשי שם וכו' בערך הרב אפרים נחום ווין אב"ד עמוד 65.

ד) קול יהודא, על מגילת רות אסתר איכה, להרב יהודא ליב ב"ר אליעזר אבד"ק זלאבין נדפס ביוזעפאף תקפ"ז, ומפני שהוא ספר שאינו שכיח, הנני לרשום שמות החותמים שם, אברהם יוסף בר"ח, אהרן גרינער, אהרן בארג, גאדל בהמנוח חיים, משה בהמר"פ.

ה) חומש שמות ע"פ כנפי נשרים, להרב אברהם ליכטענשטיין נדפס ביוזעפאף שנת תק"ץ, עיין בפרק אנשי שם וחכמי העיר בערך הרב יצחק נתן הלוי נאייגיבאהר, עמוד 111, ובפרק השם ליוי לטאמאשוב-ארדינאצקי עמוד 205.

ו) חידושי הרי"ם מגור לחו"מ ח"ב נדפס בווארשא תרל"א.

ז) דעת משה, עה"ת להרב משה אליקום בריעה מקאזניץ, המו"ל רבי משה הכהן חתן הרה"צ ר' ישכר, נדפס בלעמבערג תרל"ט (1879).

ח) מנורה הטהורה ח"א על הלכות שבת, להרב עוזיאל מייזליש אבד"ק ריטשוואל אוסטראווצא, המו"ל יעקב משולם ניק, בדפוס רבי אורי וואלף סאלאט, לעמבערג תרמ"ג.

ט) עץ הדעת טוב למסכת שבת, להרב עוזיאל מייזליש אבד"ק ריטשוואל אוסטראווצא נדפס בלעמבערג תרמ"ו.

י) קהלת משה להרב משה אליקום בריעה מקאזניץ, המו"ל רבי שמעון משה בלומענקראנץ מזאוויחוואסט, נדפס בלובלין שנת תרס"ו.

יא) נפש יהודא להרב יהודא ליב אורבאך מזאלקווי, המו"ל ר' מנחם מענדיל זינגער נדפס במונקאטש שנת תר"עיין.

יב) קולי יעקב להרב משה הויזן מקאפנהאגען, המו"ל רבי מנחם מענדיל זינגער נדפס בבילגורייא שנת תרפ"ט.

יג) מאמר מרדכי על בראשית, להרב מרדכי טווערסקי מקאזמיר ומנ"ב בקיעלץ, המו"ל ב"א הרב יהודא לייב ניסן טווערסקי ממאקארוב חוב"ק זאמאשטש נעתק ונסדר ע"י הרב יהושע זאבערמאן רב בפאקשעווניצא, בדפוס אברהם זילבערבערג יאווארזנא תרצ"ד.

יד) פרי צדיק על סדר דברים, להרב צדוק הכהן מלובלין, בדפוס ר' עוזר צוועקין לובלין תרצ"ד.

טו) בית יעקב על ויקרא להרב יעקב ליינער מאיזביצא, המו"ל רבי חנינא דוד ליינער, לובלין תרצ"ז.

טז) תהלות שבת הכולל הודו ע"פ הבעש"ט ז"ל; תרי"ג מצות הנרמזים בעשרת הדברות להרמב"ן פיעטרקוב תרע"א. המו"ל ר' נטע וועלטשער.

בתי התפלה

הבית הכנסת ובתי מדרשות, הגדול ושל החסידים, הי' נחלת ואחוזת קהלה היהודית באופן רשמי, אבל בפועל לא היתה למנהיגי הקהלה שום שלטון עליהם ולא דעה כל דהו במינוי המנהיגים והגבאים, שנבחרו ע"י המתפללים בעצמם. רק השמשים מארבעה בתי תפלה הנ"ל השתייכו לשמשי הבד"צ והקהלה, וכל שירות רשמי נעשה ונבצע רק על ידם. שאר בתי התפלה אחוזתם לא השתייכו לא להקהלה ולא ליחידים רק הי' נכתבים בהיפאטעק כאחוזה ששייכת להרבי שהם מסתופפים בצילו.

לא הי' נחוץ שום רשיון לא מהבד"צ או משלטון הקהילה אפילו לא משלטון העיר לפתוח בית המדרש, רק אם הי' מספיק מתפללים שרעיון אחד מאחדם ומקשרם, שכרו להם בית והתחילו להתפלל בו.

ומזה נשתרבב המנהג של התפוררות והתחלקות, כל חוג וכל קבוצה של אנשי שלומינו תקנו לעצמם בית תפלה נבדל, חסידי שושילתות שונות היו מתיחדים בשטיבעל מיוחד שהי' נקרא על שם העיר שרבם דר שם, ולאחרונה נוסדו בתי תפלה גם על רקע השתייכותם המפלגתי.

כל קיומם ופעולתם של הבתי־תפלה הי' מבוסס על התנדבות, גבאים ועסקנים כולם עשו מלאכתם שלא על מנת לקבל פרס. בכל בתי תפלה התקיימו שיעורים בתורה, במקצת רק בימי שבת ויו"ט, וברובם בכל יום ויום. מגידי השיעורים הי' מתנדבים מבין שורות המתפללים, ליד כל בית תפלה התקיימה חברה לתיקון וקנין ספרים.

לכל קלויז או שטיבעל כמו שקראו אצלנו הי' צביון מיוחד, מנהגים, נוסחאות התפלה וניגונים משלהם, וכל אחד הטביע חותמו ואפיו על מתפללי', וכשם שהיו משונים בשמם כך היו משונים בדעותיהם. הרבה מה שירשו עוד מאבותיהם, והרבה מה שהם בעצמם עיצבו להם, אבל צד השוה שבכולם, שכולם כאחד היו שומרי התורה והדת במלוא מובן המלה. רובם בני תורה והרבה מהם לומדים, רובם באו משכבות מעמד הבעלבתית, ומעוטים משכבות הפועלים. החסידים היו כפופים למשמעת אדמו"ריהם, רובם לא נמשכו אחרי המזרחי או שהיו אגודאים ואוהדי', או בלתי מפלגתיים. ברוב השטיבלעך עסקו בגמילות חסדים וצדקה, לעזור לנצרך ויורד ולעני הבא מחוץ. ביותר הי' תלוי הדבר במנינים שהי' להם נוער ואברכים, הי' הכל תוסס וחי.

מחלוקת וסכסוכים גם כן לא חסרו וביחוד בימים החמימים של ימי הבחירות, וביחוד למשרדים מקומיים. כל כת חסידות חפצה בנציג מאנ"ש

שלהם... או עכ"פ אחד מחסידים יהי' ממשרתי הקהלה, והמפלגות רצו את שלהן.

אבל כולם ביחד היוו תמונה נהדרה והוסיפו צבעים לתואר עירנו כגווני הקשת שפאר את עירנו, והועילו הרבה לגיבוש רמתם הרוחנית והתרחבות והתעמקות תודעת החסידות. כן מלאו תפקידם בהפצת לימוד התורה ומידות נעלות של צדקה וחסד — שהצטיינו בהם החסידים.

בית הכנסת

„בית הכנסת" סתם לא הי' זקוק לשם לואי כי הי' ונשאר יחידי כל ימי חיי היהודים בטאמאשוב. נתייסד תיכף אחר התייסדות הישוב היהודי בטאמאשוב באופן רשמי, והיא אחת מהוכחות שהתקיים עוד קודם לזה ישוב יהודי מפותח בלתי רשמי, או שבאו מאורגנים במספר גדול להתיישב בטאמאשוב, כי אחרת איך אפשר שקיבוץ קטן ודל, שאך עמד צעדיו הראשונים על אדמת טאמאשוב, ישקיעו הון רב בבנין גדול ונהדר כזה, שיכיל יותר מאלפיים איש. כפי המסורה נחשב לאחד מעתיקים בפולניא, ובנאי אחד בנה אותו ואת אחיו בתי הכנסיות בעיירות: קראקא, שעבערשין, וכפי אגדה מזקני טאמאשוב היתה הפרט קשט סלה, ואמרו שתיבת ק'ש'ט היא ניטרקין שמות העיירות שהוא בנה שם הבתי כנסיות והם ק'ראקא, ש'עבערשין, ט'אמאשוב.

הבנין הי' של לבנים ואבנים, וכפת התקרה היתה עגולה והתקיימה מבלי עמודי התוך להחזיקה, וזה הי' אחד מפלאות־הבנין, וכמה פעמים שנשרף ולא נתקלקלה התקרה.

בצד מערב היתה בנוי' גזוזטרא מיוחדת בעד התינוקות הפעוטות, שהמלמדים ועוזריהם הביאו אותם בכל שבת בבוקר שישמעו התפלות והם השגיחו עליהם שיאמרו קדושה, יברכו ויענו אמן — אחרי השריפה לא נבנתה עוד הגזוזטרא הנ"ל

נוסח התפלה נשתמר עד לבסוף בדייקנות מופלגת שנשתייר בנוסח אשכנזי מוחלט (הגם שרוב העיר כבר קבלו נוסח ספרד של הבעש"ט). הי' להם פנקס מיוחד מתקנות ומאורעות ומה שכתבו הרבנים המקומיים ורבנים־אורחים.

בעת שביקר בעירנו בפעם הראשונה הגה"צ ר' ארי' לייביש האב"ד ואדמו"ר מציעשינוב ז"ל בשנת תרפ"א ותיקן אז הרבה תקנות בעיר, עשה

או תקנה בהסכמת ראשי ומנהלי הביהכ״נ והגבאים ונסתבה בפנקס הביהכ״נ שהמעביר זקנו בתער לא יעלה לתורה, אבל ברבות הימים שהי׳ הדור פרוץ בעבירה זו ר״ל נתבטלה התקנה מאלי׳.

כל השנה התפללו שם המון עם רובם בעלי המלאכה שבעיר, ובימים טובים וביחוד בימים הנוראים התפללו שם האינטעלגענץ היהודי.

כן התקיימו שם החגיגות הרשמיות בחגים הלאומיים של ממשלת פוילין.

הנהלת בית הכנסת היתה בידי ועדה נבחרת על ידי המתפללים בעצמם, והיתה בלתי־תלוי׳ מן הנהלת הקהלה, רק לחברה קדישא נשתיירה מקדמנת דנא זכויות מיוחדים בבית הכנסת. ובפרט בליל שמחת תורה שהובילו את הרב אב״ד תחת החופה לבית הכנסת בשירה וזמרה והם פקדו אז על חלוקת הכיבודים וההקפות, ועל רקע זה פרצה הרבה פעמים מחלוקת, עד שפעם הגיע לידי כך שהצטרכו אחר כן להתדיין, והבד״צ המקומי סלק עצמו מדין זה, והביאו במיוחד את הגה״צ רבי מרדכי רוקח אבד״ק בילגורייא (בהגה״ק מוהרי״ד מבעלזא), שהוא ישפוט ביניהם.

מהמתפללים שהנני זוכר אברהם רייגמאן, חיים פוטער, סיני ליכטענ־פעלד, שמעון רוזן, יהושע פישלזוהן הי״ד, שמואל שיפלינגער, מאיר בלומער, הירש מאיר צימענט, יחזקאל קאפענבוים, שלמה ליכטענפעלד, וואלף דוואשיס, והשמשים משה לעסיר ואברהם שמש.

כדאי להעיר על טעות גדולה שראיתי בחיבור „בתי כנסיות בפוילין וחורבנם״, דוד דוידוביץ, ירושלים תש״ך, בפרק חמישי המדבר מבתי כנסיות הבנויים עץ שם בעמוד 51 חושב ביהכ״נ של טאמאשוב לוב בנין עץ. ואינו נכון, כי מעולם התקיים רק ביהכ״נ אחד של בנין אבנים ולבנים שהתקיים עד החורבן.

בית המדרש הגדול

הסימן „הגדול״ הי׳ הכרחי מפני שהתקיים עוד ביהמ״ד והשני נסתמן בשם „החסידים״. ומפני זה כינו הרבה אנשים את ביהמ״ד הגדול בשם ביהמ״ד הפשוט (פראסטע בית המדרש), להבליט שאינו של חסידים.

המתפללים שם השתייכו להרבה מעמדות, בעלי בתים חשובים (שלא נמנו לעדת החסידים) חסידי ראדזין (אחר השריפה עד שבנו ביהמ״ד משלהם

בשנת תרצ"ג, ואפילו אחר כן, נשארו הרבה מהם למתפללים קבועים בביהמ"ד הגדול), והרבה חסידים בודדים, ובעלי מלאכות והמון העם. וזה הי' בשבת וימי החגים, אבל בימות החול הי' הביהמ"ד מקום תפלה מרכזי לכל בני העיר בלי הבדל שכבות (חוץ מחסידים מושבעים שלא יצאו להתפלל מחוץ לכתלי השטיבעל שלהם), והתפללו שם תפלת שחר מעלות השחר עד שעה מאוחרת ביום, מנין אחר מנין. נוסח התפילה הי' שם מקדם נוסח אשכנז, אולם כשנתרבו החסידים והם הוו רוב מנין ורוב בנין של העיר, עשו פשרה שהמנין הראשון התפלל תמיד בנוסח אשכנז והשאר בנוסח ספרד־החסידית. עד המלחמה העולמית הראשונה למדו הרבה בחורים ואברכים כל היום בביהמ"ד שהי' מרווח ואוירירי, וספרי' גדולה היתה שם. אבל כשפרצה המלחמה, לימוד התורה נחלש, ובשריפה הגדולה של שנת תרע"ח נשרף ביהמ"ד וכל הספרים, ואם כי נבנה אח"כ מחדש אבל חובשי־הביהמ"ד כבר לא למדו שמה. ואם כי נעשו נסיונות אחדים, וביחוד על ידי צעירי המזרחי, אבל לא נתקיימה בידם כי פשוט לא הי' להם בחורים כאלה, ורק התקיימה שם חברה משניות ועין יעקב ורבי מענדלי טעפלער ור' אלי' פיטלוק, ור' מרדכי יוסף גרינבוים (ראכאנער) ועוד איזה זקנים למדו שם כל היום. ועד השריפה בשנת תרע"ח התקיימה מאחורי פרוזדור ביהמ"ד שני חדרים בעד חברה תהלים ובעלי מלאכה שלמדו שם, והיתה נקראת „בית שני".

וכן נמצאו שם כל היום ובמיוחד בימי החורף העניים שכבר לא עבדו, וישבו סביב התנור וחממו עצמותיהם הקרירות ושחו מעניני הכלל ומעולם הפאליטיק.

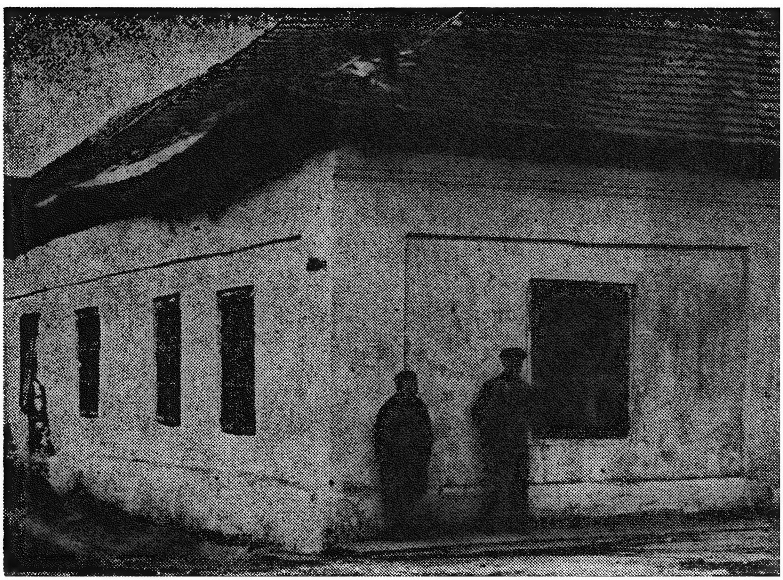
הבימה בביהמ"ד שמשה ע"פ רוב למגידים־דנידי, ואחר כן נאסף עבורם סכום של כסף, כי העמידו קערה אצל הפתח וכל מי שיצא זרק איזה מטבע עבורו. גם משולחים מישיבות גדולות וארגונים פוליטיים, וחגיגיות סיומי מסכת לומדי דף היומי, התקיימו אך ורק בביהמ"ד הגדול, שהי' האולם היותר מרווח. ובפרט שבכל יום באו לשם אנשים למאות. כמו כן דנו כאן מהבימה על ענינים ציבוריים מקומיים ובפרט בעונת הבחירות, באופן שהביהמ"ד הגדול הי' נחשב למקום המרכזי של שאון החיים היהודיים שבעיר.

קשה לכתוב על הביהמ"ד ולא להזכיר את רבי נחום שמש שהוא הי' העורק החי של הביהמ"ד ופטרונם של העניים. מהמתפללים החשובים יש להזכיר ר' שמואל בערנבלאט, אליעזר בערגערבוים, משה ווייסלעדער, יעקב ב"ר אליעזר בערגערבוים, יהושע בערגערבוים, יקותיאל פויגעל, אלי' פיטלוק, אלי' שטראזלער, שלום שפיזאייזען, פייבל לערנער, בנימין טעפלער, משה מרדכי זינגער.

בית המדרש דחסידים

האחוזה והבית השתייכו לנכסי הקהלה העברית. מתי נתייסדה לא נודע, אבל בכל אופן ברור שכבר נתקיימה בימי הרבי מלובלין, ובין כותלי ביהמ״ד זה, או יותר טוב בין הבית והעלי׳ התנהלה המחלוקת הכבידה בין הרבי יוסלי מיארטשוב וחסידיו, ובין רבי מענדיל מקאצק וחסידיו, עד שעלתה בידו של רבי יוסלי לגרשם כלם מהעיר.

אבל הביהמ״ד נתרוקן אח״כ מחסידים רמי המעלה, כי בנו הרבי יהושיעלי בנה לו חצרו וביהמ״ד בחצר הסמוכה, והמעט שנשאר מחסידי קאצק גער, התפללו בביה״ח גער. והתפללו שם חסידים שלא הי׳ להם רבי מיוחד או סתם בעלי בתים, ביניהם יש לחשוב ר׳ רפאל פערשט ובניו ר׳ משה ור׳ שמעון, אברהם יצחק בלאנדער, משהלי ריינשטיין, יצחק שפורר (ניעץ) שהי׳ השמש, משה בלאנדער.



ביהמ״ד דחסידים שבין כותליו התקיים המחלוקת בין ר״י מיארטשוב ור״מ מקאצק

הבית-שני

כך קראו לבית עלי' שנבנה סמוך לעזרת נשים במערבית־צפונית של הביהכ"נ. ושם התפללו רק בשבתות וימים טובים בעלי המלאכה, וכל השבוע למד שם ר' מאיר (זלאטעס) לאנאייל ע"ה עם תלמידיו. ולפני השרפה הי' הבית־שני בבית אחורי הביהמ"ד. הגבאי הי' ר' דוב בערל מונטער הי"ד, והוא נתן בכל שבוע השלש סעודות.

בית החסידים דרבי יהושיעלי ז"ל

הי' נחשב למרכז ומבצר התורה וחסידות קיצונית שבעיר עד מלחמת העולם הראשונה.

המתפללים הי' רובם חסידי צאנז שינאווא גארליץ שגם הרה"צ רבי יהושע הסתופף בצילם וגם חסידי בעלז ושאר יהודים שהעריצו והקדישו את ר' יהושעלי סרו אליו להתפלל. ואם שעד המלחמה העולמית הראשונה למדו בחורים ואברכים בהרבה בתי מדרשות, אבל מקום המיוחד היה ביהמ"ד דרבי יהושיעלי.

מעת שחזר מארץ ישראל, הנהיג שם מנין בהשכמה בימי החול, שבתות וימים טובים והוא בעצמו התפלל עמהם. אבל רוב המתפללים התפללו בשעה 9.30.

מהבע"ב החשובים יש לחשוב ר' אלעזר אדר ובניו משהלי ויודיל, וחתניו ר' רפאל בערגשטיין אברהמלי, ר' מתתי' גלעזער, ר' שבתי פריעד־לענדער, ר' אהרן קיזעל, ר' יהושע העשל סופר, ר' אהרן גרינבוים, סנדר הורוויץ חכרי' פוטער. חוץ ממשפחת רבי יהושעלי בראשם בנו הרה"ג ר' מאיר אברהם המו"ץ ז"ל.

נוסף על זה יש לחשוב את שני עמודי התוך ר' טעביל האדוק, ור' ברוך בעושי, שהמה היו היכין ובועז של השטיבעל והמדריכים של הבחורים ר' טעביל בחסידות ומוסר, ור' בעושי בלומדות. ואם כי האחרון התפלל בביהמ"ח הויסטאין, אבל כל השבוע וגם בשבתות ויו"ט אחר התפילה הי' נמצא בביהמ"ד דרבי יהושיעלי.

בית חסידי קיעלץ

עוד שאר כנויים הי׳ לו קאזמיר־וולאדאוקא, אבל אין הבדל ביניהם כי כולם כיוונו למטרה אחת לסמן שמסתופפים בצילו הקדוש של רבי מרדכי טברסקי, בן המגיד הקדוש מטריסק שמתחילת נשיאותו דר בוולאדאווקא, ואח״כ בקאזמיר, ולבסוף בעיר קיעלץ. וכפי ששינה דירתו כן נשתנה שם חסידיו על שם העיר שדר בתוכה נקראו. וכאשר נפטר בקיעלץ ושם מנוחתו כבוד. וכן בן אחותו רבי לייבאלי ממאקארוב, שנתקבל על ידם לממלא מקומו, קבע דירתו בקיעלץ ע״כ נקבע שם החסידות על שם העיר קיעלץ. הביה״ח הי׳ גדול ורחב ידים, והתפללו שמה הרבה אנשים חשובים ות״ח ופרנסי הציבור ר׳ ישראלי גארזיצײנסקי בניו ותתנו ר׳ קלמן עהרליך, ר׳ ליפא האניקספעלד גביר ות״ח ר׳ יעקב שו״ב שניידער, ר׳ אלי׳ דרימלער, ר׳ שבתי קאוװענשטאק ובניו, ר׳ ירחמיאל מערמעשטײן, ר׳ שמואל מעלדונג, ר׳ בן ציון ובנו מרדכי האניקספעלד, ר׳ העשיל ובניו ר׳ שמואל ור׳ יעקלי שלאגבוים, משה חיים ניקעלשבערג ואחיו אברהם, ישראל יהושע ואהרן דוד איילין, אפרים רוב, הירש ובנו אלי׳ ארביספעלד, נתן גרינוואלד. ובספר שארית ישראל (גארזיצײנס־קי) נמצא דרוש לחנוכת הבית של ביה״ח קוזמיר־קיעלץ והתקנות שנעשו שם. ראה בעמוד 201.

בית חסידי טריסק

אם אמנם להמגיד הק׳ מטריסק הי׳ הרבה חסידים בעירנו, אבל רובם קבלו מרותם של בנו הצעיר ר׳ מרדכי׳לי מקאזמיר, והרבה נסעו לרביים אחרים, ומעט מעט נשארו מקושרים לבנו הממלא מקומו בטריסק רבי יעקב לייבניו ז״ל. ועוד יותר נתמעט אחר פטירתו בשנת תרע״ט בהרובישאוו, לא הי׳ להם ביה״ח משלהם, רק חסיד אחד משלהם ר׳ ברוך סאבעל שדר בקצה העיר לבסוף רחוב פאטארצער (ליסטאפאדאווא) הקצה להם במעונו בית אחד להתפלל בו. רובם היו חסידי רבי משה מרדכי מטריסק־לובלין, ומיעוטם של שאר אחיו הרבי ר׳ אהרן מזאריק ורבי נחום מווארשא. והתפללו שם כשלשה מנינים, חוץ מאלו שהתפללו בביהמ״ד דחסידים, ר׳ לייביש מאיר שניי ובנו מרדכי יצחק, ר׳ מרדכי גילערנטער ובניו, ר׳ שלום וועלטשער הכורך, ר׳ שלום זילבערמאן וגיסו ר׳ שלום יוסף ענגלסבערג (כעת רב בא״י), ור׳ מרדכי בערגשטײן.

ביה״ח בעלז

לא היתה מהכי גדולים, מפני שחסידות בעלז חרגה מגבולות הביהמ״ד שלה, כי גם בשאר בתי תפלה התפללו חסידי בעלז, ובכלל היתה השפעת אדמו״רי בעלז גדולה וחזקה בעירנו כי גם חסידים משאר צדיקים נסעו לפעמים לבעלז, וביחוד ההמון עם הי׳ מקושר מאד לבעלז ושם אדמו״רי בעלז הי׳ קדוש אצלם מאד. בין חשובי חסידי בעלז יש לחשוב ר׳ שלום רייז, מענדיל רייכענבערג, ר׳ מרדכי יוסף שפארער, ישראלקי לערמאן, מיכל רייז, זלמן בראנד, אברהמי האכמאן, אלטער שטוהל חיים מת, שמואל ליב שפריצער ובניו שם ובנציון, שם התפלל ג״כ הרב מקרילאוו רבי ירחמיאל מרדכי ויינבערג ז״ל.

ביה״ח חעלמא

באמת הי׳ מאדמו״רי טמשוב, כי אבותיהם הי׳ חסידי הרבי ר׳ לייבישל נייהויז ואחריו של בנו רבי ישראליש ששמשו במשרת אב״ד בעירנו. והיו גם כן לאדמו״רי חסידים. ואחרי פטירת רבי ישראליש שנפטר בימי עלומיו נתקבל לממלא מקומו בנו רבי מאיר נייהוז. כסא האדמו״רית נחל בלי מפריע, אבל כסא הרבנות לא התקיים בידו מפני המחלוקת שפרצה, ונתקבל לאבד״ק חעלם ולכן נקראו חעלמער חסידים... המתפללים הי׳ מסוג הבעלי בתים, הם לא נסעו אליו לבקרו בחגים ומועדים כדרך שאר חסידים, רק הוא ביקר את חסידיו בכל שתי שנים, ונהג שלחנות והגישו לו פתקאות. רוב חסידיו כבר היו נוטים לתנועת המזרחי.

מהמתפללים ר׳ בעריש ובניו שמשון וארי׳ לעווענפוס, האחים מאיר ויוסף רינד, משפחת לדרקרעמער, מינצער, שאפעל, קרוק, ר׳ אהרן ובנו ר׳ יוסף לחר, יוסקי בארג.

ביה״ח דרבי נחמן ז״ל

הוא הי׳ בן השני של הרה״צ רבי ישראליש נייהויז, מקודם הי׳ רב בגארשקוב, וכשקבע דירתו בטאמאשוב פתח לעצמו מנין משלו בקצה רחוב קראסנבאדער, והמתפללים הי׳ ברובם שכני המקום. אחר פטירתו ניהל הביהמ״ד בנו הממלא מקומו הרב ר׳ לייביש נייהויז ז״ל.

בית חסידי הויסאטין

חסידות זו חדרה לעירנו על ידי הרה"צ ר' לייבישל ניהויז שהי' אב"ד ואדמו"ר חשוב והוא הסתופף בצל הקדוש של ר"י מרוזין ז"ל, והוא עשה נפשות לחסידות סאדיגורי בעירנו, ולפנים היו נקראים חסידי סאדיגורי והויסאטין וגם אחדים מהם נסעו לטשארטקוב, אבל ברבות הימים הכל נתבטל ולא נשאר רק חסידי הויסאטין, שברובם הי' משפחות לדרקרמר ומשפחות גאלדשטיין. ביניהם הי' הרבה שהשתייכו לשכבה העליונה והאצילות שבעיר ר' יעקל לדרקרמר, ר' ברוך גאלדשטיין ת"ח ידוע, ר' פינחס זילבערגעלד, ר' לייבל ראבינוורטש, ר' הערץ פעלדזען.

בית חסידי ראדזין

הם היו מרובים במספר כי במקורם זוהי ג"כ חסידות טומאשובאית כי מייסד השילשתא הי' בן עיר רבי מרדכי יוסף שהתיישב באיזביצא, ובנו רבי יעקב לראדזין ובנו רבי גרשון העניך אשר עריסתו עוד עמדה בטאמאשוב הרחיב והגדיל החסידות. הי' ביניהם לומדים ר' מרדכי יוסף גרינבוים (רעכאנער), ר' אביש בוקסענבוים, ר' מרדכי קעניג מדיבענקה. יוצא מהכלל הי' רבי דוד וויצמאן שהי' נחשב לגאון בלמדנותו, והוא עזר בסידור הסדרי־טהרות ושאר ספרי ראדזין. התפללו שם עסקנים חשובים ר' אברהם ואחיו ר' דוד שווינדלער ואחיהם, רבי העניך פעריל, ר' יוסף הירש בערינבלאט, איטשע שפורר, כתריאל ובנו בערל זיידעל, יעקב גרינבוים, יוסף צוקער, ר' פינחס שפארער, קנה שפיזאייזען, התפללו שם עולם גדול. אכן כשהאדמו"ר האחרון ר' שמואל שלמה הי"ד קיבל רסן ההנהגה בידו הוציא מהשטיבעל כל מי שהי' לו זיקה למזרחי וציונות או ששלח בניו לבית הספר הממשלתי.

אצלם לא הי' הבדל בין צעיר לזקן. בעת שביקר האדמו"ר מראדזין בעירנו נגש בחור צעיר לזקן ישיש שקשיש ממנו פי ארבע, ואמר לו בלשון אתה קום ונשפוך המי־שופכין. הרבה מהם שקדו מאד בלימוד התורה וביחוד עסקו בלימוד הזוהר.

בית חסידי גור

מלכות גור שפרשה כנפי' ברחבי עיירות פוילין, לא היתה ניכרת בעירנו בממדים שגור רגילה להיות. חסידי' היו מתי־מספר, לא הי' להם בית משלהם רק בית מושכר שהתפללו שם רק בשבתות וימים טובים. ועד שבא הרבי בכל קיץ להנפש ביערות של מחותנו ר' יוסף כ"ץ, היו אצלנו הרבה חסידים שלא ראו את הרבי עוד מימי נשיאותו של אביו „השפת אמת", בכלל לא נסעו מהשטיבעל לגור רק אחד או שנים. אבל קומץ החסידים שהתיחסו לחסידות גער, רובם ככולם היו ת"ח ולומדים, עסקנים ואנשי מעשה ביחוד בין האקטיבים בפעולת האגודה והחינוך ביניהם האחים ר' יחזקאל לערער ואחיו ר' מיכל יודא לערער, ר' יואל ובנו ר' מיכלי שאפראן וחתניו ר' דוד פעריל הכהן, ר' אברהם יחזקאל בידערמאַן, ר' מיכל יודא פלאג ולבחל"ח ר' יצחק מאיר גארטלער, ר' אהרן אונציג, ר' יהושע ויצחק גולדשטיין, ר' מענדלי טעפליער ובניו ר' שלום, ר' גדלי', ר' ישראל ויו"ח, ר' זלמן הלל בראנדוויין, ר' מיכל יודא אבא שיינער, גרשון ראטענבערג.

ביה"ח צאנז—ציעשינוב

אם כי מייסד ומחולל החסידות צאַנז מרן הדברי חיים, קבע משכן קדשו בקצה גאליציע סמוך גבול הונגאריעז, בכל זאת ברק זיוו ואור קדושתו עד למרחקים הגיע, וגם בטאמאשוב הופיע ועל כל העיירות במחוז לובלין פרש כנפיו כנפי נשרים. ומטמשוב יצאו שיירות גדולות לעלות ברגל במועדים וחגים לקבל פני קוה"ק הגאון מאור הגולה מצאנז. הרבה אנשים חשובים,לומדים מופלגים ואנשי מעשה ובראשם הרה"צ רבי יהושיעלי על חסידי צאנז נמנו. אחר פטירתו דבקו רובם בבנו בכורו הגה"ק בעל דברי יחזקאל משינאווא, ואחר פטירתו מקצתם נסעו לבנו הצעיר הגה"ק מציעשינוב ומקצתם להרה"ק מגארליץ. חסידות צאנז שהצטיינה בחיוניות התלהבות שמחה ורעננות ועשיית צדקה וחסד הכתה שרשים עמוקים בטומשוב, אבל מפני התנוונות העיר במלחמה הראשונה והתנאים המיוחדים תיכף אחרי המלחמה. לאט לאט נחלשה מעט מעט חסידות צאנז. גם לא הי' להם ביהמ"ד משלהם כי רובם התפללו בביהמ"ד של הרבי יהושיעלי, עד שבא נכדו הגה"צ ר' ארי' לייביש רובין האדמו"ר ואבד"ק צישינוב והחי' העצמות היבשות והפיח בהן רוח חיים. והוא יסד הביהמ"ד של חסידי צאנז ציעשינוב בעירנו. הוא הי' איש המורם מעם, דגול מרבבה, חכם ופקח, צדיק ולמדן עם כח המושך וכח מארגן, איש היודע

איך לגשת לנשמה כאובה ורצוצה לרפאה, לחזקה ולהעמידה. ומשך אליו טובי האברכים ובחורים הלומדים והחסידים, ועשה מביהמ״ד שלו מבצר התורה והדת שהטביע חותמו הרוחני על העיר וכל הסביבה. וביה״ח שלו הי׳ המכשיר לזה, שכל מי שרצה לחנך בניו באוירה טהורה של חסידות אמיתית ובתקוה שלא יזוז ממנה הי׳ מוכרח לשלחו לביה״ח צאנז ללמוד. שם קיבלו שיעורים מת״ח מובהקים כמו ר׳ יחזקאל האכמאן, הרב ר׳ חיים אלעזר בהרב גמליאל מחעלים וחתן ר׳ מיכל יודא פלאג, ר׳ וואלף בער לושטשאנאווסקי, בני האדמו״ר הרבנים מאיר ויחזקאל, האברכים ישעי׳ העלער, לייבל מערמעלשטיין, ברוך אקסט, גרשון בראנד, אברהם זינגער, ר׳ הירש גאנצער, ר׳ אליעזר גרשון טייכער, ר׳ אהרן קאלטער, ר׳ יחזקאל פוטער, ר׳ חיים יהושע בידערמאַן, ר׳ בנציון שניידר, ר׳ דוד גורטלר, מלך העליר, ישעי׳ פינקל־שטיין, יהושע גאָלדשטיין, ונתעלו בלומדות, ובבת אחת התחממו באורו הגדול של האדמו״ר ז״ל, שהי׳ להם כאב ופטרון. את ביה״ח ציעשינוב אי אפשר למדד בקנה־מידה של שאר „בתי החסידים" רק כמרכז התורה הראשי בעיר ובית־היוצר לנשמת הנוער החרדי, ומרכז של צדקה וחסד. כי כל העניים בני טובים או גבירים יורדים ר״ל ידעו בעיקר מכתובת אחת: הרב מציעשינוב וביה״ח שלו. וכל בחור ואברך הי׳ מוכרח הרבה פעמים בשנה לסבב העיר לקבוץ עבורם נדבות.

בביה״ח הנ״ל נשמע קול התורה מעלות השחר עד שעה מאוחרת בלילה חוץ מקביעת משמורים בליל ה׳. קול רנה ותפלה התנשאו ובקעו תמיד מביה״ח, ואם כי שם השתלטה חסידות קיצונית לחמו נגד כל מין חדשות ומודרנות הן בלבוש והן בדיעות. נהלו מלחמת תנופה נגד הציונות מימין ועד שמאל. ומי שלא הלך בתלם לא מצא לעצמו שם מקום. והי׳ קשה בעד הבחורים לקבל עליהם הדרך הקשה, אבל כחו הכביר של האדמו״ר לעשות נפשות עמד על כולם. שם שררה השמחה והחדוה, ערכו סעודת מרעים ביומא דפגרא וסעודת מלוה מלכה (ויזכרו ר׳ מיכל וויינבלאט ור׳ אלעזר גרשון שהם התעסקו להכין המזונות והמאכלים).

שמחה, לומדות, צדקה הם היסודות של חסידות צאנז. צריכים להיות תמיד בשמחה, הי׳ אומר הרבי, לעסוק בתורה וצדקה. תבע ודרש אהבת רעים בחומר ורוח, לומדות וצדקה וחסד משולב ביחד.

וסעודת יומי־דהלולא, ארגוני סיומי מסכתות של לומדי הדף היומי בחגיגיות רבה שנהפכה למאורע חשוב בכל העיר ורוב פעמים עיטר האדמו״ר השלחן ובשיחותיו הלבביים הפיח בהם רוח חיים וקדושה, רוח התרוממות והתעלות, הטעימם תענוג רוחני שחדר לעמקי הנשמה לנצח.

נוסף לזה שאבו חיות וקדושה מהתפלות בהשראת הרב שהי׳ בהתלהבות והשתפכות הנפש וניגונים מלאים שמחה וכיסופין עילאין. גם ניגוני ציעשינוב משכו הרבה, וביחוד הנגוני לכת, הם שרו בסדר ומשמעת כעין מקהלה מסודרת רק מתובלת עם אנחה חסידית. המנצח בנגינות הי׳ מתחילה ר׳ יצחק

קאן, ואחריו הרב מאיר רובין ז"ל שהי' מנגן נפלא בעל טנור נאה ונעים, הוא נצח על הנגינות וביותר הצטיינו יחזקאל הלר, יחזקאל אקסט, שמעון מאלארוש, יעקב הערמאן, הירש רייז, אפרים טעפלער. ביומי דפגרא סבבו אנשים את בית התפלה מבחוץ בכדי להקשיב נעימות נגינתם. הצפיפות היתה גדולה, בלילות החורף היה קשה לתפוס מקום אצל השלחן ללמוד. ר' שבתי קאוועשטאק ע"ה לפני עלותו לא"י בא לרבנו לקבל ברכת פרידה, ונכנס לשטיבעל, האור הי' שוטף בכל הפינות, הבחורים והאברכים ישבו צמודים לגמרות ולמדו בהתלהבות ועמקות. אמר לכותב הטורים הללו, אינני יודע עוד איך נראה הגן־עדן, כי הנני רואה עתה לפני עיני מעין אור עוה"ב, הלוואי שאזכה לזה בא"י. כל כך היתה מרחפת הקדושה והחדוה באויר.

הי' להם ספריה עשירה מכל מפרשי הש"ס ופוסקים וספרי חסידות, שרכשו להם הבחורים בקיבוץ פרוטה לפרוטה מהמתפללים, וגם ספרים חדשים קבלו במתנה מהמחברים. ובספר פרד"ס הארץ לרבי ישעי' הורביץ, תשובות בדבר מצות התלויות בארץ, ודרשות (ירושלים תרצ"ג) נדפס מכתב בקשה ששלחו אליו הגבאים מחברה קנין ספרים *).

גם עסקני האגודה הי' מקושרים בביה"ח זה, וכל פעולה צבורית הן בנוגע לבחירות נציגי הקהלה או לשלטון המקומי נתבשלו שם, ומשם נמשכו הצינורות לשאר החרדים והאגודאים שבעיר. זו היתה צומת־הגידים של חיים הדתיים בעיר — הם הי' מלאים חיונית־דינמית ורוח־מלחמתית במאבק להשפעת חינוך התורה בעיר.

עם פרוץ השואה ירדו נחלי דם וגפרית גם על טאמאשוב וקול התורה נידם. הרבה מתלמידי' נפוצו לכל עבר ופינה, רובם הי' למרמס ולמשיסה, ורק מעט מזעיר נשארו בחיים בניסי נסים וחיים כיום בארץ ישראל ובארצות הברית ובשאר התפוצות.

---

*) ב"ה, יום ב' משפטים תר"ץ לפ"ק, טאמאשוב לובלסקי יצ"ו.

לכבוד הרה"ג חריף ובקי סיני ועוקר הרים וטוחנן זה בזה, נודע בשערים, מהולל ומאושר, דרשן נפלא, מסיק שמעתא אליבא דהלכתא כקש"ת מוה"ר ישעי' הלוי האראוויטץ רב בוויניפעג שליט"א.

אחדשה"ט כמשפט. כאשר נתיסדה בכאן קלויז חדשה מחסידי צאנז ע"ש אדמו"ר הגה"ק הצדיק הטהור מאורן של ישראל מוהר"ר חיים הלברשטאם זצוקללה"ה אבד"ק צאנז זי"ע ועכי"א, ותלי"ת לומדים בתורה הרבה בחורי חמד וגם זקנים מופלגים בתורה ויראת ה' טהורה, אך לדאבונינו ספרים חסרים לנו, כמובן כמו בקלויז חדשה. אי לזאת הרהבנו עוז בנפשנו לגשת לפניו שיכבדנו למען כ"ק נ"ע ולשלוח לנו את חיבורו היקר והחשוב „יבא שיל"ה" (שו"ת ודרוש) ויהי' נרשם שמו על הספר לזכרון עולם, ויקיים הפסוק לזכר עולם יהי' צדיק. ותקותנו חזקה שבטח ימלא בקשתנו.

והננו חותמים ברב כבוד ומברכים אותו בברכת התורה.

הגבאים דקנין ספרים: הק' מאיר ראבין, ל. הכהן מערמעלשטיין (חברה ק"ס דקלויז מחסידי צאנז).

וגודל כוחה בתורה רואים כעת אחר החורבן כי כל הבחורים שנתחנכו בביהמ"ח ציעשינוב וראו את קדושת ואור צדקתו וחכמתו של האדמו"ר ז"ל, ונשארו בחיים אחר השואה האיומה, אם כי החורבן הנורא והצרות המשונות גרם לדאבונינו לעקור הרבה מן השורש ר"ל, והפכו עורף לתורה, המה נשארו בנים נאמנים לד' ולתורתו וברוח זו מגדלים בניהם לתורה.

מנינים לפי השתייכות מפלגתיות

של ההסתדרויות מזרחי, אגודה, ציונים, ברית החיל

כל בתי התפלה שנתוספו בעיר עד המלחמה הראשונה, יסודם התקיים על רקע החסידות בעת שנתרבו חסידים ואוהדים מאדמו"ר ידוע, עשו לעצמם מנין מיוחד עבור אנ"ש. הגורם לזה הי' כי לכל חסידות הי' מנהגים ונוסחאות שונות, וגם כדי שלא יתפוררו ויהי' לכת מיוחדת. אכן בין שתי המלחמות כל המנינים החדשים שניתוספו (חוץ של חסידי ציעשינוב) כח הדוחה שלהם היתה ההשתייכות וההתקשרות המפלגתית. התלכדו החבירים לדיעה ובפרט הפעילים ביותר ועשו להם מנין משלהם, והמנין שמש לשני דברים, לבית התפלה וגם להבדיל מעין מועדון, שם נפגשו הפעילים חוץ מעצם התפלה שערכו שמה שוחחו על כל פעולות המפלגה, ונשמעו הרצאות ושיחות חברים אודות הגשמת רעיון המפלגה. מתחילה נתיסד המנין של המזרחי, אח"כ של האגודה, ולבסוף יסדו גם הציונים הכללים מנין משלהם בשם „שערי ציון". כדאי להדגיש שאפילו המנין של הציונים הי' נראה כמו שאר שטיבעל, שכרו שלשה חדרים והפכו אותם לשטיבעל, מבלי שום חדשות, עזרת נשים בחדר אחד, ועזרת אנשים בחדר אחד, התפלות ערכו בנוסח חסידי, כי כולם הי' בנים להורים חסידיים. אמרו שבביהמ"ד או שטיבעל הם זרים, וכאן הם לעצמם בעלי בתים, כולם בדיעה אחת ומקושרים באהבה וידידות ורצו להפגש עם חברים לא רק בשעת עבודה בעד המפלגה, רק גם בימי החופש והתענוג להתפלל ביחד ולבלות זמני החופש ביחד.

כשנתיים קודם המלחמה עשו חברי ברית החיל מנין במועדון של הצה"ר ובית"ר, בביתו של ר' גדלי' נידערגאנג.

בין שתי המלחמות התקיימו עוד איזה מנינים לינת הצדק, תלמוד תורה, אכן עם חיסול פעולת לינת הצדק נתבטל ג"כ המנין שלה, ומנין של התלמוד תורה התאחד עם מנין של רבי נחמן בעת שקנו ביתו וסידרו שם התלמוד תורה.

החברה קדישא ובית החיים

חברה זו לא היתה רק חברה העוסקת בהלווית המת וצורכי הטהרה; רק מוסד בלתי־תלוי וריבונית ובעלת היחידה על קרקע בית עלמין; ובמקצת הי׳ להם ג״כ זכיות מיוחדות בבית־הכנסת העירוני. הם הקציבו הסכום שמחויב כל אחד לתת בעד הקרקע או העמדת המצבה, והם הקציעו איזה קרקע לתת לנפטר והם שלטו על הכנסות החברה להוציאם כפי רצונם. ולא הי׳ לשלטון הקהלה שום דיעה בכל עניני החברה קדישא.

להחברה השתייכו בע״ב חשובים בני תורה וחסידים, פני העיר. ובכל שנה בימי חול המועד פסח התקיימה קלפי ובחרו להם מינהלה חדשה, כפי תקנות הקצובות בפנקס שלהם.

מלפנים היה להם פנקס ישן כפי שאומרים התקיים מיום הוסד טומאשוב. (כדאי להעיר שבפנקס זאמאשט (בונעס אירעס) עמוד 106 כותב אפרים קופער מאמר אודות הפנקס של החברא קדישא לגמ״ח בזאמאשטש שנתיסדה בשנת תמ״ח, כותב בין השאר שלחברה קדישא בזאמאשטש השתייכו (עד תחילת המאה התשע עשרה בערך) כל ישובי היהודים מהסביבה שהיו נחלת הארדינאציע זאמויסקי כמו הערים טארניגראד, טאמאשאוו, שעבערשין ועוד, במחילה ממנו לא ידע מה דקאמר, לא אדבר כעת משעבערשין שהיתה קדימה מזאמאשטש, רק אצמצם למה שנוגע לעיר טאמאשוב. איך אפשר לחשוב שטאמאשאוו השתייכה להחברה קדישא לזאמאשטש, זאת אומרת שהובילו מתיהם לשם בעת שמשנת שפ״ה נמצאים מצבות על בית החיים בטאמאשוב, ובודאי גם מקודם כבר הי׳ להם בית עלמין עירוני ועצמאי רק לא נשתמרו המצבות מחמת עתיקתן.

מענין המקור שמביא לדעתו מפני שבפנקס הח״ק מוזכר שמות אנשים מערים הנ״ל, בחתימות הפרטיכל, א״כ לפי דעתו זו מדוע חושב רק ערי ארדינאציע, הי׳ צריך לחשוב גם בריסק ובראד הרחוקים מארדינאציע מפני שנמצא שם בעמוד 131 חתימת דוד בהרב הגאון דק״ק בריסק, ובעמוד 132 יהושיע העשיל במוה״ר יהודא ז״ל מבראד, ארי׳ ליב בללא״א מזאלקווי. ובעמוד 149 טעביל בהרב ר׳ יצחק אב״ד מדיבענקי, מעות קבורה וואלף מרישא (מווארשאז) וכן ברשימת הנדבות בעמודים 150—151 מוזכרים אנשים מעיירות גראבאוויץ, אפטא, יאנאוויצא, אוהאן, ווייסליוויץ, צויזמיר, אוזרוב בראש ועוד. ואין ספק שלא הי׳ להחברה קדישא בזאמאשטש שום שייכות לכל הערים הנ״ל רק מנהג העולם או להקרא בני אדם על שם עירם ובפרט אם הי׳ להם להתיחס לרב או אדם חשוב הזכירו שמו בחתימתו. וכן נזכרו שמה אנשים

בשמות מקצועות כגון עגלון, חייט, סנדלר וכדומה). אולם בשנת תרמ״א נעלם הפנקס... ואיזה תקיפים השתלטו על החברה ונתפרצה מחלוקת כבידה. ובשנת תרמ״ב ביקר בטאמאשוב הרב הקדוש רבי יהושע רוקח האדמו״ר האמצעי מבעלזא, להשתתף בשמחת נישואין של בת אחותו הרבנית אידלי מבראדי שהשתדכה עם הרב מזאמאשטש, והתקיימה החתונה בטומאשוב ועשה שם תקנות חדשות (ולפיהן התנהלה החברה הקדישא עד חורבנה. עיין בשו״ת תירוש ויצהר להרב צבי יחזקאל מיכלזוהן בילגורייא תרצ״ז סי׳ ל״ה ...בהיותי בעיר מגורי טאמאשוב בקיץ תרמ״ב בא לשם הגה״ק מוהר״י רוקח מבעלזא. ונכנסו אליו הבעלי בתים בצעקה על חמס גבאי הח״ק (שלוקחים מעות הרבה...). אז הזמין הרה״ק את בני החברה קדישא והגבאים והזהירם על כך שלא יהינו עוד לעשות כזאת לעבור על איסורי תורה וגזל גמור. וגם ציוה לכתוב תקנות חדשות אודות זה בפנקס הח״ק. וגם הוא בא על החתום בפנקס בכתי״ק. ועיין עוד מזה בספרים דובר שלום בקונטרס אהל יהושיע, אות נ״ז. בית החיים לר׳ מנחם ואלדען פיעטרקוב תרצ״א עמוד ר״ל.

ואם כי מעת שנבחר בפולין העצמאית שלטון הקהלה העברית, נסו כמה פעמים להשתלט גם על החברה קדישא, והרבה פעמים אף גם הלכו בכח המלכות... אבל לא עלתה בידם. כי מנהיגי החברה קדישא ידם היתה תקיפה, ולא נתנו לשנות אפילו קוצו של יוד.

עבודת הח״ק התחילה כשהגיעו השעות האחרונות של הנפטר, הודיעו למנהלי וראשי הח״ק או הגבאים ושלחו מיד אנשים מח״ק שיהי׳ בשעת יציאת נשמתו ולרוב פעמים השתדלו שיהי׳ מנין בשעת יציאת נשמה, ואמרו תפלות המקובלים ופסוקי יחוד. כשראו שכבר נפטר הניחו נוצה סמוך לאפיו וכאשר קבעו מיתתו הניחוהו על הארץ שקורין אפהייבען. מתחתיו פרשו טלית, שתי בהונות רגליו קשרו ביחד עם חבילת קש, הפנים קשרו עם מטפחת כדי שלא ישאר פיו פתוח, העמידו שומר משלהם אצל הנפטר, ותיכף החלו בסדרי הלויה והקבורה במהירות ובזריזות וקפדנות. הטהרה עשו ע״פ רוב בבית הנפטר, הביאו לשם הכלים, וקראו הכלים המגוים בלשון הקודש. רק אם הביאו נפטר מחוץ לעיר או במקרים יוצאים מהכלל עשו הטהרה בבית הטהרה על בית החיים. לא התמיצו הטיפול בנפטר אף לרגע, רק בלילה לא עשו לויות. הספדים והקפות בדרך כלל לא ערכו.

קברן מיוחד או חברה נושאי המיטה לא הי׳ בעיר, רק הכל סדרו החברה קדושה בעצמם ביחד עם השמשים.

לא קברו שום מת בארון עשוי, רק הניחו הקרשים בארבע צדדים ולמעלה, ובבכור הניחו גם מתחתיו.

מענין מקצת התקנות שהנני כותב מזכרוני:

1) לא לקבל שום חבר רק על פי המלצת שני חברים ותיקים.

2) חבר חדש, שלש השנים הראשונות, הי' נקרא מלאטש (צעיר) ולא היתה לו שום דעה ולא זכות לבחור. אחר תשע שנים עבודה היתה לו זכות לבחור ולהבחר.

בתשלום דמי אחוזת קבר התעוררו לפעמים מחלוקות ותלונות מצד בני המשפחה ובפרט בפטירת עשיר קמצן, אבל בדרך כלל הי' להם עקרון לתת הקברים לפי כבודו של הנפטר, ולא הי' הבדל בין עשיר ורש. מחללי שבתות הניחו במקום מיוחד סמוך לגדר. מהכנסות כיסוי לעשות גדר, הוצאות הקבורה ומלבושים לעניים, והרבה פעמים עוד נתנו תמיכה לאלמנות ויתומים גלמודים.

החברה קדושה ברובם היו חסידים ואנשי מעשה שראו בעבודתם תפקיד קדוש ומצוה רבה. ועד חורבנה לא הי' להח"ק ארון לשאת הנפטר בו (דבר ששלטונות הממשלה העירונית והמחוזית דרשה במפגיע לעשות ארון מיוחד לשאת בו המת). ורק הי' להם שתי מטות עם חבלים וקרש ארוך ומזה עשו מיטה ועלי' הניחו הנפטר וכיסו אותו במלבושו העליון, ובמצב כזה נשאוהו לבית החיים דרך רחובות העיר.

ורק כשתי שנים לפני החורבן עת נבחר ר' חיים יוסף לערר לנשיא הקהלה, עלתה בידו לארגן חברה קדישא מאנשי המזרחי. וגם עשו לעצמם ארון לשאת בו המת. והתקיימה בעיר שתי חברות, ישנה וחדשה. וקרובי הנפטר בחרו לעצמם איזה חברה שהיתה קרובה ללבם והרבה אנשים צוו לפני מותם איזה חברה תטפל בהם.

הרבה כינוהו בית עולם (קהלת יב), בית עלמין (סנהדרין יט). ובפי ההמון „בית החיים" או באידיש „הייליגע אָרט" או „דאָס גוטע אָרט" או „דאָס פעלד" (= השדה).

הבית-עלמין

למרות שעירנו היא עתיקה לא הי׳ לה שני בתי־קברות בודדים, ,כמו בשאר עיירות רק בית-החיים הי׳ במקום אחד שכלל הרבה חלקים עתיק וישן וחדש, אבל לא הי׳ ניכר הבדל ביניהם כי לא הי׳ שום גדר או מחיצות מבדילות, כי כל מה שהוסיפו על הבית-עלמין הי׳ משדות הגבולות עם הבית עלמין והוציאו הגדר לחוץ והגדילו השדה. וכמה שנים קודם החורבן קנו עוד שדה גדול סמוך להבית עלמין ולא הספיקו אפילו לקדשה ולהכניסה בגבולות בית החיים. מענין שהשדה החדש לא הי׳ נכתב על שם הקהלה או חברה קדישא רק על שמות הגבאים, כדי למנוע שלא יהי׳ שום שליטה לשלטון הקהלה על השדה.

על חלק הכי עתיק היו עוד כמה קברים פנוים ולא הניחו שם רק יוצאים מן הכלל.

הסדרים שהנהיגו החברה קדישא בחלוקת הקברים הי׳ להפליא. שורת אנשים לבד ושורת נשים לבדן, ומקום הקבר נתנו לפי חשיבות הנפטר בתורה ומעשים טובים.

על בית החיים הי׳ שלשה בתים אחד עבור השומר, ואחד בעד החברה קדישא ואחד הי׳ חדר טהרה (טהרה שטיבל) ששם עשו טהרה לנפטרים שהביאו מהסביבה או מבית החולים. בית החיים הי׳ מוקף גדר של עץ רק העתיק הי׳ מוקף גדר אבנים. המצבות הי׳ נכתבות כולן בלשון הקודש. העתיקות הי׳ אותיות בולטות והחדשות אותיות שקועות. על המצבות הי׳ נחקקים סמלים, אצל כהן כפיו פרושות כמו בשעת הדוכן, ללוי כד וצפחת מים, אצל נשים שתי נרות או סידור קרבן מנחה, לנפטר בדמי ימיו, ל״ע, עץ שבור לשנים. במצבות הכי עתיקות הי׳ חקוקות נשר פולני, ובחדשות הי׳ מקצת אנשים חוקקים מגן דוד. על המצבות העתיקות לא שמרו ולא חידשו אותן ולא נתנו עליהן לב. ורק בחורים משטיבעל חטטו המצבות וניקו אותם לקרא מה שכתוב. חוץ מהביקורים ביום היא״צ וחודשי אלול ונוסף גם בכל עת צרה פרטית או כללית הלכו לעורר רחמים על קברי הצדיקים והמון הלכו ג״כ לקבר „הקדושה״, של בתולה שעמדה בנסיונה ונהרגה על קידוש השם הי״ד. וקברה הי׳ מושך הרבה מבקרים.

שלטון הקהלה העברית

תעודתה היתה לנהל כל עניני החיים הדתיים והצבוריים של תושבי היהודים בטאמאשוב ובכפרים הסמוכים, ולייצג היהודים כלפי חוץ. שלטון הקהלה התקיים מקדמת דנא, אבל למעשה עד המלחמה הראשונה נבחרו או נתמנו רק שלשה פרנסים, והם הי׳ באופן רשמי ראשי הקהלה אבל למעשה לא הי׳ להם שום שלטון ודיעה בכל הנהגת החיים הדתיים או הציבוריים בעיר. בית הכנסת ובתי מדרשות שהיו נחלת הקהלה, לא הי׳ להם שום דיעה שם בהתמנות הגבאים והועדות, החברה קדישא הי׳ הבעלי בתים הבלתי־תלוים על הבית עלמין, והנהיגו שם סדר נפלא במשמעת ברזל. וכה נמשך הדבר עד כמעט לפני החורבן.

לקבל רב או מו״צ או שוחט הי׳ הדבר תלוי יותר בהצדדים של השטיבלעך שהי׳ הדבר מכורך עם השתייכות החסידיות. חוץ מזה לפני מלחמה הראשונה, הרב האמתי לא הי׳ מאושר מטעם הממשלה, כי ע״ז התקיים ברוסיש פולין „הרב מטעם״, שעל פי רוב הי׳ חלוני גמור. ומקודם הי׳ זדאלבינאוו שלא הי׳ לו שום שייכות לרבנות, ואחריו קבלו על פי השפעת המשכילים מרוסיא „רב מטעם״ שהיה גם כן תלמיד חכם ושומר הדת. הזיווג לא עלה יפה, וממילא הי׳ כל צד מביא הרב שלו.

ההכנסה מדמי השחיטה חלקו ביניהם השו״בים, הרבנים והמו״צים והאלמנות של הרבנים, בלי אמצעות פרנסי הקהלה.

המקוה ובית המרחץ הי׳ מושכר לאדם פרטי, או ניהלה חברה טהרת המשפחה בהתנדבות. מסים לצורכי הקהלה לא גבו מהיהודים (הגם שע״פ חוק הי׳ להם הרשות לזה). ולא הי׳ להם אפילו משרד קטן לנהל שמה אסיפת ראשי הקהל, רק נועדו לפעמים בבתים פרטים, עיקר עבודתם הי׳ לייצג היהודים כלפי הממשלה.

כשקמה מלכות פולין לתחי׳, גם אצל היהודים — שהי׳ משוללי זכויות־אזרח ועשוקי זכויות־אנוש — חלה התעוררות לחיים עצמאיים. הדים מקולות הדרור והחופש והכתבות והבטחות חגיגיות על זכויות האדם ועמי־המעוטים שנשמעו בועידת השלום, וגם מעל במת הסיים — הסינאט הפולנאי — התגלגלו לאזניהם של היהודים והפיחו בהם תקוות חדשות. לכן חלמו יהודי פולין לקבל שלטון אבטונאמי, ובתי ספר בשפת אידיש או עברית וכדומה, ואם כי החלום הזה לא נתגשם, אבל שלטון הקהלה נתהפך להיות דבר חי. בשנים הראשונות הי׳ הכל בחיי הקהלה מתנהג כמקדם, ובשנת

תרפ״ד הופיע תקנון פילסודסקי על סידור בחירות חפשיות לשלטון ומועצת הקהלות, תקציב הי׳ שנתי ועליו הי׳ לקבל אישור ממיניסטריום לעניני דת והשכלה. ההכנסות נבעו ממסים ודמי שחיטה ותיכף לקחו השחיטה לידם. היתה להם דיעה בבחירות משמשי הקהלה, מן הרב ועד השוחט. נבחרו מועצה ושלטון והבחירות שמשו למקום התמודדות הכוחות של ארגונים פוליטיים. וכל אחד משלוחי׳ ופרנסי׳ הקריא הצהרות מה תעודתו ותכניתו לעתיד שיתאים לרוח הארגון שהוא מייצג. ורצו בהקהלה לתקן העולם מי במלכות לאומית, ומי בממשלת של סאציאליזם. ואם למעשה לא הי׳ להם יותר כח מקדמת דנא, אבל עכ״פ להלכה הי׳ להם מקום ובימה שמשם השמיעו מה שמעיק על לבם ומטרת שולחיו. עוד שינוי גדול נתהוה, שעד המלחמה בחרו הפרנסים באופן אישי, בפולין בחרו בעד ארגונים והמועמדים בחרו ראשי הארגון בעצמם. ולא הי׳ לבוחר הפשוט שום דיעה על זה. כן דאגו בעד מאכלי כשר בימי פסח בעד חיילים היהודים. התחילו לבנות מקוואות והרחיבו הבית המרחץ.

מס־השחיטה הי׳ מקור הכנסה העיקרי, כי מן ההערכה לא שלמו רובא דרובא, ולגבות המס בכח הממשלה לא רצו.

כדאי להדגיש שהבית המרחץ שנתכלל שימש גם את האוכלוסיה הלא־יהודית של העיר, ואפילו החיילים ואח״כ המכון לקצינים בצבא השתמשו במרחץ זה.

מוסדות החינוך והחסד היו עצמאיים. ובכ״ז הכל רצו להשתלט על הקהלה, כל כת מהחסידים וכן הארגונים החלוניים לחמו לקבל פרנס משלהם.

טאמאשוב כמקום תורה עוד מימי קדם

עוד בימי קדם בתחילת ימי הפריחה של לימוד והפצת התורה בפולניא, בימי גדולי הפוסקים הרמ״א, הסמ״ע, הב״ח, הש״ך והט״ז, והלבוש אשר אז המליצו בתפוצות הגולה על גלות פולניא, כי מפולני׳א תצא תורה וגו׳ אז זכתה טאמאשוב להימנות עם מרכזי תורה החשובים, מפני שמסרו כתר הרבנות בטאמאשוב לגאוני אדירים אריות שבחבורה, שהפיצו משם תורה לישראל, ותלמידיהם שהגדילו ונתחנכו על ידם בטאמאשוב נעשו לגדולי התורה ובעלי הוראה, והרבה מהם נעשו רבנים וראשי ישיבות ויצרו נכסי־רוח גדולים לדורם ולדורות עולם.

מהמעט שנודע לי שהיו גם כן תופסי ישיבות חשובות יש לחשוב:

א) הגאון רבי יעקב ב״ר אורי פייביש אב״ד וריש מתיבתא, ונתקבל אח״כ לסלוצק, והגאון רבי נחום אחי הש״ך וחתן הברכות הזבח הי׳ תלמידו.

ב) הגאון הקדוש רבי מרדכי ב"ר יוסף מווילנא הי"ד (אחי המגיני שלמה) אב"ד וריש מתיבתא.

ג)הגאון רבי יהודא ב"ר ניסן, תלמיד המהרש"א, מח"ס בית יהודא על ש"ס, וכפי שכתב בנו בהקדמת בית יהודה הי' מקודם רב וראש ישיבה בטורנא אצל קראקא שהיתה אז עיר קטנה ומשם נתקבל לאב"ד וריש מתיבתא בטאמאשוב וממנה יצאו גדולי ארץ.

ד) הגאון רבי חיים ב"ר מרדכי אב"ד וריש מתיבתא (בשנת תמ"ז).

ה) הגאון רבי נתן נטע כהנא שפירא אב"ד וריש מתיבתא (אח"כ בטישיוויטץ.

ו) הגאון רבי אליעזר פערלס אב"ד וריש מתיבתא.

ז) הג"מ צבי הירש הלוי מטאמאשוב שהי' אח"כ ראב"ד בזאלקווא, הנהיג ישיבה רבתי בטאמאשוב וכותב בהקדמת ספרו עבודת השיר הלוי (זאלקווא תקל"ג), שלמד עם תלמידים, וסופם מוכיח על תחילתם, אשר כמה וכמה מהם, כל אחד על דגלו חונה, יושב על כסא ההוראה, בקהלות קדושות לבשר צדק בקהל רב.

ותיאור נאמן ממצב התורה בימים ההם בטאמאשוב מוסר לנו במילים קצרים ר' אברים א"ב ב"ר חנוך מטאמאשוב, בהקדמת ספרו ענף עץ אבות, ...ותבוא אלי השמועה שעירנו — עיר הקודש מלאה חכמים וסופרים היתה לשריפת אש וכל מחמדינו, בתי מדרשינו ובתי כנסיותינו בהמ"ק מעט וס"ת וכו'. מזה ניכר שעבודתם של הרבנים הקודמים בהפצת התורה עשתה פירות, עד שכל העיר היתה מלאה חכמים וסופרים. תואר כבוד שלא כל הערים זכו לזה.

ואח"כ החבריא קדישא של תלמידי הרה"ק מפרשיסחא, הרבי מנחם מענדל מקאצק, ורבי מרדכי יוסף מאיזביצא וחבריהם שהיו גאונים כבירים ואריות שבחבורה גם בנגלות התורה הפיצו לימוד התורה הנגלית. ובפרט אח"כ שנכתר רבי מענדיל כאדמו"ר, נהרו אליו לומדים חריפים מכל קצוי המדינה ואצלו ישבו חדשים ושנים ועסקו בתורה. וכן נמשך לימוד התורה ברבים עד ימי החורבן. וברוב בתי תפלה נמצאו לומדים מופלגים שהרצו שיעורים לפני המתפללים. כדאי להזכיר את ר' דוד ווייצמאן שהי' סוחר ועסק כל ימיו בתורה והי' נחשב לאחד מהלומדים המצוינים שבכל הפלך. חוץ מזה עסקו בחורים ואברכים בשקידה עצומה ועמקות נפלאה בתורה בבתי החסידיים והרבה מהם הגיעו ללומדות בדרגא גבוהה מאד. כידוע במקומות החסידים לא התקיימו ישיבות במובן המקובל, רק למדו תורה בחבורה בהדרכת אברכים או בחורים קשישים, ת"ח גדולים, ונתקיים ממש וכל בניך למודי ד' כי כולם עסקו בתורה, וביותר הי' עוסקים בתורה בביהמ"ד של הרה"צ ר' יהושיעלע, ואח"כ נתרכזו רוב הבחורים ואברכים חובשי ביהמ"ד לביה"ח צאנז־ציעשינוב, ושם הי' המקום תורה היותר גדול שבעיר וביחוד בעד בחורים.

טאמאשוב כמבצר ומעין החסידות

שמות ערים בגלות־ישראל אינם רק שמות של מקומות ישובי בני אדם. שם עיר כאשר יוזכר הרי הוא מעלה עמו זכרונות בדברי ימי האומה כפי שהיא מסתמלת דווקא בעיר ההיא. קראקא מזכרה את הרמ"א ושאר הפוסקים — סמל של עטרת זוהר ופוסק הלכה עד שנושאי כלי השלחן ערוך המליצו עליו וכל ישראל יוצאים ביד רמ"א. מעזביז מעלה זכרונות של מיסד ומחולל שיטת החסידות הבעש"ט הקדוש. לובלין מסמלת הלומדות ושיטת הפלפול שהנהיג הגאון רבי יעקב פולאק מהראשונים בפוילין שהמציא שיטת הפלפול וההתעמקות. ועירנו טאמאשוב מזכירה את חסידות קאצק בעריסתה וצעדי' הראשונים והחריפים בעולם החסידות. ואם כי קודם להם כבר היתה טומאשוב מושפעת מדרך הבעל שם טוב, וראשוני הרביים כבר זרעו על אדמת טאמאשוב גרעיני החסידות וטהרו האויר שיהי' ראוי לקבלת טהרת הקודש. וכפי ששמעתי מזקנים חשובים ונאמנים, קבלה היתה בידם שהאחים הקדושים הרבי ר' אלימלך והרבי ר' זישא בעת נידודם ברחבי פולניא שקבלו עליהם גלות — בקרו את טאמאשוב ועשו פה נפשות לדרך החסידות ע"פ שיטת מרן הבעש"ט ובעת שהתחיל להופיע אורו של הרבי מלובלין כבר הי' לו בטאמאשוב עדה חשובה עם ביהמ"ד של חסידים, ואת אחד מגדולי ותיקי תלמידיו הרבי ר' יוסלי שהי' מקודם אבד"ק יארטשובקי צוה להתישב בטאמאשוב ולנהוג שם העדה.

אבל טאמאשוב נתפרסמה בעולם החסידות בעיקר 'מתקופת־הזהב' שדרו בה האריות שבחבורה הרביים רבי יוסלי מיארטשוב, רבי מענדיל מקאצק, ורבי מרדכי יוסף מאיזבצא, וביותר אחר פטירת הרבי בונים מפרשיסחא כשתלמידו רבי מענדיל התחיל לנהוג נשיאתו בכל חריפתו והגאון האדיר שר התורה הרי"ם מגור הכניע עצמו מלפניו וקיבל מרותו בהחלט גמור ואמר בטאמאשוב רואים קולות וברקים כנתינתן מסיני ...אש בוער בטומאשוב העיר. אור חדש משם יאיר.

והמשיך אחריו מיטב האברכים שהי' מבקשים לדעת את דרך לעבוד ד', והי' מוכנים לאזור אזור של קש על מתניהם, וכובע של קש לחבוש על ראשיהם, שיהי' יכולים לצעוק ד' הוא האלקים. הרבי ר' יוסלי נהג נשיאתו ברמה והשפעתו היתה גדולה מאד שעלתה בידו לגרש את הרבי מקאצק, מפני שהתנגד בכל תוקפו על דרך החדש שהמציא הרבי מקאצק והוא הי' ראש השושילתא של צדיקים שנמשכה אחריו ע"י בנו רבי יהושעלי ונכדו רבי יוסף לייביש זצ"ל ושאר יוצאי חלציו שהפיצו בעירנו שיטת החסידות.

הרבי ר' ארי' ליביש ניהויז שהתאחדו אצלו תורה וגדולה, הנהיג עדת חסידים ונהרו אליו גם רבנים חשובים, ליהנות מאור תורתו וצדקתו וליקח ברכות פיו. והי' אחד מחשובי האדמורי"ם בימיו. וצדיקי הדור החשיבוהו מאד. ואחריו מילא מקומו בנו רבי ישראל ונכדו רבי מאירל ושאר יר"ח שהפיצו תורת החסידות. כן הי' הרבה חסידים לומדים מופלגים ובעלי מדרגה שלא המשיכו עדה, וכתתי רגלם ללכת להסתופף אצל צדיקי דורם כמו אל הגה"ק הרבי ר' מענדלי מרומאנוב, המגיד מקאזניץ ובניו, להיוד הקדוש ולרבי ר' בונים מפרשיסחא, לאוהב ישראל מאפטא, לרבי אורי השרף מסטרעליסק, להבני יששכר מדינוב, ובניו ונכדיו, לרמ"י מאיזבצא ובנו ולראַדזין, לר"י מרוזין לבניו ונכדיו, למהר"ש מבעלזא*) לבנו ונכדיו, להדברי חיים מצאנז בניו ונכדיו ומהרי"ם מאגעלניצא.

לפי מעט ידיעותי זכתה עירנו להיות אכסניא של תורה לגדולי ומאורי החסידות הקדמונים.

הגה"ק בעל אוהב ישראל מאפטא ובעל בני יששכר מדינוב ביקרו

---

*) ובמקרה של שאלות חמורות שהציעו החסידים מטאמאשוב לפני הרבי מבעלזא והי' מסובכים בעניני הלכה שלחם אל הגאון רבי יוסף שאול נאטאנזוהן מלבוב.

ועיין בשו"מ מהדורא תנינא (ח"ג סי' קי"ט) והנה בעש"ק בהעלותך שנת תר"ט באה לכאן אשה אחת מק"ק טאמאשוב ממדינת פוילין, וספרה לי ששלחה הרב הגאון החסיד מו"ה שלום אבד"ק בעלז אלי, בדבר אשר נתחדש לה ענין שאינה יכולה לטהר לבעלה. ועיין עוד שם בסי' קכ"ג. והנה בשנת תרי"ד י"ט טבת הי' אצלי הרב רבי יהודא זינדל נ"י אבד"ק סקאל גיסו של הרב הצדיק מבעלז.

ועיין בשו"ת קמא ח"ג סי' כ"ה להרב רבי יהודא זינדל אבד"ק סיקאל. והנה מפני כי רבה המצוה אשר גם הגאון הקדוש מו"ה שלום ז"ל אבד"ק בעלז, ביקש שאשיב על זה תיכף, אמרתי לבל לאחר המועד וכו'.

ועיין בהסכמת הגאון מהרי"ש נ"ז מלבוב על הספר ליקוטי תורה ממהר"ם מטשערנאביל ...והרב הגאון הצדיק מבעלז כקד"ש מוהר"ר שלום מבעלזא ז"ל אמר עת הסב בסעודת שבת, שאם הי' הצדיק מטשערנאביל במדינותינו הי' נוסע כמה פרסאות לקראתו וכו'. כתבתי כל זה כדי להראות בעליל השקר המזויף שכתב שמעון בערנשטיין בזכרונותיו (רשומות כרך ד' ח"א שנת תרפ"ו עמוד 172) ...הרב נאתאנזוהן (בעל שואל ומשיב) הי' מתנגד לחסידות, ושנא את החסידים עד כמה אפשר לו על פי טבעו לשנוא. כל ימיו לא הי' הצדיק מבעלז מעיז לבוא אל העיר לבוב, ,כי איום עליו הרב נאתאנזוהן שלא יעיז להכנס אל העיר, ואע"פ שלא הי' כח הרב יפה לאסור על, הצדיק מבעלז את הכניסה ללבוב, הי' הצדיק שומע בקולו כדי שלא להקניט וכו'. ומה שהעתקתי אפס מה מספריו יראה הרואה באיזה יראת הכבוד והערצה שהתיחס הגאון רבי יוסף שאול נאטאנזוהן אל הצדיק רבי שלום מבעלז וגם מביא חידושי תורה ממנו. ומזה ישפוט הקורא על כל בדוי המשכילים שכותבים רק פרי דמיונם.

עירנו על פי יזמת הרה"ק רבי יוסלי מיארטשוב שהביאם בזמן המחלוקת עם קאצק. ויש בזה סיפורים ארוכים ואין כאן מקומם.

הרה"ק רבי ירחמיאל בהגה"ק היהודי מפרשיסחא בהתועדות איזה חתונה חשובה. בשנת תרמ"ב זכתה עירנו לקבל פני קדשו של הגה"ק ר' יהושע רוקח האדמו"ר האמצעי מבעלזא עם בניו וחתניו וכל בית משפחתו שהתארחו בעירנו שבועיים לרגלי שמחת חתונה של ב"א הרה"צ אידאלי וגיסו רבי יצחק מבראד שהשתדכו עם הרב מזאמאשטש. והחתונה התקיימה בטאמאשוב. ואז הגיעו אורחים לאלפים מכל קצוי רוסיא, פוילין, וואלין, אוקריינא ואפילו מעומק רוסיא באו אנשים לקבל ברכתו והי' לו כבוד מלכים. ותיקן אז הרבה תקנות בעיר אשר נהגו אחריהן עד החורבן, והוכרח לעזוב העיר מפני הבולשת הצארית שלא הביטו בעין יפה מה שרבי מחוץ למדינה יש לו אוהדים הרבה בממשלתם. כן בקרו עירנו הרה"ק רבי מרדכי טברסקי מקוזמיר, ראה בספרו מאמר מרדכי בראשית (יאוואזנא תרצ"ד) שנדפס בראש הספר מאמר בענין תלמוד תורה שאמר בק"ק טאמאשוב לובלין שנת תרס"ג. כאשר הביא לפני נכבדי העיר הפנקס מת"ת ובקשו ממנו לרשום שמו בפנקס. דבריו נרשמו תיכף ע"י המשמש שלו ר' משה, הרה"ק רבי מרדכי יוסף אלעזר ליינער ובנו ר' שמואל שלמה מראדזין, והרה"ק ר' פנחס טברסקי מאוסטולא, והשפיעו הרבה לחינוך רוח היהדות בעירנו.

בהמשך הזמן החסידות כבשה את רוב העיר ונתיסדו בתי תפלה מיוחדים לכל מנין חסידות לבד, ולא נשאר מקום שמתפללים בו ע"פ נוסח אשכנז רק הביהכ"נ הגדול ומנין הראשון של בית המדרש הגדול, ואף גם הם עם נוסח האשכנז נשפעו מהחסידים ולהטו אחר הרביים של החסידים לקבל מהם ברכות.

ההמון עם הי' בעצם מאמינים, והחסידים שכל עולמם היא שמירת התורה והמצות והמשכת מסורת אבות בלי פשרות משלו בעיר וכל סטי' קלה מדרכם הי' נחשב כפגיעה קשה בעיקרי היהדות וחשדו בכפירה. כל זה נתנה ממשלה בלתי מוגבלת להחסידים, כי כל אחד ירא שלא יטילו עליו חשד של אפיקורסת.

ואם כי ברבות הימים נחלש כח הרביים בעירנו כי הקאצקאי עזב את טאמאשוב, והרביים הראשונים מיסדי השישלתות נפטרו, ויוצאי חלציהם הגם שירשו כסא אבותיהם אבל לא אישיותם והשפעתם והרבה מהם נפטרו בימי עלומיהם ולא נשארו רק 'נכדים"...

אבל החסידות בכלל היתה חזקה מאד בעיר ונסעו למרחקים לצדיקים כדי להסתופף בצילם הק' ורובם נסעו להצדיקים המפורסמים בעיירות בעלז, טריסק, קאזמיר, שינאווא, הויסאטין, גער, ראדזין, חעלים, גארליץ, צישינוב

ובלאזוב, החסידות היתה לכח־מושך בחיוניותה ורעננותה, השמחה ואחוה וריעות ששררה אצל החסידים לכדם גם האבטוריטעט של האדמו"ר שהביטו עליו למעלה כעל איש מורם מעם, עשה הרבה.

אבל כל זה היה עד המלחמה העולמית הראשונה, ואח"כ נשנו סדרי בראשית. רוחות זרים התחילו לנשוב ברחוב היהודי, והרבה פעמים רוחות שהפילו חומת סדרי חיים הישנים, ונתמוטטו עמודי היהדות, ובמקום הרביים הגדולים התחילו לבוא לביקורים — ולקבל ביכורים, הנכדים... ביחוד מגזע טריסק בעלז, שכבר לא הי' להם האויטערעט של זקנם, והחסידות ביחד עם לימוד התורה כמעט עיממו ח"ו, ואף אלו שנאחזו עוד בסבך החסידות היתה בלי חיות וערנות, רק בתורת ירושה ומעשי אבותיהם בידיהם, וממילא הנוער הסתלק לגמרי מנתיבות החסידות ודרכי' ומצבה ירד מיום אל יום, עד שהופיע בעירנו תיכף אחרי המלחמה הראשונה הגה"צ ר' ארי' לייביש רובין אבד"ק ואדמו"ר מציעשינוב לפיד מבית צאנז שהי' בן בתו של הדברי חיים, ומצא חן בעיני אברכים ובחורים ומשכם להסידות ונסעו אליו לציעשינוב, והדליק בהם שביב החסידות. ואח"כ בשנת תרפ"ג התיישב עצמו בטאמאשוב ע"פ בקשת חסידיו. הוא הפיח רוח חיים בעצמות היבשות, עמד בפרץ וגדר גדר, הלהיב לבבם באש החסידות — שהגנה כזרוע מגן על חומת היהדות, הנהיג נשיאתו ברמה והי' כעמוד הברזל בעד עבודת חיזוק התורה והחסידות. הוא החזיר כבוד האדמו"רית. בהשפעתו והשראתו נתגדלו בחורים ואברכים יראי השם ממולאים בתורה וחסידות ובעלי דעת שהי' למופת וכמגדול אור בכל הסביבה, וקנאת סופרים תרבה חכמה שבשאר בתי החסידים קבעו שיעורים בליל שבתות בספרי חסידות ואו"ח הקדוש ובהתוועדות בימי החגים, ושמש החסידות שוב הקרינה מאורה הגדול על העיר טאמאשוב ומכל הסביבה נהרו לטאמאשוב ליהנות מאור החסידות.

ישיבות בטאמאשוב

בשנת תרפ״ג הגיע לטומשוב הרה״ג רבי שרגא הר״מ מישיבת בית יוסף נאוורדוק בלודמיר, לאסוף מעות בעד ישיבתו. וראה את טאמאשוב כמקום תורה, ע״כ החליט ליסד בטאמאשוב סניף מישיבתו, ושלח לטאמאשוב כעשרות אברכים ובחורים פליטי רוסיא שיארגנו הישיבה, ושלחו משם בחורים קטנים וגם מהסביבה נהרו הרבה בחורים, ונתארגנה ישיבה קטנה עם בערך שבעים בחורים, ורובם מחוץ לעיר שאכלו ימים אצל בע״ב והיה נדמה שהישיבה תפתח עצמה לישיבה קבועה ומתמדת. אכן החסידים לא השתלמו עם קיומה, ואם כי תמכו בה במעות אבל רובם לא מסרו להם בניהם. וגם אלה שלמדו אצלם בתחילה, חזרו אח״כ לשטיבלעך, והי׳ פוחתים והולכים עד שעקרו הישיבה לגמרי לחמעלניק.

ואם שנעשו אח״כ כמה נסיונות לחדשה ע״י המרכז בביאליסטוק אבל ליותר מחדר גבוה לא הגיעו, כלומר הי׳ להם כעשרה תלמידים בגיל הבר מצוה ולא יותר.

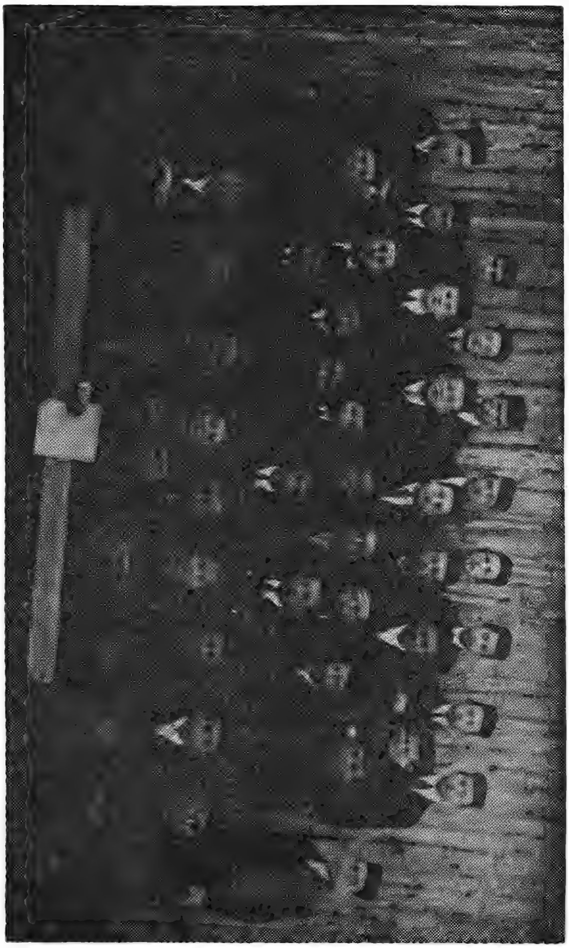
רק פתחו השער לישיבות שלהן והי׳ בחורים שנסעו לביאלסטוק או לשאר סניפים ללמוד אצלם.

ישיבת נצח ישראל

בשנים האחרונות לפני החורבן נשתנו העתים ונחלש יותר לימוד התורה. הבחורים כבר לא הי׳ צמודים כל כך להשטיביל, וזרם הזמן הוציא הרבה בחורים קשישים מביהמ״ד, והיתה מורגשה נחיצות לארגן את הלימודים לנוער, וביחוד למתחילים, באופן שיטתי, במסגרת יותר סדורה ובמשמעת חזקה. למטרה זו ארגן הרה״צ מציעשינוב את הישיבה בבית מדרשו חסידי צאנז-ציעשינוב בשם „נצח ישראל״ והעמיד בראשה את שני בניו הגדולים בתורה ויראה הרבנים מאיר ושלום יחזקאל, ביחוד התמסר לעבודת הישיבה הן בהרצאת שיעורים והן בהדרכת הנוער בנו הרב שלום יחזקאל. השיעורים עמדו על גובה הראוי, שיעור אחד בגפ״ת בעמקות עם מהרש״א ופני יהושע ומפורשים ראשונים, לא עסקו בפלפולים ג.ג על גג, רק בעמקות והבנה חתרו להבין על אתר ובבירור השיטות. ושיעור אחד בשלחן ערוך, אורח חיים הלכה

למעשה. חוץ מהבחורים הגדולים שהשתלמו עצמם בהוראה למדו יו״ד חו״מ וסוגיות הש״ס.

הישיבה הצליחה לחנך תלמידי׳ לתורה וחסידות, והשפעתה היתה ניכרת בין הנוער החרדי בעיר ובכל הסביבה. רובם נהרגו בעוונותינו הרבים על קדוש השם על ידי הרשעים הגרמניים ועוזריהם, ואלו שניצלו



תלמידי ישיבת נצח ישראל בטאמאשוב לובעלסקי ביחד עם ההנהלה ובראשם הר״מ הראשי הרב שלום יחזקאל שרגא רובין־האלבערשטאם שליט״א. מעבר לדף נפרטו שמות התלמידים.

בעז״ה חיים בארץ ישראל ובאמעריקא. רובם ככולם נשארו בנים נאמנים לד׳ ולתורתו, והרבה מהם קובעים שיעורים לתורה בכל יום, וניכר מהם החינוך הקדוש והמועיל שספגו בקרבם בטאמאשוב תחת השראת רבנו הגאון הצדיק אדמו״ר מצישינוב ובנו הרב ר׳ מאיר זכרונם לברכה ויבדל לחיים בנו הממלא מקומו הרב שלום יחזקאל שליט״א. הם היו ממעצבי דמותם הרוחני של הניער החרדי בעיר והסביבה.

בתמונה בעמוד 201, עומדים מימין לשמאל בשורה העליונה: 1) מאיר זאב ב״ר דוד אויפן הי״ד 2) יעקב אליעזר ב״ר דוד גארטלער הי״ד 3) ארי׳ וערמוט 4) הרב שמחה רובין 5) פרץ ב״ר שלום זינגער הי״ד 6) שלמה ב״ר אברהם קופיעץ הי״ד 7) אפרים טעפלער 8) יצחק מאיר ב״ר ברוך יונגמאַן הי״ד. שורה שניה עומדים: 9) אברהם ב״ר יוסף זילבערשטיין 10) חיים שפירא 11) מאיר טענענבוים 12) פייבל פערשט 13) אשר רייז 14) פישל שפורר 15) שלמה גאָלדשטיין 16) משה ארביספעלד. שורה שלישית: 17) יצחק בר״נ גאָלדשטיין 18) הירשל שפורר 19) דוד ברינקער 20) חנינא שפורר 21) פסח ב״ר יעקב פוטער הי״ד 22) יצחק ב״ר יוסף שפירא הי״ד 23) שלום ציטרין 24) יעקלי גאָלדשטיין 25) ישראל משה בידערמאַן 26) אלי׳ ליכטער 27) ראובן ב״ר ישראל פייפער הי״ד. שורה הרביעית יושבים: חברי ההנהלה 28) ר׳ חיים יהושע בידערמאַן 29) ר׳ אברהם זינגער 30) הרב ש. י. ש. רובין, ראש ישיבה 31) דוד יהודא ב״ר אברהם שור הי״ד. שורה החמישית יושבים: 32) שאולקע גאָלדשטיין 33) מאיר בר״ לייבעל ראַבינאָוויטש הי״ד 34) מאָטיל ב״ר ישעי׳ אייזען הי״ד 35) ישראלקי פערשט 36) שמואל צבי ב״ר זאב דוב לושטשאנאווסקי הי״ד 37) פנחס גארטלער 38) ברוך בהרב יחזקאלי האכמאן הי״ד 39) דוד בר״נ גאָלדשטיין 40) שמחה ב״ר יעקב הכהן פריינד הי״ד. שורה האחרונה יושבים 41) שלום פערל 42) יוסף שטול 43) פנחס ווינטרויב 44) יונהלי הי״ד.

מוסדות התורה

החינוך העתיק הי׳ כולו אך ורק לימודי קודש בלי שום לימודי חול, (מלבד הכתב שלא יצא ממסגרות לימודי הקודש, ואפילו צורכי חול כמו מכתבי מסחר ומכתבי ידידות נכתבו אך ורק בלשון הקודש או אידיש), מלבד איזה שעות בשבוע, שלמדו אצל מורה פרטי, יהודי־חרדי, כתב ולשון המדינה, עד כדי שיוכלו לחתום שמם או לכתוב אדרעס. וגם חשבון, חיבור וחיסור כפל וחילוק וחסל. וגם זה המעט לא למדו כולם. עד המלחמה הראשונה לא הי׳ כמעט בנמצא ילד יהודי שילך לבית הספר עממי. והי׳ מלמדים פרטים החל מדרדקי ועד למלמדים גפ״ת ופוסקים בעיון.

בדרך כלל אצל הפעוטים התחילו הלימודים בשעות 9—10 עד 3—4, ומן תשע ומעלה התחילו בשעה 9 בבקר ולמדו עד שעה 6—7, בהפסקת שעה לאכילת צהרים. והנערים הגדולים למדו עד תשע בערב.

זמני החופש הי׳ ערבי שבתות ויו״ט מחצות ואילך וכן בתעניות ציבור. בימי חנוכה לא למדו בלילה, ול״ג בעומר הלכו לטיולים. וכן בימי החגים של סוכות ופסח לא הלכו לחדר ללמוד אפילו בחוה״מ.

השגחה מיוחדת לא היתה לא על המלמדים ולא על התלמידים, רק ההורים בעצמם בחנו התלמידים או שלחו אותם לת״ח לבחון.

כן התקיים תלמוד תורה עירוני, בעד אלו שאין ביכולתם או ברצונם לשלם שכר לימוד ורובם היו בניהם של בעלי מלאכה העניים, ומעט מעט מהם אחר שגמרו ה„תלמוד תורה״ המשיכו ללמוד בשטיבעל. מה שאין כן מהתלמידים שלמדו אצל מלמדים פרטים, על פי רוב הלכו למלמד עד גיל י״ב או י״ג, ואז כבר היו מוכשרים להתחיל בעצמם ללמוד גמרא והרבה מהם גם תוספות, ונכנסו אחר כך לבתי החסידים ללמוד, שזו היתה כעין ישיבה קטנה במדינות ליטא, ושם התקיים בית היוצר לנשמת הנוער.

המגמה של חינוך זה היתה להקנות לתלמידים במדה מרובה תורה ובעיקר תורה שבעל פה כי תורה שבכתב אפילו חומש ופרש״י לא למדו כהוגן, ובמקומות שרש״י מבאר הפסוק ע״פ דקדוק פסחו עליו כי פשוט המלמד והת״ח לא ידעו הפשט, ומי שעסק בדקדוק ומכש״כ בהבנת אבן עזרא קשה, חששו אחריו שמא... נזרקה בו.

שום הכשרה לחיים חומרים לא ניתן להם, לא אצל המלמדים ולא בבית המדרש ושטיבל.

וההבדל הי׳ בין בני הבעלי מלאכה ובין בני החסידים, בני הבעלי מלאכה אחרי גומרם חוק לימודם בחדר כל אב בחר בעד בנו איזה מלאכה ילמוד עצמו, והחסידים משכו לימודם הלאה עד שנשאו נשים ופתחו לעצמם חנות או שסחרו עם תבואה או עצים, מקצת הבחורים עזרו מעט לאביהם בחנותם, ויותר לפנים מאשר הי׳ נדרש עזרתם באמת, כדי שלא יהי׳ נחשבים כבטלנים... (מושג לקלויזניק שאינו ידע בטוב משא מתן).

הבנות לא שלחו לשום חדר רק מלמד או עוזר בא לביתם ולמדן להתפלל, לעומת זה להן התירו ללכת לבית הספר.

החינוך החדש

נשתנו סדרי העולם וביחוד אצל אחב״י ורוח מודרנית התחילה לנשב במחנה העברים, וביותר מעת שכבשו המפלגות לבות היהודים, ורוח הציונית התחילה לנשב, ועקר יסודות הישנים, ותנאי החיים החדשים גרמו לשינוי יסודי, והרבה התחילו לשלוח את בניהם לבית הספר העירוני, אז נתיסדו בתי הספר של המזרחי בשם תורה ודעת ואח״כ שינוי שמו ליבנה, ואחר הרבה שנים הבית ספר של האגודה „יסודי תורה״, אצל הראשון התרכזו עצמם ההורים שנטו אחרי ציונות, ואל השני החרדים בעיר, מהראשון כמעט לא המשיכו בלימוד התורה אחרי גומרם הבית ספר, ולא נכנסו לשטיבל. מהשני רובם הלכו אחרי גומרם החדר ללמוד בשטיבעל, והם הי׳ היסוד לבחורים הבני תורה וחסידים בעיר, חוץ מהם התקיימה הת״ת ומלמדים פרטים.

כן נתוסף בזמן האחרון בית הספר לחינוך הבנות בשם בית יעקב, והיתה כתריס בפני הפרעניות ממארת החפשיות שעשה שמות בבנות ישראל, וזו היתה הצלה פורתא.

השם לווי לעיר טאמאשוב — ארדינאצקי

בפוילין התקיימו שתי עיירות בשם טאמאשוב, אחת עירנו בפלך לובלין, ואחת הסמוכה ללאדז בפלך פיעטרקוב. בפוילין העצמאית סימנו את עירנו בשם טאמאשוב לובעלסקי, והשני' טאמאשוב מאזוביעצקי ולפנים בשם טאמאשוב פיעטריקובסקי, ובשנים קדמניות כינו את עירנו בשם טאמאשוב ארדינאצקי. ומצאתי ראיתי חומש לסדר שמות עם פירוש כנפי נשרים לרבי אברהם ליכטענשטיין נדפס ביוזעפאוו שנת תק"ץ, ושם נדפס שמות החותמים (פרעמינאַראנטין) ושם נמצאות שתיהן טאמאשוב סמוך לפיעטרקוב, והשני' טאמאשוב ארדינאצקי. (אגב כדאי להזכיר שמות החותמים מעירנו המובאים שם: 1) הרב המאה"ג מ' יצחק נתן הלוי נייגעבאהר 2) ר' אהרן כהנא 3) ר' אהרן קהת 4) ר' קלמן כהנא 5) ר' משה כהן 6) ר' נחום נייא (גיסו של הרבי הזקן מקאצק) 7) ר' חיים מאלץ 8) ר' חיים ריינפעלד. יש לציין שמכל שמות המשפחה הנ"ל לא נמצא בזמנינו רק משפחות נייא ומשפחות מאלץ).

ועיין בשו"ת נפש חי' להגאון רבי חיים אלעזר וואקס אבד"ק קאליש (חלק או"ח סי' ד') שנדפס שם קול קורא שיצא לאור בשנת תרל"ג מרבני פוילין שמסכימים שיקחו רק אתרוגי א"י למצות ארבעה מינים, ובין החתומים הק' משה רוגעפיש, הרב מטאמאשוב ארדינאצקי.

ובספר דעת משה לרבי משה אליקום בריעה מקאזניץ זצ"ל, לעמבערג תרל"ט, נמצא שם פרעמינוראנטין טאמאשוב ארדינאצקי, ושמות החותמים הר' יהושע בהרב יוסלי ז"ל, ר' אברהם ווינשטאק לקלויז ס"ג, ר' שלום פרידלענדער לביהמ"ד.

בתחילת התיישבות היהודים בפולין מפני עניותם ברוחניות וגשמיות התלכדו שלשה גלילות, לובלין, חעלמא ובעלזא, וכשנתרבו היהודים בחבל ההוא נפרדו מגליל לובלין ורק גלילות בעלזא וחעלמא הי' למדינה אחת. וכאשר נשתרשו יותר בארץ ונתרבו בכמות ואיכות נפרדו הגלילות ונעשו בעניני הקהילות לעצמאים. וכשנתפתחו ישובי היהודים וביחוד במחוז זאמאשטש כבר שאפו לעצמאות, והתחילו סכסוכים ביניהם, ועיין בפנקס דד' ארצות עמוד 269 בהתועדות שהתקיימה בחודש תשרי תע"ג ביערסלוב עשה ועד דארבע ארצות פשרה בסכסוך שבין גליל חולמא־בעלז לבין הגליל זאמאשטש בקשר לפרעון חוב ששניהן היו חייבין לאציל אולינסקי בסכום 2000 פל', והוסכם שגלילות חעלמא—בעלזא תפרענה שני שלישים של חוב ואילו גליל זאמאשטש שליש אחד (שיפר היסט, שריפטן יווא כרך א' עמוד 87). בשנת תע"ה כבר נפרדו. עיין בפנקס דד"א עמוד 506 טבלה ח' בחשבון פרטי מכל גליל במיוחד בדבר חלוקת מס הגלגולת של יהודי

המלכות לשנת 1715 למספרם, ואז באו בחשבון גליל חעלמא לבד ואורדינאציע זאמויסקי לבד (שכן כינוי לגליל זאמאשטש) יען שנכסי משפחה אינם ניתנים להימכר או להחלק אלא עוברים ליורש אחד בלבד נקראים אורדינאציע. עיין בהמלון לפנקס דד״א להיילפרין.

בפנקס הנ״ל עמוד 272 בשנת תע״ז טבלא אודות חלוקת פרעון מס הגלגולת לשנת 1717 למספרם בין הקהלות והגלילות מופיעים גליל חעלמא—בעלזא, ואורדינאציע—זאמאויסקי נפרדים. עוד שם עמוד 318 בהתוועדות יערסלוב י״א חשון תצ״ב (1831 למספרם) עשה ועד הארצות פשרה בין גליל חעלמא בעלז — לבין גליל זאמאשטש, לפי פשרה זו יכללו הקהלות לאשטשוב, בילגורייא, פראנקופל (פראמפאל), קראסניבראד, אולאנא, רוזבדובה, זאלקואו, וויסקא ומאדליבאזשים — בגליל זאמאשטש, וגליל חעלמא־בעלזא יקבל תמורתם פצוים בסכום 2900, אבל העיירות טאמאשוב, שעבערשין, טארניגראד, לא נכנסו תחת מרותה של זאמאשטש, הגם שהם מבחינה גיאוגראפית יותר קרובים לזאמאשטש, כנראה מפני חשיבותם היתה להם יותר עצמאות, הגם שטאמאשוב נמצאה על אדמת ארדינאציע זאמויסקי.

ובשנת תקכ״ה כשנתבטל קיומו של ועד ארבע הארצות עיין בפנקס הנ״ל עמוד 443 טבלה שנערכה ע״י ועדת הפירוק מטעם המלוכה שעסקה בתוקף החלטת הסיים הפולני בפירוקם של ועדים היהודים, המשקפת את מצב הכספי של ועדי הגלילות בשעת ביטולם, גליל לובלין נתחלק לשנים א) גליל בעלזא־חעלמא, מספר אוכלוסי היהודים 21,499, חובת הגליל 126918 זהובים, ולועד דד״א 4531. בגליל אורדינאצקי זאמויסקי מספר אוכלוסי׳ 10196, חובת הגליל 50,708, החובות לועד דד״א 4,531.

גליל ארדינאצקי תפס מקום חשוב בחיי ציבור היהודים בפוילין, והתחשבו עמהם בכל אסיפה ארצית של ועד דד״א הי׳ שלוחם המיוחד.

בתעודה מרבנים כ״א אלול תפ״ד יערסלוב בין החותמים, לייב אב״ד דאורדינאציא זאמויסקי. עוד שם בעמוד 394 על תעודה חתומה באסיפת הרבנים ביערסלוב ב׳ מרחשון תקי״ד לפ״ק בועד קדוש דד״א יצ״ו הק׳ ארי׳ ליב בה״ה מ׳ ברוך סג״ל ז״ל מגליל ארדינאציע (הוא לא הי׳ מזאמאשטש כי כבר חתום על תעודה זו). שם בעמוד 404 בהתוועדות דד״א בעיר קאנסטאנטין כ״ח מנ״א חתום ארי׳ ליב הלוי חוב״ק טארניגראד ונאב״י (הר״ת ונאמן בית ישראל דג״א (הר״ת דגליל אורדינאצקי, ,וכן נמצא חתימתו בספר ברכת אברהם לרבי אברהם זבארזער (זאלקווא תקי״א) חונה בק״ק טארניגראד ונאמן דב״י דג״א יצ״ו.

ועירנו טאמאשוב שנמצאת בחבל זה והיתה לנחלת אורדינאציע זאמויסקי, סימנהו בשם ארדינאצקי, ואפילו אחר כך שכבר נתבטל הגליל ארדינאצקי ע״י התפרקות הועד דד״א, אבל טאמאשאו נשארה הלאה בכינוי שם זה כדי להבדילה מטמאשאו מאזוביעצקי. ובסימן זה השתמשו ג״כ לעיר

יוזעפאוו. ובהקדמת הספר אמת ליעקב לרבי יעקב יצחק שפירא האדמו״ר מבלענדוב חתן הרבי ר׳ לייבישל ניהויז אבד״ק טאמאשוב מכנה עירנו בשם טאמאשאוו גדול.

ובספר שומר שבת לרבי דוד לידא ובספר גאולת ישראל השלם ועוד שהוציא לאור ר׳ נטע וועלטשער מטאמאשאוו, בשנת תרע״ג, בהסכמת הרב ר׳ אהרן הכהן מו״ץ בראדים מכנה עירנו טאמאשאוו רבתי. אבל בימינו אחותה הצעירה טאמאשאוו מאזוביעצקי גדלה ממנה בהרבה ונחשבת מאחת ערי התעשיי׳ שהיהודים היו בעלי׳.

מענין שלפני מלחמת העולם הראשונה עת שעירנו השתייכה לרוסיא, וחלק הקיסר את הפלך לובלין לשנים ועשה עיר חעלם לפלך וטאמאשאוו השתייכה אלי׳ כי התיישבו בסביבותינו הרבה רוסים ואז היתה מסמנת פלך חעלים.

אבל זה נחוץ להדגיש כי כל סימני היכר לטאמאשאוו היהודית נחוצים רק במאה וחמישים שנים האחרונות, אבל מקדמת דנא אפילו כתוב טאמאשאוו לבד הכוונה על טאמאשאוו לובעלסקי, כי הישוב היהודי בתוכה הוא עתיק יומין *).

---

*) מכתב מהועדה להנצחת קהילת טומשוב מזוביצקי. תל־אביב, 31/1־65
לכבוד הועדה להנצחת קהילת טומשוב־לובלסקי לידי מר לביא, ניו יארק.

בקשר לשאלת כבודו על אודות רבני טומשוב מזוביצקי, מימי קדם, עלי לציין ראשית כל שהעיר טומשוב מז. קימת בסך הכל 170 שנה, והקהלה היהודית התפתחה רק במאה הקודמת (ה19) אין איפוא לחפש את מוצאם ושיכותם של הרבנים בשתי הערים (טומשובים) בימי קדם, אלא רק במשך ה19 ועד לפרוץ מלחמת העולם השניה (1939). הועדה שלנו למען הספר „יזכור״ לזכר קדושי טומשוב מז. קימת כשנה, וטרם הגיעה אלינו שום מאמרים על אודות רבני עירנו, יחד עם זה נמצא ברשותי מנוסקריפט של י. שטיינמאן המנוח (שהי׳ עסקן ציבורי בעירנו), והוא מביא עובדות דלהלן:

1) הרב הראשון בטומשוב־מזוביצקי היה הרב מקוסוב.

2) הרב השני היה הרב הגאון ר׳ אליהו ויעליצקער מתלמידיו של בעל חות דעת, מוצאו הי׳ מגליציה. זמן כהונתם לא ידוע. (בספר תפארת צבי, בעניני חשבונות תקופות ומולדות לר׳ צבי עלבינגער מטומשוב (מז.) נדפס בוואַרשא שנת כת״ר, נמצא הסכמת הרב יעקב אלי׳ כהנא וויליצקער כ״א טבת כת״ר לפ״ק טאמאשוב — ש. לביא).

3) הרב השלישי היה הרב ר׳ צבי איזראעלעוויטש (הרב מניעשאווא).

(הוא הו״ל בשנת תרס״ג בדפוס פיעטרקוב, ספר סנהדרי קטנה על מסכת סנהדרין שחיבר זקנו הרב אברהם יהושע העשיל אבד״ק קאזמין־ברעזין. — ש. לביא).

4) לפני פרוץ מלחמת עולם השניה כהן בטומשוב מז. הרב הגאון שמואל ברודט, מי שהיה נשיא המזרחי בפולין, וציר הסיים הפולני.

השמות הנ"ל הם לפי המאמר „רבנים וצדיקים" בספרו של יעקב מנחם שטיינמאן ע"ה „עתיקות מעיר צעירה".

בהוקרה וכבוד, מ. ויסברג

ובכדי למנוע עירוב פרשיות בין שני עיירות טאמאשוב דלובלין וטאמאשוב מאז. הנני להוסיף עוד רב אחד ושלשה מחברים מטאמאשוב מאז.

א) הרב שמעון ואלף ראזענצווייג, הי' מקודם אבד"ק קאמינסק ואח"כ בטאמאשאוו ולבסוף בראספרזשא ושם מנוחתו כבוד, בהג"מ ישכר בעריש אבד"ק זאבני אצל טורנא, חתן הג"מ שמעון וואלף מח"ס כבוד הבית וכבוד חכמים, ונכד הרבי ר' העשיל, כן מצאתי בשער הספר אלפי יהודא ח"א עה"ת, להרב צבי יהודא ענף־שושן (ראזענצווייג) אבד"ק סטאווישין (גארווילין) ווארשא תרס"ח בן הרה"ח ר' משה דוד, בהה"צ ר' דובעריש בהגאון המובהק ר' שמעון וואלף אבד"ק קאמינסק טאמאשאוו ראספשא ושם מנ"כ, בהג"מ ישכר בעריש אבד"ק זאבני אצל טארנא, חתן הג"מ שמעון וואלף מח"ס כבוד הבית וכבוד חכמים בהג"מ שלמה מקראקא, חתן הג"מ ישכר בעריש פרנס דד"א מקראקא בן הרבי ר' העשיל. אם אמנם שאינני יודע לקבוע באיזה עיר טאמאשאוו הי' רב אכן מעיירות שהי' שם רב מקודם ואח"כ יש לשער שהרב רב בטאמאשאוו מאז. לפי שהן עיירות סמוכות זו לזו.

ב) מנחת שמואל, חלק ראשון שו"ת על שו"ע או"ח, וח"ב על עניני ברירה להרב שמואל ב"ר משה הייס מעיר טומאשוב פלך פיעטרקוב, אבד"ק וועגראוו, פיעטרקוב תרע"א.

ג) אנקת יעקב בסוגיא דמודה במקצת, לרבי יעקב ב"ר אלטר יצחק גראמפף מפה טאמאשוב פלך פיעטרקוב, בהרה"ג ר' יעקב אבד"ק עיר חדש, בדפוס והוצאות נחמן אהרן יאקאבי, ווארשא תרע"ד, הקדמת המחבר כ' סיון תרע"ד.

ד) פסקי תשובה, ג"ח להרב אברהם ב"ר חנוך דוד פיעטריקובסקי מטאמאשוב מאז. ואח"כ דומו"צ בלאדז, פיעטרקוב תרצ"ה־תרצ"ז.

הרכב ומספר אוכלוסיה ופרנסת העיר

במשך חמש מאות שנות קיום הישוב היהודי בטאמשוב, שהתחיל בקומץ קטן מתיישבים יהודים, ונעשה לישוב יהודי גדול ופורח, ניכר בכמותו ובכח חיונותו הרב, הלך והתעצם משנה לשנה (למרות השחיטות והפרעות בשנות ת"ח ות"ט, והגזירות והגבלות מיוחדות ליהודים, ובחמשים שנים לפני מלחמת העולם השני' ההגירה לארצות הברית, ואחר מלחמת העולם הראשונה העליות לארץ ישראל וההגירה לארצות דרום אמריקה וגם לדרום אפריקה), ובכל זאת הישוב היהודי הי' הולך וגדול, והכו שרשים עמוקים במקום עד שהגיעו לרוב בנינה ומנינה של תושבי העיר.

עלי' ניכרת במספר היהודים בעיר, ניזונה בעיקר מגידול הפנימי המתמיד, וגם מתוך ההגירה של יהודי הסביבה, ביחוד בין שתי המלחמות שבני הכפרים עזבו מקום מגורם מפני שנאת הגוים והנגישות והגבלות, ולאחרונה מנתה קהלת טאמאשאוו אלף וחמש מאות משפחות בערך.

פרנסת העיר נתחלקה בדרך כלל באופן כזה, היהודים עסקו במסחר ומלאכה ותעשיה זעירה, והגוים בחקלאות ומשקי עזר זעירים, ומיעוטם במלאכות מיוחדות, ולאחרונה אחוז גדול מהם הי' פקידי הממשלה גם נהלו מלחמה כלכלית נגד היהודים, לרשת מקומם במסחר ותעשיה.

והנני להביא מה שעלתה בידי למצוא מספר היהודים בזמנים שונים, מפקד היהודים הראשון שנבצע בסוף שנות 1764-65, שנים אחדות לפני חלוקת פולין ועלתה מספר היהודים ביחד עם יוזעפאוו לשמנה מאות וששה — 806 — יהודים, אבל קשה לקבוע ולסמוך הרבה על פי המנין שנבצע אז, עקב מס הגלגולת המיוחדת ליהודים והרבה הגבלות לישוב היהודי, לכן יש לשער שמנהיגי הקהלות העלימו מהממשלה מספר הנכון והאמתי של תושבי היהודים, והיו יותר מכפי מספר הניתן:

בשנת 1819 היה מספר הכללי של יהודים ואינם יהודים 2568
בשנת 1827 היה מספר הכללי של יהודים ואינם יהודים 2824
בשנת 1830 (תק"צ) השיגו מספר יהודים רשות מיוחדת לנהל מסחרים גדולים.

בשנת תרט"ו (1856) עלה מספר	לא יהודים	3,223
	יהודים	1,863
	בס"ה	5,086

אבל אני מהסס מאד במספרים אלה, יען כי כבר אז הי' היהודים רובא דמינכרא בעיר.

במפקד של שנת תרמ״ט (1888) בס״ה 3 שנים מאוחר, עלה המספר הכללי של האוכלוסי׳ 7,277

מהם נוצרים	2,053
רוסים	986
יהודים	4,238
בס״ה	7,277

נמצא שהנכרים נוצרים ורוסים ביחד עלו למספר 3,039 נפש ז. א. פחות ב־84 נפש מאשר היו במפקד של תרט״ו (1856).

ובזמן קצר זה של שלושים ושלשה שנים עלה מספר היהודים עם 2375 נפש שזהו יותר מכפלים, שזהו דבר שאי אפשר, לכן יש לשער שמספר היהודים גם בשנת תרט״ו מנה יותר מן 1,863, כפי שנמסר באופן רשמי.

מענין ההדגשה במפקד האחרון שכל המסחר נמצא בידי יהודים, והמסחר מתקיים מתבואות, קמח, דבש, עצים, משקאות חריפים. בעיר קיימים יותר מששים חניות.

בשנת כת״ר (1860) הי׳ בעיר 3,587 דירות בכלל, מהם של יהודים 2,117, מספר הבתים 402 של עץ, 44 של חומה.

המספרים הנ״ל לקוחים מסלאווניק געגראפיטשנא, ווארשא 1890 חלק 7 עמוד 374.

אחר מלחמת עולם הראשונה תחת ממשלת פולין נתגדל ישוב היהודי בטאמאשוב והרבה גורמים היו לזה, פתיחת הגבול לצד גאליציען, טאמאשוב נהפכה מעיר נדחה בקצה הגבול למטרופלין בכל הסביבה, ובפרט ענף המסחר של תבואה, קמח, ביצים ועצים פרח ונתרחב, גם מה שנסתגרו שערי ההגירה לעולם הגדול גרם לגידול הישוב וגם אחוז התמותה בכלל ובפרט אצל ילדים נתמעט, והכל ביחד גרם שישוב היהודי עלה לעשרת אלפים נפשות בערך.

אפיים של בני טאמאשוב

עירנו שהיתה עתיקה מאד כמובן לא היתה צורתה כל הימים חד גונית. אותות הזמן משפיעים הרבה והרבה תנאי התקופה עושים לעצוב דמותה ותבניתה הרוחנית, פושטת צורה ולובשת צורה, אבל ענין מופלא מאד הכרתי וראיתי קו מיוחד שעובר בחיי קהלת טומשוב מיום הוסדה עד ימי חורבנה, וזהי מידת הענוה והצניעות, בריחה מהפרסומת ולא לעשות עטרה להתגדל בה, עירנו שעוד מיום הוסדה ישבו על כסא הרבנות שלה גדולי תורה בעלי שיעור קומה שלא נפסקה ישיבה מהם והעמידו תלמידים הרבה, והפיצו אור התורה בכל הדורות, ובכל זה אין אנו מוצאים (חוץ מאחדים) את רבני וחכמי טאמאשוב שיציגו עירם או ערי המחוז במוסדות וארגונים צבוריים כלליים או בזירה בין קהלתית כמו ועד של ארבע ארצות או ועדי הגלילות.

וגם בתקופתנו לא הקימה מתוכה אישים דגולים שימלאו תפקידים מרכזים או שיתעלו לצמרות המפלגות ואפילו בא"י שהי' עלי' ניכרת מעירנו לא זכו לטפס למשרות גבוהות.

טאמאשוב שהיתה מקדמת דנא מקום תורה, והי' מצויים בתוכה מבני־בוני' ת"ח מופלגים, בכל זאת לא הוציאה מתוכה אנשי שם ומחברים כפי ערך חברותי' הקהלות השכנות כמו טישיוויץ, שעבערשין, טארניגראד, שהי' לפי ערך קטנות מטאמאשוב בכל העתים אפילו בימי קדם.

מענין, שאפילו הסכמות על הדפסת ספרים, כמעט בלתי נמצאות מרבני וחכמי טאמאשאוו, בעת שבעיירות הסביבה והסמוכות התקיימו בתי דפוס גדולים כמו זאלקווא, לאשטשוב, יוזעפאף־לוב., הרובישאוו, בילגורייא, שספרים למאות נדפסו אצלם. והמנהג בשנים קדמניות לקחת הסכמה מרבני הסביבה ובפרט מרבני העיר שעברו עליהם דרך נסעם לדפוס או לקבץ דמי חתימה להדפסת הספר. ומאלו המעוטים שנשאר מהם הסכמות, נכתבו בשפלות רוח וענוה. כדאי להדגיש שהגאון רבי יעקב ב"ר פייביש שנתן בשנת ת"ו הסכמה לש"ך יו"ד בין עשרים גדולי הדור — הוא האחד שבחתימתו לא כתב לא אב"ד ולא חופ"ק רק בפשטות הגר בטאמאשוב. ואפילו מנהג הרבנים המקובל בכל שאלה חמורה ומסובכת לפנות לגדולי הדור לשמוע חוו"ד, ומזה נצטברו כל הספרות של ספרי שאלות ותשובות שחוץ מערכם בהלכה משמשים גם למקור הראשון לתולדות ומאורעות העיר בכל התקופות, רבני טאמאשאוו הם יוצאים מהכלל הזה, ועד ימי הגאונים בעלי שו"ת דברי חיים צאנז, ושואל ומשיב מלבוב יגעתי ולא מצאתי שם וזכר לרבני טאמאשאוו (מאות ספרי שו"ת עברתי וגם באחרונים מעוטים המה מאד, ואלו שמצאתי

רשמתי כל אר״א בערכו (עיין בפרק חכמי ורבני טאמאשוב). והנה מצאתי ראיתי הנודע ביהודה תנינא (חלק אבה״ע סי׳ ק״ד) ע״ד השאלה מק״ק טאמאשוב אודות אשה חולנית שנתקלקל מוחה שאין לה רפואות תעלה. ובשו״ת איתן האזרחי לר״א הכהן ר״פ מלבוב (אוסטרהא תקנ״ו) סי׳ כ״ב בענין עגונה משנות ת״ח ואתא לקדמנא הבחור כמר חנן ב״ר מיכל ק״ק טאמאשוב. יותר לא מצאתי, וגם זה בהעלם שמות הרבנים השואלים, שזה חסם בעבורי מקור מסמך וחשוב לקורות העיר ותולדות רבני׳.

מענין שאפילו הפועלים ומחוקקי הדפוס שמנהגם הי׳ להנציח שמם בחתימת הספר לא מצאתי אף אחד מטאמאשאוו, בדקתי הרשומות מספרי הוצאות דפוסים לאשטשוב, הרובישאוו ופריצק ולא מצאתי לא מחבר ולא מסכימים ואף לא פועלים מטאמאשאוו, רק בדפוס פאריצק במאמר הדפוס העברי מפאריצק, לאברהם יערי (ק״ס תמוז תש״ג עמוד 3109) מצאתי ספר תקוני הזוהר נדפס בפאריצק שנת תקס״ח, בדף האחרון נדפסו דברי המגיה חיים נחום ב״ר יהודא לייביש זלל״הה מק״ק טאמאשוב המתגורר עתה בפאריצק. ואם כי כבר הורינו חז״ל לא מצאתי אינו ראי׳, אבל במה שבדקתי ועברתי עליהם מספיק להוכיח שקו־משותף הי׳ לכל בני טאמאשאוו בכל הדורות מיום הוסדה, זהו מדת הענוה, הצניעות ובריחה מהפרסומת.

וקו זה עובר כחוט־השני בתולדות יהודי טאמאשאוו בכל התקופות מיום הוסדה עד יום חורבנה.

טאמאשאוו בכלל, היתה עיר שמרנית, אדוקה וקפדנית בשמירת התורה והמצות. כל דבר חדש שריח מודרנית הי׳ נודף ממנו הי׳ מהדפים אותו עד חורמה. ואפילו המתונים התיחסו אליו בחששות והסתייגות. ומידה זו שמרו עלי׳ עד כמעט לפני מלחמת העולם הראשונה. ואפילו היהודים הפשוטים, אף הם הוקרנו וזהרו בזהרה של המורשת הרוחנית היהודית מקדמת דנא.

לסכם דברי הנני להדגיש אם כי חכמי וגדולי טאמאשאוו ברובם לא הניחו אחריהם ספרים, אבל השאירו אחריהם תלמידים, שהגדילו אור תורה וקדושה שפרץ גבולות, ובכל קצוי המדינה הופיע זהרם ואור שמשם, ומשם לכל תפוצות ישראל עד היום הזה.

תיאור חיי היהודים עד ימי מלחמת עולם הראשונה

טומאשוב הנדחה בפינות פולין בקצה הגבול עם אוסטריא, היתה סגורה ומסוגרת בתוכה, לא היתה לה תחנת רכבת, לא שינתה ממהלך חיי האדוקים משנים קדמוניות, מאורעות מהפכניים שהתקיימו בעולם הגדול, לא חדרו לשם, ואפילו הד קול מזה לא הגיע לאזנם, טומאשוב היתה כעיר נצורה מהשפעות חיצוניות, והיהדות האדוקה עצבה את חיי׳ רוחניים, לבית הספר הממשלתי לא שלחו ילדיהם רק יחידים יוצאים מן הכלל, גימנאזיום (בית ספר תיכוני) לא התקיים כלל, ציור נאמן מחיי היהודים בקיצור גדול מצאתי בזכרון אברהם מאת אברהם פייער ניו יארק תרפ״ד (הספר הוא רשימת מסע כנראה משנת תרס״ה) ושם בעמוד 94 ... באתי לעיר טומאשוב — עיר שחותם היהדות טבוע עליה, היהודים, ככל יהודי פולין, — אשר מן העריסה עד הקבר אינם מסיחים דעת מן יוצרם, אומן או אמן, פועל או חנוני, נושא סבל או סוחר, כולם משכימים אל בית התפלה להתפלל וכו׳.

וכן הי׳ באמת, כי לא לבד החסיד והבן תורה השכימו לבית המדרש או לבית התפלה, אלא גם פשוטי העם ובעלי מלאכה מכל השכבות, קדמו לבוא בכל יום לביהמ״ד לרוות צמאונם הרוחני מי באמירת תהלים ומי בקביעת שיעור לפי הבנתו, אפילו בעלי המלאכה שכרו לעצמם רבי שילמד עמהם משניות ועין יעקב, בבית שני התפללו בציבור לפני צאתם לעבודה או לעסקיהם, החסידים הי׳ נזהרים לטבול בכל יום לפני התפלה, הבחורים היו חובשי בית המדרש, והאברכים אכלו מזונות אצל חותניהם ועסקו בתורה וחסידות, החסידות השתלטה בכל העיר, הן על ידי אדמורי״ם המקומיים, והן על ידי חצרות הצדיקים במרחקים, כל החיים הסתובב על ציר הדת, כעשר שנים לפני המלחמה נעשו נסיונות על ידי משכילים (שהגרו לטומאשוב לרגלי מסחרם) מזאמאשטץ, ורוסיא לפתוח ספריה ולהפיץ ההשכלה בין הנוער, ביחוד השתדלו בזה יצחק מיימין ובנו, יעקלי קאסאווסקי, ובני ביתו של הרב מטעם, אבל עוד טרם נפתחה, נשרפה על ידי רבי מרדכי יוסף מילכיגער ע״ה שהי׳ חסיד וקנאי נלהב, ואם כי בכל זאת גרעיני ההשכלה נזרעו על ידם בחשאי, וביותר השחיתו עם הפצת עתון „הצפירה", שהשחית הרבה בתים חרדים, אבל בדרך כלל לא היתה ניכרת פעולתם, והחיים הלכו במסלולם הרגיל, כשנפרצה המלחמה העולמית הראשונה, והעיר נכבשה על ידי חילות אוסטריא ביניהם היו הרבה קיצונים חפשיים וציונים, שהביאו עמם חופש הדת וגם טפחו רעיון הציוני, גם אלו שברחו בימי המלחמה ושבו מעומק רוסיא אשר שם נשפעו הרבה מההשכלה וביחוד הדור הצעיר נתדבקו בדיעות חפשיות ואידיאלים חדשים והמה בשובם עשו מהפכה רוחנית בעיר.

השריפות בשנות תרע"ח־תרע"ט

טרם שנגמרה מלחמת עולם הראשונה שהביאה עמה עניות ומחלות ר"ל, פרצה שריפה איומה שהתחילה בצד אחד מן העיר אצל ליביש וואלף רעכאליס (בוים) וממש עלו על מוקדה כל העיר הבתים וכל רכושם, רק רחוב של בית התפלה של רבי יהושיעלי והסביבה ניצולו, שכפי המסורת הי' לאזור זה ברכה מהרבי ר' יוסלי ששמה לא תשלוט שריפה.

בשנת תרע"ט נפרצה עוד הפעם שריפה שהשלים הרחובות שנשארו והבעלי בתים נתרוששו מאד ומצבם החומרי הי' רע מאד.

בין שתי מלחמות

חלו תמורות ושינוים בדמותם ואורח חייהם של יהודי טומאשוב, כמו בכל שאר ערי המדינה היו אלה שנות מאבקים וזעזועים מבפנים ומבחוץ.

כשקמה מלכות פולין לתחיה, התחילו צרות, מהומות ופרעות, העם הפולני הדל והגאה, מחמת רוב שמחתם שהשיגו חירותם מעול הזרים וקבלו העצמאות, השתוללו על ראשי אחב"י, ביחוד הראו כחם חיילותיו של גנרל האלר, זרקו היהודים מהרכבת הנוסעת, הכו היהודים ומרטו הפיאות והזקן באכזריות עד זוב דם, והרבה פעמים ביחד עם חתיכת בשר מהפנים, הטובים שבהם גזזו הזקן והפיאות עם מספריים, שדדו אנסו וחמסו, מיטב הנוער התגייס לצבא הפולני למלחמה עם הבולשביקים.

אכן לאט לאט נרגע המצב, המלחמה נגמרה, החיים התחילו לזרום במסלולם הסדיר, הפרנסות השתפרו, מן עיר־הספר נתהפכה עירנו לעיר מרכזית, שחברה גאליציען ופולין, המסחר התחיל לפרוח, הסביבה ברוכה באדמה טובה ושמינה, חקלאות עשירה ויערות סביב לה, כל זה עבר באמצעות ידי יהודים חרוצים, והמסחר התפתח במדדים רחבים, והשפע היה ניכר בעיר אצל היהודים והרבה מהם נעשו לעשירים, התחי' הלאומית של עם השולט, הרעיון הלאומי של היהודים והכרזת בלפור בבנין בית־לאומי, רוחות הזמן כל אלה בקעו חומת הדת שהקיפה עולם הישן, והביאו סדרים חדשים בחיים, ביחוד השתכר הנוער לקול בשירת החופש והדרור, הצהרות על זכיות־המעוטים וחופש האדם מבלי הבדל גזע ולאום, כל אלה הדליקו תקוות

חדשות ביהודים, באידיאות שונות, חלק מהם רצה למצוא פתרון בהשתלבות בין העם השולט וללחום בעד משטר עממי של צדק ויושר, ורובם ראו פתרון בשאלת היהודים בהגשמת רעיון הלאומי, ושניהם הובילו לידי פריקת עול התורה והמצות, וכה קם דור חדש של מפלגתיים חפשיים רובם השתייכו למפלגות הציונים לכל ענפיהם, ובחלקם סוציאליסטים תחת דגל ה„בונד", ובחשאי נפלו הרבה מהם תחת השפעת הקומוניסטים, ובעיר הלכה וגברה השפעת הנוער והחוגים החולניים, הם היו מאורגנים באופן נעלה, ולרשותם עמדו אמצעי תעמולה מרובים, עתונים יומיים ושבועונים, מרצים, והעיקר כחו של היצר הרע ... עד שגם החרדים בעיר התאוששו וארגנו הנוער למופת וגלו עקשנות במאבקם על קיומם הרוחני ועלה בידם להציל חלק ניכר מהנוער שישארו נאמנים לד' ולתורתו.

גם יסדו חדרים כלליים וקמו ישיבות, המה היו למגן ומחסה נגד זרם החפשיים, בכלל התחילה להתפתח בעיר חיים־צבוריים באופן מאורגן, גם לפי מקצועות, חטיבות עממיות גדולות ומגוונות, קהל רב של בעלי מלאכה תחת השם „האנדווערקער פעראיין", אגודת הסוחרים ואגודת חנונים זעירים, חברה לגמילת חסדים, בנקאים, היהודים לקחו חבל פעיל בעיריה ובכל המוסדות הציבוריים.

חיי היהודים בדרך כלל נשארו טבועים בחותם נאמנות לדת ולמסורת, בשבת הי' כל החניות ובתי מלאכה סגורות (חוץ מהספרות) ומנוחת שבת היתה שורה בכל העיר, ואף הגוים מהמקום והסביבה השלימו עם המציאות וסדרו את חייהם בהתאם להתנהגות היהודים, שבשבת וימים טובים לא יכלו לקנות כלום. בתי התפלה היו מלאים ממתפללים וגם מבני הנוער, התקיימו חברות קבועות ללימוד תורה ברבים בש"ס ומשניות עין יעקב ומדרש, ומזמן לזמן הי' נערך סיום מסכת תגיגית ללומדי דף היומי שהשתתפו בה גם יהודים פשוטים.

אלו שלא שלחו בניהם לבתי ספר של המזרחי והאגודה, שלחו בניהם לבית הספר העממי, והרבה שהיתה להם היכולת שלחו גם לגימנאזיום, ואיזה מהם כבר הגיעו למכללות בעיירות הגדולות או בחוץ למדינה, אינטעליגאנציע מקצועית לא התקיימה, רק איזה רופאים יהודים שבאו מהחוץ, כל החנויות תשעים ותשע אחוזים היו בידי יהודים, ובשבת ויו"ט היו סגורים אף החפשיים והמתקדמים שבביתם לא שמרו שבת אולם לא העיזו לפתוח חנויותיהם בשבת, והגוים ידעו שבשבת ויו"ט אי אפשר לקנות מאומה בעיר, ואפילו אם נפל יום השוק בימי יום טוב נידחה ליום אחר, כה זרמו החיים עד יום מותו של פילסודסקי, בשנת 1936.

אחרי מותו התחילו הצרות וההגבלות ומצב היהודים הורע מיום ליום

ומשנה לשנה, עד שטרם שנפרצה המלחמה הגיע לידי מצב עגום כזה שכבר א״א הי׳ לנשוא. מצד אחד התחילו הפולנים במלחמה כלכלית עם החרמות והגבלות ליהודים במטרה לקחת הפרנסות מידם, ומצד שני להגביל הזכויות האזרחיות וההתנפלויות על היהודים, כולם הרגישו שהקרקע מתמוטטת תחת רגלם, אבל לא הי׳ מנוס, שערי ההגירה לארצות החפשיות היו סגורות על שבעה מנעולים, והעליה לארץ ישראל לא יכלה למלאות דרישת הנוער שקמו לעלות בהמוניהם, כי מכסת הסרטיפקאטים שעלה ביד יהדות פולין הי׳ מעט, באופן שהיהודים שנשארו בתחומי פולין למרות רצונם העז להשתחרר מהאויר המחניק בפולין.

מצבם הכלכלי

אחרי אשר תמו ימי המלחמה והשלטון החדש של ממשלת פולין לא הי׳ עדיין מבוסס, ועדיין הם תלוים בחסדו של העולם הגדול, לא צרו כל כך ליהודים ונתנו להם לחיות, והיהודים התאוששו מימי בהלות והתחילו להפריח המסחר, הסביבה היתה מבורכת באדמה דשנה שדות וגני פרי ויערות גדולות, תנובת הכפרים היתה עוברת דרך העירה והשפע רבה, יחידים נתעשרו, היהודים בנו העיר מחדש והתפתחו אותה, הקימו שני מנסרות וארבעה טחנות קמח, בתי משרפות לזפת, ביחוד התפתח המסחר בממדים גדולים בעצים, תבואה וקמח וביצים שהי׳ להם יצוא מחוץ למדינה, זהו היתה חוט המשולש שפרנס חלק גדול מהעיר ושאר היהודים ממסחר זעיר בעלי חניות ובעלי מלאכה, ומקור חשוב לפדיון הי׳ יריד השבועי. וכאשר ממשלת פולין הרגישה שכבר עומדת היא על בסיס חזק התחילה עגלת גראבסקי לסחוט שלדם ואונם של היהודים, והשלימה בימי סקלאדקאווסקי בסיסמאות של אושים עד הכרזת חרם נגד כלכלת היהודים, שמטה לחמם של הסוחרים והנוונים ובעלי מלאכה, התחילו הגבלות וגזירות ולחיצות נגד היהודים וגם ההגירה חוץ למדינה נתכווצה כי כל שערי המדינות חוץ היו נעולות בעדם והיהודים הצטופפו באויר מחניק של שנאה ורדיפות והיו שקועים בדאגת פרנסה ומלחמת הקיום, במצב כזה פרצה מלחמת העולם השני׳ שהביאה סופם המרה ליהדות פולניא.

תנועת המזרחי

• י. גולדשטיין

עוד באמצע ימי מלחמת עולם הראשונה כשחיל האוסטרים כבשו את השטח לובלין ובתוכם עירנו, החל רעיון הציוני להתפשט בממדים רחבים וצצו ופרחו אגודות של תנועת הציונות לכל ענפיהם, וגם הציונים הדתיים התארגנו בשם אגודת המזרחי זקנים ונערים יחדיו. אולם החסידים שהתנגדו לציונות בכלל התנגדו למזרחי בפרט, בבחינת מינה מחריב בה, ושאינה מינה אינו מחריב בה. אם שומרי התורה נלכדו לרשת הציונות ראו בזה סכנה עצומה לילדיהם שלא יסחפו בזרם החפשיות. אמרו שהמזרחי הוא רק גשר המעביר לעולם החולני, ומתחילה עלה בידי החסידים לבטל המזרחי וגם שערוריות המלחמה ושריפת העיר גרמו לביטולה. אכן בתום המלחמה כשקמה ממשלת פולין לתחי' נתארגנה מחדש המזרחי, ובראשה עמדו העסקנים אליעזר לדרקרמר, חיים יוסף לרר, דוד יודיל שפורר, זישא קוונשטוק, יוסף לחר, אברהם האכמאן, מרדכי ראצימור, פנחס ברס, שלום זילבערמאן, יודא גאלדמאן, מרדכי בלאנק, בנימין טפלר, ליביש אדמשק, רובם כבר טעמו מההשכלה. הצעירים ארגנו להם ארגון מיוחד בשם צעירי מזרחי אשר בראשו עמדו נחום בער גלאז, נחום ראצימור, יעקב ארביספעלד, פנחס נייהויז. האחרון הי' נמנה לחבר ועד המרכזי. בצלאל בחינסקי, ממנהיגי צעירי המזרחי בפולניא. הרב גרובראד מסטאשוב ביקר עירנו לנהוג תעמולה לטובת המזרחי והניח בנו שהי' בזה היסוד לחדר המזרחי.

בכדי לתת תיאור נאמן מפעולת המזרחי בצעדי' הראשונים, הנני להעתיק הודעה שנמצא בשבועון „המזרחי", ווארשה י"ג אדר תר"פ (פרשת תשא) ולמספרם 3 מארץ 1920, שנה שני' מספר 10 (63) עמוד 11 במדור התנועה המזרחית. טומאשוב לוב.:

ביום ה' שבט היתה האספה השנתית של אגודת המזרחי. היו"ר מר א. לדרקרמר פתח את אספה השנתית בנאום קצר, ואחרי בחירת מר קלמן ערליך ליו"ר האספה ומר ב. גרויבארד למזכירה, מסר מר לרר דו"ח על פעולות המזרחי בעירנו. בשנת תרע"ט נאספו כאלפים כתרים לק"ק וכאלף וחמש מאות לקרן המזרחי ו„קופת בני עקיבא" (תחרית לקופת רבי מאיר בעל הנס מישוב הישן), גם בשנה זו תר"פ כבר נאספו סכומים הגונים למטרות אלה. מר גרובארד הרצה על דבר חדר המזרחי ומטרתו, מר שפורר הרצה על הקואופרטיבה שהמזרחי ניגש ליסד, מר בליי הרצה על הקק"ל וקפר"ע, הוצעו הצעות בדבר יסוד שיעורים לתנ"ך, תלמוד וכו' בעד הצעירים, ובדבר „החלוץ", ונתקבלו החלטות מסוימות. לבסוף נבחר ועד חדש.

בט"ו בשבט נערך נשף בעד תלמידי החדר במעמד הרבה חברים ואורחים. נאמו ח"ח לרר, טפלר, גרובארד ובליי. מקהלת תלמידים שרה שירים עבריים, לתלמידים חלקו פירות שונות.

ב„המזרחי" מספר 47 (100) פרשת מקץ כ"ח כסלו תרפ"א, ולמספרם 9 גרודניא 1920, עמוד 8, מחיי האגודות. טומשוב (לובלין):

אחרי הפסקת העבודה לרגלי המאורעות האחרונים, נתאחדו החברים הנשארים יחד וחדשו את עבודתם הראשונה. יסדו שוב את החדר שנחרב ונגשו אל שאר העבודות המזרחיות.

ב„המזרחי" מספר 49 (102) פרשת ויחי י"ב טבת תרפ"א 23 גרודניא 1920 למספרם, במדור מחיי האגודות, עמוד 8. טומשוב לוב.:

בשבוע שעבר ערכנו אספה כללית ונסתדרה העבודה מחדש, נגשנו ליסד משרד א"י וועד קרן היסוד, גם הצעירים נתארגנו והתחילו לעבוד לטובת הקק"ל וקור"ע, העבודה התרבותית מתחזקת גם היא, מלבד החדר, העומד באיכותו על גובה הראוי, ערכנו שעורי ערב להשפה העברית בעד ילדות המבקרות את בית הספר העממי הפולני, הצעירים נגשים לערוך שיעורים לשפה ותנ"ך.

הדוחו"ת הנ"ל נותנים לנו תיאור נאמן מחיי ופעולות המזרחי ונתיבותיה.

המזרחי הצליח לכבוש מעמדות בחיי הציבור וגם למשוך בקיום החדר, אבל לא הצליח לגדל עדרים נאמנים מהנוער שישארו ציונים דתיים, רובא דרובא של גידולי המזרחי השתייכו לשכבות הנוער של הציונים החולניים — והמזרחי הי' לו רק מה שעלה בידו לצוד מצד הימיני של השטיבלעך, ובזה הי' כחו יפה...

תנועת האגודה

• חיים יהושע בידרמאן

האגודה לא נתיסדה בתור ארגון לשם ארגון, כי לחברי' שהי' כולם כאחד שומרי התורה והמצוה והרבה מהם ת"ח וחסידים מופלגים, לא רצו בדבר שיהי' להם ביטול הזמן, ובפרט לא רצו בזה חובשי הביהמ"ד, רק בעת שכבר התקיימו בעיר מפלגות מכל המינים מן ימין עד קצה שמאל, וכולם רצו לזכות את ישראל בשיטה חדשה משלהם וכולם התנפלו במרץ על ספסלי ביהמ"ד, להוציא משם מיטב הנוער שישבו על התורה והעבודה, ולהוציאם לחוץ

לעלמא דפרורא עם סיסמאות שצדו לבבות ובפרט היהודים קיפוחי־זכיות, שע״פ חוק הי׳ להם זכות אזרחית כמו לשאינם יהודים, משא״כ למעשה במציאות, התיחסה הממשלה להם כאזרח מדרגה שניה.

ורבים חללים רוחניים הפילו מפלגות החולניות, לזאת קמו והתעודדו ויסדו מפלגת אגודת שלומי אמוני ישראל, שתעודתה ורעיונה היתה מפלגה מיוסדת ומבוססת על יסודי התורה והמצוה וע״פ לפתור את כל השאלות והבעיות שתעלינה בחיים הזורמים על פרק חיי כלל ישראל, בלי פשרות וויתורים כפי אשר יורו גדולי התורה ויראה, הדגש החזק העמידו בעיקר על הצלת הנוער מצפורני החפשיים למיניהם.

ובמשך שנות קיומה ניהלה פעולה חנוכית מורחבת של „יסודי התורה״ „ובית יעקב״ וקיני פרחים וארגוני צעירים לחנכם שישארו בנים נאמנים לד׳ ולתורתו ושיתגאו עם היהדות.

בשורותי׳ נמצאו אנשים בעלי שאר רוח שבכחות עצומים ומסירת נפשם הצליחו בעבודתם לעצור במגיפת הבריחה מהדת והתורה, ופעלו כבירות בשטח חיזוק התורה והדת, והעלו את ארגון האגודה בטאמאשוב לאחד מהסניפים הכי חשובים במדינה כולה, והמרכז בווארשא הי׳ מתגאה עם הסניף בטאמאשוב בכל המובנים, והעיקר בהפצת לימוד התורה וחיזוק היהדות שטאמאשוב שימשה לדוגמא ולמגדל אור בכל הסביבה ויש לזקוף פעולתם הברוכה על עסקני האגודה: ר׳ מיכל יודא פלאג ובניו ר׳ יצחק מאיר ור׳ מנחם, האחים ר׳ מיכל יודא ור׳ יחזקאל לערער ובניו ר׳ לייבל ור׳ אלי׳, ר׳ אברהם יחזקאל בידערמאן ובנו ר׳ חיים יהושע, ר׳ ארי׳ העלער ובניו ר׳ נטע, ר׳ איזיק ר׳ ישעי׳ ר׳ ברוך ר׳ יחזקאל ונכדו ר׳ אלימלך והב׳ ישעי׳ צבי, האחים ר׳ אברהם ור׳ דוד שווינדלער, ר׳ דוד ווייצמאן ר׳ מיכל שאפראן ור׳ דוד פערל ר׳ יצחק מאיר גארטלער ר׳ מאיר קלארמאן ר׳ יצחק גארטלער ר׳ אליעזר גרשון טייכער ר׳ שמואל לובערט ר׳ אלטר שטוהל ובנו ר׳ עוזר והאברכים ר׳ לייבל ואחיו ר׳ שמואל מערמעלשטיין, ר׳ הירש לייב פוטער ר׳ יחזקאלי פוטער, ר׳ סיני שטענדער הב׳ ברוך אדער ר׳ יעקב הערמאן ר׳ יעקב מרדכי גוטהארץ, הבחורים יודיל שור, ברוך אדער, האחים צבי ואשר רייז, בן ציון שניידער, האחים אקסט יוסף פריעדלענדר, ישעי׳ פינקעלשטיין, מרדכי גאנצער, יעקב משה טעפלער, יהושע גאלדשטיין, דוד ויצחק גורטלער ובניהם, האחים יהושע ויחזקאל לאבל ואשר לערער, ובראשם הרב מאיר רובין החזקות ועודדו של אביו הרה״ק מרן ר׳ ארי׳ ליביש הרב מציעשינוב זצ״ל.

בעלי בתים חשובים

אהרן קיזעל

● שלום שחל

הוא הי' חתן ר' נחמן גאלדמאן ע"ה, גביר חסיד שקנהו בעד בתו, אבל הוא לא שלח במסחר ידו, גם לאחר פטירת חותנו, ואכל מן המוכן או מה שמכר מנחלת חותנו, והשאר התפרנס מזה שהי' בורר במקצועו. הי' ת"ח שתורתו אומנתו, והסתפק במועט. בעיר חשבוהו לחכם ופקח ומומחה לדיני תורה, הרבה עזר לו במה שהי' עקשן בטבעו ומפני זה בכרוהו על אחרים, שמו הלך לפניו ובכל דבר קשה ומסובך לקחוהו, ובפרט הצד שידע שטענותיו חלשות . . . הוא לא התערב בעניני הקהל רק הי' ממנהיגי החברה קדישא ומחברי' החשובים. התפלל בביהמ"ד של הרה"צ ר' יהושעלי ז"ל ובניו היו ת"ח וחסידים ובע"ב נכבדים.

רבי ברוך וועלטשער (בעזשי)

● שלום שחל

הוא לא הי' לא רב ולא ראש ישיבה ואף גם לא מלמד, רק יהודי פשוט למדן עצום, בעל זכרון נפלא, שתורתו אומנתו, חסיד הויסאטין שישב כל היום ולילה בביהמ"ד דהרה"צ ר' יהושעלי ולמד תורה. ואם כי הי' קצר הראי' וקשה הי' לו העיון בספר, וכמעט אבד כל כח הראי' שלו בכל זה לא פסק פומי' מגירסא בעל פה, והעיקר הי' הוא המדריך למתחילים, כי בעירנו היתה הדרך שהבחורים בגיל בר מצוה נכנסו ללמוד מעצמם בשטיבעל, וחוץ משיעור אחד שקיבלו בהתנדבות מבחור גדול או אברך בן תורה, למדו כל היום בעצמם, ואם לא ידעו פשט בגמרא או תוספות או הי' להם מהרש"א קשה, שאלו ל„בעזי", והוא לא הי' צריך לעיין בגמרא רק בעל פה אמר להם והאיר עיניהם בפשט האמיתי והדריכם איך ללמוד מעצמם, ואפילו הבחורים הגדולים בעת שנסתבכו בענין קשה הציעו הדבר לפני „בעזי" (כך קראו אותו), והוא יישר לפניהם המסלה.

כדאי להדגיש שהוא הי' עני מדוכא, ולא רצה לקבל שכר ממי שהוא, בנו ר' זלמן הי' מלמד גמרא, ובנותיו הבתולות עבדו ומה שהרויחו לוו לסוחרים עניים בתור גמילת חסד בלי שום ריבית.

זלמן שניאור הלוי שניי

● יחזקאל אורי

למדן גדול והי' יודע הששה סדרי משנה בעל פה ובכל עתות הפנאי חזר עליהן בעל פה. הי' בעל עבודה ומותיקי החסידים, קם בכל לילה לפנות בוקר לערוך תיקון ולמד שיעורים עיונים בגפ"ת, אבל הי' הצנע לכת וענוותן גדול.

הוא עוד זכה להסתופף הרבה שנים בצילו הקודש של הגה"ק הדברי חיים מצאנז, ואחריו אצל בנו הקדוש הדברי יחזקאל משינאווא, הי' מקרא לתקיעות בביהמ"ד של הה"צ ר' יהושיע לא רצה לעסוק במסחרים, והי' מלמד תינוקות מהתחלת גמרא, אשתו רחלי עוזרה לו בפרנסה. שני בנים היו להם, א) ר' לייביש מאיר חסיד טריסק, בני בנו מרדכי יצחק נמצאים פה ובא"י, ב) הרה"ח ר' יחזקאל הלוי שניי מלבוב, שהי' ת"ח ושקדן גדול בתורה וחסיד שינאווא ואחריו של בנו הרה"ק בעל דברי שמחה מציעשינוב, ואחריו נסע לחתנו הרב בעירנו טאמאשוב הרה"צ ר' לייביש רובין האדמו"ר מציעשינוב, זצ"ל, וישב אצלו כל ימי אלול ותשרי, מבניו נשאר רק משה שניי ונמצא בפאריס שניצל בדרך נס עם כל ב"ב.

אריי העלער

● ש. ליכט

מהדומיות המופלאות המעוטות בדורנו, שהתאחדו אצלו תורה וגדולה במקום אחד. נולד בעיר פראמפאל לאביו הרה"ג החסיד ר' ישעי' צבי העלער, מחשובי הרבנים בדורו, למדן חסיד ופקח יחסן גדול נכד הגאונים בעל ברוך טעם, וזכרון שמואל מפרעמישלא והמשיך יחוסו עד התוספות יו"ט והמגלה עמוקות. נשא אשה מטאמאשוב מרת חנה שרה שהיתה אשת חיל במלוא מובן המלה (בת הגביר החסיד ר' דוד הכהן גאלדשטיין שהי' נקרא ר' דודל חייטשעס, מחסידי הויסאטין, שלקחו בתור בחור מצוין). כנהוג בימים ההם אכל מזונות על שלחן חותנו אכן הוא שמוצאו הי' מחסידי צאנז־גארליץ התדבק עצמו להרה"צ ר' יהושיעלי ז"ל ולמד והתפלל בבית מדרשו, אח"כ פתח לעצמו חנות של ברזל, והצליח ועלה מעלה מעלה. אשתו חנה שרה שהיתה מפורסמת לאשה חרוצה עזרה לו הרבה, והי' לו פנאי לקבוע בכל יום שיעורים תמידין בערב בוקר וצהרים. הי' לו שלשה עשר בנים ובנות, ובכל פעם שנתוסף לו ילד גדל בעושרו, וחינכם ע"פ דרכי התורה והחסידות בלי שום וויתורים. כל בניו וביתו היו מצוינים בתלבושת המסורתית ולא נגעו בזקנם והבנות גלחו שער ראשן לאחר הנישואין. בשנת תרפ"ג הי' הוא בין המביאים את הגה"צ רבי

ארי׳ לייביש הרב מציעשינוב זצ״ל לטומאשוב והי׳ מתומכיו וחסידיו הנלהבים, והוא ובניו לא חסרו אפילו שלחן אחד בשבתות ויו״ט. הי׳ מראשי תנועת אגודת ישראל וחדר יסודי התורה ובית יעקב. את בניו שדך עם רבנים ורביים ובע״ב חשובים, למשפחות מיוחסות בכל רחבי פולין, והיו כולם אנשי שם. ביתו היתה פתוחה לרווחה, ואם כי הי׳ חבר לשלטון קהלה העברית וגם בעירי׳ ומראשי האגודה בכל זאת השתדל להיות הצנע לכת וברח מפרסומת. כשפרצה המלחמה ברח עם מקצת מבניו ללבוב לבנו הרה״ח ר׳ משה הי״ד חתן הרה״צ ר׳ יעקב יצחק בהרה״צ ר׳ בערלי ז״ל אדמו״ר מסטרעטין, ומשם גרשוהו הרוסים לסיביר ונפטר בשנת תש״ג בקאזאקסטאן. מבניו נשארו ר׳ אייזיק ור׳ ברוך ור׳ יחזקאל שרגא העלער ובתו הדסה עם בעלה העניך אדלערפליגעל וחתנו ר׳ נתן גאלדשטיין עם בנו דוד וחתנו ר׳ אהרן קאלטער.

יעקלי לעדרקרעמער

● ש. ליכט

מנכבדי ואצילי העיר. הי׳ בן למשפחה נכבדה מהכי ותיקות בעירנו, בן תורה וחסיד הויסאטין, עשיר ונדבן, וקיבל כל אדם בסבר פנים יפות, טוב לב וער לכל דבר שבצדקה, הדור בהופעתו החיצונית, עסקן בצרכי ציבור ורכש עמדת כבוד בכל העיר. הי׳ אהוב לבריות וידע לטפח קשרי ידידות גם עם מתנגדיו ולשמור על יחסי כבוד. הוא הי׳ מהיחידים שנסעו חוץ למדינה, למקומות הרחצה והי׳ עומד בקשרי ידידות עם אישים ידועים במדינה וכולם התיחסו אליו בהערצה. ביתו הי׳ פתוח לרווחה והשתתף בכל דבר שבצדקה ביד רחבה ורוח נדיבה. הרבה עזרה לעציבת ביתו הנהדר רעיתו המהוללה מרת אסתר הי״ד שהיתה עדינה ונדיבת לב שכולם התיחסו אליה בהוקרה. הוא ואשתו ויו״ח נספו בשואה. מבניו נשאר רק בנו מר יצחק שיחי׳.

יצחק קארפער

● ש. ליכט

בעל הבית ת״ח מחסידי ראדזין, והי׳ נחשב כמלומד מפני שידע שפת המדינה. נולד בטארניגראד בשנת תרל״א, הי׳ מחובשי ביהמ״ד ולמד אצל הרה״ג רבי בונם סופר בנו של הגאון רבי שמעון סופר מקראקא.

נשא אשה מטאמאשוב והי׳ סוחר נכבד ונבחר מתוך היהודים האדוקים לחבר מועצת העירי׳.

בתו שושנה השיא לר׳ בצלאל בוזינסקי מולאצלאוועק ממנהיגי המזרחי בפולניא, שעלה אח״כ לא״י והוא שם ממנהיגי המזרחי העולמית, והם העלוהו קודם המלחמה לא״י.

בכ״ד שנים האחרונות לחייו התגורר בירושלים בבית בתו וחתנו, שם המשיך לשבת על התורה כבימי נעוריו, כי לא הי׳ טרוד במסחרים, ולמד בשקידה, דף היומי הי׳ לחם חוקו. הי׳ איש שמזג בתוכו תורה ודרך ארץ, ואיש שיחה נאה, והי׳ נעים להמצא בסביבתו כי בכל פעם העלה פנינים מאוצר התורה וסיפר זכרתנות מחיי פולניא. נפטר בשיבה טובה בחודש אייר תשי״ט.

שלום זינגער

● ש. ליכט

יליד גראבאוויץ שדר בכפר ראכאן הסמוכה לטאמאשאוו, ובשנת תרצ״א התיישב בטאמאשאוו. תורני מופלג חסיד וירא שמים ועדין הנפש. הוא גילם באישיותו דמות עילאית, שכמעט לא היתה דוגמתה. הוא הי׳ בעל רחיים וסוחר קמח שלרגלי מסחרו הי׳ כמעט רוב השבוע נוסע ללבוב ודרוהוביץ, אבל קבע עתים לתורה ולא חסר יום מלהתפלל תפלה בציבור. לא לקח חבל בשום עבודה צבורית, כי הזמן הי׳ מוקדש אצלו מאד והי׳ ממעט בדיבור ובורח ממחלוקת, אבל הי׳ בעל צדקה ובעל מכניס־אורחים למופת. ביתו הי׳ פתוח לכל נזקק ודורש חסד, למי הלוה גמילת חסד, ולמי עזר בצדקה. הוא לא ישב עצמו לסעודה שלא יסעדו עמו הארחי ופרחי שלא חסרו בפולין, ודווקא אלו שמחמת העניות והנדנוד התדרדרו ושום איש לא רצה לקבלם הוא אספם אל ביתו והיו מאורחיו בכל שבת ויו״ט ביחד עם ב״ב על שלחן אחד.

מסר נפשו בעד חינוך בניו ובעבודם עזב את הכפר, שהי׳ מסודר שם בפרנסה קבועה שהשפיעה לו עשירות, ולא הי׳ יקר אצלו שום טירחא או ממון בכדי שבניו יגדלו בתורה וחסידות, ולכוונה זו קבע בית תפלתו אצל בית החסידים ציעשינוב־צאנז, הגם שנעשה עליו לחץ גדול שיקבע מקום להתפלל עם חסידים שהשתייך להם ממקום מגורו, אבל הוא לא הביט על שום דבר, ואמר אם נועצתי לעזוב פרנסה ולקבוע דירתי בטאמאשוב כדי לתת לבני חינוך הגון אינני רואה עבורי מקום

אחר להתפלל ולהתדבק ברוחניות רק אצל אדמו״ר מציעשינוב ששם הוא מקום התורה והסידות שבטוח אני שעל ידי זה ילכו בני בדרך הישר. בניו היו מצוינים בתורה ויראת שמים, מחובשי ביהמ״ד של חסידי צאנז.

הוא ואשתו ובניו יונה ופרץ ובנותיו מלכה ובאלטשע וחתנו ר׳ ירחמיאל שטיינבערג מחלם, כולם נהרגו על קידוש השם, הי״ד. רק בנו אברהם צבי נשאר בדרך נס בחיים ונמצא בארץ ישראל.

גרשון בראנד

● ש. ליכט

בן הרה״ח ר׳ שלמה זלמן בנו בכורו של משה מענדיל בן געציל בראנד. הוא היה עשיר אבל איש פשוט, זלמן השתלם עצמו בתורה ויראה על כן עשה עמו שידוך ממשפחה מיוחסה ולקח לאשה בת הרב ר׳ צבי עפשטיין ראב״ד מאגרוב בן הגאון ר׳ יוסף עפשטיין אבד״ק אוזיראן בעל גנזי יוסף על הפתיחה כוללת מהפרי מגדים.



גרשון ב״ר שלמה זלמן בראנד
צילום בשנת תרצ״ד

גרשון הי׳ מחונן מילדותו בכוחות וכשרונות יוצאים מן הכלל, הי׳ חריף ושנון ומצוין בתפיסתו המהירה והעמוקה, ועל כולם הי׳ מתברך בזכרון נפלא ושקידה עצומה, כשגמר החדר נכנס לשטיבעל דציעשאנוב ושם השתלם עצמו בתורה וחסידות, הוא נתגדל ונתחנך ביחד עם בני הרב, וכשהם נסעו לישיבות, נסע גם הוא לטארנאפאל ששם גר דודו הרה״צ ר׳ מאיר רוקח אדמו״ר מקאזלוב, ולמד אצל האב״ד משם הגאון רבי דוד מנחם מאניש באבד ז״ל מח״ס שו״ת חבצלת השרון, והי׳ מתלמידיו המצוינים, חריף ומפולפל, כשחזר לטאמאשוב הי׳ אחד מאבני החן של שטיבעל חסידי ציעשינוב קודם המלחמה נשא אשה מאיזביצא ושם נהרג ביחד עם משפחתו יזכר לטובה. גם אחיו הקטן יודאלי שהי׳ מופלג בתורה ויר״ש ומהחסידים בשטיבעל וכל בית אביו היקרים והתמימים שנאבדו כולם הי״ד.

יעקב מרדכי גוטהארץ

• ש. ליכט

אברך בן תורה חסיד קאזניץ, מלא מרץ וכביר המעש, תוסס ומלא חיים, תמיד דרוך לפעולה ומעש לחיזוק הדת והפצת לימוד התורה.

הוא לא הי' יליד טומאשוב ואף גם לא לקח מבנות טאמאשוב לאשה, רק חותנו ר' מרדכי סאמיט מחעלים מותיקי חסידי ראדזין, התיישב בטאמאשוב לרגל מסחרו שקיבל רשות לפתוח חנות של טאבאק, ותיכף השתלב עצמו להחברותא של אצילי הרוח והחסידות של בית חסידי צאנז ודבק עצמו בכל נימי נשמתו באדמו"ר מציעשינוב ז"ל ששם הי' המטה של עבודה למען הרמת קרן התורה ושיפור מצב החרדים בעיר. נכנס לפעולה בשדה החינוך של האגודה ועזר הרבה להתיסדות וקיום בית הספר לבנות בית יעקב והדריך הבחורים שלא יהי' בעבורם שום דבר קשה בכדי לבצע מטרה נשגבה וקדושה, שהוא הי' להם למופת בענין זה.

זריז וקל התנועה, מעמיק במחשבה ומהיר מעשה, כל התכונות הללו העמידוהו תיכף בשורה ראשונה של חלוצי גדוד התורה. הי' מעמודי התוך של האגודה והצעירים ועזר הרבה לחיזוק וביצור כוחות החרדים בעיר. בעיות הציבור החרדי וחובשי הביהמ"ד היו אצלו יותר חשובים מאשר צורכי ביתו הפרטי.

בפרוץ המלחמה עזב ביחד עם חותנו עירנו והתיישבו בלאדמיר הוואלינית ושם נספו בהשואה, הי"ד.

שלמה אקסט

• ש. ליכט

יליד טארניגראד שנשא אשה, דאברא בת אדעל, מטאמאשוב. מנעוריו הסתופף בצל הרה"ק בעל דברי יחזקאל משינאווא, ואח"כ בצל בנו הרה"ק בעל דברי שמחה מציעשינוב, והוא הי' מן אלו שהביאו את הגה"צ רבי ארי' לייביש זצ"ל חתנא דבי נשיאה מציעשינוב, להתיישב בטאמאשוב, והי' מחסידיו הנלהבים וממתפללי בית מדרשו.

רבי שלמה אקסט הי' איש תמים וירא אלקים, יראתו ותמימתו הי' למופת, וזכה לבנים ת"ח גדולים, כולם אהובים חסידים ואנשי מעשה. כדאי להזכיר את חתנו ר' יחזקאל שרגא פוטער שהי' נקרא יחזקאל זכרי"ס שהי' אברך ת"ח עצום ויר"ש אמיתי מהחשובים בעירנו, ובניו רבי משה חתן הרב ר' יאסעלע ראטענבערג מסיקאלי, יהושע, יחזקאל שרגא, ברוך, הוא הי' ת"ח עצום ועמקן נפלא, למד עם הבחורים בביהמ"ד צאנז שלא

בשכר, ובנו הצעיר נתן דוד, ועוד בת אחת כולם נספו בשואה, רק הבן הבכור ר׳ יוסף אקסט נשאר לפליטה ונמצא בא״י.

הוא הצליח במסחרו, בנה רחיים, והיה לו בית חרושת לחמאה. ביתו היתה פתוחה לרוחה לפעולות צדקה וחסד. אחר שנהרג ר׳ נחום שמש התקיים אצלו המנין היחידי בעיר שנשאר עד שחוסל לגמרי הישוב היהודי בטומשוב. חלק ממשפחתו התחבאו בבונקר שנתגלה ע״י שכניו הפולנים ימים אחדים קודם השחרור, ונהרגו כולם על המקום. הי״ד.

פינחס גאלדשטיין

● ש. זאמויסקי

מחסידי חעלים, מוהל ותיק ומכובד שעשה אומנתו ללא קבלת תשלום, הי׳ איש צנוע שלא התערב בשום פאליטיק והי׳ אהוב על כולם. בנו ונכדיו נמלטו לרוסיא ומהם נמצאים כעת בישראל.

שמואל מעלדינג ב״ר יוסף הלוי

● ש. למד

סוחר בתבואה ואיש חסידי, התפלל בביה״ח קיעלץ־קאזמיר, בעל מדות תרומיות, יקר נפש ואציל הרוח, חכם ופקח, איש ציבורי ועסקן מובהק, נאמן ונכבד בעדתו — שלכאורה הם תוארים נגדיים, אכן אצלו התמזגו והתאחדו בהורמוניה נפלאה, כי שירת את הציבור בנאמנות ובאחריות רבה, שהי׳ עסקן בעל מצפון לא השתייך לשום מפלגה וכל החוגים העריכו את אישיותו ואת פעולתו הצבורית, וכל מי שבא אתו במגע מסחרי וחברתי הכיר את יושר מעלותיו והוקירוהו וכיבדוהו. הי׳ ממנהיגי ארגון הסוחרים, פרנס הקהלה, וחבר בועד האזרחי להערכת המסים, הי׳ ציר נאמן לשולחיו, וניהל שם מאבק קשה נגד הקיפוחים והפליות שהפולנים עשו נגד היהודים, לחם נגד הגדלת המסים על חשבון סוחרים היהודים, והגן בכלל על זכות אזרחי היהודים, הי׳ חביב ונערץ בכל העיר והרבה התייעצו עמו בעסקיהם ולבטיהם הפרטים.

כשנכבשה עירנו ע״י הגרמנים ומסרוה לשבועיים לבעלי בריתם הרוסים נמלט עם ב״ב לראווא רוסקא, ומשם עברו לגור לקוליקוב, ואחר שגירשו יהודי פולין לסיביר קבע דירתו בעיר אוזיראן אצל טארניפאל ונפטר שם בי״ח מרחשון שנת תש״א.

אשתו הכבודה גאלדא פערל בת ר' שמאי מרדכי נשרפה על קידוש השם בבעלזיץ. בתו מרת רעילי נפטרה בדמי ימי' בקראסניבראד. חתנם הנכבד ר' יהושע ב"ר פנחס הלוי גלאטער, מבעלי בתים החשובים בקראסני־בראד, שוע ונדיב לב נשא בעול הציבור ביד רחבה, ובנותיהם לאה מרים וגיטל, ואשתו השני', בתו פיגא נעשא ובנו אברהם אבא נהרגו על קידוש השם, הי"ד. יהושע גלאטער נהרג באוזריאן ע"י הס.ס. לפי שסירב לקבל התמנות ראש מועצת היהודים. בנו אברהם אבא הי' מתחבא משך כל שנות המלחמה בבונקר סמוך לעיר זלאטשוב ביחד עם עוד עשיריות אנשים, וארבע שבועות קודם השחרור יצא לקנות סמי רפואה דחופה בעד אחד מחבריו ששכב במחלת הטיפוס. בחזירתו נורה מגביו ע"י גוי פולני, ובעודו מפרפר בדמו הפשיט ממנו מלבושיו ותחך ידו ליקח שעונו, הי"ד.

מבניו נשארו לחיים יוסף, שהיגר לפני המלחמה לארגנטינה, ושמאי שנמצא בנוא יארק והוא אחד מהפעילים הותיקים בין אנשי טאמאשוב ויש לו חלק חשוב בהדפסת הספר.

אלטר שטול

● ש. למד

סוחר דגים, מחסידי בעלז, חבר במועצת העיר כציר האגודה, וחבר לועד התלמוד תורה, בעל מכניס אורח, אצלו התאכסנו הצדיקים מגזע בעלז רבי ארי' ליביש רוקח אדמו"ר ממאגרוב ובניו רבי נחום אהרן מלבוב, ובנו רבי אברהם יהושע העשיל מראווא. הי' ממקורבי הרב מציעשינוב ומתומכיו. הוא וב"ב נאבדו בימי השואה הי"ד.

בנו ר' עוזר וב"ב שיחי' ניצל ודר בחיפה, ותופס מקום מכובד בין יוצאי טאמאשוב וחבר הועד לאירגון בני טאמאשוב.

משה שפורר

● ש. למד

מוצאו ממשפחה כבודה, חסידים ואנשי מעשה. אביו ר' אברהם הי' בן למשפחות הותיקות בטאמאשוב אחי ר' מרדכי יוסף ור' פנחס שפורר, נפטר בדמי ימיו. אמו מרת גיטל ממשפחת גאלדבוים מטארניגראד, נשארה עם יתומים קטנים ומשה הי' עדיין ילד קטן, ואספם לחצרו הגה"ק בעל דברי

יחזקאל משינאווא, שאביו הגה״ק הדברי חיים הי׳ ג״כ יליד טארניגראד וקרוב משפחה עם משפחת גאלדבוים. משה נתגדל בבית הרב משינאווא ונתחנך בהשראתו, ונשא אשה מרת חנה בת ר׳ זאב ליבערמאַן הנקרא וואלף מאדינער מטאמאשוב, מחסידי צאַנז־שינאווא. אחר החתונה התיישב בטאמאשוב וניסה את מזלו ביחד עם גיסו ר׳ משה ליבערמאַן במסחר יערות ועצים, שהיתה אחד מענפי הכלכלה הגדולים בטאמאשוב, ותיכף הצליחו במסחרם ונתעלה משנה לשנה עד שקנו עם עוד שותפים המנסריה של בלאנדער, הוא השתייך לחסידי ראדזין ככל משפחתו והשתתף לכל דבר טוב שבעיר, אבל לא התערב בפאליטיק ולא רצה לקחת חבל בעבודה ציבורית בגופו רק בממונו, ובאופן צנוע והסתר, הוא נהג א״ע בפשטות וענוה, הרבה לעשות צדקה וחסד עם הזולת, תמך בנצרכים ביד רחבה, והי׳ איש בעל מדות ועדין הנפש, חכם ופיקח, והי׳ נחשב בין הבעלי בתים הנכבדים בעיר, הוא זכה ונמלט עם כל בני ביתו לראווא, ומשם גורשו לסיביר. בחזירתו מסיביר נפטר בגרמני׳. אשתו מרת חנה נפטרה כ״ו ניסן.

מיו״ח נמצאים בנויארק בנו חנינא וחתניו יונה גילערנטער ויונה פעלדזען, ובנו הירשל דר בטאראנטא קאנאדא, והם תופסים מקום מכובד בין יוצאי טאמאשאו.

מרדכי גילערנטער

● ש. למר

הוא יליד עירנו מדור דור, בן למשפחה דגולה. אביו ר׳ הירשלי גילערנטער הי׳ שם דבר בעיר, מגדולי חסידי טריסק בעירנו, בן הרה״ח ר׳ משה אלי׳ גילערנטער בן הרב הצדיק רבי הירש גילערנטער מטאמאשוב, גיסו של הה״צ המפורסם הנודע בשם רבי הירש טאמאשאווער, נאמן ביתו של הרבי מקאצק, ובימי עלומיהם נסעו שניהם להחוזה מלובלין זצללה״ה, ואמר עליהם השני צביי״ם פונה כל אחד לדרכו משלו, וכך הוה, ר׳ הירש טאמאשאווער נעשה מחריפי פרשיסחא־קוצק, ור׳ הירש גילערנטער נעשה מחסידי ר׳ אורי מסטרעליסק והרה״ק מאפטא זצללה״ה.

אשתו מרת דבורה רעכיל הי״ד בת דודו ר׳ זאב יונה מהוריבישוב מחסידי טריסק. ר׳ מרדכי הי׳ סוחר קמח, איש תם וישר ונהנה מיגיע כפו, יהודי טוב ופשטן, והי׳ מחשובי חסידי טריסק המסתופפים בצל הה״צ ר׳ משהלי טברסקי מלובלין זצללה״ה. הם נשארו בטאמאשוב והנאצים הובילו אותם לציעשינוב ומשם לבעלזיץ ושם נשרפו על קידוש השם ביום א׳ דשבועות שנת תש״ב.

בנו ר׳ משה אלי׳ וב״ב, בתו יוכבד וחתנו ר׳ וועלוויל, אברך למדני וחסידי מרישא, וב״ב נהרגו בימי השואה הי״ד. בתו רויזא ע״ה אשת ר׳ בן־ציון שפריצער נפטרה בלידת תאומים.

ניצולו לחיים ארוכים בנו ר׳ יונה חתן הרה״ח ר׳ משה שפורר ע״ה וב״ב שיחי׳, שהוא אחד מהחשובים מבין פליטי עירנו בנויארק וסייע להוצאת הספר הנוכחי, ובני חתנו ר׳ בן ציון שיחי׳.

ירחמיאל ב״ר אריה הכהן מערמעלשטיין

● ש. למד

חסיד קאזמיר, וסוחר, דמותו הצנועה עומדת לנגד עיני, איש שהקדים שלום לכל אדם, נפלא הי׳ בתהלוכות חיים השקטים והצנועים ובמדותיו התרומיות, כולו אומר כבוד וענות חן, שתקן אם בטבעו או מעובד לפי מיטב מידות המוסר והחסידות. זהיר בפיו ולשונו, לא התערב בפאליטיק או מחלוקת, התמסר כולו לחינוך בניו. אני גרתי בשכינותו תחת גג אחד, חדרי הי׳ מובדל מביתי בקיר של קרשים, שכל רחש קל הי׳ נשמע, הכרתיו יפה מדותיו בשעה שזרק מעצמו לבוש העליון, וראיתי שבפנימיות הי׳ כולו זקוק וטוהר המידות, בכל לילה הי׳ לומד עד שעה מאוחרת, וקולו המתנגן בלחן הגמרא הי׳ חודר לעמקי לבבי ביחוד בימי שבת ומועד ולילי חורף הארוכים.

בנו הבכור ארי׳ לייבל מערמעלשטין נתקשר להרה״ק ר׳ ליביש אדמו״ר מציעשינוב, ונמשך אליו בכל הלהט של נפשו הצעירה, הי׳ מטובי הבחורים בשטיבעל ציעשינוב, הי׳ למדן שהרצה שיעורים לפני הבחורים, נדיב לב ועסקן, מראשי צא״י בעירנו, ונשא אשה מראווא רוסקא.

ר׳ ירחמיאל ואשתו יוכבד בת הרה״ח ר׳ בן ציון שו״ב, ובנו לייבעל ובתם חי׳ נהרגו ע״י הגרמנים, הי״ד.

ניצל בנם שמואל, אברך תורני, הוא וב״ב עלו לא״י ונפטר בדמי ימיו בחיפה.

יעקב יואל ב״ר אברהם שאפראן

● ש. למד

יליד קראשניק, חתן הגביר ר׳ וואלף לערער, הי׳ מנכבדי העיר ועשירי׳ ומחשובי חסידי גור, איש צנוע ומתון, ביתו הי׳ בית של תורה ויראת שמים, כל בניו ובנותיו וחתניו הלכו בדרכי ד׳. הוא הי׳ ביחד עם בנו הצעיר ר׳ יחיאל מיכל שאפראן הי״ד, — חתן ר׳ זייטוויל קראנץ מסיקאל,

ת"ח ידוע ואיש עסקים, חרד לדבר ד' וזהיר בהלכותיו, — חבר ועה"פ של חדר האגודה. בימי המלחמה ברחו לסיקאל, ור' מיכל שהי' חבר במועצת היהודים וסירב לתת רשימה מיהודים לס.ס. נורה על המקום, ואת אביו הובילו לבעלזיץ וקודם שנסע עסק בהלכות קידוש השם.

עוד הי' לו בן בקראשניק ושמו אברהם שאפראן. בנותיו: מרת לאה וחתנו ר' דוד פערל הכהן, הוא הי' מחריפי אברכי חסידי גור ונפטר בימי עלומיו, וב"ב הי"ד; מרת ניחא וחתנו ר' יודא מילשטיין וב"ב הי"ד באיזביצא; מרת חי' שרה וחתנו ר' אברהם יחזקאל בידערמאַן.

כמעט כולם נהרגו על קידוש השם, ונשארו נכדיו יהושע שאפראן, שרה ויקותיאל סטעמפעל, דוד בן מנוחה וצבי לחר.

אברהם יחזקאל בידערמאן

● ש. למד

בן הרב ישראל משה בהרה"ג ר' חיים יהושע אבד"ק לענטשנא בהגאון ר' יעקב דוד אבד"ק קאזניץ ווישעגראד בעל הגהות מהרי"ד על ספרא בהג"מ ישראל איסר ממעזריטש דליטא תלמיד היהודי, וחתן הג"מ ר' נתן יחזקאל מקאזניץ בהג"מ שמחה, בהגאון ר' נתן אבד"ק דאבראמיל מח"ס שארית נתן בן רבינו הגאון מח"ס פני יהושע על ש"ס נכד הגאון מאור הגולה בעל מגיני שלמה אבד"ק קראקא, והרב ר' נתן הי' דור העשירי להאר"י ז"ל ונכד הגאון ר' שמחה אבד"ק לובלין לבוב.

בסוף ספר כוס ישועות על מסכת ב"מ להגאון רבי צבי הירש חריף מהלברשטאט נמצא מרבי ישראל משה קונטרס על סדר יחוסו של מחבר, בשם „צפירת שורש", ומקיף סדר יחוסם של הרבה משפחות ומראה בקיאות ומומחיות בשדה היוחסין, ומפלפל הרבה עם הרב מיכלזוהן ומראה על טעותיו הרבים בידיעת סדר היחוס, ואי־זהירותו לכתוב דבר בשם אומרו.

הוא הוציא לאור ספר שו"ת שארית נתן לזקינו הגאון ר' נתן אבד"ק דאבראמיל בן הפני יהושע (ווארשא תרס"ז) ושם הדפיס יחוסו מכל הצדדים. ובספר רזין דאורייתא להרה"ק ר' זאב מזבארז שהו"ל ר' פנחס שמואל זייטויל הכהן, ווארשא תרס"ג, נמצא שם מזכרת תודה להרבני בנש"ק ר' ישראל משה בהרה"ג רח"י אבד"ק לענטשנא, אשר מידו הגיע לי הכת"י הלז, וסייע לי בהרבה דברים הן בהעתקה והן בהגהה אשר הרוב הוא ממנו.

ר' אברהם יחזקאל נתחנך אצל אביו וזקינו הרב אב"ד בלענטשנא לתורה וחסידות והי' איש אשכולות וספרא רבא עתיר נכסי־רוח כיאות לבן גדולים, נשא

אשה מרת שרה בת ר׳ יואל שאפראן מהגבירים הנכבדים בטאמאשוב. כמנהג המקום בשעתו אכל מזונות על שלחן חותנו ועסק בתורה, ואח״כ נסה כח העצמאי. כבן משפחה אצילית מגדולי היחוס וקרוב לחצר גור, הי׳ איש סגור ומרוכז כולו בחוגו המצומצם, חוץ מזה שלקח חבל בעבודת תנועת האגודה ומוסדותי׳ יסודי התורה ובית יעקב, שהי׳ אצלו בבחינת מלחמת מצוה, ואף זמן קצר שימש כמנהל חדר יסודי התורה, לא התערב בעניני הכלל ועבודת הציבור, כל כחו ומרצו שקע בחינוך שני בניו חיים יהושע וישראל משה, שהיו מילדותם בעלי כשרונות יוצאים מהכלל, מסרם למלמדים הכי טובים ושמרם מפגעי הזמן, ונתחנכו בשטיבעל צאנז־ציעשינוב בהשראת המנהיג הדגול כ״ק הרה״צ ר׳ ליביש רובין זצ״ל אדמו״ר מציעשינוב ואב״ד בטאמאשוב.

כשפלשו חיילות גרמניה לעירנו תפסו אותו ואת בנו חיים יהושע ולקחום בשביה והובילו אותם עד יערוסלוב, וניצלו בנסי נסים כמבואר באריכות ב„טאמאשאווער יזכור בוך" בעמודים 584־595, בשובם חזרה לטאמאשוב נמלטו לזאלקווא ולבסוף נשלחו לעמקי סיביר, ואחר השחרור בהיותם באזיא התיכונה, נפטר ר׳ אברהם יחזקאל ביום כ״א טבת תש״ב, ואשתו חי׳ שרה ביום י״ט טבת תשט״ו בפה ניו יארק. בניו הנ״ל נמצאים בניו יארק וממשיכים ללכת בדרכי אבותם בכל המובנים.

צבי הירש גאנצער

● ש. למר

הנקרא הירש ישראלקעלעס. הוא הי׳ יליד שעברעשין תלמיד הגאון רבי שמואל ליב ז״ק, נתיתם מאביו בילדותו, והי׳ ילד עני שלא הי׳ מי שידאג לחינוכו, ובכוחות עצמאים יגע עצמו עד שהגיע לכלל לימוד בביהמ״ד. אחר חתונתו אשתו עסקה במו״מ והוא הי׳ תמיד יושב באהלה של תורה, התפלל בבי״ח ציעשינוב ושם הי׳ לומד מן שעה 3־4 לפנות בוקר עד שעה עשירית בלילה. אם בחור הי׳ מתקשה בפשט בגמרא או דברי תוספות שאלו את ר׳ הירש. הוא לא עזב את השטיבעל רק בשעה שהלך לשלחן של הרה״צ מהרא״ל רובין אדמו״ר מציעשינוב ורב בטאמאשאוו.

בנו יחידו מרדכי הי׳ ממיטב בחורי השטיבעל ופעילי צא״י, נשא אשה מהרובישאוו ממשפחת זילבערמינץ. השיא בנותיו לת״ח. כולם נהרגו על ידי הגרמניים הי״ד. ניצלו חתנו הה״ג החסיד ר׳ אהרן אונציג ממגידי שיעור בישיבת יחל ישראל ברמת וויזניץ בחיפה, וב״ב שיחי׳.

בנימין ב"ר יואל טעפלער

● י. לייבאוויטש

חסיד גור, ת"ח ומשכיל, הי' אחד מבעלי דקדוק ואיש המחשבה וחובב ציון נלהב. וזהו דחפו לאחר הצהרת בלפור להתקרב לחוגי המזרחי, וגם קבל משרה בתור מלמד גמרא בחדר מזרחי תורה ודעת — יבנה, כי הי' מורה ומחנך מומחה. והי' כתרתי דסתרי חסיד גור שרובם היו מקנאי האגודה, ומזרחי. והיו הרבה שאישיותו גרמה להכשיר בעיניהם את המזרחי ובית הספר שלהם, ודבר זה הכאיב מאד לחוגי האגודה וחסידי גור, ולבסוף יצא מהמזרחי ועזב משרתו בחדר המזרחי, והצהיר ברבים בכתב ידו שנדבק בכל הבתי תפלה, שמתחרט על השתיכותו למזרחי, ואחר הצהרה זו נתכשר אצל הנהלת האגודה, וקבלוהו למלמד בחדר האגודה „יסודי התורה", דבר שהי' למורת רוח הקיצונים שבחוגי האגודה, והיתה אחת הסיבות לסתירת חדר האגודה. כשנתבטל חדר האגודה נעשה למלמד פרטי. התפלל בביה"ח גור והלך להשלחנות של האדמו"ר מציעשינוב הרה"צ ר' לייביש ז"ל ששם התרכזו הקנאים שבעיר, ונתקרב ברוח כולו מסור להאגודה וגור. בימי השואה נהרג הוא וב"ב הי"ד.

מיכל יהודא פלוג

● י. לייבאוויטש

בן ר' מרדכי מזאמאשטש ואשתו רייזל בת ר' ישראל גלעזער. למדן מופלג חסיד גור, חרשתן לערות, הי' טיפוס חסידי קפדני משולב עם לומדות, הצטיין ברצון חזק ללימוד התורה והפצתה ברבים, הי' פעיל בועדים של חדר יסודי התורה מהאגודה והישיבות שבעיר, בחן בעצמו התלמידים, הי' מקבל את כל אדם בסבר פנים יפות, בשיחותיו הי' מכניס נימה של תורה וחסידות, הוא הי' היחידי מבין חסידי גור בעירנו שנסע פעמים בשנה לקבל פני רבו בגור.

בתו הבכירה ניחא נישאת להרב חיים אלעזר האכמאן מחעלים אברך חסידי במלוא מובן המלה ות"ח עצום, בן הרה"ג רבי גמליאל האכמאן ראב"ד בחעלים. בנו יצחק מאיר מפעילי צא"י בעירנו וסוחר נכבד וטוב לב. הי' לו עוד בת טעמא ושני בנים שלמהלי ומרדכי.

עירנו נכבשה בימי המלחמה ע"י הגרמנים, והם מסרוה לרוסים, ולבסוף נודע שתחזור לגרמנים, והיתה מבוכה בעיר מה לעשות, לברוח או להשאר

עם הגרמנים, הפיל גורל המיוחס להגר״א ז״ל, ונפל לו הפסוק יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה... והמליט עצמו ואת כל בני ביתו וכל הונו ורכושו לראווא רוסקא שהיתה בחבל כיבוש הרוסים, אולם הוא קיבל דרכון רוסיא, וזאת נתנה לו הזכות שלא ישלחוהו לעומק סיביר כשאר פליטי פולין, ונפל אח״כ עוד הפעם בימי הגרמנים והרגוהו עם כב״ב, ונשאר רק בנו ר׳ מנחם מענדל שעלה לא״י לפני המלחמה, והוא אברך חסידי שמקושר לחוג חסידי קארלין.

שבתי ב״ר ירחמיאל פריעדלענדער

● י. לייבאוויטש

חוטר מגזע הגאון הנודע בשם ר׳ ליביש חריף צינץ מפלאצק בורשה, איש נכבד ונשוא פנים, התפלל בביה״ח דרבי יהושעלי ז״ל, מחסידי שינאווא־ציעשינוב, יקר רוח ובעל מדות טובות, ענוותן ושפל ברך ובורח מן הכבוד, עסקן ותיק בחברה קדישא ורוב שניו הי׳ הגבאי של חברה קדישא שאליה השתייכו בע״ב חסידים נכבדים בעירנו. אחר המלחמה העולמית הראשונה עזר הרבה להתחדשות התלמוד תורה ושימש הרבה שנים כגזבר הת״ת. פרנסתו היתה מחנות גזוז ועשה יינות לקידוש, אבל לא הי׳ מהעשירים ובכ״ז נתן מלחמו לדל וקירב את העניים, ובפרט אשתו, מרת מלכה בת ר׳ שמעון ליב לאנאייל, שהיתה צדקת ויושבת הרבה פעמים בתעניתים. בנם סיני הי׳ ממובחרי בחורי חמד בביה״ח דרבי יהושעלי, וקראוהו סינילי האדוק.

ר׳ שבתי נפטר בי״ח אדר ב׳ ת״ש, אשתו ובתו פרידא יהודית ושני בניה, ובתו שרה דבורה ובעלה יוסיל נהרגו ע״י הגרמנים הי״ד. בנו סיני נפטר ברוסיא כ״ב מרחשון תש״ב.

נשארו בחיים בתו רעכיל ומשה. בפה נמצא בנם יוסף אחד מעסקנים הותיקים של יוצאי טאמאשוב.

דוד הארצשטאק

● י. לייבאוויטש

מוצאו מגדולי היחוס, בן הרה״ח ר׳ אלעזר הארצשאק מגראבאוויץ־זאמאשטש, בן הגה״צ המפורסם ר׳ שלום יוסף הארצשטאק אבד״ק יוזעפאף־גראבאוויץ, מגדולי וחשובי חסידי סאדיגורע, מח״ס שושנים לדוד ותוספות מרובה על העיקר ספר דגל הודי׳ על תהלים, בהרה״ג ר׳ אלעזר אבד״ק

גראבאוויץ, נכד הרה"ק רבי נחמי' מבעכיוו בן היהודי מפרשיסחא, ונכד הגאון בעל נודע ביהודה. אחיו של ר' אלעזר הי' הרה"ג ר' הירציל הארשטאק מו"צ בלודז.

רבי דוד נתחנך בבית חסידי מובהק ששם שלט החסידות סאדיגורע בהחלט שהכל בצניעות ושקט, ורוח זה הטביע חותמו על מהלך רוחו, שהי' הצנע לכת ובעל מדות.

הוא לקח אשה מרת בילא בת ר' שמעון ליב לאנאייל מטאמאשוב, או יותר טוב חתן אשתו זלאטא, כי ר' שמעון ליב נפטר בימי עלומיו, והיא היתה עקרת הבית וכך קראוהו בטאמאשאוו דוד זלאטעס, התפלל בשטיבעל הויסאטין והי' מנכבדי החסידים. כשאדמו"ר מפרעמישלא הרב מרדכי שלום יוסף מסאדיגורע חזר לפולין הי' זמן רב הגבאי שלו.

כמו רוב היהודים מטאמאשוב ברח לראווא ומשם נתגלגל ובא לסיביר ובאופן זה ניצל הוא וכל משפחתו. לא"י עלו בנם שלמה ובתם שרה בינה, ופה נמצאים בנו שמעון ארי', שסייע להוצאת הספר, ובנותיו רחל לאה ובעלה דוד סוקעניק, פיגא ובעלה אלי' לעהרער.

ר' דוד נפטר יוה"כ תשכ"ג, ואשתו בילא כ"ו תשרי תשכ"ז.

ברוך ב"ר דוד הכהן גאלדשטיין

● ש. למד

מבניו הצעירים של ר' דודל חיטשעס, חסיד הויסאטין וגביר גדול, רחים ומוקיר רבנן, מגזע הרה"ק רבי קאפיל ליקאוועד (זקינו של הרבי מלובלין). אביו לא חס על שום הוצאות בכדי שבנו ברוך שהי' ברוך־הכשרונות יגדל לת"ח, וביחד עם ר' שמואל לובערט שכרו ת"ח מובהק חסיד קאצקי ממרחקים, שלמד רק עם שני בניהם, ברוך גאלדשטיין ויצחק מאיר לובערט. וגדלו והצליחו וברוך הי' מהבחורים המצוינים בעיר בלמדנותו ובמעלותיו. ע"פ עצת אדמו"ר הויסאטין נשא את אשתו מרת שרה בת הרה"ג ר' נחום כהן מהויסאטין, חתן הרה"ג יהושע שפירא אבד"ק רוזין נכד הרה"ק רבי פינחס קוריצער.

ר' נחום הי' ת"ח מובהק ולמדן עצום, מהמקורבים בחצר הויסאטין, ועוד בימי אברכותו הי' המלמד של הרב ר' יעקבניו בבית אביו אדמו"ר מבוהאש. זמן רב הי' רב במיקילייניץ, אחר המלחמה נמלט לוויען והי' ר"מ בישיבת אור תורה בוויען, שנתארגנה בהשראתו של האדמו"ר מהויסאטין, והעמיד תלמידים מופלגים בתוי"ש.

ר' ברוך אכל מזונות על שלחן חותנו ושם נתעלה בתורה וחסידות, הוא

הי' ת"ח ולמדן בעל נפש חסידית, גבר ענוותן והצנע לכת, בעל מידות צרופות, אהב ללמוד תורה ולמרות היותו מטופל במשפחה בריכת־ילדים והי' טרוד בפרנסתו, בכל זאת לא ביטל שיעוריו הקבועים, וכשהי' לומד גמרא הי' קולו צלול וערב והתהדהד בכל פינות ביתו.

גם כשהי' נע ונד בראווא ובגלות סיביר הי' לימוד התורה שעשועי נפשו, כשחזר מרוסיא הי' רב בבערלין והרצה שם שיעור קבוע בגפ"ת ברבים בכל יום ויום, ובהיותו בפה כשלא הי' עליו עול פרנסה, כמעט למד בכל יום עד שעה מאוחרת בלילה למרות אזהרת הרופאים, ואמר שזהו חיותו. משחר ימי בחרותו למד בקביעות ברבים אוה"ח הקדוש לפי סדר השבוע, אפילו אם נתאחר השעה, ובפרט בפרשיות בשלח יתרו משפטים, למד עד 3־2 בלילה, עד שהשלים הסדרה.

הוא הי' בעל תפלה חסידי עם קול ערב ונעים ונוסח לבבי, תפלתו היתה בהתרגשות ומתיקות וכשהי' עובר לפני התיבה עורר לב שומעיו והקהל מתרגש ומצטרף להתלהבותו. והי' בעל מוספים בימים נוראים. השטיבעל הי' אצלו כמקור חיה, הוא אהב שם ללמוד או לשוחח בחסידות, תענוג רוחני הי' להאזין כשהוא מדבר חסידות או סיפורים מצדיקים שהי' מלא תמימות ואמונה פשוטה, שהכניסך לאוירא עילאית. עבודה מיוחדת היתה נכרת אצלו בהכנה למצוה לקיימה בכוונה. התנהג בנימוס ודרך ארץ עם כל אדם, מסחרו הי' באמונה ויושר, ומי שבא במגע אתו ראה והכיר את עדינת לבבו ונשמתו החסידית. כל ישותו אמרה אצילות ותפארת.

הוא נפטר בגיל ע"ה ביום כ' מרחשון תשכ"ח בברוקלין בדעה מיושבת וצלולה, כשהוא מסובב בניו ונכדיו וציוום לשמור דרך ה' ודרך החסידות ולהחזיק באמונת צדיקים.

בטאמאשוב נשארו אשתו שרה וילדיהם חי', דוד, ואלישע, כולם נהרגו ע"י הגרמנים הי"ד.

ניצולו בניו יהושע, יצחק איזיק, נחום, ובתו פיגא ובעלה הרב פישל הארדט. כולם הולכים בעקבות אביהם יבלח"ט.

העניך קאך

● יחזקאל אורי

שמו המלא ר' חנוך העניך ב"ר שלמה. הי' יליד זאמאשטש. אביו הי' מחסידי ראדזין, נשא אשה מטאמאשוב מרת הינדא אסתר בת ר' מרדכי יוסף ווערטמאַן (החלבן), חסיד צאנזאי אש לוהט, מהמקורבים אצל הרבי ר' יהושעלי, והוא לקחו לצאַנז ושינאווא, הוא הי' חסיד נלהב מאנשי מעשה, ובחרף נפשו לחם כנגד המשכילים בעירנו, ושרף הספריה שאירגנו בעיר. חתנו ר'

העניך קיבל חנוכו אצל חותנו וירש ממנו הלהט החסידותי, והשפע ממנו הרבה והלך בעקבותיו. הי' בעל לב יהודי חם ורגיש, ואם כי לא הי' נגיד ועשיר, אבל תמיד הי' בשמחה, ובכל יומא דפגרא ובפרט פורים או מועדים, הי' הוא הרקדן החסידי והמשמח, בטבעו הי' איש עממי ובעל טובה, הלך בעיר לקבץ נדבות בעד עניים בני טובים, ונענה לכל דבר טוב, זקנו הי' יורד על פי מדותיו, וכשחיילות של גנראל האלער כבשו העיר, הי' לו מסירת נפש שלא יקצצו את זקנו, הוא הי' מהיחידים שמסרו נפשם לשמור על מנין מתפללים בגעטאָ, ובהיותו בבית שלמה אקסט הי"ד, מקום האחרון שהתפללו בציבור תח"י הגרמנים, שם יצאה נשמתו.

אשתו הינדא אסתר היתה בטבעה טובת לב ונדבנית, וכפה פרשה לעניים, וחלקה יותר מכחה, בנם ליביש ובתם יוטא, וכלתם חנה בת ר' שבתי קאוּוענשטוק, אשת ר' יצחק ובניהם ריבא, אידל, חי' דבורה, יוסלי, שלמהלי, מגיל 17 עד 4, כולם נהרגו ע"י הנאצים ימ"ש, הי"ד.

נשארו לחיים בנם ר' יצחק ובתם חנה קאך.

מיכל יהודא ב"ר שלמה זאב לערער

● ש. למד

למדן וחסיד גור, והצנע לכת, חכם ופקח, מעורב עם הבריות, בעל הדרת פנים ונועם המידות. הי' סוחר עצים ונכבד בעיר.

הוא נפטר בטאמאשוב, וב"ב נהרגו בימי השואה.

יחזקאל לעהרער

● ש. ליכט

חסיד גור, גבה קומה ויפה מראה, זקנו נאה ומקפיד הי' בלבושיו, ועשה רושם רב בחיצוניותו וגם בנועם הליכתו עם בני אדם. עסקו הי' במסחר יערות ועצים והוא הי' מומחה גדול במקצוע זה ולקחוהו למבין להעריך שיווי יערות, וגם שיתפוהו בתור בורר לדין־תורות. הוא הי' אומן יד ומוהל מומחה ועשה מלאכתו בהתנדבות בלי שום תשלום. התפלל בבית חסידי גור, ואהב ללמוד אבן עזרא או לפענח חידה קשה בבעלי תוספות. הי' נמנה בין פעילי האגודה וציר שלה במועצת העיר.

בנו לייבל הי' מהבחורים המצוינים בשטיביל ציעשינוב ומהמקושרים בלב ונפש לאדמו"ר ההצ ר' ליביש האב"ד, הי' סוחר ונדיב לב, ונשא אשה מקראסניטאוו ושם נהרג עכב"ב.

בנו ישעי' נורה תיכף כשפלשו לעירנו חיילות הגרמניים. בנו שלמהלי וב"ב, בתו עטיל וחתנו יוסף לדרמאן וב"ב בריוויץ, בתו חנה וחתנו פישל גינזבורג בהרובישאוו וב"ב, בתו יוכבד וחתנו יצחק וב"ב, כולם נהרגו על קידוש השם ע"י הנאצים, הי"ד. בתו מאליא נפטרה בנוא יארק כ"ו ניסן תשכ"ג.

מבניו הניצולים אלי' לערער חתן ר' דוד הארצשטאק נכד היהודי הקדוש והנודע ביהודה, מהפעילים באירגון טאמאשאוער רעליעף קאמיטע בניו־יורק, ובתו גיטל ובעלה משה ב"ר בנימין ווינברג בא"י.

אלתר בן ציון פאבער

● יחזקאל אורי

נולד ביום א' מנחם אב תרס"ט לאביו ר' זאב ואמו מלכה פאבער בכפר ראוזיעל סמוך לעיר לימאנוב, והי' נער רגיש ואמיץ לב וברוך־הכשרונות. נתחנך ונתגדל בביהמ"ד דחסידים בעיר צאנז, והי' תלמיד הג"מ אברהם פריעדמאן ראש ישיבה בצאנז, והי' מקורב להה"צ ר' נפתלי צבי הלברשטאם ז"ל אבד"ק גליסק ורבי בפיעקלא־צאנז, ובהשראתם נתעלה בלומדות מעלות ומידות, והי' מתמיד נפלא. השתלם גם בלימודי חול, חזון נפרץ בימים ההם בחוגים אלה, ויצא בשלום. נשא אשה מטאמאשוב לוב. מרת מאליא בת ר' יוסף פריעדלענדער נכד להגאון החריף הנודע רבי לייביש צינץ מפלאצק־ווארשא. הוא הי' מאנשי סגולה מדור הצעיר, התמזגו בו לומדות ומדות תרומיות, בעל נפש עדינה יקר רוח ונוח לבריות, ושמו הטוב הלך לפניו בכושר הנהגתו ויושר לבבו, ונתחבב מאד אצל כל בני העיר וביחוד בביה"ח צאנז־ציעשינוב מקום שהתפלל בו.

בימי המלחמה האחרונה הגלה עם בני ביתו לערבות סיביר ברוסיא, ועבד קשה בחטיבת עצים ביערות קדם, כדאי להדגיש שבעת שהי' מוכרח מפני גזירת מלכות הרשעה לצאת לעבוד עבודתו בשבת לא נשא עמו אוכל, והי' צם את כל יום השבת, אמר במלאכה אנוס אני, אבל לישא אוכל אין כופין אותי. לדאבונינו נהרג ביער ביום י"א שבט תש"א, בדמי ימיו, והשאיר אחריו אשתו ושני ילדים קטנים, בתו לאה ובעלה ד"ר אשר מאנדעלבוים, כימאי בחיפה, ובנו יוסף, רופא בירושלים, ושניהם שומרי הדת.

מענדלי ב"ר יואל טעפלער

● ש. שרגא

חסיד גור, איש לבבי ומתון, נוח לבריות ומוכן לעזור בכל לבבו לזולתו, עסק בתורה ומצות והי' גבאי של צדקה. אשתו רחל בת ר' אפרים עסיקמאכער היתה העקרת הבית וניהלה חנות המכולת ונתנה האפשרות לבעלה להקדיש חיו כולו קודש, וכל חיו הם פרשה אחת של פעולות מעשה צדקה וחסד, חן מיוחד הי' נסוך על פניו הפאטראכאלי, עיניו הטובות ניצצו והוברקו בפשטות וחן גדול והקסימו כל רואיו, והי' חביב מאד בעיר והתיחסו אליו בהערצה וביראת הכבוד. ברוח זה חינך את בניו והטביע עליהם חותמו הרוחנית. אשתו רחל נפטרה בכ"ד כסלו תרצ"ה בטאמאשוב, והוא נשאר ביחד עם בנו הצעיר ישראלקי, ובפרוץ המלחמה נדדו יחד לראווא רוסקא ונפטר שם י"ב טבת שנת ת"ש.

בנו אפרים וב"ב, בתו חנה וחתנו גדלי' צימערמאן וב"ב נהרגו על ידי הגרמנים.

גדלי' טעפלער

בנו בכורו ר' גדלי' טעפלער נשא אשה מרת בילא בת ר' שלום אהרן שווינדלער מטאמאשוב מחשובי חסידי ראדזין. נתחנך בחדר ושטיבעל והלך בעקבות אביו, הי' מטופל בבנים ועבד קשה לפרנסם, אבל באמונה וביושר, תמיד הי' מוכן לעזור לזולתו יותר מכחו. מפני ציקי הזמן נסע לאמריקה ושהה כאן חמשה שנים, וכבר סידר כל הפורמלטטים להביא אשתו ובניו, אבל כשחזר לטאמאשוב והציע לאשתו החיים הדתיים באמריקה בימים ההם ובפרט החינוך הגרוע, החליטו שניהם שמפני חשש חינוך הבנים והבנות ישארו בטאמאשוב, ושם דרו עד שפלשו גייסות היטלער לטאמאשוב וברחו לראווא ומשם נשלחו לסיביר, ונפטר בח"י כסלו תש"ב בדזאַמבול (קאַזאַקסטאַן) ואשתו בכ"ב אלול תשכ"ד בא"י. כדאי להדגיש שבשנות הנדדים ברוסיא, היתה עוזרת במלוא ידה לכל זקוקה עזרתה ועוסקת בצדקה וחסד

בנם יואל מלאשטשוב-לודז ואשתו ובניו, הי"ד, ובנם יוסף בגידניע ואשתו וב"ב הי"ד, כולם נהרגו ע"י הגרמנים.

מבניו בפה נמצאים משה ושלום, ובא"י יעקב ובנותיו הענא, בריינטשא, פעסיל ומינדל.

שלום טעפלער

בנו ר' שלום טעפלער נשא לאשה מרת לאה בת הרה"ח ר' ראובן גארטלער שהי' נקרא ראובלע חיטשעס מותיקי חסידי ר' יהושעלי, איש צדיק ונהנה מיגיע כפיו, ר' שלום הלך בעקבות אביו, צנוע ויקר נפש, סוחר נכבד שהבטחה שלו הי' כיסוד ובנין נאמן בעסקיו, שמח בחלקו ולא השתתף בפאליטיק, הדריך בניו ובתו במסורת אביו וכולם יראים ושלמים, חי בשלום עם כל אדם. נפטר בר"ח כסלו תש"ח, ואשתו רחל לאה בסיביר ה' תשרי תש"ב.

בנו אפרים עלה לא"י קודם המלחמה ונהרג שמה בימי השחרור, בנו יעקב משה חתן הרה"ח ר' הירצל לאנדא מגארליץ־צאַנז נכד הנודע ביהודה הוא בבני ברק, ובפה נמצא בנו בכורו יואל טעפלער ובתו חי' וחתנו מרדכי העלפמאַן מפעילי רעליף קאָמיטעט של אנשי טומאשוב.

ישראלקי טעפלער

שמו המלא ישראל אשר ב"ר מנחם, הצעיר שבבניו, הלך בעקבות אביו והי' מושפע הרבה ממנו. לקח אשה מרת שרה בת ר' יעקלי פיינגאָלד מיוזעפאָף, אביו הכניסו בחנותו, ולזקנתם ניהל הוא המכולת. הוא הי' בטבעו דומה לאביו, שקט, לא הרים את קולו, נוח לבריות ועדין הנפש, נקי ומצוחצח ומהודר בלבושו, כולו כבוד. ניצל עם כב"ב שיחי' והגרו לניו יארק ונפטר בכ"ג אב תשכ"א. השאיר אחריו אשתו ושני בנים משה ואפרים, ושלש בנות מירל ובריינדל רויזנגארטען ולאה סירקוס. בנו אפרים הצטיין עוד בטאמאשוב בפרחי אגודת ישראל והי' מבחורי שטיבעל דציעשינוב.

אברהם יהושע העשיל שלאגבוים

● ש. ליכט

הוא הי' יליד חעלים, אשתו מאליא טויבא היתה בת עירנו ועקרת הבית, האריך ימים והגיע לזקנה מופלגת, והי' נקרא בשם ר' העשיל הזקן, הוא עוד נסע להרה"ק ר"א מטריסק והתפלל בביה"ח דקאזמיר והי' מחשובי החסידים שם, ונפטר בטאמאשוב.

בנו שמואל שלאגבוים

הלך בעקבות אביו והי׳ מחסידי קאזמיר, איש נוח ונעים, דיבורו בקול שקט ונחת, איש תם וישר, אשתו שרה הינדל בת ר׳ דניאל גאלדמאַן מקאמארוב בנו להם משפחה כבודה, וכולם גרו בטאמאשוב, אולם המלחמה הרסה את קנם השוקטת והוא ואשתו נתגלגלו לסיביר והוא נפטר ברוסיא תש״א, ואשתו בא״י.

בנם פינחס שהי׳ ממובחרי בחורי חסידי ציעשינוב נהרג עם ב״ב הי״ד בטארניפאל, בתם פערל ובעלה יוסף נירענשטיין וב״ב הי״ד נהרגו בזאמאשטש, בתם בלימא ובעלה פישעל בורנשטיין וב״ב הי״ד נהרגו בזאלקווא, בתם גיטל בזאמאשטש, בתם ביילטשע נפטרה בסיביר מחמת רעב ועוני.

נשארו לחיים ארוכים בנם הבכור מרדכי וב״ב ובתם רעכאלי ובעלה אברהם קורכהאנד בא״י, בנם דניאל ואשתו גיטל, בת ר׳ משה הכהן פערשט ואשתו אידל לבית פרידלינג אחותו של הרב צבי הירש פרידלינג מביסקוביץ המו״ל ועורך הבאר, וגיסתו של הרב צבי יחזקאל מיכלזוהן מפלונסק, ונכדת הרה״צ ר׳ צבי הירש טאמאשאווער נאמן ביתו של הרבי מקאָצק, הוא כעת מהמתפללים הקבועים אצל הרב מטאמאשאו הרב שלום יחזקאל רובין האדמו״ר מציעשינוב.

בנו יעקב שלאגבוים

מחשובי חסידי קיעלץ, איש הטוב והאהוב על הכל, חכימא דחסידי קיעלץ, כל דבר הקשה והמסובך הביאו אליו, והרבה פעמים הי׳ בורר בד״ת, לשביעת רצון הצדדים, בביתו האתאכסנו הרה״ק ר׳ מרדכי יוסף אלעזר ליינער מראדזין, והרבי מקיעלץ, ועוד חשובים.

הוא ואשתו נשלחו לסיביר ובנם יחידם יצחק ניצל בדרך נס, וכולם התישבו בטאראנטא והי׳ מחשובי העדה ושם נפטר זקן ושבע ימים.

בתו אסתר ובעלה בן ציון האניקספעלד

מנגידי העיר וחשובי חסידי קיעלץ, נשא בעול צורכי העיר. בנם יחידם מרדכי ואשתו מרים מהרויבישאו נכדת הרה״ק ר״ש מבעלז. ר׳ בן ציון ואשתו נפטרו בסיביר ובנם מרדכי וב״ב התישבו בא״י והוא פעיל אצל אירגון יוצאי טומאשוב לוב.

לזכר נשמת הקדושים

פישלזאָן יהושע בן שמעון

פישלזאָן נעכע זוגתו

פישלזאָן חיים בנם

היה יו״ר ביודען־ראַט והגיסטפו דרשו ממנו שימסור להם מספר מסוים יהודים לעבודה. ותשובתו היתה „לא אמסור אף יהודי אחד עד שתחזירו לנו את היהודים שקבלתם כבר״, והגיסטפו הרשעה הרגו אותו ומשפחתו, ובזה קידש שם שמים ברבים.

בורשטין דב

בן יוסף אפרים

הוא עבד בביח״ר של הנאצים, וברגע האחרון כשהגיסטפו הוציאו אותו להורגו, נקם את דמו, והרג שנים מהגיסטפו.

בעונת השקיעה והגסיסה

מעבר לגבול המערבי של פולין, ישבו הגרמנים והשחיזו חרבם, לקראת מלחמה העתידה והתמודדות עם העולם הגדול, אבל בשורה הראשונה קראו מלחמת תנופה נגד העם היהודי, גדודי הסער ופלוגות ראשי המות הכינו עצמם בכל זיינם לצעדם הבא, ומנהלם השד המחבל העמלקי האכזרי הצהיר קבל כל העולם את תכניתו המדויקת, והיהודים מן ההמון הפשוט עד ראשיו ומנהיגיו מכל השכבות ומכל המעמדים, נרדמו — ישבו בחיבוק ידים, החרדים ומנהיגם לא התעטפו בשק ואפר לצאת ברחוב בעיר לזעוק זעקה גדולה ומרה, לא קראו לעצרת להתענות שלשה ימים ושלשה לילות אנשים נשים וטף, מנהיגי ישראל החולניים לא עוררו העם שיברחו לאן שעיניהם ישאו אותם, או יותר טוב יעפילו לכל פינה נידחת בקצה העולם אפילו לא יתנו להם רשות להכנס, הסתפקו במלחמת באיקאט נגד סחורות תוצרה גרמנית, בטחו עצמם על חוזה הצבאי של פולין עם מדינות המערב, ובכלל אמרו „הרוח אינו כל כך איום כפי שמציירים אותו"... כל תכניתו של „השמדת היהודים" אינה רק תעמולה זולה...

הם לא האמינו לדברי מלאך־המות שהצריח והצהיר ברבים, שהוא יגמור אחת ולתמיד עם היהודים, הוא יפתור את שאלת היהודים באופן סופי, הוא יחסלם לגמרי מיבשת אירופה, צחקו ממנו שאלה דמיונות שוא! האמינו לידידים ולא האמינו לאויבים. כשהיטלער הצהיר כי הוא מתכונן להשמיד ולאבד היהודים לא האמינו לו, אבל כשידידים הבטיחו הבטחות שדופות מיד האמינו להם.

אמרו שסיסמאותיו המה רק הסוס שנוח לרכב עליו בכדי להגיע ללבות כל הגוים ברחבי העולם, אמרו שזהו דברי שאי אפשר להשמיד, ולבער כל היהודים, העולם לא ישתוק, מצפון העולם יסעיר וימחה!! וזנו עצמם ואת ההמון הרחב עם דברי בטלנות ודמיונות שוא.

בחיינו הציבוריים שלטה אז השיגרה — שטרם נגמלנו ממנה — והוא האמונה בועידות, החלטות, נאומים, הצהרות, סיסמאות ומחאות, בפולין היתה המנהיגות אכולה פירוד ופיצול במחלוקת ושנאת אחים ומלחמות בדתים, דאגו בעד כיבוש הקהלות העניות, ולא דאגו איך להמלט מהמדינות שהאדמה התמוטטה תחת רגלם.

העם הי' ללא רועים, ובעוה"ר נתקיים בנו נבואת יחזקאל (פרק ל"ד) שצוח: הוי רועי ישראל אשר היו רועים אותם, הלא הצאן ירעו הרועים, את

החלב תאכלו ואת הצמר תלבשו הבריאה תזבחו הצאן לא תרעו, את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חבשתם ואת הנדחת לא השבותם ואת האבדה לא בקשתם וגו׳ ותפוצינה מבלי רועה ותהיינה לאכלה לכל חית השדה ותפוצינה. ואם היו יוצאים מן הכלל נתבטלו במעוטם.

במצב פרוע כזה פרצה המלחמה הנוראה. לכאורה המלחמה היתה באופן רשמי נגד ממשלת ועם הפולני, אבל למן היום הראשון סבלו בעיקר היהודים, ושנאתם העוורת של עם הפולני נגד היהודים עזרה להם לגרמנים לעשות ביהודים כטוב בעיני שניהם, כי היו שותפים גמורים לחיסולם של יהדות פולין באופן אכזרי מאד.

אם ניצולו מעירנו איזה מאות משפחות הי׳ בזה נס שטרם פלישת הגרמניים בפעם השני׳ התחיל בריחה ומנוסת בהלה לעבר גליציען והלין שנכבש ע״י הסאוויעטן אם כי יצאו בלי הצלת רכושם, הכביש העולה ללבוב דרך ראווא־זאלקווא הי׳ מלא מבורחים ופליטים, מי ברגל בילקוטו ותרמילו ומי בעגלה עמוסות ילדים ונשים, ומהם כחצי נשלחו לסיביר ולמחנות עבודה ברוסיא אשר חלק גדול מהם מתו שם מרעב ועינים וצרות ותלאות, והנשארים נתפזרו בארבע פינות העולם רובם בארץ ישראל וארצות הברית.

ומה קרה? קהילתנו נשמדה, כמו שאר הקהילות בפולין, שתתה ומצתה כוס התרעלה עד קצה האחרון, רוב בני׳ היקרים נהרגו נשרפו בכבשנים ותאי הגזים ע״י שטן המשחית ועוזריהם הפולנים והאוקראינים, ומקצתם נתפזרו בארבע פינות העולם, וקהילתנו נמחתה כליל מהיות עוד, וכהיום לא נמצא שם אף יהודי אחד.

שלש שנים נאבקו היהודים בני קהילתנו בשארית כחם עם מלאכי החבלה של הגרמנים והפולנים, שלש שנים פרפרו בכפות הטמאים של הרוצחים הגרמנים והפולנים השפלים, אבל מה יכלו לעשות אחרת בעת שהנחש כבר הקיף את כל גופם?

להתקומם נגדם?

הבה ונרדה לראות במצבם המחריד והמיואש.

מצד אחד עמדו קומץ אנשים חלשים רצוצים ושבורים שגורשו מביתם ורכושם נשדד, נשברה משפחתם, מוקף בים של שונאים צמאים־לדם, נשקם היחידי הי׳ נשימתם החנוקה ושביב התקוה, אולי יעלה בידם למרות כל העינוים לחיות לרגע השחרור ולזכות לראות במפלת הרשעים, ובעד הרגע ההוא, היו מוכנים לסבול כל יסורי תבל.

ולמולם חיילים גבורים מלאכי חבלה של ס.ס., מזוינים מכף רגל ועד ראש, אשר לפניהם כרעו ממלכות אדירות, וכבשו כל ארצות אירופה.

נוסף לזה היו מוקפים בשכנים רעים, הפולנים הרוסים והאוקראינים לא לבד שלא הושיטו להם יד לעזרה, אלא אף גם מקום ללון או מחבוא להסתתר לא נתנו להם, אדרבה, אם הי׳ להם חשד שבמקום פלוני מתחבא

יהודי, מסרו אותו ברצון, בסיפוק הנפש ובצחוק על שפתותיהם לסרדיוטים הנאצים *).

ובכל פעם שהגרמנים ירו או צלבו יהודי בפומבי, התאספו הפולנים בהמון חוגג לרוות נפשם השוקקה לנקמה ביהודים.

האחריות הקולקטיווית שהנאצים הטילו על הציבור היהודי, אסרם בכבלי ברזל והצמיד אותם לגעטאָ, כי כל אחד חשב מה יהי׳ עונש המשפחה או הציבור כולו, אם ינסה לברוח, או למרוד.

ואם כבר עלה לאיזה יחיד מאלף לברוח ליער מה הי׳ סופו? הפארטיזנים של הא. ק. (ארמיי קרייאבי) ירו ביהודי טרם שהתנפלו על הגרמני.

ואם אחר כל אלה ההין מי שהוא להתחמק ולברוח מבין צפרני החי׳ הדורסת, לא הי׳ לו שום סכויים להצלה. במצב כזה היו נמצאים מאוכזבים מיואשים ונדכאים, שהיו מוכרחים לבצע כל מה שיצוו אותם נוגשיהם, אפילו לחפור בור ולהניח עצמם שם בשורה כדי שיהא להם נוח לירות בם באופן הומאניטאָרי... היהודים היו בהכרה שהעולם נהפך עבורם לגיהנם, וכולם שונאים אותנו.

הגרמנים שאפו לברוא בגיטאות משטר חיים כזה, אשר תושביהם יגיעו בהדרגה לידי התנוונות מוסרית, בד־בבד עם התנוונות גופנית. כבר אמר החכם, כל אשר יש לאדם יתן בעד נפשו, והגרמנים לקחו מאתם מקודם הכל, בעד החנינה להשאיר להם גיוום הערטלאי. ומפני זה רבים לא עמדו בנסיון המוסרי, וכדי להציל חיי שעה שלהם, נכשלו במדות מוסריות ואנושיות. זרקו להם מפעם לפעם גרעיני מחי׳, כדי שיתכחשו ביניהם בעת חלוקם, בן באמו יבגוד ואב את בנו ימכר בעד פרוסת לחם.

ואם בשלב זה של חיסול היהודים בטומאשוב המאורעות דומים לחיסול היהודים בשאר עיירות, ואין עירנו יוצאת מן הכלל, בכל זאת אנסה לכתוב פרטים אחדים ממה שנתברר לי ע״י עדי ראי׳ או מפי השמועה, כדי שישאר לדורות שידעו רשעת הגוים האלה.

תיכף בכבשם העיר אחר ימים אחדים מינו את מועצת היהודים, שנכנסו בתוכו יהודים ישרים עם כוונות טובות לעזור בכל מה שאפשר לאחיהם הנתונים בצרה, מה שנתהוה אחרי כן זהו ענין אחר .הם התדרדרו ביחד עם כל ההמון לעמקי התהום, אבל להאשים רק אותם בדרך כלל אי אפשר. כי השואה וכל מה שנתרחש בה איננה ניתנה להשיגה לאנשים

*) ראה במד״ר (שמות ה׳ י״ט) עה״פ ויפץ העם בכל ארץ מצרים, אמר להם הקב״ה למחר אני מביא עליהם מכות, והם אומרים „פרעה חטא ואנו לוקין?״ כיון שישראל יוצאין להביא תבן ולעשות הלבנים הי׳ המצרי רואהו בתוך שדהו ומשבר את שוקיו, לפיכך ויפץ העם. — וכשיבוא יום הדין הגדול כל אלה שעזרו ישלמו כפי גמולם.

שלא היו במחנות ובגיטאות, ושטוט הגרמני לא נצלב על גבם הכפוף. אנו נאלצים לגשת אלי' בחושים שאולים מעולם אחר לגמרי, כדי להבין דברים שאירעו בעולם אחר. וכל מי שלא שתה כוס התרעלה מכלי ראשון מיד מלאכי המות בעצמם, אי אפשר לו להגיע לזה, לכן אסור לגשת בכלים פשוטים למדוד העובדות שנתהוו שם. מועצת היהודים נוסד ע"פ פקודת שלטון הארץ, והם עומדים על גבם להיות מסייעים לדבר עבירה ובביצוע והי' להם דין אנוסים.

אם כי מטעם צבא הכובש נאסרה השחיטה, בכל זאת ר' ברוך שוחט הי"ד, עמד על משמרתו עד שתפסוהו וקצצו אצבעות ידיו.

עד סוף תש"ב הי' להם מורה הוראה הרב מיארטשוב ר' פסח זיטזאמער הי"ד, מקוה ומרחץ.

מטעם ממשלת הכובש נאסר להם להתאסף אפילו לתפלה, נסגרו ונחרמו כל בתי התפלה שנשארו (אחר השריפה בתחילת המלחמה), והעובר על הפקודה נורה בו במקום, ובכ"ז התפללו במנין קבוע אצל רבי נחום שמש הי"ד, וכשהרגוהו עבר המנין לרבי שלמה אקסט הי"ד שהתפללו במחבוא עד חיסול אחרוני היהודים.

בפסח התאספו השכנים ואפו מצות כדת וכדין, ובשנה ראשונה ושני' לכבושם עדיין קבלו מצות מהדזוינט באמצעות מועצת היהודים בזאמאשטש, (ראה פנקס זאמאשטש עמוד 1157). יהודים סיכנו את נפשם כדי להשיג אוכל כשר, עד מלחמת גרמניה-רוסיה התקיימו עוד מלמדים שלמדו עם נערים במחבוא, ביניהם כדאי להזכיר את ר' מאיר קרלמן ור' דוד אויפן הי"ד ועוד יהודים חרדים סבלו רעבון ומנעו עצמם לצאת החוצה כדי שלא יאלצו לגלח זקנם.

ועתה אבוא בסדר כרונולוגי עד כמה שאפשר עד חיסול הישוב היהודי לחלוטין.

למרות זה שיהודי תושבי טומאשוב, רובם עזבו את טומאשוב תיכף בהתחלת מהלחמה, בכ"ז נתישבו בטומאשוב בערך ששת אלפים יהודים שבאו ממזרח וממערב אפילו מווארשא ואפילו מאשכנז.

בטומאשוב לא עשו געטא מיוחד עם גדר מסביב, רק הוקצע עבור ישוב היהודים רובע מיוחד בפנה צפונית של השוק הגובל עם רחובות זאמויסקי החדשה והישנה, שם הצטופפו כל היהודים התושבים עם החדשים, תיכף בהתחלה ביום 11 נובמבר חג העצמאות של הפולנים הטילו קאנטריבוציע מיוחדת על היהודים בסכום עצום, לא הועילו שום תירוצים שרוב תושבי העיר עזבו את המקום, ומועצת היהודים הביאו הסכום הנקצב במלואו.

אח"כ הקציבו למועצת היהודים לשלוח בכל יום איזה מאות אנשים לעבודה, וזו היתה עבודה במקום, בסקרוקין ביער ברחובות.

בתחילת עונת הקיץ 1940 אספו בערך שלש מאות אנשים מגיל 15-20 ושלחו אותם לישוב וויסאקיע-בארטאטשע, סמוך לזאמאשטש למחנה עבודה

תחת משטר של פאלקס דויטשען, שמה כבר הי׳ קיבוץ גדול של יהודים מעיירות השכינות זאמאשטש, קאמרוב קראסינבראד טושיוויץ ועוד, המשטר הי׳ איום, ועבדו עמהם עבודת הפרך בחפירת בריכות ובורות להספקת מים, השוטרים והמפקחים הכו אותם מכת רצח, ולא הרשו להם לקבל שום תזונה או חבילה מביתם, בעד חשד של נסיון לברוח נורה במקום בלי שום התראות ובלי משפט, (ראה באריכות בפנקס זאמאשטש עמוד 1136־1137 בעדותו של גארפינקעל).

כה נשנה השילוח לעבודה בעיר ומחוצה לה עד פרוץ מלחמת גרמניה־רוסיא, ואז הורע המצב מאד, מתחילה חיפשו אחר אלה ששבו מחלק שכבשו הרוסים, אבל אח״כ התחילו לשלוח לבעלזיץ, לפנים אמרו לעבודה, אבל למועצת היהודים כבר היתה ידיעה שהם נשלחים לחסלם. מתאי־הגזים עוד לא שמעו, רק זאת ידעו בבירור ששם מבערים אותם מן העולם, ובאיזה מיתה לא ידעו, וכאשר בא מפקד הס״ס לראש מועצת היהודים הקדוש יהושע פישלזוהן הי״ד, לקבל הרשימה את מי לשלוח לבעלזיץ, (כמו שסדרו תמיד הרשימות לשלוח לעבודה).

נתעלה אז הקדוש יהושע פישלזוהן בדרגא גבוהה של אהבת ישראל וקידוש השם, להפקיר חייו מתוך רצון חפשי כדי שלא לבגוד באחיו האומללים ושלא לחטוא נגד ד׳ ועמו.

השיב לו בזה הלשון: אדוני, אני יודע שהנני תחת ידכם לחיים או למות, לא מלאתי הפקודה ולא הכינותי הרשימה שאינני רוצה למסור את אחי האומללים לשילוח לבעלזעץ להומם ולאבדם! אני נתרציתי ונעניתי להיות ראש מועצת היהודים בעיר לשתף פעולה רק כדי לשמור החוק והסדר, אבל חלילה לי לתת יד לרצוח ולאבד את אחי, לא אתן ידי למעל הנורא הזה, תעשו עמי ולאשתי ולבני כטוב בעיניכם! אבל ידי ומצפוני ישארו נקיים!

הקצין של ס.ס. לקח האקדח וירה בו ומת על המקום, יהי׳ זכרו קדוש וברוך הי״ד.

העמידו אחרים על מקומו והם שיתפו פעולה, מתחילה שלחו הזקנים והחלשים וילדים ואח״כ מעט מעט את השאר.

הגירוש הכללי התקיים בערב שבועות תש״ב. נשלחו לפנים לציעשינוב ומשם הובילו אותם לבעלזיץ, ונשארו עוד קומץ קטן שעבדו בטארניוואטקע ועוד אחדים בעיר, אבל בתש״ג כבר לא הי׳ בנמצא באופן רשמי שום יהודי בטומאשוב, כדאי להדגיש שאף יהודי אחד לא ניצול בטומאשוב, הגוים לא רצו להחביאם, אדרבא הם גילו מחביאות של חנה העלער ובני׳ הי״ד, של שלמה אקסט ובניו הי״ד, יומיים טרם שיצאו הגרמנים ובאו הרוסים, כה נשקע ונחסל ישוב יהודי פורח ורענן ונשמד כליל הי״ד, ת נ צ ב ״ה.

אבל ייאמר גלויות קבל כל העולם, אם כי הם לא בצעו ההריגות והשחיטות, אבל גם ידם היתה במעל הזה שנעשה נגד עם ישראל לעיני השמש.

הם יכלו לפוצץ הכבשונות ועוד צעדים שהיתה תוסמת בעבורו הדרך לבצע תכניותיו המשחיתות. לא יועילו שום תירוצים ואמתלאות, גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית, עליהם נאמר.

אחר מעשה שכם שטימאו את דינה בת יעקב כתיב (בראשית ל״ד כ״ז) בני יעקב באו על החללים, ויבוזו העיר אשר טמאו אחותם. וקשה למה נאמר אשר טמאו בלשון רבים הלא רק יחיד עשה הנבלה הזאת. אך מאמר שהדבר נעשית לעיני בני העיר והם שתקו, כולם אשמים בדבר, ולכן תלה הכתוב הפעולה עצמה בהם, ואמר אשר טמאו אחותם בלשון רבים. חשבוננו עם העולם הגדול והנאורי לא נחסל. בעת שמשפט השמימי ינקום נקמתינו מהגרמנים ועוזריהם בגלוי ובסתר, יפרע לכל אחד מאומות העולם כגמולם שגמלו אתנו, הקב״ה מאריך אף וגבה דיליה, ותפלתינו: ולעגומת *) נפש תנקום נקם במהרה בימינו ויקוים בקרוב יום נקם בלבי ושנת גאולי באה.

---

*) במחזור עתיק הנמצא בוואטיקאן שהוא אינקובל ונרשם בספריה הוואתיקאנית 199 (ראה עלים לדוגמא לדוד פראנקעל, שנה ראשונה תרצ״ד־צה, במאמרי א. פריימאן), שני דפוסים קדומים ובברכת הפטרה, במקום ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו, שם הגירסא ולעגומת נפש תנקום נקם במהרה בימינו.

איתא בילמדנו, אמרו רבותינו כל נפש ונפש שהרג עשו מישראל, כביכול נטל הקב״ה מדם כל נפש ונפש וטובל פורפורין שלו (לבושו) עד שצבעה דם, וכשיגיע יום הדין ויושב עליו בבימה לדון אותו, לובש אותו פורפורין ומראה לו גופו של כל צדיק וצדיק רשום עלי׳ שנאמר ידין בגוים מלא גויות, באותה שעה מתנקם הקב״ה ממנו ב׳ נקמות שנאמר א״ל נקמות ה׳ א״ל נקמות הופיע וגו׳.

ועיין בילקוט שמעוני (תהלים תתס״ט) שמביא דברי המדרש הנ״ל, ובמקום שהרג עשו כתב שכל נפש ונפש שהורגים גוים מישראל כביכול נוטל הקב״ה מדם כל נפש ונפש וטבל פורפורין שלו וכו׳. ועיין באור החיים הקדוש (פרשת צו) ד״ה על מוקדה על המזבח וגו׳ וז״ל אומרו מדו בד ע״ד ארז״ל כי כל נפש שהרגו האומות מישראל על קידוש שמו יתברך, הקב״ה רושם מדמו צורת הנהרג, ואותו ילבוש יום נקם בלבו עכלה״ק.

השמטות והערות

בפרק זה יבואו השמטות או הערות על מה שכבר נדפס בפנים בפרקים הקודמים, וגם מסומן באיזה עמוד נמצא הענין שעליו סובב ההערה או ההשמטות

•

בעמוד 22, מקורות לשנת ת״ח

עיין בהקדמת קל״ח פתחי חכמה לרמ״ח לוצאטו, דכל הגזירות הנגזרות על ישראל הוא בקטרוג הס״ם כידוע המעשה בימי הקדוש רבי שמשון אוסטראפאלער זצוקלה״ה כשהיתה הגזירה בימי ת״ח, השביע הרב הנ״ל להס״ם ושאל אותו למה אתה מקטרג על ישראל יותר מכל האומות, והשיב לו יתבטל מישראל תורה שבת מילה, ואחזור מקטרוגי, השיב לו הרב הע״ל יאבדו הם וכהנה וכהנה ואל יתבטל אות אחת מתוה״ק עכ״ל, ועיין בהיכל הברכה למהרי״א מקאמארנא בראשית דף ר״כ שמבאר בזה הרבה סודות ורמזים.

בענין זמני הגאולה שכתוב בתולדות על שנת תש״א, גם הר״י אבן יחייא רימז על שנת ת״ש, כמבואר בספרו.

והעני להוסיף הקונטרס גזירות ת״ח ות״ט באידיש 30 עמודים בדפוס ליבעסקינד, ווארשא תרצ״ג.

ועיין בעמודי עבודה לר׳ אליעזר לייזער לאנדסהוטה, הוצאת חרמון ניו יארק, בהוספות עמוד 10, נוסח אמ״ר על גזרות ת״ח, ושם עמוד 13 סליחה לכ׳ סיון ויוה״כ להרב ר׳ יצחק ב״ר אברהם משה ישראל אבד״ק ליסא על גזירות ת״ח ות״ט.

והנה בקב הישר דפוס ישן בסימן ק״ב, ונשמט מכל הדפוסים מחמת ביקורת הצנזור נמצא מאמר גדול בשם קדוש אלקי המקובל הנורא רבי העשיל צורף זצ״ל ובקיצור מבואר שם כי צפו בן אליפז בן עשו הנקרא בתורה אלוף צפו, הוא הקליפה הראשונה שבשבעים אומות, וכנגדו הוא בקדושה ארץ צוף אותיות דין כאותיות דדין, והוא הי׳ מלך הראשון, וממשלתו הי׳ במדינת פולין, ומרמז „לפלוני״ כי פלוני הוא אותיות „פולין״ שהוא גמטריא צפ״ו, ולכן נקראת מלכות אדו״ם, מטר־פולין של ע׳ אומות, כי המדינה הזאת היא יושבת תחת יד השר של אדום והיא קליפה ראשון וכו׳ עיי״ש באורך שמסביר

על פי רמזים בקבלה שבשנת ת"ח באלף הששי יהי' תגבורת הקליפה של צפ"ו, שהי' ראוי להיות הגאולה, ובשנת בזא"ת יבוא אהרן אל הקודש, ובאותו שנה הרבה עקידות הי' בארץ פולין וליטא, כידוע ומפורסם מגזירות רעות ודינים קשים שנעשו בארצות פולין וליטא בשנת זא"ת שנהרגו בעוה"ר כו"כ רבבות מאחב"י על קדושת השם, והנעלם מן ז'א'ת' כזה זי"ן אל"ף ת"ו, הוא ין־לף־ו, שהוא גימטריא צפ"ו, שהוא נרמז בסוד פלוני, וזהו הסוד מצפו"ן תפתח הרעה, כי צפון גימטריא פולי"ן ליטא ולכן הי' הגזירה דווקא במדינה זו ובשנת ת"ח דווקא עיי"ש באריכות.

ועיין בדברי אמת להרבי מלובלין ז"ל (מונקאטש תער"ג) פרשת ויצא עה"פ ויזכור אלקים את רחל, דף י"א ע"ב, וכן משיח בן אפרים מדרגתו לקבץ את ישראל לא"י, כי נראה שלא יהרג, כי הי' מקוים בר' שמשון אוסטראפאלי זה (ולא תקים פעמים צרה) וכו' עכלה"ק.

ובספר גאולת ישראל להגה"ק המגיד מקאזניץ (ווארשא הכת"ר לפ"ק) בתחילתו, ויש לך להבין כי התלאות שעברו על ראשנו אחר חיבור זה (של מהר"ל מפראג), כבר אנו פטורין ממלחמת גוג ומגוג וא"א לפרש יותר כ"א מפה לאוזן.

בהקדמת הספר רביד הזהב להרה"ק ר' ישראל דוב מיאשיניצא זצלה"ה מביא כי"ק מהגה"ק המקובל ר' ישראל חריף הגדול מסאטינוב, תלמיד הבעל שם טוב: על מטתי עלה ברעיוני תקכ"ח לאלף השישי ליצירה יהי' שנת הגאולה כשח"ר, כי ראיתי כל הגאולות היו בחי"ת, תמ"ח לאלף השלישי היתה גאולת מצרים, תפ"ח לאלף השלישי הי' ביאת הארץ, וגם תתק"ח באלף השלישי הי' בנין בית הראשון, וגם ת"ח לאלף הרביעי הי' בנין בית שני, ועתה (מתיבת) כשח"ר היתה כחר"ש לא אשמע, ראיתי בעוה"ר כי של"ח לאלף הרביעי נחרב בית הראשון, ותתק"ח לאלף הרביעי בית שני, ואין תחת ידי סדר העולם לראות כל החית"ן, אך בזמנינו ידוע שת"ח לאלף הששי הי' בעוה"ר הריגה במדינת פולניא, באהקלים אוקריינא, הפוחז חמי"ל ימ"ש, וגם בזמנינו שנת תקי"ח לאלף הששי נשרפה תוה"ק בארבע ימים לחודש מרחשון שנת הנ"ל נשרפה בעיר קאמינץ באקלים פאדאליא ברחוב העיר כל הששה סדרים ומסכת ברכות ותקוני זהר ואשלי רברבי מחמת המינים שבתי צבי ימ"ש וכו', ועתה בשנת תקכ"ח הי' הריגות באקלים האוקריינא בחודש הרביעי ובחודש החמישי נהרגו לאלפים ורבבות קרוב למאה אלפים וכו' ועלה ברעיוני למה חי"ת דווקא עיי"ש שמבאר ע"פ קבלה מדוע דווקא בשנה שיש בה חי"ת ובונה דבריו על קוטב ארז"ל (ב"ב פ"ח) הקב"ה ברכן בכ"ב אותיות וקיללן בח' ומשה ברכן בח' אותיות, ומסיים שם ולפי פשוטו נראה דבר פשוט על החי"ת כי סימן ברכה וקללה הוא יען הקב"ה קללן בח' ומשה ברכן בחי"ת, ויה"ר שבשנה זו שנת תשכ"ח נזכה לשנת גאולה וישועה בביאת משיח צדקנו בב"א.

בעמוד 43, בנוגע לדרשה לפסח

הערני ידידי הרב ר' פישאלי הערשקוביץ שספר שיח יצחק הכולל דיני פסח בשירים וחרוזים להרב יצחק חיות האבד"ק פראג נדפס בפעם ראשונה בפראג בשנת שמ"ז, אבל דרשה לר' יעקב ב"ר שמשון מטאמאשוב לא הי' ולא נברא.

בעמוד 46, בנוגע להס"ת שכתב הגאון ר' יהודה ניסן אבד"ק קאליש מח"ס בית יהודא

הערני ידידי הרב פישאלי הערשקוביץ שליט"א שבספר שו"ת ש"י למורא להרב משה יואל אבד"ק טשיזיווע (פיעטרקוב תער"ב) סי' ל"א בתשובת הגאון רח"א וואקס אבד"ק פיעטרקוב מזכיר כל המאורע וכתב ובפה (קאליש) בעת השערורי' שנקרע הס"ת שכתבו הגה"ק בית יהודא, וצוויתי לגנוז היריעות שלשה שנקרעו לגזרים, בכלי חרס אצל הקבר בעל בית יהודה, אף שנסתפקנו לעיל דביריעות לא יהי' הדין כך, רק היכא דנפסל, מ"מ כיון דהגאון בית יהודא מונח בפה והוא כתבה וציוה לפני מותו להזהיר על גודל קדושת ס"ת אשר כתב ויצא שביבין דנור בעת שכתבה צויתי כן, ע"ש.

בעמוד 66

הרב ר' שאול יהושע גילערנטער מבראד הי' חתן הג"ר יקותיאל זלמן מבראָד, הנקרא ר' זלמן מארגאשים.

בעמוד 98

רבי גרשון מטאמאשוב, ראש שושילתא איזביצא־ראדזין. חיד"ת ממנו נדפס בתפארת ירוחם מראדזין, ברוקלין תשכ"ח, עמוד קנ"ה.

בעמוד 99־100

ר' יעקב ליינר הראשון. מגלת יוחסין שלו נדפס בתפארת ירוחם, ברוקלין תשכ"ח, עמודים קס"ד קס"ה.

בעמודים 102־103־109

רבי צדוק הכהן מלובלין ז"ל. תולדות וזכרונות ממנו נדפס בתפארת ירוחם עמודים קנ"ו־קס"ד.

בעמוד 121 מוזכר הקדוש ר' חיים שפירא מפלאצק הי"ד

במאסף נחליאל, בעריכת רי"ל לוין גליון א' שבט תשכ"ה, במאמר קהלת פלוצק שלא נספד כהלכה מהרב לייב גליבטער, בעמודים 103־104 נמצא הסיפור מהעלילה של הפולנים על הקדוש רבי חיים שפירא מפלוצק, איך עבר ביצוע הריגתו מות קדושים. הדיין שהי' נוכח בביצוע הפסק שאלוהו, האם יש להאדמו"ר איזו בקשה אחרונה, ענה הקדוש שעדת יהודי פלאצק תדאג לילדי

שילכו בדרך הישרה, יהי' יהודים כשרים וידעו שיש לנו אלקים בשמים א' גדול ונורא שדרכיו נעלמים מאתנו. נשמעה הפקודה האחרונה, הקדוש מסר את החומש לידו של הדיין, עטף ראשו בטלית והתחיל לצעוק ד' הוא אלקים שמע ישראל וגו', לא הספיק לסיים דברו ושנים עשרה כדורי רובים נקבוהו ככברה, בן מ"א שנה הי' במותו, הי"ד.

בעמודים 107־110, בנוגע לערכו של ר' גרשון העניך מראדזין והתכלת

כן יש אליו תשובה בספר ישועות מלכו להגר"י מקוטנא חלק הכתבים סי' א', עיי"ש בסי' א' ב' מסקנתו: שדעת גדולי ישראל שהאידנא נגנז ואין אנו מחויבים בתכלת, ועכ"ז אינני אומר קבלו דעתי ולהכריח להסיר התכלת, אחר שלא נפסל גם אם איננו תכלת, ואין לנו ג"כ הידיעה ברורה שאינו החלזון ואפשר שמתנוצץ הגאולה כבלפענ"ד, אמנם לסייע ג"כ אינו נראה לי, ומי שלבו הוא ידין. עוד שם בסי' ג': אלא ודאי כדעת האר"י דהאידנא אינו נוהג מצות תכלת, איברא שאם הי' בנמצא תכלת בבירור, והי' ידוע לנו כיצד צובעין ודאי הי' ראוי לאחוז במצוה כזו, אלא שאין לנו בירור גמור שזה הוא תכלת וגם מלאכת הצביעה לא נתברר לנו בבירור גמור עיי"ש וכו' ודברי הרב שיחי' (מראדזין) אינו אלא השערה בעלמא, ע"כ א"א לסמוך ולסייע את מלאכתו, ולא אוכל לכתוב את אשר עם לבבי בענין תכלת, יען כי גם זאת אינו אלא השערה בלבד וכו'. כן ידוע שהגה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין חיבר ספר שלם להוכיח שלא ללבוש תכלת.

עיין בעומר (מאסף מפעל התורה), העורך הרב איסר פרענקל, תל אביב תש"ך עמוד 23, הראדזינאי כרופא: כתב רצפטים לאטיניים ומרפא חולים, ושם בעמוד 25 מביא רשימה של רצפטים בכתב ידו, ואצל החסידים היו ידועים הרבה סיפורים על דרכו וידיעותיו ברפואה. בספר תפארת ירוחם, ברוקלין תשכ"ח, בסופו נמצא תצלומים משני רצפטים בעצם כתב ידו של בעל סדרי טהרות, וראה ב"רפואה", ירושלים־ת"א (כרך מ"ז חוב' ד' כ"ז אב תשי"ד) במאמר מגדולי החסידות כרופאים, לד"ר דוד מרגליות. ושם בעומר: יש מבארים את שאיפותו ללימודי הרפואה מתוך רצון להידמות בכל להרמב"ם שהעריץ אותו עד מאד, ורצה להידמות לו גם בשטח הרפואה, כשם שעשה בעבודת הכינוס וביצירת הגמרא לסדר טהרות.

כן נדפס תשובתו בהלכה בשו"ת ביכורי שלמה, רזעכטא ח"ב.

שמעתי מידידי הרב דוד ווייצמאַן ע"ה, כאשר השלים ספרו סדרי טהרות על מסכת כלים, נכנס לאביו הבית יעקב והניח לפניו הכתב יד, אביו כשעיין בהספר נתפעל מאד מעבודתו הגאונית, ואמר לו, בני לא ארשה לך להדפיסו עד שתביא לי שלשה דברים, א) אות מן השמים, ב) שכבר קדמוך מי שהוא בעשיית ספר כזה, ג) עשרה הסכמות מרבנים גדולים. כששמע רבי גרשון העניך השלשה תנאים שהעמיד לפניו אביו, נשאר משתהה ולא ידע

מה לעשות, חשב בלבו, הסכמות אוכל למצוא, אסע לחמשים רבנים ועכ״פ מעשרה מהם אשיג הסכמה על ספרי, אבל אות מן השמים איך יכולין למצוא?

כשיצא מאת אביו התחיל לישב בתענית, והתענה שני הפסקות והי׳ מתפלל בפישוט ידים ורגלים שהשי״ת יאיר את עיניו וישלח לו אות מן השמים, כשגמר התענית למחרתו קיבל בדואר קטלוג מבית מסחר ספרים מארצות המערב, רשימה מספרים עתיקים וכ״י, ושם נרשם ספר מגדול מפורסם שהתחיל לחבר גמרא על טהרות וזרעים, רק לא אסתייע מילתא להשלימו, כשראה דבר זה הי׳ אצלו כאות מן השמים, שתיכף אחר התענית קיבל קטלוג זה, ונכנס לאביו בשמחה, ואמר לו, שכבר יכול למלאות שני תנאים הראשונים שהציב לו, אות מן השמים ושכבר התחיל גדול אחד לחבר ספר כזה עוד בימי הקדמונים, וסיפר לו כל הענין. אביו הסכים עמו ונסע לגאליציען והונגאריען לקבל הסכמות, וכאשר כבר הי׳ בידו ההסכמות של הגאונים רי״ש נטאנזוהן אבד״ק לבוב ורבי יהושעלי מקוטנא ועוד נסע לצאַנז בכדי לקבל הסכמה מהסבא קדישא הדברי חיים מצאַנז, שהי׳ אז נחשב לגדול הדור בנגלה ובנסתר, והסכמתו היתה ממתקת ההתנגדות על הגאון הצעיר. בבואו לצאַנז אזר חלציו כדי למצוא חן בעיני הדברי חיים, ואח״כ הגיש לפניו פרי ביכוריו, וביקש ממנו הסכמתו. כאשר הגאון מצאַנז עיין בספרו ועלעל אחת הנה ואחת הנה, פנה עצמו לרבי גרשון העניך, אברך אתה מתיימר לחבר ולסדר גמרא, אשאלך שאלה אחת, ואראה אם אתה יודע סוד הסידור וחיבור של מסכת. אם אתה תדע לבאר לי מדוע במסכת אחת יש סכום פרקים שונה מאשר במסכת אחרת, וכן מספר המשניות שונה בפרק אחד מחברו, וזאת רואה כל אחד, כי אין הדבר תלוי בכמות, כי נמצא משנה אחת קצרה ואחת ארוכה, וכן ענין זה אצל פרקים, רואים מזה שהי׳ למסדרי המשנה והגמרא כוונות מיוחדות לקבוע סכום פרקים בכל מסכת וסכום משניות בפרק אחד כמה יהי׳, וכשם שהי׳ להם כוונות בקביעת סכום המשנות בפרק, כן יש כוונות במספר התיבות כמה תכיל כל פרק ומשנה, וכן הוא בדפי הגמרא, ומפני זה יש דף קצר ודף ארוך. האם אתה יודע לבאר לי כוונות הללו? *)

---

*) עיין במעשה רוקח על משניות להגה״ק הנורא רבי אלעזר רוקח אבד״ק בראד ושם בהקדמה, וזה משפט הספר, בפתיחה נתתי טעמים לשבח על כלל המשניות שסידר רבנו הקדוש תקכ״ג פרקים ועם פרק שנו חכמים המה תקכ״ד, על מה בא המנין הזה, וגם על הפרט בכל סדר וסדר מנין הפרקים שבו, שלא במקרה והזדמן נעשה כך, אלא הכל בכתב מה׳ עליו השכיל, וסידר הכל ע״פ רמז וסוד במכוון, ובתוך הספר פרטי פרטות בכל מסכת ומסכת טעם על מנין הפרקים שבה וחשבון האותיות של ראשי הפרקים, וסופי האותיות של הפרקים הכל בא בכונה ע״פ רמז וסוד, וכתבתי בס״ד הנלענ״ד, דברים נפלאים בכל מסכת ומסכת אחת מהן לא נעדרה בחמשה סדרים, ובהגיעי לסדר טהרות ראיתי שהזמן קצר והמלאכה מרובה וכו׳ בכן לא העמדתי רק מסכת עוקצין שהוא סיום הש״ס וכו׳.

על זה ענה רבי גרשון העניך, כוונות חז״ל בקביעת מספר הפרקים והמשניות נעלם ממני, ואשר נוגע לדרוש ע״פ סוד, בכחי לדרוש כל היום, אבל מסופקני אם אגיע למטרת האמת. אבל מה שנוגע לקביעת הדפין בגמרא, זהו מובטחני שנעשה שלא בכוונה, והדבר תלוי במחוקקים ומסדרי האותיות של הדפוס הראשון, אשר אחריהם נמשכו כל המדפיסים הבאים אחריהם. שאלו הרב מצאַנז ומה תאמר על מארז״ל (ויק״ר כ״ה) אם נכשל אדם בעבירה חייב מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה, אם הי׳ למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים, ואם הי׳ למוד לשנות פרק אחד ישנה שנים, הו״ל למימר יקרא וישנה כפלים, אלא מזה מוכח שבכוונה נקבעו הדפין והפרקים וכמה יכילו, ומיאן לתת לו הסכמה.

בספר מחזיקי הדת להרב יעקב הלוי ליפשיץ מקאוונא (פיעטרקוב תרס״ג) בראש הספר יש קונטרס מכתבים מרבנים שעמד עמהם המחבר בחליפת־מכתבים, ושם בדף י״ד ע״א וע״ב נמצא שני מכתבים מהרב גרשון העניך, אם כי המה מקוצרים, אבל זורקים אור על הרבה ענינים. מכתב הראשון נכתב במוצש״ק ויגש תרל״ו ראדזין, ושם מזכיר שהי׳ בורשה ודיבר עם הרב הגאון ר׳ יוסף דוב האבד״ק סלוצק (הוא הגאון רי״ד סולובייציק אבד״ק בריסק) ודיבר עמו ארוכות וקצרות בדברי תורה, עד שנסה לדבר אודות הס׳ ס״ט (סדרי טהרות — המעתיק) ואודות אתרוגי קורפי (ענינים אשר יצאו נגדו הביד״צ בווילנא, עיין בעמוד 108 בערכו) וסיפר לי אשר הוא לא השיב לשואליו לא איסור ולא היתר וכו׳.

ומכתב השני מיום ה׳ ויקרא תרל״ו, ומודיעו שדיבר עם הגאון מקוטנא (בענין שביקש השתדלותו) ואמר כי לעת עתה אין עוד במדינותינו מקום לזה וכו׳.

בעמוד 135,

הרב ארי׳ ליביש רובין. חיד״ת ממנו נדפס בשארית ישראל (גארזיציינסקי) עמוד 73, ויקהל משה (גורדון) ברוקלין תשט״ז, עמוד קנ״א, ילקוט משה (גורדון) ת״א, עמוד ת״ל.

בספרי טהרת יו״ט חלק חמישי עמוד קצ״ז, ובח״ו עמוד ק״ץ, ובח״ז בעמודים קמ״ד־קמ״ז וחלק שמיני עמוד ר״ט נמצאים הרבה חיד״ת ממנו.

בעמוד 140

הרב מאיר רובין. חיד״ת נדפס ממנו בויקהל משה ח״א עמוד ס״ה.

בעמוד 141

הרב שלום יחזקאל רובין. חיד״ת ממנו נדפס בויקהל משה ח״א עמודים ס״ז, קצ״ו וח״ב עמוד קנ״א, ילקוט משה להנ״ל, ת״א, עמוד שכ״ו.

בעמודים 145־154, לתולדות הרב צבי יחזקאל מיכלזוהן

לרשימת קונטרסיו יש להוסיף: בספר עזר אליעזר עה״ת לרבי אליעזר צבי ציגעלמאַן מפיאסק פיעטרקוב תרס״ה בקונטרס הדרשות, חיד״ת ממנו; בספר גדולת שאול יש הערות ומלואים ממנו. ב„הפסגה״ בעריכת הרב הלל דוד הכהן טריוויש קובץ חמישי חוברת א׳ ווילנא תרנ״ט, מכתב ממנו להעורך בחיד״ת; ובקובץ ששי חוברת ב׳, ווילנא תר״ס הערות על קוטב ארז״ל הקורא לרבו בשמו; בירחון „שערי תורה״ מורשה יש ממנו חיד״ת; ב„הבאר״ לגיסו הרב צבי הירש פרידלינג מביסקוביץ, בנוגע עזרת קרובו המדפיס ר׳ נטע קראַנענבערג והתקשרותו עם המחברים, בעמוד 151. עיין בשו״ת תרשיש שהם להרב משה פערלמוטער מו״צ בלודז נדפס בפיעטרקוב, תרס״ב והובא לביה״ד ע״י ר׳ נתן נטע קראַנענבערג ראה שם בהקדמה שמעתיק מכתב הרב מיכלזוהן, כאשר הייתי בפיעטרקוב וכו׳ סיפר לי, אשר בדעת כ״ת להדפיס ספר תרשיש שוהם וכו׳.

ועיין בספר חבלים בנעימים (כללי שיטות ושו״ת להרב יהודה ליב גרויבארד אב״ד מאקובי (סטאשוב) פיעטרקוב תרס״א) בשו״ת סי׳ ל״ז מכתב מהרה״ג ר׳ צבי יחזקאל מיכלזוהן וכו׳, וכותב: הנה ש״ב (כוונתו על קרובו ר׳ נטע קראַנענבערג שטרם הי׳ לו דפוס והדפיס ספרים בקבלנות בפיעטרקוב) בנסעו מכ״ת עבר דרך עירי והי׳ בצל קורתי, והראה לי ספרו של כ״ת אשר מסר לידו לתת בדפוס... וקראתי בהם עונג גדול וכו׳ ואגב ארשום איזה הערות במה שראיתי בספרו...

אגב שם בסימן ט׳ יש תשובה מהמחבר להרב מיכלזוהן.

בשנת תשכ״ח נדפס בנוא יארק ע״י אוצר הספרים, זמירות לשבת וסדר ברכת המזון, דינים ומנהגים ופירושים, נקבצו ונסדרו ע״י הג״מ צבי יחזקאל מיכלזוהן ז״ל הרב דעיר ווארשא. אין זה חיבור חדש רק צילום מסידור מרגליות טובה שהו״ל ר׳ נטע קראַנענבערג הי״ד מבילגורייא הנזכר בעמוד 151.

בנוגע החומר ליחוס ותולדות משפחות עיין בספר כוס ישועות להרב צבי הירש חריף מהלברשטאט ווארשא עת״ר על מסכת בבא מציעא, בסופו קונטרס תולדות המחבר לרבי ישראל משה בידערמאַן בהגאב״ד לענטשנא ז״ל, שם בדף ב׳ מאשים את הרב מיכלזוהן מפלונסק שלקח את מכתבו בנוגע לתולדות המחבר ששלח להמו״ל, והוא כותבם על שמו, ומברר שם בראיות ברורות שרוב דברי הרב מיכלזוהן נכתבו בהשערות ואין יכולין לסמוך עליו, כי אין להם שום יסוד, ראה שם בדף ז׳.

בעמוד 175

הרב יהודא ניסן טברסקי מזאמאשטש קיעלץ. בשארית ישראל עמוד 73, נדפס התורה הראשונה שאמר בטאמאשוב.

בעמוד 207־208, ברשימת רבני טומאשוב מאזוביצק

קבלתי ממר פנחס גארפינקעל מטאמאשוב מאז. כעת בבארא פארק, ברוקלין, צילום מעתון בטאמאשאו מאז. ששם נרשמו כל הרבנים דשם, וזה סדרם: 1) הרב הראשון הי' אברהם בעלכיטאוער נפטר בשנת תר"ה בגיל שמונים, 2) הרב ירחמיאל נפטר תרט"ו, 3) הרב יעקב אהרן יאנאווסקי מו"צ בטאמאשאוו משנת תר"א וע"י מחלוקת עזב טאמאשאוו ונתקבל לאב"ד באלכסנדר, ובטעות נדפס בעמוד 123 שהי' מו"צ בעירנו, וטעות לעולם חוזר, 4) הרב ר' נח אלטשולר מקודם אב"ד קאסאוו, 5) ר' יעקב אלי' וויעליטשקער נפטר בשנת תרמ"ח בגיל 79, 6) הרב צבי איזרעלעוויטש נפטר בשנת תרע"ו. ואח"כ נפרץ המחלוקת בין הרב ר' דוד בורנשטיין אבד"ק ווישעגראד (אדמו"ר האחרון מסאכאטשוב) ובין המזרחי שקבל את הרב בראדט. הרב ישראל דוד רובינשטיין ראב"ד, בן הרה"ג ר' גדלי' צבי רובינשטיין אבד"ק זבארוש (מח"ס מספד גדול) וחתן הרה"ג רי"ם קאנאל מוורשא נפטר בדמי ימיו, וחתנו הרב היימאן הי' יד ימינו של הרב קאנאל.

בטאמאשוב דר הרבה שנים הרב שלמה זלמן וועלטפרייד האדמו"ר מראספשע, ואח"כ קבע דירתו בלודז ושם קראוהו טאמאשאווער רבי.

בעמוד 130, הרב יעקב מרדכי זילבערמאן אבד"ק בילגורייא

עיין ברזא דמאיר ביאור על פענח רזא להרב מאיר הורוויץ מקיעלץ נדפס בווארשא פרשת ברכה דף רכ"ג ששמע מהה"ג אבד"ק בילגורייא הנקרא בפי כל בשם מאצעווער עילוי, בהיותו מתנגד כשהתחיל להיות חסיד ונסע לטוריסק לאדמו"ר המגיד הק' בעהמח"ס מגן אברהם, על ש"ק פרשת בלק, ובדרך עלה על דעתו לשאול להמגיד הפירוש מ"ש באבות המבזה את המועדות ופירש הרב מברטנורא הכוונה על חול המועד, מנין לו? שמא הכוונה על יו"ט גופא, וכשהי' בשלחן שמע רמזי תורה מהמגיד עה"פ ויפתח ד' את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים ופרש"י רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה, ופירש הכוונה כי בלעם רצה לקלל מכח מעשה העגל, ובשבת (פט.) דרשו רז"ל על הפסוק בושש משה בא שש, דהיינו שחטאו בשש שעות, וקיי"ל דאיסורים בטלים בששים, וזה שפרש"י שבא לעקור אומה החוגגת ג' רגלים פסח שבועות סוכות, אשר אלו שש שעות הרעות נתבטלו בששים באלו שעות של יו"ט הקדושים, וסיים דעל כרחך לפי"ז גם חול המועד בכלל חשבון המועדים דאל"כ לא יהי' ס' פעמים שש שעות נגד השש שעות הרעות הנ"ל, ועפ"ז שפיר פירש הרב ר"ע מברטנורא המבזה את המועדות זה חול המועד עכ"ד ודפח"ח.

וידי"נ הרה"ג ר' דוד זינגער שליט"א הרב דביהכ"נ הספרדית בבארא פארק הערני שבספר משיב נפש להרב שמעון ניימאן על מסכת פסחים (מונקאטש) דף ס"ה על ארז"ל פסחים (קי"ח), כל המבזה את המועדות כאלו עובד ע"ז מביא דבר זה ממש בשם ספר כתנות אור פרשת בלק יעוי"ש.

בעמוד 89, לערך רבי יוסלי מיארטשוב

עיין בשיחות יקרות, צילום גרמניא, לר' אלימלך זילבערשטיין שם כל הסיפור מהמקוה.

בספר בשורות טובות, בילגוריא תרפ"ז, מובא חיד"ת ממנו ומבנו הה"צ ר' יהושעלי ז"ל ושם: הי' דרכו (של הה"צ ר' יוסלי) להתפלל מאד בהשכמה, ופ"א בהיותו אצל הה"צ ר' לימוש מזאקילקוב ז"ל ודיבר על לבו להתפלל באיחור קצת, ושמע לדבריו ונהג כן איזה זמן, אח"כ התחרט ע"ז ואמר לא לא, ח"ו לא אתפלל באיחור, לא אזוז משלחן ערוך מאומה, אף אם אדע שח"ו אשתקע בגיהנם לעולם, והתפלל שוב בהשכמה כדרכו, עכ"ל.

בספר יגל יעקב עה"ת להרב חיים מרדכי יעקב ג-טליעב אב"ד מישקאלץ, מישקאלץ תרצ"ח, בליקוטים דף קמ"ד ע"ב: שמעתי מהג' מראדמישלא ז"ל, ששמע מהה"ק ר"י מטאמאשאוו בשם הה"ק מקאולי ז"ל, עה"פ ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל, והי' ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו', ואמר ברוח קדשו שבעת הגאולה שיהי' בב"א לא יהי' שום ידיעה מקודם כלל, רק כל אחד יעסוק בענינו, התלמיד חכם בלימודו, והחנוני בחנותו, והרצען ברצעותו וכו' ופתאום ישמעו קולות גדולות ונוראות, ולא ידעו מה זאת, אם קול מלחמה יריות תותח או כיוצא בזה, וילכו כולם החוצה לראות מה, ובחוץ יראו שאינו קול, כי הקול בא מול ד' רוחות העולם, קול גדול ונורא מאד, ויעלה בלבבם אולי הקול הוא מענין ביאת משיח, ואז ימהרו ויתקבצו לביהכ"נ לומר תהלים ותחנונים, ויהי' בהם כמה מיני כתות, יהי' כת ראשונה שישובו תומ"י בתשובה שלימה, מעומק הלב בשעה קטנה, ותיכף יבוא ענן ורוח וישא אותם למקום אשר לא נודע, והאחרים בראותם כן יחרדו מאוד לאמר מה יהי' אתנו אם אנחנו נשאר פה, וע"כ ימצא עוד כת א' שישובו עי"ז בתשובה שלימה, ויבוא שוב ענן גם אחריהם, אבל יהי' עוד קשי-לבב שלא יחרדו מקול האות ענן הראשון, וישובו לקול האות ענן השני, וכן יהי' כמה וכמה כתות רבים ויחידים עד שלבאחרונה ישובו כולם אפילו היותר קשי-לבב, ולזה רמז הנביא ואתם תלוקטו לאחד אחד בית ישראל, כלומר לא בפעם א', ואימת וע"י מה יהי' זה, על זה הדר מפורש והי' ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו', אז יהי' הדבר הזה, יה"ר שנזכה לזה בבי"א עכ"ל.

מפתחות

מסירת המפתחות

ערכתי לפי סדר א־ב, כל ענינים הנזכרים בספר, וכן שמות הרבנים ואישים מקומות וספרים הנזכרים ב„פנת יקרת". המפתח סדרתי בתשע אופנים, כל ערך לבדו, תחילה נתתי רשימת ספרים שהבאתי בספרי, יען הם שמשו לי למקור ומעין מהם שאבתי ידיעותי בנוגע תולדות הקהילה ונושאי דגלה חכמיה ורבניה, ועליהם תמכתי יסודותי ומסקנותי.

טול קורא בעיניך! כמה יגיעות טרחתי עד שעלתה בידיי בעזרת השי"ת לסדר ולערוך כל הדברים הכתובים בספר הזה, לא לקחתי מן המוכן ולקנותו בשינוי, או לטחון קמחא טחינא, הרבה עמל ויגיעה שקעתי בספרי זה, דרוש הי' לקבץ שברי חומר, רסיסי ציטאטות ונדחי קטעים הפזורים על פני שפע של ספרים וחוברות, כדי לתת תיאור נאמן ומקיף מכל דבר שיש לו שייכות לבני עירנו, ולאור דבריהם להוסיף גוון ובני גוון, לתמונה הכללית של קהלתנו היהודית, שהתקיימה קרוב לארבע מאות שנה, ותיתי לי שזכיתי לגלות מקורות חדשים והמה הי' לי לעזר בעבודתי, אחשוב שלמותר להסביר חשיבות ענין המפתחות שבזה תקנתי אזנים לספר, שכל אחד ימצא בנקל כל דבר חפץ, בלי עמל ויגיעה ואיבוד הזמן בחיפוש אחר חיפוש, ולמרות שהדבר עלה לי בעבודה קשה והוצאה מיוחדת, בכ"ז לא חסתי על שום דבר, לפי שהרגשתי חסרונו בשאר ספרים מסוג זה בעת עיינתי בהם לרגלי עבודתי, לפיכך אמרתי להקל להקורא הנכבד ע"י מסירת המפתחות שיהי' הכל מוכן מסודר וערוך לפניו באופן הכי טוב. וזה סדורם:

1) רשימת הספרים, 2) שמות הרבנים מחברים ומסכימים, 3) שמות מולי"ם מדפיסים ואישים, 4) שמות נשים, 5) שמות אי־יהודים, 6) שמות גיאוגראפים, 7) רשימת נוסחי מצבות, 8) רשימת התצלומים, 9) מפתח ענינים ושמות מוסדות וארגונים.

ברשימת הרבנים מקצתם נזכרים על שם ספריהם, ורובם בשמם ולפעמים בשתיהם, ובמפתחות רמזתי לעיין מזה אל זה. בסדר האישים לכל סוגיהם, אלו שידעתי שם משפחתם, סדרתי אותם לפי שמות כינוי משפחתם, ואלו שלא ידעתי כינוי משפחתם הצבתי אותם לפי שמם הראשון.

אקוה שהקוראים הנכבדים יביעו בזה את תודתם בעד עבודתי, שימחלו ברב טובם להודיע לי חוות דעתם על ספרי וסידורו, ודבריהם יהי' לי לאור בנתיבתי בעריכת שאר ספרי איה"ש.

בתודה וברכה,

המחבר

רשימת הספרים

ג

ד

נ

ס

ת

שמות רבנים

ב

ג

ו

ז

ח

ט

כ

ל

נ

ס

ש

שמות אישים, מהדירים ומדפיסים

שמות נשים

שמות אי־יהודים וממשליהם

שמות ערים ומדינות

ש

ת

רשימה לנוסח מצבות הנדפסות בספר

רשימות התצלומים

מפתח ענינים ושמות מוסדות ואירגונים

* * *

חסידים וחסידות

דמויות והזכרות

בנימין וויינבערג

אבינו ר' בנימין ב"ר משה ליב נולד באיזביצא בבית חסידי מובהק, נתחנך בחדרים וביהמ"ד לפי רוח החסידות, וקיבל גם השכלה רוסית אצל מורים פרטים, והי' מחונן בסגולות ומדות טובות, ומבחורים המצוינים בעיר. לקח אמנו מרת שרה בת ר' אברהם, גביר נכבד מזאמאשטש ושם השתלם עצמו בלימודי קדש ולהבדיל בלימודי חול, וידע היטב השפות רוסית ופולנית, וספוג רוח יהדות צרופה, והי' טיפוס של יהודי חרדי במלוא מובן המלה, ונשא לבוש המסורתי בימים ההם.

התחיל במסחרים והצליח עד שנעשה קבלן צבאי, ולרגלי מסחרו התיישב בטאמאשוב ששם עמדו גדודים הרבה מצבא הרוסי.

תיכף השתלב עצמו בכל צורכי העיר ונדב ביד רחבה ונעשה לעסקן צבורי פורה, פרנס הקהלה עוד מימי שלטון הצאר הרוסי, וחבר מועצת העיר, פקיד בבאנק עירונית, והודות למעמדתו החשובה בעיר, והתקשרותו עם קצינים גבוהים ופקידי העיר שהי' אצלם חשוב מאד, נעשה שתדלן בעד צורכי הכלל והפרט, והי' נענה ברצון לכל דורש ומבקש עזרתו והשתדלותו.

בשנות המלחמה הראשונה הי' המארגן ומיסד של מטבח-עממי, ובימי תקומת פולין העצמאית הי' מבאי-כח היהודים ברוב מוסדות ציבוריים, והי' פעיל בכל הבעיות שנוגע להכלל.

בשנותיו האחרונים בגלל חולשתו התפטר מתפקידיו הציבוריים, וחי בחוג ידידיו וקרוביו, נפטר בשם טוב אדר"ח אדר תרצ"ב.

אמנו היקרה אשה חשובה ונדיבת לב מרת שרה בת ר' אברהם ע"ה נפטרה בשם טוב י"ט אדר.

אחותנו חנה בילא ב"ר בנימין ובעלה מר עזריאל הכהן פערל מזאמאשטש ובניהם שמואל, הי"ד.

אחותנו חי' ב"ר בנימין ובעלה משה פאלק מלעמבערג הי"ד.

אחותנו ראכיל ב"ר בנימין ע"ה ובעלה ברוך ב"ר ראובן שנור מזא־מאשטש, נפטר בא"י.

אחותנו לאה בת ר' בנימין היא"צ כ"א טבת.

אחינו הבחור המלומד מרדכי מאיר ב"ר בנימין ע"ה כ"ב טבת תרפ"ב.

זכרונם חרות בעומק לבנו לעולם.

פנחס וויינבערג ומשפחתו, גבעתיים
משה וויינבערג ומשפחתו, תל אביב
רבקה פינקיעוויטש ומשפחתה, ברוקלין ניו יארק

למזכרת נצח

אבינו ובעלי היקר הולך תמים ופועל צדק איש הישר באנשים

משה ב״ר דוד ע״ה פינקעוויטש

מלובלין — זאמאשטש — טאמאשוב

נפטר בשם טוב יום ח׳ אייר תש״ך

זכרו לא ימוש מאתנו לעולם

אשתו רבקה

בתו שרה לאה ויעקב משה וויינשטאק, ובניהם

יחיאל ליטמאן מלובלין הי״ד

אשתו שרה ע״ה

יו״ח

פעסילי, גאלדאלי ובעלה יונה ובנם הי״ד באטוואצק

גאולה ובעלה חיים פאזנאנסקי הי״ד, חיים הי״ד

פיגא ובעלה משה ב״ר דוד ע״ה

יוסף וויינשטאק

נולד בשנת תר״ן בטארניפאל, הי׳ איש מלומד ומשכיל, אשתו שפרה לבית טיטעלבוים מזבארזש, אביה הי׳ לו הורמנא, בימי המלחמה הראשונה לקחוהו הרוסים לערובה לעומק רוסיא, והודות להשכלתו ורוחב בינתו נשא חן בעיני הממשלה והי׳ אצלם פקיד גבוה, בין שתי המלחמות עבד כפנקסן ראשי אצל בתי מסחר הגדולים טאלער ואורבאך, ותפס מקום חשוב בעיר טארניפאל, ובכל ענין מסובך התיעצו עמו ושמשו עמו כבורר במשפטים.

הוא ואשתו ובנו מאקס ובתו העניא נהרגו ע״י הנאצים הי״ד.

נשארו בניו משה ומשפחתו בנוא יארק, דוד ומשפחתו בפאריז וצבי הירש ומשפחתו בישראל.

ראובן גארטלער

קראו אותו ראובלי חייטשעס, איש תורני, ירא שמים והצנע לכת, תמים במעשיו והליכותיו, נוח לבריות ובעל מדות טובות וחסיד מפואר, התפרנס מיגיע כפו, ואם כי הי׳ כל ימיו עני במובן החומרי, אבל עשיר גדול במובן הרוחני, שהי׳ בעל בטחון ושמח בחלקו, גידל דור ישרים בניו דוד ויצחק שהיו אברכים חסידים ומצוינים בתורה ויראת שמים, הי״ד, ובנותיו גרינא ובעלה ישראל ווערמוט, לאה ובעלה שלום טעפלער, הינדא ובעלה משה יוסף שייט, ויו״ח, הולכים בעקבותיהם.

לזכרון נשמות אבינו היקר

משה אלי׳ ב״ר שלמה יצחק הכהן ווערמוט ע״ה

ואמנו דרעזיל בת ר׳ יצחק ע״ה (כ״ה תמוז תשכ״ז)

אבינו ע״ה קיבל חינוכו אצל הוריו ר׳ שלמה ואשתו יוטא ע״ה, יראים ושלימים שנהנו מיגיע כפם, ולמד בחדרים ובשטיבעל והי׳ מחובשי ביהמ״ד, הלך בדרכי אבותיו, התפלל בבית החסידים דרבי יהושעלי ז״ל, ומחסידיו של הה״צ מציעשינוב ז״ל, הי׳ סוחר נכבד, מטבעו נכון במדות טובות, לבו הי׳ רגיש לסבלותיו של הזולת, והשתדל למצוא דרך לעזור לנצרך. אמנו ע״ה היתה אשת חיל ועמדה תמיד לעזרתו, ונתנו צדקה יותר מכחם וקיימו הכנסת אורחים בלב טוב, לבניהם נתנו חינוך מסורתי ותורני, ובכל הנידודים והצרות בימי המלחמה הלכו בדרכם זה, ובכל מקומות מושבותיהם רכשו להם אוהבים וידידים, וחיו חיים ישרים ונפטרו בשם טוב בשנות השבעים לימי חייהם בניו יארק.

זכרוניהם יאיר לנו בדרכנו.

פערל רבקה וליפא מונטער ומשפחתם, בראנקס, ניו יארק
שמואל מאיר הכהן ווערמוט ואשתו פערל ומשפחתם, לאס אנגעלעס
שרה ליבא וישראל גרעין ומשפחתם, פיטסבורג
פיגא והרב שלמה גראער ומשפחתם, לאס אנגעלעס
יוטא רייזל ולייביש קרוק ומשפחתם, ניו יארק

דוב בער ב״ר שמואל הלוי מונטער

אבי ר׳ דוב בער מונטער ז״ל, סוחר נכבד, שומר התורה והמצות בהידור, והיה מסורתי בפנימיותו וחיצוניותו, לבש תמיד בגדים ארוכים ולא קצץ זקנו, הי׳ נושא בעול בכל צורכי העיר, איש טוב ואהב לתת ביד רחבה, גבאי בית שני וחברה תהלים, והרבה סייע מכיסו להסקת והארת המנין בבית שני, כל ימיו נתן שם סעודת שלש סעודת לרבים. בפרוץ המלחמה ברח לראווא ומשם הובילוהו הגרמנים לכבשונות בעלזיץ הי״ד.

אמי גנענדעל בת ר׳ בעריש היתה אשה חשובה ונכבדה נפטרה ביום כ״ה אלול תרצ״ו.

בנם אחי ירוחם הי״ד, נולד בשנת תרע״ג, קיבל חינוך דתי, למד בחדר מזרחי ואצל מלמדים פרטים וביחוד השפיע עליו מורו ר׳ בנימין טעפלער הי״ד. אבי הי״ד שילם לו במיטב שיאציל עליו מרוחו, עבד כפקיד בבאנק לודאווי והי׳ פעיל בין הנוער המודרני, ובכל זה הלך מדי יום ביומו בבוקר לביהמ״ד להתפלל בציבור, והי׳ נוח לבריות. הוא נשאר בראווא ביחד עם אבי ע״ה, ועזר ליהודים להשיג תעודות אריות וניצולו אכן אותו תפסו הגרמנים ונשרף בבעלזיץ הי״ד.

בנם ואחיו שלא אשכחם לנצח

ליפא מונטער ומשפחתו

אלי׳ שפאן

אבינו ר׳ אליהו ב״ר דוד טעביל שפאן ע״ה, נולד בלאדמיר ואלינסק, נתחנך בבית חסידי מובהק, ובדרכם הלך, למד בחדרים, כשנתבגר הי׳ מחובשי ביהמ״ד, נשא אשה מטאמאשוב והי׳ סוחר, נעים הליכות ומעורב עם הבריות, בעל מדות טובות, ותמיד הי׳ חיוך נסוך על פניו ומאיר פנים לכל אדם, בכל חיו אפילו בימי המלחמה והמשבר שהמצוקות דכאו רוח בני אדם, חיזק כוחותיו הרוחנים והתנהג בתום וביושר, בנחת ומתינות הלך עם בני איש וידע להתאהב אצל כל מכיריו.

הוא השתייך מביתו לחסידי טריסק, בבואו לאמריקה התיישב מתחילה בעיר שיקאגא, ולא מצא חוג חסידיו התקרב עצמו לחסידי חב״ד, כשקבע דירתו בברוקלין התפלל בביהמ״ד הרב מטשערנאביל ועל פי יוזמתו קבעו לומר בקביעות תהלים בכל יום דבר שמתקיים עד היום. למד בקביעות השיעור גמרא אצל הרב משה אולמאן שהרצה בביהכ״נ שומרי אמונה, ואפילו בימים שהי׳ חלש התאמץ בשארית כחו לבוא להשיעור, וכמעט שלא החסיר יום שלא יבוא להשיעור, ובשנים המעוטים שדר בבארא פארק רכש לו ידידים ואוהבים נאמנים, נפטר בשם טוב בשנת השבעים לימי חיו ביום אדר״ח אדר שנת תשי״ח.

אחינו מרדכי ב״ר אלי׳ נפטר בימי עלומיו בשנות המלחמה.
אשתו יענטא שפאן ובנם נתן, בישראל.
בנם יעקב ובנם זעליג בשיקאגא.
בתם יוטא מאליא ובעלה משה מאלעווסקי בניו יארק.

נתן ב״ר יעקב גרינער מחעלים הי״ד.

יצחק ואשתו דאברא שפול, ויו״ח לאה הינא מרדכי הי״ד.

ר׳ הירש ב״ר יוסף מרדכי אדער אשתו שפרינצא וחתנם יחיאל מיכל וינבלאט ע״ה.

ר׳ משה פייפער ואשתו חנה ב״ר שמואל בתם פרומיט ובעלה יעקב ב״ר שלמה הכהן פריינד ועשרה ילדיהם נהרגו בקוליקוב הי״ד, בנם ישראל ואשתו ריקל בת ר׳ ארי׳ העלער ויו״ח הי״ד וחתנם יצחק ב״ר יעקב צוקער ע״ה.

ר׳ דוב בעריש יונגמאן ואשתו שאנקע רייזל ובניהם יעקב, חיים, פייגא בלימא, מרים הי״ד.

יוסף שלער
לזכרון נשמות הורינו ואחותינו היקרים הי"ד

אבינו ר' יוסף ב"ר מאיר שלער ע"ה, נפטר ביום כ"ט מרחשון שנת תש"א בבארנאול אלטייסקי קראי.

אמנו מרת מרים בת ר' ארי' ליב.

בנותיהם: בריינטשע, גיטאלע, רבקה.

בנם מנחם מענדל.

כולם נגרשו ע"י הגרמנים מטאמאשוב לציעשינוב, מקצתם נהרגו שם ומקצתם נשלחו למחנה־המות בבעלזיץ, הי"ד.

זכרוניכם לא ימוש מאתנו לעולם.

מאיר שלער ומשפחתו, לוד ישראל
מיכאל שלער ומשפחתו, ציריך, שווייץ
פנחס שלער ומשפחתו, ניו יארק

מאיר פריעדלענדער

ר' מאיר ב"ר ירחמיאל ב"ר שבתי בן בתו של הגאון החריף הנודע רבי ליביש צונץ זצללה"ה מפלאצק ווארשא, מחבר של עשיריות ספרים.

ר' מאיר נתחנך אצל מלמדים פרטים, וכשנתבגר הלך ללמוד בביהמ"ד של הה"צ ר' יהושעלי ז"ל, ואוירה חסידותית הטביע עליו חותמו גם אחר שיצא לעולם המעשה, וכשנתגלגל במלחמה עולמית הראשונה לרוסיא והסתדר עצמו שמה כראוי בפרנסה, לא רצה להשאר שמה מדאגתו של חינוך בניו, וחזר לפולין, הי' איש מתון וצנוע החי בחוג משפחתו, רבות סבל בחיו ולא סר מעקרונותיו עד יומו האחרון, היא"צ נקבע ליום כ"ה אדר א'.

אשתו רבקה ובניהם בישראל. לאה ובעלה יוסף בברוקלין. מאליע ובעלה משה ווייסבראט במלבורן, אויסטרליא.

הרה"ח ר' יצחק ב"ר אפרים פישל גאלדשטיין, מטאמאשוב, אשתו טויבא חי' ב"ר יואל ע"ה בנם אלעזר ואשתו ליבא ב"ר שמואל זיינוויל בערגער ועשרה ילדיהם, בנם חיים וב"ב, בנם בונים ואשתו טויבא וילדם, בתם צירל ובעלה סנדר כולם נהרגו ע"י הגרמנים בראווא הי"ד.

יעקב ב"ר אליעזר גרשון בערגערבוים

ממשפחות ותיקות ונכבדות בעיר, הי' דתי וסוחר נכבד, שנשא בעול צורכי העיר ביד רחבה. (נפטר ז' שבט). אשתו עטיל בת ר' אברהם אביש, ובנם שניאור זלמן נהרגו ע"י הנאצים הי"ד. בנם אפרים פישל ע"ה (היא"צ ג' חשון).

פסח דוב פוטער

הרה״ח ר׳ **פסח דוב** ב״ר גרשון בונם **פוטער** ע״ה נפטר כ״ה אדר.
אשתו **אידל רעכיל** בת ר׳ יוסף ע״ה.
בתם חנה דבורה לאה ובעלה בנימין ב״ר מנחם גאלדמאן הי״ד.
בתם שרה בילא ובעלה אהרן ברוך ב״ר דוב ויו״ח דובעריש, יצחק מאיר, פסח, יהודית, רחל אדיל, פעסיל, הי״ד.
בתם רייזיל ובעלה יעקב ב״ר מרדכי יוסף גרינבוים, ויו״ח אלחנן יצחק, פסח, דוב, יהודית, אלישבע רחל, אדיל פעסיא הי״ד.
בתם פעשא בת ר׳ פסח דוב.

ר׳ **יצחק מרדכי ראב** ואשתו **אדיל**, בתם טשארנא ובעלה עזריאל שטארקמאן מראווא, בתם סימא ובעלה ישראל גלעזער ובנותיהם רייזל פלוג ורחל הורוויץ הי״ד, בתם פעשא ובעלה יוסף מרדכי אדער, בתם יהודית ובעלה גרשון בונם פוטער, בתם הענטשא.

ר׳ נחמן ב״ר גרשון בונם פוטער אשתו עטיל ב״ר יוסף מרדכי ויו״ח יוסף מרדכי ואשתו חאליע בת ר׳ נתנאל, דובעריש ואשתו מירטשע ובניהם יוטא מאליע, רבקה, נחמן הי״ד. הבתולה יוטא־מאליא בת נחמן. הבחור ניסן ב״ר גרשון נפטר בימי בחרותו.

ר׳ יוסף שטעך ואשתו רחל ויו״ח אידל רעכיל, רויזא ובעלה אליעזר צבי ב״ר שמואל קרפר, חנה, בריינדל, מלכה חי׳ הי״ד, בנם שלמה ב״ר יוסף, ובנם יהושע ובנותיו רחל דבורה.

הרה״ח ר׳ **אליעזר טויבענבלאט**, אשתו **חי׳ לאה** ב״ר שמואל ע״ה בנם ר׳ **משה יעקב** נפטר י״ג ניסן, בנם ר׳ **פנחס**, בתם **בינה** ובעלה ר׳ **סנדר** הלוי הורוויץ ויו״ח חנה, יעקב, שמואל, אליעזר, אסתר הי״ד, בתם פערל ובעלה יודא ב״ר זאב ליברמאן ויו״ח מירל, בתם בילא גיטל ובעלה פסח בעכער ויו״ח ישראל, יוסף, יחזקאל הי״ד.

ר׳ ישראל ב״ר יוסף מרדכי אדער, אשתוביילא, בנם ברוך הי״ד.

חנה בת ר׳ יוסף מרדכי ובעלה הראשון מלך גרינבערג ויו״ח יוסף, מרדכי, ובעלה השני שמואל אשר מעסער ויו״ח באשע, שאשע, רחל, נפתלי הי״ד.

העניך פערל

ר׳ גרשון חנוך העניך ב״ר ישראל שלום, נולד בשנת תרנ״א בדיבענקא, נצר מגזע הגאון רבי יהודא ליב מרגליות אבד״ק שבערשין — פראנקפורט, ומפני סיבות החליפו אבותיו שם משפחתם ממרגליות בעברית על פערל באידיש, ונכד הגאונים בעל הלבושים, ובעל תוספות יו״ט, מענין שמעודו לא התפאר ביחוסו רק קודם פטירתו קרא לבניו, וחשב לפניהם יחוסו, וצום לשמור על יחוסם, הן בהנהגת חייהם שיהי׳ לכבוד אבותיו והן בעניני שידוכים.

עוד בימי ילדותו העתיק אביו ר׳ ישראל שלום דירתו לעיר לודז, ושם למד בהתמדה אצל רבני העיר והי׳ צמוד לחסידות ראדזין, והתמזגו בו מדות תרומיות ותכונות נעלות, לקח אשה מטאמאשוב מרת פערל בלימא תחי׳ בת ר׳ יצחק שפורר, ואם כי שלח במסחר ידיו, שמר על שיעוריו, לעתים תכופות בקר את ר׳ דודל ווייצמאן מחסידי ראדזין והלמדן היותר גדול בעיר, ור׳ דודל השתעשע עמו בשיחה ממושכת, דבר הרבי מראדזין הי׳ קדוש בעיניו וברוח זה חינך את בני ביתו.

כן זהיר לקיים מצות ביקור חולים בפשטות, כיבוד וריבוץ ושאר צורכי החולה. נפטר ביום כ״ט מנחם אב תש״ו בבראמבערג ואח״כ פינו בניו עצמותיו לירושלים עיה״ק, הניח אחריו אשתו בלימא פערל, בתו חי׳ דבורה ובעלה שלום בר״ג טעפלער, ובניו ישראל שלום פערל, יו״ט ליפמאן פערל.

ר׳ **יצחק** ב״ר **משה שפורר**, חסיד ראדזין, הי׳ באמריקה בימי מלחמה עולמית הראשונה וחזר לטאמאשוב כדי לחנך בניו על פי רוח התורה והחסידות, נפטר י״ז שבט ברוסיא.

אשתו **טשיפא צפורה** בת ר׳ נתנאל זינגער נפטרה ביום ז׳ אייר ברוסיא. בנם יחידם **משה** בחור מופלג מלומדי שטיבעל דחסידי ציעשינוב נפטר בימי עלומיו י״ז שבט, וספדו רבי דוד ווייצמאן ע״ה. בתם רחל נפטרה בילדותה.

ר׳ **משה** ב״ר **יוסף קנאבליך**, אשתו **מירל** ב״ר ישראל שלום, בתם עטיל ובעלה יוסף ציעגלער ויו״ח הי״ד.

ר׳ **יוסף הירש** ב״ר **שמואל בערינבלאט** ואשתו **רחל** ב״ר ישראל שלום ובנותיהם ברכה, חי׳ הי״ד.

ר׳ **פנחס** ב״ר **משה שפורר** ואשתו **טשיפא** ויו״ח זלאטא, רעכיל הי״ד.

ר׳ **ליפא** ב״ר **בעריש מאלץ**, אשתו **שרה** ב״ר זאב דוב ויו״ח חיים סימא הי״ד.

יצחק דאקס

ר' חיים יצחק ב"ר צבי דאקס נולד בטאמאשוב. אביו מוצאו מעיר בראד, והתיישב בטאמאשוב. אשתו הראשונה מתה שם ולא עלתה בידו להסתדר שם ונסע לאמריקה ועזב ילדיו בטאמאשוב. הה"צ ר' יהושעלי ז"ל רצה ליקח את יצחק הצעיר בנסיעתו לא"י, אבל אביו לא הסכים. יצחק בבואו לאמריקה הי' בן חמש עשרה שנה, ובימים ההם היתה אמריקה מבחינת תורה ודת קרקע קשה, ונסיון החיים על פי תורה הי' קשה מאד, ובפרט לבחור צעיר. אבל הוא לא אבד עשתנותיו ובמסירת נפש אחז עצמו בקרנות מזבח התורה והחסידות, ולא נטה מהחינוך שקיבל בטאמאשוב, אף שהצטרך להרויח על מחיתו ולהפגש במציאות מלחמת החיים. תיכף בבואו נעשה רוכל (קאסטמער פעדלער) ועבד קשה וכאשר אך הרויח על פרנסת היום סר לשטיבעל ללמוד.

בהיותו בטאמאשוב שמעתי ממנו שלא עבר עליו יום באמריקה שלא ילמוד גמרא — אם כי לא בכל הזמנים הי' דרכו סוגה בשושנים.

כשנשא אשתו מרת נעכע בת ר' דוד בערגער מקארטשין ע"ה (נפטרה ח' שבט תרפ"ז) והי' לו עול משפחה ובכל זאת שמר על שיעוריו בתורה.

בשנת 1897 התחיל ביחד עם אביו לעסוק בעסק הבטוחות (אינשורינס), ברבות הימים לקח לשותפיו את בניו ונקרא אינשורינס קאמפאַני של יצחק דאקס ובניו, המתקיים עד היום.

הוא הי' יהודי יקר בן תורה ובעל מדות טובות בעל רגש היודע בצער של חברו לעזרו בממונו וכחו, באופן צנוע ומכוסה.

הרבה עשה לטובת עניי ארץ ישראל וקרוביו מעבר לים, ביחוד אחר אשר ביקר בשנת תרפ"ז א"י ועיר מולדתו טאמאשוב, שם התידד עם הרה"צ רבי לייביש רובין ז"ל אדמו"ר מציעשינוב והרב מטאמאשוב, וע"פ השפעתו השיא שתי בתולות עניות של קרוביו, ותמך בקרוביו ומוסדות העיר (ראה טאמאשאווער יזכור בוך עמוד 380 קבלה מהגבאי של תלמוד תורה).

הוא הי' מעורה בחיי הדתיים האדוקים ומראשוני הבונים של יהדות החרדית, מתחילה השתיך להעסטער שטיבעל ואנשי ספרד מקראקא, ואח"כ התחברו עם חברו עדת בנ"י אנשי ספרד ברחוב אטורני מספר 99, והי' ממיסדי הישיבה תורה ודעת.

פרק מיוחד הי' עבודתו ומסירתו בחינוך בניו ובנותיו שעליהם הופנה כל תשומת לבו, בימי החגים ושבתים לא הניחם לצאת החוצה ולמד עמהם, והצליח שכל בניו ונכדיו הולכים בדרכיו, כמו כן הגדיל אצלו שני אחותיו והשיאם. נפטר בשם טוב יו"ד סיון תש"ו והניח אחריו דור ישרים בתו לאה ובעלה פתחי' שיפפער, בניו משה, יוסף אברהם, בתו מינדל ע"ה ובעלה אשר לעמיל בהרב חיים אלטר פריעדמאַן, חי' מירל ובעלה לייביש יארמארש, רחל זיסעל ובעלה מרדכי ספינדעל, ובנו דוד.

ר' חיים ב"ר אברהם יצחק טאפאלא ע"ה מסאדאוונא

סוחר יערות גביר גדול ובעל צדקה נכבד בכל הסביבה, הוא בנה מכיסו ביהמ"ד ומקוה ומרחץ בעיר סאדאוונא, אשתו שרה דישקא היתה אשת חיל ועוזרת לבעלה, והרבה עסקה במצות הכנסת אורחים, וידיה שלחה לאביון.

בניהם ר' ענזיל בן תורה וחסיד תורתו אמנתו ואשתו מאליא מטשיזיווא ויוו"ח הי"ד.

בתם אסתר ובעלה ר' בעריש קיטשקאווסקי, בעל מזג טוב עסק בתורה ומצות כל ימיו, ויוו"ח הי"ד.

ר' אברהם ואשתו שרה ע"ה הי' נדיב לב.

הרב ישראל יעקב אבד"ק סאדאוונא ז"ל ואשתו הרבנית הענא נחמה ע"ה.

ר' יוסף ואשתו רבקה ויוו"ח הי"ד, מחסידי אלכסנדר.

בריינא ובעלה ר' דוד אבערמאן מורשה ויו"ח הי"ד.

עלקא ובעלה ר' יצחק ב"ר פייבל טונקעלאנד (גיסו של הישמח ישראל) צדיק תמים, ובנם חיים הי"ד.

פרידא ובעלה ר' אלכסנדר זוסקא פשעשטשעלעניץ ויו"ח הי"ד, גומלי חסד וצדקה.

ויבדל לחיים דבורה ובעלה ר' נתן בענגעלסדארף נכד התיו"ט בתל אביב.

מאיר אשר ביאלי

ר' **מאיר אשר ביאלי** הי"ד ב"ר דוד לייב ע"ה מסאדאוונא.

אשתו **בריינטשא רבקה** הי"ד בת ר' בנימין.

בתם הינדא ובעלה קורא ראכמאן וילדם אסתר הי"ד. בתם פיגא, בתם שרה, בנם הירשיל הי"ד.

כולם נהרגו ע"י הגרמנים ביער יעגעל הסמוך לסאדאוונא בשנת ת"ש הי"ד.

ר' **זוסקא ב"ר בנימין פשעשטשעלעניץ** הי"ד.

אשתו **פרידא** בת ר' **חיים** הי"ד, ובניהם חיים, מרדכי, שמואל, אברהמלי.

הבחור **משה ב"ר בנימין פשעשטשעלעניץ** הי"ד.

אסתר בת ר' בנימין ובעלה **יחיאל טראינאווסקי** מינסק מאז. הי"ד. ויו"ח, בילא, מינדל, הירשיל, שלמה, אברהם הי"ד.

רויזא ב"ר בנימין ובעלה **יעקב ראדזימינסקי** הי"ד מווארשא.

חיים זלמן זילבערבערג

לזכרון נשמת אבי מ' **חיים זלמן** ב"ר **שמחה בונים זילבערבערג** מקלושין נהרג בגרמני' שנת תש"ד, אמי **רויזא** בת ר' **ענזיל טאפאלא מסאדאוונא** נפטרה י"ב אלול תש"ה בפאריז.

בנם אשר לא ישכחם לנצח.

שמחה בונים

דוד ב"ר ברוך אבערמאן

מוצאו ממשפחה חשובה, אמו שרה אידל בת ר' ליב זאקאן, שם דבר בין חסידי גור בורשא, ודודו ר' עקיבא בירנצווייג מראשוני חסידי אלכסנדר בורשא, אשתו ברײנא בת ר' חיים טאפאלא מסאדובנא, הי' סוחר בן תורה וירא שמים מחסידי אלכסנדר איש אדוב ויקר נפש ובעל מדות, בניהם חיים, שמואל יהושע, שרה דישקא נהרגו בורשא הי"ד.

חיים שמואל ב"ר יהושע מלאך

מפולטוסק-ורשא, אשתו אלטא ב"ר יוסף בענדיט טאטערסקי מזאראמב קאשט, דודה ר' שמשון ראסקאלענקער מחשובי חסידי גור, והרבי מגור ז"ל השתתף בהלויה שלו. בתם פיגא. כולם נהרגו בורשא הי"ד.

הרה"ח ר' יעקב שלמה ב"ר יוסף זאב לאנגענטאל כ"ג תשרי.

אשתו אשה חשובה וצנועה מרת לאה בת הרה"ג אברהם אבא היימאן ז"ל ראב"ד דק"ק אילינוב.

ר' יחיאל ב"ר משה גרין ואשתו מרת עטיל בת ר' דוב בעריש ע"ה.

הרה"ח היקר באנשים עושה צדקה וחסד ר' צבי ב"ר ישראל הלוי ראטשטיין ע"ה מרעדים-יערוסלאב, מחסידי בלאזוב-בעלז, נפטר ביום ג' אייר תש"ז בבערלין.

משה ראטשטיין ומשפחתו

הרה"ח ר' יצחק ב"ר אפרים יחזקאל הכהן שפיץ ע"ה מחסידי בעלז, נתן יותר מכחו וביחוד ליח"ל בלובלין, ח' אייר תש"ח.

אשתו מרת שרה לאה בת ר' ארי' ע"ה, ח' אב תשכ"ה.

בנם דוד הכהן כ"א אב תשכ"ה בחיפה.

האשה מאטעל גרינער בת הרה"ח ר' מרדכי יוסף שו"ב, בנותי' טעמא, מאליא הי"ד בנות ר' יעקב גרינער נ"י.

ר' חיים לייביש שטראזבערג בהרה"ח ר' אלי' הנקרא ר' אלי' חיים גרשונס, מחשובי חסידי בעלז.

ר' מרדכי יצחק ב"ר לייביש מאיר הלוי שניי מטאמאשוב נפטר בא"י.

אשתו טשארני בת ר' דוד בארג ובתם הילדה רחלי נהרגו בבעלזיץ י"ז חשון הי"ד.

ר' פנחס ב"ר דוד שמואל פיקהאלץ נפטר א' טבת תשכ"ד.

הרב ישראל יעקב ב"ר חיים טאפאלא ז"ל
אבד"ק סאדאוונא

גברא דחזיל חטאין וגדול בתורה ומדות, הי' מופלא בצדקתו וענותנותו, איש טוב ומטיב עדין הנפש ואציל הרוח, רחים ומוקיר רבנן בכל לבו, והי' לו אמונת צדיקים בתמימות והי' חשוב מאד אצל הרה"ק התפארת שמואל ובנו הקדוש אדמו"ר האחרון הי"ד מאלכסנדר, נפטר ער"ח אדר שנת תרצ"ב בסאדאוונא ומנ"כ בסטאק.

אשתו הרבנית הענא נחמה בת הרב אברהם ברוך ע"ה אשה צדקנית וחכמנית, נפטרה כ"ה אדר תש"ד בדזאמבול קאזאקסטאן רוסיא.

בנם הרב ירחמיאל משה שו"ב ביאבלנא, אשתו רבקה בת הרב דוד קליינער מו"צ בורשה וילדיהם חוה, ישראל יעקב, כולם נהרגו ע"י הגרמנים הי"ד.

הרב אברהם ברוך ב"ר יעקב יצחק בורשטין

אביו הי' בר אבהן ובר אוריין והי' לו אחד עשר בנים כולם לומדים מופלגים, ר' אברהם ברוך הי' עילוי מילדותו, ותלמיד מובהק של הגאון בעל נפש חי' ז"ל, ובתקופתו הי' לו שלשה תלמידים מצוינים והי' מונה שבחם, ועליו אמר הקשה אדם כברזל, כי בכל פעם שמקשה איזה דבר אינם יכולים לזוז ממקומו.

לקח אשה מרת חי' אסתר לבית בלום מרוזאן, והוסיף בלימודיו ונעשה לת"ח מובהק וחריף עצום, הי' חכם ונבון פקח וממולח ובקי בהויות העולם, יקר רוח איש אשכולות ומוכתר בנימוסין, בעל הדרת פנים ונחמד למראה, משכמו ומעלה גבוה מכל העם, עיניו מאירות ונוצצות מפיקות חן ומביעות אהבה וחמלה, זוהר מיוחד הי' נסוך על פניו האצילים, וכל הבא במגע עמו הקסים מאישיותו, הופעתו השוקטת והקורנת הי' כולו תפארת והוד אצילות ועדינת הנפש, קבלוהו לרב בעיר לומזה ולא רצה להיות אב"ד בישראל, בכל ענינים מסובכים ודין תורות באו אליו ממרחקים, הי' מגדולי חסידי אלכסנדר, והוא הי' השליח של הרה"ק תפארת שמואל לבחון לוקחי בנותיו, ובכל דבר קשה התיעצו עמו.

בפרוץ המלחמה נמלט לבאראנאוויטש ושם נהרג על קידוש השם הי"ד.

בניו משה ומשפחתו בנאשעלסק, בנימין אשתו רוזא ויו"ח, יחיאל ומשפחתו, ישראל ומשפחתו בפולטוסק, שמחה ומשפחתו, בנותיו הינדא ובעלה משה ויו"ח במלאווא, דבורה ובעלה שלמה אלבעק ויו"ח, כולם נהרגו על ידי הגרמנים הי"ד.

בתו הרבנית הענא נחמה ובעלה הרב ישראל יעקב טאפאלא אבד"ק סאדאוונא ז"ל נפטרו. ונשארו לחיים ארוכים בני הרב מסאדובנה ובנו ירחמיאל ומשפחתו בא"י.

הרב אברהם יוסף יוסקי הלוי גאטעסמאן ז״ל
מאחיראן האדמו״ר מיאסי־בוקארעשט

בן הה״צ ר׳ מאיר מיאסי, בהה״צ ר׳ אהרן ארי׳ מלאשקאוויץ, בהה״צ ר׳ יוסקי (כ׳ טבת תרי״ח חתן הרה״ק רבי מאירל מפרעמישלאן) בהרה״ק ר׳ שמשון מאוזיראן (י״ט חשון תר״ח) מחבר ספר קונטרס נזירות שמשון, בהרה״ק ר׳ פייוויש מזבירזא (כ׳ כסלו תקנ״ה) מח״ס כתב יושר דברי אמת, מבני היכלא קדישא של המגיד הגדול ממעזריטש והרה״ק הרי״ם המגיד מזלאטשוב זצללה״ה, בהה״צ מ׳ אהרן משה מ״מ דק״ק סניאטין, בהגה״ק ר׳ מאיר אבד״ק בראדשין, בהג״מ שמשון אבד״ק סטארי־בראדשין, בהגאון ר׳ אברהם, בהגאון רשכבה״ג רבנו יום טוב ליפמאן הלוי העלער מח״ס תוספות יום טוב וש״ס, ונכד הרה״ק ר׳ בנימין וואלף מזבארזש בהגה״ק ר׳ מיכלי מזלאטשוב, ונכד הרה״ק ר׳ ברוך ממעזביז נכד מאור עינינו מרן הבעש״ט הקדוש זי״ע ועכי״א, ונכד הב״ח, לבוש, רש״ל, רש״י, ר״י החסיד ולמעלה בקודש.

הוא הי׳ ת״ח מובהק וצנא מלא ספרא, איש צדיק ויקר נפש, בעל תכונות נעלות ומצוין במדות תרומיות, קלסתר פניו היפים הביעו תמימות וחמימות משולב בפקחות, בהליכותיו הנעימות קירב כל אדם, בימי עלומיו הי׳ רב בבראילי ובשנת תרע״ו קבע משכנו בבוקארעשט והי׳ נקרא יאסער רבי, ובשנת תרפ״ב התיישב במורד וויליאמסבורג, בברוקלין והי׳ אישיות מוכרת בעולם הרבנים ואדמורי״ם ורכש לו ידידים ואוהבים, ביתו היתה פתוחה לרוחה, בשנת ת״ש הדפיס ספר אמונה שלימה על י״ג עקרים, שנשתבח מרוב גדולי הדור בהסכמותיהם, נפטר בשם טוב בשנת השבעים לימי חיו ביום יוד אדר שנת תש״ח.

אשתו הצדקנית מרת פיגא בת הג״מ פנחס אבד״ק אקנא בהג״מ צבי אבד״ק קוטב וחתן הג״מ אורי אבד״ק פאדאלאוי, נכדת הגה״ק רבי אורי מסטרעליסק והחוזה מלובלין זצלה״ה, היתה מלומדת וחכמנית וטובת לב, מלחמה נתנה לדל וקרבה כל ימי חיה עניים ונדכאים, נפטרה ביום ד׳ חשון תש״ה.

הניחו אחריהם דור ישרים יבורך:

בנם הרב אהרן ארי׳ הלוי גאטעסמאן רב בדזוירזי סיטי חתן הרה״צ אדמו״ר מסטרעטען זצלה״ה.

הרב צבי הירש תלמיד ישיבת חברון.

ר׳ בנימין זאב תלמיד ישיבת רי״א.

ר׳ משולם פייביש תלמיד ישיבת רי״א.

בתם הרבנית דבורה ובעלה הרב בנימין בינוש אורבאך ירושלימער רבי.

בתם רבקה פערל ובעלה הרה״ח ר׳ זושא סלוצקי.

בתם הרבנית גיטל ובעלה הה״ג אברהם יצחק יאקובזוהן תלמיד ישיבת קלעצק ותפארת ירושלים רב בקיוגארדענס.

לזכר עולם יהיה צדיק
ארי דבי עילאה
רב פעלים מקבציאל
יגע בהפצת חסידות לישראל
החזיר העטרה לישנה
למד ולימד דעת ותבונה
יראת ד' טהורה וזכה
במועצת חכמתו המשיכם לתורה
יועץ משרים ונחלם בחמלה
שמעו הטוב נודע לתהלה
ה"ה כ"ק אדמו"ר הגה"צ
מוהר"ר ארי' ליביש זצללה"ה
אבד"ק ציעשינוב וטאמאשוב לוב.
נפטר ביום כ"ו אייר תש"ב
בהרה"צ ר' יצחק טובי' זצללה"ה מצאנז

בהרה"ק רבי מאיר מגלאגוב ומנ"כ ברישא, ברבי מנחם מענדיל מגלאגוב, ברבי אשר ישעי' מראפשיץ, בן בתו של רבי אשר הגדול מנאראל חתן מר"ן מראפשיץ מח"ס זרע קודש נכד הגאונים ר"י מהאמבורג, מהר"ם מטיקטין, מהר"י מינץ ומהר"ם מפאדוואה זצללה"ה

ומצד אמו הרבנית הצדקת מרת נחמה ע"ה, בת רבנו הגה"ק רשכבה"ג מרן הדברי חיים מצאנז, נכד המהרש"ל, חכם צבי, שער אפרים, הרבי ר' העשל מהר"ל מפראג זצללה"ה

ונכד הרה"ק רבי צבי הירש מטארנא ואחיו רבי יוסלי מדאמבראווא בני רבי מרדכי דוד מדאמבראווא ברבי צבי זצללה"ה

ונכד הרה"ק, רבי שמשון מזוואלין, האור לשמים מאפטא, רבי משהלי מקאזניץ בן המגיד הקדוש בעל עבודת ישראל, רבי אלעזר מליזענסק בן רבנו הגה"ק רשכבה"ג הרבי ר' אלימלך מליזענסק זצללה"ה

וחתנא דבי נשיאה הרה"ק מרן הדברי שמחה מציעשינוב, בהרה"ק מאור הגולה מרן הדברי יחזקאל משינאווא, וחתן הרה"ק מופת הדור מרן רבי יהושע מבעלזא בן שר שלום מבעלז ונכד הגה"ק רי"ם מזינקוב בן האוהב ישראל מאפטא, רבי משה אפרים אבד"ק קאליש, יד המאיר מבראד, מעשה רוקח מבראד, וסמיכות חכמים מפוזנא, תבואות שור, מגיני שלמה מקראקא, הט"ז והב"ח והרמ"א ובעל אוצר הכבוד זצללה"ה

ונכד הגה"ק בעל ברוך טעם וקיקיון דיונה, ספרא דצניעותא, מגלה עמוקות, מהרש"א ומהר"ם והרבי ר' שכנא מלובלין עד רש"י נצר מדוד המלך ע"ה זי"ע ועכי"א.

בניו ותלמידיו

לזכר בני עדתנו הקדושים הי"ד בק"ק טאמאשוב דלובלין

דמם ודם זרעם צועקים אלינו מן האדמה, לזכור ולא לשכוח, לזכור ולא לסלוח!

טומאשוב היהודית!

עיר הורתנו ומקור מחצבתנו, אישון עיננו ומחמד לבנו, חוליה ביהדות פולין — אם הגליות, שזנה ופרנסה כל התפוצות בחומר אנושי מועיל, נבנתה במשך הדורות בעמלם וזיעם של אבותינו והיתה אכסניא של תורה עבודה וגמילת חסדים, ומגדלת נטעי פאר טובים לשמים ולבריות, עלתה בעוה"ר על מוקד הנאצים, שקעה בתהום ענוים ויסורים איומים עד כליון ללא קבר, נהרגו במיתות משונות ואכזריות, אנשים ונשים וטף ביחד עם שש מאות רבבות אחב"י קדושים וטהורים על קדושת השם הי"ד — בשנות השואה והזועה תרצ"ט-תש"ה — ע"י הרוצחים הטמאים הגרמנים הארורים וגירוריהן הפולנים השפלים והמזוהמים.

הקהילה היהודית חלפה ועברה!

מה הקינה שיקונן לך? איה הגיב ההולם אשר יבטא את מלוא גדלתך ותפארתך הרוחני, את קדושתך וטהרתך ונועם זיוך, ואיה מלה הנכונה שתאצור בקרבה גודל חרבנך-חרבננו??

טומאשוב הפולנית!

איך לא בושת לראות באבדן שכיניך? תושבי עירך הותיקים, שיסדו בנו ושכללו העיר בזיעת אפים! ראית בחורים ובתולות רוטשו ונמחצו לעיני השמש! ולא חסת ולא חמלת עליהם? איכה בגדת בנו והפכת לרוצץ? ועוד עזרת להכרית מנער ועד זקן עולל ויונק איש ואשה! רוית גויך מדם יהודים, מלאת כיסך מרכוש ישראל, רצחת וגם ירשת!!

אבל לא לעולם חוסן, גם עליכם יעבור כוס וגו', אנו מקוים ומאמינים שקרובים אנו לדברי הנביא יום נקם בלבי ושנת גאולי באה, ויקוים לעינינו כי דם עבדיו יקום, ונקם ישיב לצריו וגו'.

לשארית הפליטה יוצאי טומאשוב!

אנחנו ניצולי השואה שרידי הזועה והשמדה, שעברנו בגיא-צלמות ותופת הנאצים בכל מדורי גיהנום וחיבוט הקבר, על אפם וחמתם של הגוים, קמנו בעזרת צור ישראל וגואלו לתחי' בארצה"ק עם מדינה רבונית ועצמאית, ובכל התפוצות במשך השלשלת הזהב של קיום היהדות, ואם טאמאשוב היהודית חרבה ונגדעה, מוטל עלינו יוצאי חלציהם, להמשיך בדרכם הרוחני ולספר לדורות הבאים את מאורעות אבותינו של חיים טהורים ומות קדושים, למען ילמדו לדעת הדרך אשר ילכון והמעשה אשר יעשון, ובזה נמצא את נחמתינו היחידה, ובחרדת קודש ויראת הכבוד נזכירם לנצח, ת. נ. צ. ב. ה.

הועד של טאמאשאווער הילפס קאָמיטעט

שמשון האַלץ, שמאי דרילמאַן-מעלדינג, יונה פעלדזען, יוסף מאַסקאָפּ-פריעדלנדער, אלי' לעהרער, שלמה ווייסלעדער, דוד יוסף לעווענפוס, הירש לעווענפוס, חנינא שפורר, אלימלך רובין, מיכל גלאַט, יצחק וואַרמאַן, לייביש האַלץ.

ועד הביקורת: מרדכי העלפמאַן, יצחק זייסעל, משה בר"ג טעפלער.

Lan
* PKV
(Tomaszow Lubelski)
1968

.ח